

ZPRÁVA O ZELENÉ KNIZE O ÚLOZE KNIHOVEN V MODERNÍM SVĚTĚ

*Výbor Evropského parlamentu pro kulturu, mládež, výchovu a média
Předkládá: Mirja Rynnänenová*

Na základě žádosti Konference předsedů výborů oznámil předseda parlamentu na zasedání 15. května 1998, že Výbor pro kulturu, mládež, výchovu a média byl pověřený vypracovat zprávu o Zelené knize a to o úloze knihoven v moderním světě. Výbor pro výzkum, technický rozvoj a energii byl požádaný o zpracování podmínek. Zpráva byla předložena dne 25. června 1998.

A NÁVRH USNESENÍ

Usnesení pojednávající o úloze knihoven v moderní společnosti Evropský parlament

- vzhledem ke svému usnesení z 30. března 1984 o vytvoření Evropské knihovny,¹
- vzhledem k usnesení Rady z 27. září 1985 o spolupráci mezi knihovnami v oblasti zpracování dat,²
- vzhledem k Manifestu UNESCO o veřejných knihovnách,
- vzhledem ke svému usnesení z 30. listopadu 1994 o doporučení Evropské radě: Evropa a globální informační společnost a vzhledem ke zprávě Komise Radě, Evropskému parlamentu, Hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru pro regiony: Cesta Evropy k informační společnosti: Akční plán,³
- vzhledem ke svému usnesení ze 16. února 1995 o konferenci G 7 o informační společnosti konané 25. a 26. února 1995,⁴
- vzhledem ke svému legislativnímu usnesení ze 16. března 1995 o návrhu pro Evropský parlament a Radu, aby rozhodli, že rok 1996 bude Evropským rokem celoživotního vzdělávání (COM(94)0264 – C4-0143/94 – 94/0199(COD)),⁵
- vzhledem k Bílé knize Komise o růstu, konkurenceschopnosti a zaměstnanosti – Výzvy a cesty do 21. století (COM(93)0700 – C3-0509/93),
- vzhledem ke zprávě o metodologii zavádění programů informační společnosti (COM(95)0224), kterou poskytla Komise Radě, Evropskému parlamentu, Hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru pro regiony,

---

¹OJ C 117, 30.4.1984

²OJ C 271, 23.10.1985

³OJ C 363, 19.12.1994

⁴OJ C 56, 6.3.1995

⁵OJ C 89,10.4.1995

- vzhledem k Zelené knize Komise o autorském právu a s ním souvisejících právech v informační společnosti (COM(95)0382 – C4-0354/95),
  - vzhledem k návrhu Rady o přijetí dlouhodobého programu na podporu jazykové různorodosti Společenství v informační společnosti (COM(95)0486 – C4-0152/96),⁶
  - vzhledem k Bílé knize o vzdělávání a přípravě – Vyučování a studium – Směrem ke vzdělané společnosti (COM(95)0590 – C4-0597/95),
  - vzhledem k předběžné zprávě z ledna 1996 a závěrečné zprávě skupiny předních odborníků z dubna 1997 o budování evropské informační společnosti pro všechny
  - vzhledem k Zelené knize „Život a práce v informační společnosti: lidé na prvním místě“ (COM(96)0389závěr), přijatou 24. července 1996,
  - vzhledem k usnesení Rady ze 4. dubna 1995 o kultuře a multimediích,⁷
  - vzhledem ke zprávě Komise: Sebevzdělávání v informační společnosti – akční plán pro Evropskou vzdělávací iniciativu (1996–1998) (COM(96)0471 – C4-0528/96),
  - vzhledem k usnesení Rady z 25. července 1996 o elektronickém publikování a elektronických knihovnách (96/C 242/02),⁸
  - vzhledem k vlastnímu usnesení ze 13. března 1997 o informační společnosti, kultuře a vzdělávání,⁹
  - vzhledem k článku 126 a 128 Ustanovující smlouvy Evropského společenství
  - vzhledem k bodu 148 vlastního jednacího řádu
  - vzhledem ke zprávě Výboru pro kulturu, mládež, výchovu a média (A4-0248/98),
- A. vzhledem k tomu, že vlastnictví a kontrola informací podporuje ekonomickou, sociální a kulturní integraci a vzhledem k tomu, že je proto vhodné organizovat a zaručit občanům volný přístup k informacím,
- B. vzhledem k tomu, že kultura probouzí touhu po nových vědomostech a v této souvislosti má literatura zvláštní pozici jako prostředek jazykového obohacení
- C. vzhledem k tomu, že evropský model informační společnosti vyžaduje, aby se braly v úvahu nejen ekonomické a technické faktory, ale také demokratické, sociální a kulturní dimenze rozvoje informační společnosti a vzhledem k tomu, že tyto nástroje jsou nutné pro to, aby mohla být realizována kulturní dimenze, což bylo schváleno v Maastrichtskou smlouvou, zvláště pak, aby bylo docíleno aktivního občanství jak stanovuje Amsterodamská smlouva,
- D. vzhledem k tomu, že v návrhu Směrnice o autorských právech v informační společnosti je dána členským státům možnost poskytnout určité

⁶OJ C 364, 4.12.1996

⁷OJ C 247, 23.9.1995

⁸OJ C 242, 21.8.1996

⁹OJ C115, 11.6.1997

- výjimky z výhradního práva pořizovat kopie, které se týkají:
- specifické činnosti vykonávané různými organizacemi, přístupné veřejnosti, které nepřinášejí přímé či nepřímé ekonomické výhody; jakož i možnosti stanovit výjimky z výhradních práv pořizování kopií a zproštění děl veřejnosti, která se týkají:
  - použití výhradně pro účely názorného vyučování nebo vědeckého výzkumu v rozsahu, který odpovídá nekomerčním záměrům, jež mají být dosaženy;
  - použití ve prospěch zrakově a sluchově postižených osob pro aktivity nekomerční povahy; z hlediska toho, že je třeba chránit křehkou rovnováhu práv a zájmů, zatímco výjimky by měly být udělovány v souladu s mezinárodními závazky; vzhledem k tomu, že tyto výjimky nesmí být uplatňované způsobem, který poškozuje legitimní zájmy držitele daného práva a nebo který je v rozporu s běžným využitím jeho práce,
- E. vzhledem k tomu, že kvůli změnám v komunikační technologii je rostoucí objem poznatků a materiálu sloužícího ke vzdělávání uchovávan v sítích a nebo v nějaké jiné digitální formě a musí k nim být zaručen přístup,
- F. vzhledem k tomu, že by knihovny měly působit jako most mezi tradičními informačními médii a novými médii a umožnit jim tak, aby se více doplňovaly než navzájem vylučovaly,
- G. vzhledem k tomu, že knihovny a informační služby mají nenahraditelnou a rostoucí roli v organizování přístupu k poznatkům v souvislosti s tím, že se počet komunikačních médií znásobuje,
- H. vzhledem k tomu, že v Evropě je kolem 240 000 pracovníků knihoven, kteří na téměř 100 000 místech poskytují informace a vyhovují nejrůznějším požadavkům na materiál sloužící ke vzdělávání a vzhledem k tomu, že služby poskytované knihovnami vytváří přibližně 0,4% HDP Evropské unie,
- I. vzhledem k tomu, že je možné spojit veřejné knihovny tak, aby vytvořily síť, která bude přístupná všem občanům, srovnatelná se školami, která zprostředkuje přenos vědomostí kultury – což se již uskutečnilo v některých členských státech, protože jedním z jejich základních funkcí je poskytování nepostradatelných základních poznatků pro aktivní občanství a jejich zpřístupnění pro všechny, bez ohledu na místo bydliště, dosažené vzdělání a nebo společenské postavení; vzhledem k tomu, že pomáhá vytvářet demokratickou, otevřenou a transparentní informační společnost,
- J. vzhledem k tomu, že vyškolení knihovníci mají jedinečné znalosti ve správě a zpracování informací, což umožňuje veřejnosti získat přístup k poznatkům a využívat je; vzhledem k tomu, že tato skutečnost nabývá stále na větším významu a souvisí s růstem významu informační techniky,
- K. vzhledem k tomu, že knihovny ve školách a ostatních vzdělávacích institucích poskytují podporu vzdělávání jako stále důležitějšímu prvku uvnitř svých vlastních společenství. Je třeba vzít v úvahu, že školy používají

- vyučovací metody založené na samostatném vyhledávání poznatků studenty; tyto metody jsou též charakteristické pro stále se rozšiřující oblast vzdělávání dospělých, takže knihovny poskytují také mimořádně důležité podpůrné služby při celoživotním vzdělávání,
- L. vzhledem k tomu, že národní knihovny mají speciální povinnost shromažďovat, uchovávat a katalogizovat publikovanou literaturu a často i jiné typy dokumentů ze své země, což je předpokladem pro zachování kulturního dědictví a jeho odevzdání následujícím generacím,
- M. vzhledem k tomu, že je nemožné uskutečňovat výzkum anebo studovat bez služeb poskytovaných odbornými knihovnami, kdy zlepšení kvality a kvantity těchto služeb podstatně zlepšuje úroveň výsledků,
- N. vzhledem k tomu, že stále více a více informací potřebují podnikatelské subjekty, jako prvek své ekonomické aktivity a vzhledem k tomu, že zvláště malé a střední podniky stále více využívají informační zdroje knihoven, které jsou financovány z veřejných prostředků; vzhledem k tomu, že výzkumná oddělení a informační služby velkých podniků též stále využívají služeb velkých vědeckých knihoven,
- O. vzhledem k tomu, co již bylo uvedeno výše, působí v Evropě řada knihoven, které jsou specializovány na různé skupiny uživatelů jako např. knihovny pro zrakově postižené, administrativní knihovny a depozitní knihovny; v některých zemích působí soukromé knihovny, které fungují na bázi organizací s právní formou nadace, mnohé z nich jsou historicky velmi významné,
- P. vzhledem k tomu, že z historických důvodů rozvoj knihoven v jednotlivých zemích přinesl různé výsledky, úkoly, které stojí před knihovnami a jež by měly přinést prospěch sociálnímu rozvoji, by měly být zváženy z hlediska evropské úrovně. Mélo by být vyvinuto úsilí na ochranu základního přístupu k poznatkům a kultuře prostřednictvím knihoven pro všechny evropské občany,
- Q. vzhledem k tomu, že knihovny hrají zvláštní roli v upevňování schopností dětí číst, v poskytování zvláštních služeb dětem a v udržování všeobecné gramotnosti; z těchto důvodů a také vzhledem k těmto povinnostem stojí knihovny před novými úkoly v době, kdy gramotnost populace jako celku musí být rozšířena tak, aby zahrnovala i mediální gramotnost (mediálnost, angl. mediacy),
- R. vzhledem k tomu, že knihovny mají speciální význam v tom, že udržují při životě vlastní jazyk populace, její literaturu a kulturu a vzhledem k tomu, že v této oblasti je mnoho příležitostí ke spolupráci s muzei, archivy a lidmi aktivními v kultuře jako např. spisovateli,
- S. vzhledem k tomu, že knihovny jsou také jedinečnými a duchovně obohacujícími okny do jiných kultur a způsobů života, protože zpřístupňují knihy, periodika, filmy a jiné videomateriály, hudební a elektronické dokumenty, které zprostředkovávají uživatelé neznámé prostředí,
- T. vzhledem k tomu, že nejlepší veřejné knihovny působí jako centrální společenské fórum pro svoji vlastní komunitu, kde je možné komplexně, v du-

- chu rozvoje společenství, spojit mnoho druhů místních občanských aktivit,
- U. vzhledem k tomu, že knihovny poskytují služby zvláště těm lidem, kteří jsou schopni a ochotni udělat něco navíc pro svůj osobní rozvoj a usilují o nový obsah svého života a kteří tímto pomáhají aktivně budovat novou občanskou Evropu; vzhledem k tomu, že tito lidé jsou pro společnost, ve které žijí a pracují velmi důležití,
  - V. vzhledem k tomu, že knihovny významně přispívají k zavádění různých druhů standard pro uchovávání, uspořádání, kompatibilitu a přenos informací, kdy objem a význam této práce vzrostl ve věku informačních sítí; vzhledem k tomu, že zde existuje velká potřeba spolupráce s jinými administrativními oblastmi,
  - W. vzhledem k tomu, že příchod licenčních elektronických publikací na informační trh představuje široký pracovní záběr nového druhu pro všechny typy knihoven a vzhledem k tomu, že licenční postup spolu s jeho důsledky a ochranou zájmů majitelů autorských práv musí být ujasněn jak na evropské úrovni, tak i na úrovni členských států,
  - X. vzhledem k tomu, že zlepšení kvality telematické infrastruktury je důležitou technickou podmínkou, jež umožní knihovnám účinně nabídnout svým uživatelům informace, které jsou k dispozici v sítích,
  - Y. vzhledem k tomu, že knihovny musí také vyřešit speciální problém týkající se konzervace materiálu, jako je např. potřeba používání permanentního papíru a potřeba dlouhodobého uchování dokumentů zaznamenaných na různých typech formátů a v rozličných obdobích a zabezpečit jejich využitelnost,
  - Z. vzhledem k tomu, že jsou potřebné společné metody na hodnocení evropských knihoven a na shromažďování statistických dat o nich a vzhledem k tomu, že rozvoj těchto metod je zatím neúplný,
  - AA. vzhledem k tomu, že knihovny tvoří nejdůležitější, resp. životně důležitou skupinu zákazníků pro různé okruhy výrobců, jako jsou např. producenti integrovaných knihovních systémů a někteří vydavatelé a vzhledem k tomu, že rozšiřování služeb poskytovaných knihovnami a zlepšování jejich úrovně se pozitivně odráží i v tomto odvětví hospodářství,
  - BB. vzhledem k tomu, že program Telematika pro knihovny, který byl zahájen v r. 1990 a financoval téměř 100 různých typů projektů, inicioval mnoho významných a na dalších úrovních probíhajících kooperačních procesů mezi knihovnami členských států a vzhledem k tomu, že pokračování tohoto procesu musí být zabezpečené i v 5. Programu výzkumu a technického rozvoje, ačkoliv tento program nezahrnuje samostatný knihovnický program,
  - CC. vzhledem k tomu, že celoevropské vzájemné propojení knihoven, které vyhlásil Parlament říká mezi jiným ve své rezoluci z 30. března 1984 o vytvoření Evropské knihovny¹⁰ a ve své rezoluci ze 13. března 1997

---

¹⁰OJ C 117, 30.4.1984

o Informační společnosti, kultuře a vzdělávání¹¹ se zatím uskutečňuje jen prostřednictvím operativních kontaktů, např. formou kooperativních projektů v rámci programu Telematika pro knihovny, formou spolupráce mezi národními a parlamentními knihovnami a formou spolupráce mezi evropskými knihovnickými organizacemi, zatím co technické vybavení sítí zůstává na základní úrovni,

DD. vzhledem k tomu, že realizace dalšího cíle – transformace kulturního dědictví do digitální podoby – stanoveného v téže zprávě, již v některých zemích, pokud jde o knihovny, začala, ale valnou většinu prací je třeba ještě vykonat,

EE. vzhledem k tomu, že pro to, aby knihovny mohly plnit úkoly, které na ně moderní společnost klade, jsou stále nedostatečně vybaveny zdroji; a vzhledem k tomu, že nedostatek adekvátních zdrojů vede k neefektivnímu využití kulturního, vzdělávacího a výzkumného kapitálu, který je v nich soustředěn,

1. se domnívá, že by měla být knihovnám věnována patřičná pozornost ve strategiích Evropské unie pro informační společnost, v jejich plánech a programech pro kulturní, obsahovou, vzdělávací a informační politiku a v rozpočtových rozhodnutích, které s nimi souvisí, jako jednomu z nejdůležitějších systémů, který umožňuje přístup k poznatkům a kultuře;
2. doporučuje, aby členské státy podobným způsobem zahrnuly knihovny do odpovídajících strategií, plánů, programů a rozpočtů;
3. doporučuje, aby členské státy přijaly vhodná opatření, která umožní knihovnám hrát aktivní roli v poskytování přístupu k informacím a ve zprostředkování poznatků;
4. doporučuje, aby členské státy umožnily knihovnám získávat díla z malých nebo dražších edicí, což přispívá ke kulturní a jazykové diversitě a tato díla se stanou tak přístupnými prostřednictvím knihoven širší veřejnosti;
5. vyzývá Komisi, aby urychlila práci na Zelené knize o úloze knihoven v informační společnosti, která je ve stadiu příprav a která podstatně ovlivnila i zpracování zde uváděných návrhů a úvah; jako důkladně připravený dokument tato kniha poskytne zdravou bázi pro diskusi o tom, jak na mnoha úrovních mohou knihovny zvládnout úkoly kladené na ně informační společností a jejími občany;
6. vyzývá komisi, aby při řešení otázek o autorských právech jednoznačně brala v úvahu knihovny a jejich úlohu jako informačního zdroje pro veřejnost. Směrnice o autorských právech by měla zabezpečit existující rovnováhu mezi různými stranami a měla by harmonizovat práva uživatelů, zatímco výjimky by se měly aplikovat v souladu s mezinárodními závazky. Parlament se dále domnívá, že takové výjimky nesmí být aplikovány způsobem, který poškozují legitimní zájmy držitelů autorských práv, anebo běžné využití jejich práce;
7. vyzývá Komisi, aby pokračovala v podpoře vytváření sítí evropských

---

¹¹OJ C 115, 14.4.1997

- knihoven v rámci 5. Programu výzkumu a technického rozvoje, aby se jim tak umožnilo pokračovat ve zlepšování vzájemného podílení se o profesionální know-how prostřednictvím společných projektů a technického spojení;
8. vyzývá komisi, aby pokračovala v poskytování podpory v rámci 5. Programu výzkumu a technického rozvoje při koncipování společných standardů pro zpracování, uchování a přenos informací a při zabezpečení jejich kompatibility a vyzývá další orgány Komise zodpovědné za tyto standardy, aby při své práci braly v úvahu potřeby a odborné znalosti a zkušenosti knihoven;
  9. vyzývá Komisi, aby podporovala celoevropskou spolupráci při řešení problémů souvisejících s dlouhodobým uchováváním a využitím dokumentů tak, že ustanoví středisko referenčního typu (pro sbírání, třídění a distribuci informací), které by poskytovalo informace, propagovalo a podporovalo výměnu zkušeností a spolupráci mezi zainteresovanými stranami v soukromém a veřejném sektoru (vydavatelé, výrobci papíru, dodavatelé konzervačních technik, knihovny a archivy);
  10. doporučuje, aby členské státy poskytly finanční prostředky ze svých vlastních zdrojů na programy digitalizace a ochrany kulturního dědictví pro další generace ve formě, která ho zpřístupní co největšímu počtu lidí a která díky společným standardům umožní jeho využití i v zahraničí;
  11. vyzývá Komisi a členské státy, aby iniciovaly tvorbu studií principů fungování licenčních systémů pro použití elektronických dokumentů, nákladů na tyto systémy a jejich dopad na knihovny, zvláště pak tvorbu studií o tom, jak malé a finančně slabé knihovny mohou svým uživatelům umožnit přístup k elektronickým dokumentům;
  12. vyzývá Komisi, aby věnovala větší část svých kulturních programů a větší část svého rozpočtu na kulturní práci knihoven a aby tak činila jednoznačněji, než dosud;
  13. vyzývá Komisi a členské státy, aby jednaly o systémech, jejichž prostřednictvím by bylo možné, v souladu s principy zákona o povinném výtisku, zabezpečit shromažďování, ochranu a katalogizaci materiálů produkovaných v mnohonárodním a mezinárodním měřítku jak v jednotlivých zemích, tak i v Evropě, bez ohledu na formu těchto materiálů;
  14. doporučuje, aby členské státy poskytly všem typům knihoven moderní vybavení, obzvláště napojení na Internet a adekvátním financováním umožnily knihovnám pokračovat ve zvládnání úkolů, které stojí před obcany v informační společnosti a aby také vzaly v úvahu náklady plynoucí z licenčních plateb za elektronické dokumenty, které začínají stále více převládat;
  15. doporučuje, aby členské státy poskytly základní veřejno-knihovní služby jako např. půjčování vlastních dokumentů knihoven a povolení k bezplatnému použití referenčních prací, jak je doporučeno v Manifestu UNESCO o veřejných knihovnách, protože knihovny jsou povahou svých služeb organizacemi, které poskytují služby široké veřejnosti a kde je zdůrazněna

- důležitost rovnoprávného přístupu k informacím a kultuře;
16. doporučuje členským státům, aby veřejnosti a ostatním uživatelům zpřístupnily prostřednictvím knihoven důležité materiály vytvořené za pomoci daňových výnosů, počínaje legislativními dokumenty po rozhodnutí místní samosprávy, od statistik po národní bibliografie, bez ohledu na formu, v níž byl materiál vyroben. Je obzvláště žádoucí zjistit, jaké výhody by přineslo vyhodnocování on line verze těchto materiálů;
  17. doporučuje se, aby členské státy lépe přizpůsobily svoje systémy odborné přípravy a dalšího vzdělávání personálu knihoven vývoji informační společnosti; konkrétně personál knihovny musí mít nutné technické dovednosti, aby dokázal přefiltrovat ze stále rostoucího množství informační materiál, který je uživateli žádaný a jejichž požadavky stále rostou;
  18. vyzývá komisi, aby studovala možnosti založení střediska Evropské unie pro knihovny, jehož posláním by byla koordinace záležitostí knihoven, provádění výzkumu a organizování školicích kurzů pro personál knihoven;
  19. vyzývá Komisi a členské státy, aby zvážily zda by evropská informační střediska nemohla být založena v knihovnách členských států vzhledem k tomu, že zkušenost s poskytováním informací o Evropě v knihovnách je dobrá;
  20. vyzývá Komisi, aby zjistila, jak by se daly hodnotit knihovní služby v celém společenství a jakým způsobem by bylo možno sestavit statistické parametry o těchto službách, aby bylo možné porovnat to, co nabízejí;
  21. doporučuje členským státům, aby členové Evropského parlamentu měli právo přístupu ke službám knihovny národního parlamentu ve svém vlastním státě a to tam, kde toto právo v současnosti neexistuje;
  22. pověřuje svého předsedu, aby postoupil toto usnesení Komisi a Radě.

B **DŮVODOVÁ ZPRÁVA**

I. Proč zpráva z vlastní iniciativy?

Role knihoven byla v Evropské unii od usnesení parlamentu z r. 1984 o vytvoření Evropské knihovny již načrtnutá z různých hledisek. V roce 1990 byl zahájený program Telematika pro knihovny, který má stále velký význam pro rozvoj spolupráce mezi knihovnami v Evropě. O otázkách týkajících se knihoven se diskutuje v různých typech všeobecných dokumentů týkajících se kultury, vzdělávání a výzkumu, zvl. v Morganově zprávě o informační společnosti, kultuře a vzdělávání. Na tomto základě začala Komise pracovat na Zelené knize o úloze knihoven v informační společnosti.

Cílem této, z vlastní iniciativy vzniklé zprávy, je podpořit diskusi o úloze knihoven v informační společnosti v r. 1998. Je to v době, kdy jsou připravovaná důležitá rozhodnutí, která budou mít rozhodující dopad na budoucnost knihoven. nejdůležitějším z nich je Směrnice o autorských právech. Také v rozpočtových pravidlech týkajících se 5. Programu výzkumu a technologického rozvoje budou muset být učiněna rozhodnutí. Zelená kniha o úloze

knihoven v moderní společnosti, kterou Komise připravuje, bude poskytovat významně větší množství podrobných informací, než tato zpráva. Tyto informace budou moci být pak použity pro další diskusi a povedou k novému kolu debat a rozhodování.

II. Zkušenosti EU s projekty o knihovnách

Program Telematika pro knihovny koordinovaný DG XIII/4 podpořil od r. 1990 87 hlavních projektů a 6 diskusních platform. A těchto projektech se podílelo okolo 350 účastníků – z toho asi polovina knihoven. Stojí za zmínku, že mezi projekty došlo k většímu vzájemnému působení, než bývá obvyklé.

Projekty se velmi lišily jak svým profilem, tak svými důsledky a projevují se mnoha způsoby v evropských knihovnách. Byly vypracovány standardy (UNIMARC, EDIFACT) dále freeware nástroje, např. ve spojení se standardou 239.5 (EURPAGATE, SOCKER) a technické know-how se přenášelo z jedné oblasti do druhé (FACIT, MOBILE, DEDICATE, LISTED). Byly shromažďovány informace o využitelnosti odborných aplikací (SPIN-TEL). Praktická spolupráce mezi knihovnami (CoBRA, BIBLINK, NEDLIB) je stále důležitou prioritou. V roce 1995 bylo zahájeno vydávání publikační řady pod názvem „Knihovny v informační společnosti“ a do jara 1998 již vyšlo 14 publikací. Důležitou roli sehrály různé platformy; je možné zmínit zejména ECUP (Evropská platforma pro uživatele autorských práv).

Hodnota programu Telematika pro knihovny se nejvýrazněji projevila ve vývoji standard, vytváření prototypů a podpoře užívání technických řešení. Tento program významně přispěl k rozšíření spolupráce mezi knihovnami v evropských zemích a nepřímo také mezi knihovnickými organizacemi. Rozšířila se také spolupráce mezi knihovnami a jejich komerčními partnery. Kombinace všech těchto faktorů jasněji vyprofilovala knihovny jak na evropské úrovni, tak i v členských státech.

III. Význam poznatků a přístup k nim

V informační společnosti jsou poznatky klíčovým zdrojem a informace nejdůležitějším základním materiálem. Proto se nyní více pozornosti než dříve věnuje poznatkům, jejich přenosu a využitelnosti, přístupu k nim a institucím, které se touto problematikou zabývají. Jejich úloha ale musí být revidována. Na úrovni Evropského společenství musí být z různých hledisek věnována zvláštní pozornost médiím, ale také vzdělávání a výzkumu. Jestliže se o tématu knihoven začalo diskutovat ve Společenství, důraz se kládí na efektivnější využití kulturního, vzdělávacího a výzkumného kapitálu, který je v nich uložen.

Jedinečnou funkcí knihoven je získávání, zpracování a nabídka k využití a uchování veřejně dostupného materiálu, bez ohledu na jeho formu (tisk, kazeta, CD-ROM, síťová forma) takovým způsobem, aby v případě potřeby mohl být nalezen a použit. Žádná jiná instituce nevykonává takovouto dlouhodobou systematickou práci.

Knihovny jsou místem, kde se setkává mnoho procesů a jevů, které mají

vztah k informační společnosti, ačkoliv jsou dodnes podceňovány. Vliv knihoven je podstatně větší, než by se dalo předpokládat na základě jejich finančního zabezpečení. V informační společnosti budou knihovny mnohem více ve středu dění, než je tomu ve společnosti industriální; tohoto postavení dosáhnou také díky podobě virtuální knihovny.

V moderní společnosti je knihovna obzvlášť důležitá jako prostředník, který zabezpečuje přístup všem občanům k poznatkům a kultuře na základě jejich vlastního přání. Je mimořádně důležité zabezpečit přístup k materiálům knihoven; to sehrává i roli v uplatňování občanského principu, např. poskytování periodik, která přinášejí čtenářům aktuální údaje o legislativě, ostatních administrativních rozhodnutích a událostech. Bez takovýchto služeb by společnost nemohla být demokratická, otevřená a transparentní, protože se nedá předpokládat, že si všichni občané budou moci obstarat materiál v širokém rozsahu. Investování do knihoven znamená investování do demokracie a rovnoprávnosti.

Zvláštní skupinou z hlediska přístupu k poznatkům jsou imigranti. Vzhledem k tomu, že se pracovní síly pohybují mezi zeměmi, knihovny musí mít materiál – zvl. noviny – v jazyce imigrantů. Imigranti musí být schopni sledovat události ve své vlasti ve svém rodném jazyce. Knihovny také nesou jistý díl zodpovědnosti za formování kulturní identity dětí imigrantů.

I když je stále běžnější získávat poznatky prostřednictvím sítě, role knihoven umožňujících přístup k poznatkům se mění, ale nezmenšuje. Někteří lidé získávají informace přímo ze sítě, takže podíl celkového objemu informací poskytovaných informačními službami knihoven a dalšími zdroji informací v knihovnách pravděpodobně klesne. To ale činí práci knihoven jako organizátorů přístupu k poznatkům včetně poznatků dostupných na síti o to důležitější. Při získávání informací z dosud neznámých oblastí je profesionální pomoc stále potřebná. Také se odhaduje, protože dochází ke zvyšování intenzity využívání poznatků a dochází tak k vytváření takového množství nových kontaktů, že úroveň jejich využívání bude zachována nebo dokonce vzroste.

Pro budoucnost knihoven v informační společnosti to neznamená, že se objem tradiční knihovnické práce bude zmenšovat. Nadále budou poskytovat služby při zachování a ochraně kulturního dědictví a jeho odevzdání budoucím generacím. Některé knihovny se v současné době specializují následujícím způsobem: národní knihovny prostřednictvím svých vlastních vstupů a historické knihovny jako např. knihovna v Combre nebo Strahovská klášterní knihovna v Praze svým vlastním způsobem. Existuje tu dostatečný prostor pro spolupráci s muzei a archivy. Je možné také využít novou technologii při vykonávání již existujících funkcí.

V budoucnosti, tak jako v minulosti, budou knihovny sloužit tím, že budou poskytovat informační služby, působit v kulturní oblasti a velmi úzce souviset s různými typy studia. Knihovny do určité míry narážejí na těžkosti při naplňování mnoha různých požadavků, poněvadž je těžké je vnímat jako jeden celek v rámci různých zřizovatelských organizací. Avšak rozvoj infor-

mační společnosti velmi zřetelně zvyšuje jejich všeobecný profil jako důležité části informační superdálnice, po níž putují poznatky a kultura.

Poněvadž knihovny sehrávají tak mimořádně důležitou vícenásobnou roli v informační společnosti, musí se zlepšit jejich zdroje. Se zdroji, které mají v současnosti k dispozici, nemohou dělat všechno, co se od nich stále více očekává. Financování knihoven by mělo být kompletně revidované v celé Evropě ve světle informační společnosti. To platí pro všechny typy knihoven. Poznanky o členských státech je třeba doplňovat a rozšiřovat. Např. podle posledního výzkumu finanční propast mezi veřejnými knihovnami roste: ty, které trpěly nedostatkem finančních prostředků pokulhávají za těmi, které mají dobré zdroje (Thorhaug J., Larsen G., Thun H-P & Albrechtsen H.: *Veřejné knihovny a informační společnost*. Ed. M. Segbert. Vydala Evropská komise, DG XIII/E.4, 1997.EUR 17648 EN).

IV. Pochopení informací je individuální proces

Narůstající objem informací, které jsou k dispozici, nejsou k užítku, pokud nejsou přeměněny v poznatky a pokud nevytvorí nové vědomosti, produkty a kulturu. Mnoho nových výrobních odvětví, zvláště příznivě se rozvíjejících, je silně závislých na schopnosti lidské mysli vytvářet něco nového. Tento proces, který je ústředním procesem informační společnosti, probíhá individuálně. Nelze si ho vynutit, ale je možné ho podpořit tím, že mu bude poskytnut materiál a příležitosti. Knihovny, vedle ostatních kulturních institucí, škol a médií, vytvářejí část řetězce, který živí lidskou mysl a udržuje ji v pohybu.

Dalším významným faktorem pro intelektuální aktivitu je kultura. V jistém rozsahu je pocíťován její vliv více nepřímou, než vliv poznatků, ale je nemožné si představit, jak by mohla být plně aktivována tvořivá síla lidí bez působení kultury, která dodává našemu myšlení hlubší rozměr.

Lze předpovědět, že v budoucnu budou všichni občané evropské informační společnosti v některém stadiu svého života potřebovat knihovny, ať už je to během školní docházky, jako studenti, při společenských aktivitách, při využívání volného času nebo v práci. Důvod je zcela jednoduchý: využití poznatků je stále intenzivnější. Navíc kromě obecného šíření poznatků, např. prostřednictvím médií a formou informací poskytovaných různými institucemi jako takovými, je nutná existence služby, jejímž prostřednictvím člověk může získat přesné odpovědi na své otázky. Z hlediska veřejnosti je prvním a posledním úkolem knihovny odpovědět na individuální dotazy jednotlivce s použitím všech svých materiálů a profesionálních dovedností. Na druhé straně jsou také knihovny místem mnoha neočekávaných zjištění, kdy člověk v jejich sbírkách narazí na materiál, který neznal a hledá.

V. Mnoho typů médií a gramotnost

Tradiční představa o knihovně je taková, že je to místo, kde jsou uchovávány knihy, ale v moderní společnosti tato představa již dlouho není přesná. V mnoha vědeckých knihovnách tvoří knihy již jen okrajovou část sbírek uchovávaných po desetiletí, protože se poznatky obnovují velikou rychlostí.

V nedávné době nejpokrokovější knihovny založily své vlastní virtuální knihovny, přičemž čerpaly z nejrůznějších druhů síťových materiálů. V národních knihovnách je stará literatura manuskripty, obrazy, mapy a ostatní materiál převáděn do digitální podoby.

Knihovny mohou – a měly by mít ve svých – všechny druhy medií vhodných pro využití v knihovnách. Zážitek získaný poslechem hudby je stejně hodnotný jako zážitek z četby a poznatky získané z videa jsou stejně dobré jako poznatky získané v písemné podobě. Různý způsob ukládání dokumentů je nutný vzhledem k obsahu ukládaného materiálu: telefonní seznamy podléhají změnám, proto je dobré je ukládat v elektronické podobě. Nejdůležitějším kritériem pro přístup k dokumentům v knihovnách je kvalita materiálu. Knihovny primárně poskytují obsah a nekladou ani tak důraz na druh uložení.

Zkušenost z knihoven je taková, že nová média nenahrazují stará. Naopak, různá média se navzájem v rámci knihovny doplňují.

Navzdory výše zmíněnému, ve veřejných a školních knihovnách je kladen důraz na gramotnost a literaturu. Plnohodnotné občanství a podíl na ostatních aktivitách v moderní společnosti vyžaduje gramotnost a dobré zvládnutí jazyka. Knihovny dětem nadále slouží jako prostředník k upevňování jejich gramotnosti, stejně tak jako jsou výzvou pro dospělé, aby si zlepšovali gramotnost svoji. Síťové informace nutí lidi, aby si četli novým způsobem, při čemž primárním zájmem je tu kritický přístup k mediím. Mediální ekvivalent gramotnosti je někdy nazýván mediálnost – angl. *mediacy*. Podobně jako provozovatelé veřejných Internetových stanic, mohou knihovny významně zlepšit schopnosti občanů pro práci v sítích; velmi povzbuzující jsou zkušenosti s výukou práce v sítích organizovanou knihovnami v různých zemích.

VI. Autorská práva a knihovny

Elektronické dokumenty budou největší a mnohostrannou výzvou, která stojí před knihovnami v blízké budoucnosti. Je s nimi spojena i největší hrozba. Návrh Komise „*Směrnice o autorských právech a souvisejících právech*“ (COM(97)0628 final – 97/0359(COD) publikovaná 10. prosince 1997, bude mít velký dopad na práci knihoven a jejich schopnost plnit své povinnosti jako služby. Z hlediska veřejnosti je zde nebezpečí, že tento návrh může ohrozit přístup k poznatkům uloženým v elektronické podobě prostřednictvím knihoven a archivů.

Tento návrh je kritizován zejména proto, že porušuje rovnováhu pokud jde o autorská práva. Práva držitele autorských práv rostou na úkor uživatelů.

Knihovny se domnívají, že občané by měli i nadále mít právo číst na obrazovce a listovat v elektronických knihovnách a archívech stejně svobodně, jako nyní mohou číst knihy. V tomto ohledu však návrh Směrnice činí knihovnické a archivní služby závislé na jakékoli licenci, kterou může udělovat držitel práva. Přitom však ještě platí, že právo na vědomosti nesmí být předmětem licence.

Podle zmíněného návrhu by členské státy měly mít právo, pokud to bude

jejich přáním, udělit určité výjimky v právu držitelům autorských práv rozhodovat o využití jejich díla. Jinými slovy: práva uživatelů nemusí být harmonizována s právy autorskými. Výjimky jsou velmi úzce definované; mezi nimi za pozornost stojí jedině návrh na omezené použití materiálů pro vzdělávací účely („využití ve třídě“) a výzkum, ale nikoli už pro studijní účely. Kromě jiného, stojí tento návrh v protikladu s principy celoživotního vzdělávání, které nemohou být ve velkém rozsahu praktikovány, pokud studenti z vlastní iniciativy nemohou aktivně využívat poznatků. Knihovny usilují o rozšíření této výjimky tak, aby zahrnovala možnost použití materiálů i pro účely studia, vyučování a výzkumu.

Vedení knihoven bezvýhradně podporuje takové řešení problému autorských práv v síti, aby byly chráněny všechny zainteresované strany. Toto řešení ale musí být ale zváženo i z hlediska volného přístupu k poznatkům a kultuře. To je zásadní předpoklad pro další úspěchy v intelektuální práci. Vytváření bariér v používání digitálních informací a kulturních produktů a přísné vymezení jejich používání v knihovnách by snížilo intelektuální produktivitu v Evropě.

Stojí za zmínku, že v diskusi o návrhu Směrnice byly knihovny ve skutečnosti jedinými zástupci uživatelů.

Směrnice by měla ochránit existující rovnováhu mezi vlastníky práv a uživateli a jasně formulovat výjimky z výhradních autorských práv, aby zajistila práva jednotlivých uživatelů a knihoven. To by bylo ku prospěchu celé Evropy.

VII. Licence na používání elektronických dokumentů

Knihovny musí mnohem více využívat elektronické dokumenty, než jak tomu bylo v minulosti, aby mohly uživatelům zprostředkovat vše, co potřebují. V budoucnosti budou tedy muset jednat s výrobcí o licencích na tyto dokumenty. K tomu dojde bez ohledu na rozhodnutí, která byla dosažena v souvislosti se Směrnicí o autorských právech. Licenční poplatky budou tedy vytvářet nové náklady. To je dobrý příklad toho, jak po té, co se knihovny stanou jedním z center informační společnosti, budou potřebovat své vlastní zdroje.

Licence jsou pro knihovny novou záležitostí; jedná se smlouvu právního charakteru. Některé národní knihovny a jiné velké knihovny navzájem spolupracují při získávání širokých společných licencí. Této zkušenosti by se mělo využít. Omezené zkušenosti malých knihoven však naznačují, že licence na jednotlivé produkty, jako např. CD-ROMy s jejich různými termíny a podmínkami sebou přinášejí pro knihovny velmi mnoho práce doposud neznámého druhu. Je třeba prodiskutovat, co je z hlediska knihoven přijatelné, jaké možnosti existují pro společné licence a kolik to všechno v budoucnosti bude stát.

VIII. Ostatní výzvy, které představují dokumenty na Internetu

Také materiál na Internetu představuje jiné druhy výzev knihovnám.

První a nejdůležitější mezi nimi je poskytování volného přístupu, i když dosud jen málo lidem se podařilo získat přístup k Internetu prostřednictvím svých vlastních zdrojů. Zkušenosti ze zemí, kde internetové stanice byly zřízeny v knihovnách jsou většinou pozitivní. Zdá se, že je výhodné, aby poradenská služba v této oblasti byla zřízena v knihovně, protože tam lze využívat i jiné informační zdroje a kulturní materiál. Čím déle existuje možnost využívání Internetu, s tím větší výhodou jej využívají atypické skupiny uživatelů jako např. ženy a starší občané. Tak se ukazuje, že knihovny jsou vhodným místem, kde si lze zlepšovat dovednosti při práci v síti.

Existuje mnoho podnětů k zamyšlení – a mnoho témat k řešení – počínaje různou úrovní a různým obsahem internetových dokumentů a konče skutečností, že všechny tyto dokumenty jsou dostupné každému uživateli v jednom balíku a rovnocenně. Jednou z výhod z pohledu knihoven je, že malé i velké, bohaté i chudé knihovny mohou prostřednictvím Internetu získat přístup k přesně stejnému materiálu, což zrovnoprávňuje i knihovny chudé na zdroje. Tato situace může dokonce zachovat část materiálu v současné době volně dostupného z Internetu, jestliže jednou dojde k jeho komercializaci. Základní informace pro občany jako např. informace z oblasti legislativy a materiály z EU by měly být na Internetu k dispozici vždy bezplatně, protože obsahují mnoho informačního materiálu souvisejícího např. s turistickým ruchem.

Materiály, které představují problém jak pro knihovny, tak i kdekoli jinde, jsou např. pornografie, škodlivé informace např. o tom, jak vyrobit bombu nebo materiály úmyslně dezinformující. Všeobecně jsme si zvykli na to, že v knihovnách lze získat jen vybraný materiál, zatímco na Internetu je nemožné určité typy vyloučit. Filtrovací programy, které byly až dosud vyvinuty, nejsou moc přesvědčivé, protože mechanicky odfiltrují i ten materiál, který by měly nechat projít. Jako příklad může sloužit program, který zamezuje přístup na stránky, které obsahují slovo „prso“ s tím výsledkem, že je potom nemožné získat přístup k lékařským webovským stránkám, které obsahují informace o rakovině prsu.

Zkušenosti knihoven s využitím internetových stránek obsahujících nežádoucí materiál odráží kulturu různých zemí. V severských zemích jsou pozitivní aspekty přístupu k internetovým dokumentům tak vysoko hodnocené, že i když vyšla na světlo řada přestupků, neexistuje tu žádné názorové klima ve prospěch zavedení kontroly. V určitých jiných zemích byl zpochybněn přístup na Internet v knihovnách kvůli podobným incidentům, anebo se v nich alespoň volá po zavedení filtračních programů. Knihovny by měly mít dvě základní povinnosti ve vztahu k internetovému materiálu tak, jak je tomu i v jiných souvislostech: měly by ho uchovávat pro budoucí generace a měly by ho uspořádávat takovým způsobem, aby člověk mohl najít to, co chce. V plnění obou těchto úkolů brání knihovnám fakt, že se internetový materiál neustále mění. Je také těžké stanovit, kdo je zodpovědný za jeho dlouhodobé uchování, protože část materiálu na Internetu je produkována nadnárodně nebo ve spolupráci – např. publikace EU. V zákonech o povinném výtisku v různých evropských zemích bylo již přijato stanovisko, jak by se měl uchovávat

určitý průřez internetových materiálů typu běžně produkovaného v daných zemích, ale situace je stále v pohybu.

V současné době chaotická povaha internetových materiálů ukazuje, jakou cennou práci vykonávají knihovny katalogizací, klasifikací a indexací knih a jiných dokumentů s výhledem na pozdější vyhledávání. Podobně se knihovny v současné době snaží uspořádat internetový materiál použitím tradičních knihovnických metod, tj. pomocí vyhledávání jeho obsahu na Internetu. Do konce nejlepší vyhledávače, které existují (AltaVista, Lycos atd.) primárně vyhledávají kombinaci slov. Navíc existuje prokazatelná potřeba selektivních a stálých rešeršních služeb, které umožní přístup k materiálu na bázi profesionálních knihovnických definicí odpovídajícího síťového materiálu.

IX. Fyzická ochrana knihovních fondů vyžaduje technologii

Rozsáhlé knihovní fondy vyžadují velké úsilí z hlediska fyzické i technické ochrany. To obzvlášť platí pro národní a ostatní knihovny, jejichž povinností je ochrana materiálu. Velkým problémem je kyselý papír, protože při jeho oxidaci dochází k poničení na něm psaného textu. Ne všechny materiály, které jsou v současné době tištěny splňují požadavky na dlouhodobé uchování. Doposud jsme neměli žádné spolehlivé informace o tom, jak dlouho je možné uchovat dokumenty při použití moderní technologie. Knihovny a výrobci materiálu, kteří s nimi často spolupracují, budou muset vynaložit velké investice, aby jej uchránili v použitelném stavu. Mezi jinými výdaji představují největší položku výdaje, které umožňují převádět velké množství dokumentů z jednoho formátu do druhého, což znamená převod do nějakého jiného paměťového media. Příkladem různého typu je např. převod novin na mikrofilm a digitalizace celých knihovních sbírek.

Ochrana materiálu je v první řadě národní zodpovědností. Avšak je tu též potřeba podporovat vzdělávání, šíření profesionálních schopností a obecného povědomí o problematice uchování kulturního dědictví na evropské úrovni.

X. Síť knihoven zůstává nadále potencionálním zdrojem

Působnost knihoven je nejučinnější, jsou-li knihovny zapojeny v síti. Fungující síť zabezpečuje, aby uživatelé mohli získávat to, co potřebují z kterékoliv jiné knihovny, pokud to nelze získat v jejich místní knihovně. Síť funguje mimo hranice vědeckých a veřejných knihoven a funguje mezinárodně. Meziknihovní výpůjční služby jsou z velké části založeny na předcházející spolupráci, na základě níž byla přijata společná pravidla a standardy a také opatření, díky nimž si knihovny vzájemně poskytují adekvátní informace o svých vlastních sbírkách. Internet otevřel nové možnosti, zvl. co se týče přístupu k bibliografickým informacím a informacím o lokaci.

Pro knihovny samotné jde význam síťového propojení nad rámec MVS. Knihovny tak mohou rozšiřovat svou odbornost a zlepšovat tím svou práci. Pokud se používá Internet, je dokonce možné kdekoliv požádat kolegy o pomoc při řešení jednotlivých složitých otázek týkajících se informačních služeb a již existují příklady, že se tak děje. Nárůst kooperace mezi zeměmi v po-

sledních letech podtrhl důležitost této dimenze.

Jako problém je pocíťováno, že mnoho vědeckých knihoven v Evropě je přístupných jen pro konkrétní organizaci, které patří. Takže jejich fondy i odborná práce přinášejí jen omezený zisk. Ve věku Internetu by se základní otázkou diskuse měla stát otázka využití materiálu z těchto knihoven.

Síťové propojení má však v Evropě před sebou ještě dlouhou cestu. Je možné ho považovat za jednu z největších oblastí nevyužitého potenciálu na poli působnosti knihoven. Až dosud bylo dosaženo relativně malého pokroku při využití Internetu pro přístup do generálních katalogů.

XI. Knihovny a ekonomika

Knihovny tvoří 0,4% HDP Evropského společenství a zaměstnávají okolo 240 000 lidí. V informační společnosti by měl objem jejich ekonomického zabezpečení nepochybně vzrůst – v tom ohledu se neliší od jiných sektorů, které se zabývají informacemi. Tak jako se informace stávají stále významnějším faktorem výroby, začíná být zřejmé, že jejich šíření je pro společnost výhodné a že se vyplatí do nich investovat veřejné finanční prostředky. Knihovny poskytují veřejnosti mimořádně důležité služby. V polovině 80. let vyšlo najevo, že se v EU velmi neadekvátním způsobem využívají knihovní fondy, které přitom představují neprávem opomíjený a přitom bohatý zdroj kapitálu. Tento kapitál ale nemůže být produktivní bez čerstvých investic. Program Telematika pro knihovny byl jednou z odpovědí na toto zjištění a systematicky investoval do zdokonalování využití existujících zdrojů knihoven.

Knihovny nemohou být ekonomicky rentabilní; v tomto ohledu jsou podobné základním školám. Byly dělány různé pokusy, ale i ten nejambicióznější – realizovaný Kongresovou knihovnou v USA – posléze změnil své zaměření. V některých oblastech knihovních služeb je sice možné postavit tyto služby na komerční bázi, ale jedná se o okrajový jev, a neplatí pro všechny knihovny.

Pokud se ale zvolí správný přístup, mohou knihovny dosáhnout vysoké efektivity vložených prostředků. Podle statistik je v některých zemích méně než 1% veřejných výdajů vynaloženo na veřejné knihovny a přitom jejich služby využívají až 2/3 obyvatelstva.

Jeden faktor, který jasně přispívá k ekonomickému růstu a souvisí s knihovnamy jsou licenční poplatky za používání elektronických dokumentů, o nichž jsme se již zmiňovali dříve; dalším je digitalizace katalogů a původních materiálů. Kolem knihoven vyrostlo zvláštní odvětví, které např. zahrnuje producenty integrovaných knihovnických systémů a katalogů na CD-ROMech, a sítí. Evropský trh je pro ně stále otevřený, ale musí čelit silné konkurenci z Ameriky. Dlouhodobé uchovávání materiálu, ale např. i řešení problémů s kyselým papírem jsou také obchodními příležitostmi pro firmy v příslušném oboru.

Knihovny jsou nejdůležitějšími zákazníky pro některé vydavatele a jsou těžko postradatelné pro mnoho dalších. Knihovny také navíc uspokojováním zájmů výrobců slouží trhu s produkty. Zvláště v malých jazykových oblastech aktivně působící subjekty na knižním trhu připouštějí, že knihovny sehrávají

důležitou roli podporou četby a tím i udržují literární produkci jako celek. Prodej knihovnám je jedním z pozitivních faktorů, které zabezpečují rentabilitu kvalitních děl, jejichž komerční potenciál je nejistý. Obdobná situace by se mohla vytvořit v souvislosti s videem a médii. To by bylo přínosem pro oblast, kde nejsou kina.

Pro provozovatele telekomunikací se mohou knihovny stát průkopníky v zavádění Internetu, jestliže, v těch nejlepších případech jako první ve své lokalitě, požadují položení pevného kabelu pro internetové spojení. Pokud budou knihovny připraveny jít s dobou, mohou otevřít také trh pro multi-mediální produkty.

Knihovny mohou mít velký vliv na společnost, v níž působí a na každodenní život uživatelů včetně ekonomických aspektů. Četba, hudba a ostatní činnosti volného času, které jsou knihovnami podporované, udržují a obnovují u lidí schopnost být stále aktivní. Je to zvláště patrné v ekonomicky upadajících oblastech. Výzkum ukázal, že v takovýchto případech knihovnické služby mohou být pro místní obyvatelstvo jedním z hlavních záchranných lan. Knihovny mohou také aktivně pomáhat při hledání nových strategií na přežití komunity. Stejnou měrou mohou pomáhat nezaměstnaným v jejich vlastním úsilí naučit se nové věci a vyhledávat nové příležitosti, což je další bod, v němž se setkávají celoživotní vzdělávání a knihovny.

XII. Poplatky

Poplatky ve veřejných knihovnách se liší země od země. Někdy jsou to poplatky za čtenářský průkaz, někdy se musí platit za půjčení určitých typů materiálů (video, hudebniny). Ve všech zemích se vybírají pokuty, platí se poplatky za rezervaci apod.

Poplatky, jak se ukazuje, postihují hlavně služby. S tím související diskuse se primárně zaměřila na poplatky za výpůjčky. Odpůrci těchto poplatků poukazují na to, že největší efekt, který tyto platby přinášejí, je omezení výpůjček, takže jsou potom knihovny a jejich fondy méně využívány. V porovnání s tím, výnos z poplatků za výpůjčky přináší knihovnám relativně malý zisk a neřeší jejich finanční problémy.

V mnoha zemích se v současné době diskutuje o tom, zda mají být zavedeny poplatky za použití katalogů knihoven – zvl. národních bibliografií – nebo zda by lidem mohlo být dovoleno užívat je zdarma. Kritici považují za nepřiměřené vybírat poplatky za použití těchto zdrojů informací, neboť jejich vznik byl umožněn díky financování z daňových příjmů a tvoří část národního kulturního dědictví, které patří všem.

Knihovny mají své vlastní názory na přístup k ostatním materiálům, jejichž vytvoření bylo financováno z daňových příjmů a na poplatky za ně. Zmíňme v této souvislosti např. informace ve formě map a statistik. Takovýto materiál je často velmi cenný pro uživatele knihoven a měl by být všeobecně dostupný, už jen z hlediska demokracie. Jestliže by se tyto informace umístily na Internet, podstatně by se k nim zlepšil přístup, protože náklady na distribuci by byly potom nízké.

Diskuse týkající se přístupu k materiálům, jejichž tvorba byla financována z daňových příjmů by měla směřovat k závěru, jímž by měl být široký konsensus o tom, co by se mělo poskytovat zdarma a za co vybírat přiměřené poplatky.

STRATEGIE KNIHOVEN ČR 1999–2003

Vít Richter, předseda Ústřední knihovnické rady

Úvodem

Záměr připravit „Strategii knihoven ČR 1999–2003“ (dále jen Strategie) vyhlásila Ústřední knihovnická rada na 5. Konferenci Knihovny současnosti v roce 1997.¹ V závěru roku 1997 a v roce 1998 proběhly nezbytné analytické práce orientované na zmapování současného stavu knihoven. Klíčový význam měl „Průzkum stavu automatizace a prostorového zajištění knihoven ČR“² provedený Národní knihovnou ČR. Pro přípravu Strategie byly využity i podklady připravené pro jednání Výboru pro vědu, vzdělávání, kulturu, mládež a tělovýchvu Poslanecké sněmovny Parlamentu o situaci knihoven v dubnu 1997³ a 1998.⁴ Pro potřeby Strategie zpracovala celá řada odborníků z knihoven různých typů dílčí studie charakterizující současný stav a trendy v jednotlivých speciálních oblastech činnosti knihoven.

Jedním z důležitých impulsů pro přípravu Strategie bylo také zahájení prací na formulování státní kulturní politiky na Ministerstvu kultury ČR počátkem roku 1998. Časová souslednost těchto prací umožnila, aby podklady připravené pro Strategii byly přímo zahrnuty do připravovaného textu kulturní politiky.

V závěru roku 1998 proběhlo v rámci Ústřední knihovnické rady připomínkové řízení první verze Strategie.

Počátkem roku 1999 zahájila činnost Rady vlády pro státní informační politiku. Díky snahám Ministerstva školství, mládeže a tělovýchvy ČR a zejména osobnímu úsilí PhDr. Mileny Rupešové ze Státní technické knihovny

¹RICHTER, V.: Příprava strategického plánu českého knihovnictví. In: Knihovny současnosti 97. Brno, SDRUK ČR 1997, s. 175–181.

²Informace o výsledcích průzkumu:

RICHTER, V.: Využívání informačních technologií v knihovnách ČR. Čtenář, 50, 1998, č. 7–8, s. 194–201; č. 12, s. 341–348.

RICHTER, V.: Poskytování meziknihovnických výpůjčních služeb a služeb dodávání dokumentů v ČR. Národní knihovny, 9, 1998, č. 4, s. 178–192.

³Knihovny v procesu transformace společnosti. Trendy – Problémy – Východiska. Národní knihovna, 8, 1997, č. 3, s. 103–110.

⁴Informace o stavu knihoven ČR. Praha, ÚKR 1998. 12 s. – Rozmnoženo.

Uváděné údaje vycházejí z výsledků „Průzkumu stavu automatizace a prostorového zajištění knihoven ČR“, který se uskutečnil v závěru roku 1997 a umožnil také získat údaje o záměrech knihoven v nejbližších letech. Údaje získané z realizace projektu RISK (Rozvoj informační sítě veřejných knihoven ČR) potvrzují trendy a závěry zjištěné v rámci Průzkumu.

bylo možné využít i některé teze ze Strategie při přípravě státní informační politiky.

Následující materiál je určen k široké odborné diskuzi.

Obsahuje:

1. Východiska
2. Úloha knihoven v informační společnosti
3. Hlavní cíl rozvoje knihoven v České republice
4. Dílčí cíle a aktivity
  - Knihovnická legislativa
    1. Knihovnický zákon
    2. Zákon o svobodném přístupu k informacím
    3. Autorský zákon
    4. Povinný výtisk
    5. Celní tarify, daňové úlevy, poštovní tarify
    6. Statistika
    7. Mzdové tarify
    8. Organizace a řízení knihoven
    9. Struktura knihoven
    10. Financování knihoven
    11. Spolupráce knihoven
    12. Řízení vědy a výzkumu v oblasti knihovnictví a informační činnosti
  - Standardizace, poradenství
    13. Standardizace
    14. Poradenství
  - Podpora využití informačních technologií v knihovnách
    15. Podpora základní infrastruktury
    16. Vývoj nových produktů a služeb, integrace
    17. Retrospektivní konverze katalogů, sdílená katalogizace
    18. Souborné katalogy
    19. Meziknihovní výpůjční služby a dodávání dokumentů
    20. Doplnění knihovnických fondů
    21. Ochrana a zpřístupnění knihovnických sbírek
    22. Výstavba knihoven
    23. Příprava pracovníků pro nové úkoly knihoven

Příloha

SOUČASNÝ STAV, VÝCHODISKA A BARIÉRY ROZVOJE KNIHOVEN V ČESKÉ REPUBLICE

1. Vnější limitující faktory rozvoje knihoven v ČR
  - 1.1. Legislativní podmínky rozvoje knihoven
    - 1.1.1. Knihovnický zákon
    - 1.1.2. Autorský zákon
    - 1.1.3. Zákon o svobodném přístupu k informacím
    - 1.1.4. Povinný výtisk

- 1.2. Financování , pravidla hospodaření a řízení knihoven
  - 1.3. Státní politika v oblasti vědy, školství a vzdělávání
  - 1.4. Organizace státní správy a samosprávy
  - 1.5. Regionální funkce veřejných knihoven
  - 2.6. Vydavatelská činnost, knižní trh
  - 2.7. Rozvoj komunikační infrastruktury, vybavenost domácností informačními technologiemi
  - 2.8. Demografické vlivy, národnosti menšiny, přistěhovalectví, dopravní obslužnost
  2. Vnitřní limitující faktory rozvoje knihoven v ČR
    - 2.2. Využívání Internetu v knihovnách
    - 2.3. Produkce digitálních dokumentů
    - 2.4. Úroveň technického vybavení a výdaje na informační technologie v knihovnách
    - 2.5. Katalogizace, retrospektivní konverze katalogů, standardy
    - 2.6. Souborné katalogy, informace o dostupnosti knihovních fondů na území ČR
    - 2.7. Meziknihovní výpůjční služby a dodávání dokumentů
    - 2.8. Doplnění knihovních fondů
    - 2.9. Využívání informačních zdrojů zpřístupňovaných světovými databázovými centry
    - 2.10. Ochrana knihovních fondů, např. mikrofilmování, restaurování unikátních dokumentů a sbírek
    - 2.11. Výstavba a rekonstrukce knihoven
    - 2.12. Výzkum a vývoj v oblasti knihovnictví, využití nových technologií
    - 2.13. Zpracování standardů, norem, pravidel, metodických doporučení
    - 2.14. Poradenská, metodická a konzultační činnost,
    - 2.15. Pracovníci knihoven a informačních institucí
      - 2.15.1. Změna obsahu knihovnické profese
      - 2.15.2. Vzdělávání pracovníků knihoven
      - 2.15.3. Odměňování pracovníků knihoven
      - 2.15.4. Psychologické bariéry
    - 2.16. Dostupnost knihovnických služeb
    - 2.17. Rozvoj čtenářství a práce s dětmi
    - 2.18. Profesní sdružení v oblasti knihovnictví
    - 2.19. Mezinárodní spolupráce
  3. Trendy využívání informačních technologií v knihovnách
- Seznam zkratk

1. Východiska

Strategie usiluje o naplnění základních tezí politických a legislativních dokumentů vztahujících se ke knihovnám a jejich úloze ve společnosti přijatých Evropskou unií, vládou ČR, Parlamentem ČR a Mezinárodní federací knihovnických asociací (IFLA). Jedná se zejména o:

- Zelenou kniha o úloze knihoven v moderním světě z r. 1998, přijatou Evropským parlamentem 28.10.1998
- Střednědobý program IFLA na léta 1998–2001
- Státní informační politiku, usnes. vlády ČR č. 525/99 z 31.5.1999
- Strategii účinnější státní podpory kultury (kulturní politika), usnes. vlády ČR č. 401/99 z 28.4.1999
- Principy vědní politiky České republiky na přechodu do 21. století, usnes. vlády ČR č. 397/98 z 10.6.1998
- Zákon o svobodném přístupu k informacím, č. 106/99 Sb.

2. Úloha knihoven v informační společnosti

Vědomosti představují hlavní konkurenční faktor v informační společnosti. Zásadní změna způsobu nakládání s informacemi jako důsledek digitální revoluce bude mít stále rostoucí význam pro práci lidí i jejich každodenní život. S touto změnou se bude nutno vyrovnat v širokém spektru vazeb ekonomického a sociálního rozvoje i samotných principů demokracie. Informační společnost může občanům nabídnout nové možnosti prosperity a aktivnější úlohu ve společnosti. Avšak rozšiřující se propast mezi informačním bohatstvím a informační chudobou, respektive omezenost přístupu k informacím pro některé části společnosti, by mohla vyústit v sociální napětí.

Knihovny jsou tradičními institucemi, které se od vzniku písma zabývají shromažďováním, zpracováním, uchováním a zpřístupněním publikovaných dokumentů. **Knihovny jsou významným nástrojem praktického uskutečňování základního lidského práva na rovný přístup k informacím, na jejich svobodnou výměnu, na získávání vědomostí a svobodné utváření názorů.** Slouží jako **prostředek naplňování ústavně zakotveného práva na informace** a jsou tedy jedním z pilířů demokracie. Činnost knihoven je veřejnou službou a knihovny jsou považovány za **instituce veřejného zájmu**. Ve svém poslání se knihovny podílejí zejména na:

- zprostředkování a zpřístupnění lidského poznání tím, že tvoří infrastrukturu pro oblast vědy a vzdělávání
- celoživotním vzděláváním, podpoře nezávislého rozhodování a duchovního rozvoje a uspokojování kulturních potřeb občanů
- zpřístupňování informací z oblasti státní správy a samosprávy občanům
- zprostředkování informací na podporu podnikání, zejména menším a středním podnikatelům
- uchování a ochraně národního kulturního dědictví tím, že pečují o knihovní sbírky.

Charakteristickým rysem současného vývoje je v celosvětovém měřítku stále rostoucí podíl elektronické komunikace a zvyšující se objem digitálních doku-

mentů na úkor klasické tištěné produkce. Přístup k celosvětové informační síti internet a k využívání elektronických dokumentů je možný pouze prostřednictvím finančně náročné techniky a určitého množství speciálních znalostí a dovedností. Zásadní význam budou mít knihovny při zajišťování veřejných informačních služeb.

Veřejně přístupné knihovny se mohou výrazně podílet na řešení tohoto rozporu tím, že se stanou pro širokou veřejnost volně přístupnými body ke světové informační síti, které jsou vybaveny odpovídající technikou a odborným personálem. Knihovny si i v budoucnu zachovají své tradiční funkce shromažďování, zpracování, uchování a zpřístupnění tištěných dokumentů, ale současně musí začít vykonávat obdobné funkce pro elektronické zdroje. Budou mít v důležitou a nezastupitelnou úlohu při integraci tištěných a elektronických médií.

Aby knihovny mohly uskutečnit své nové poslání a postupně naplnit očekávání svých uživatelů, musí se zásadním způsobem změnit a nabídnout uživatelům nové druhy služeb na bázi informačních technologií.

3. Hlavní cíl rozvoje knihoven v České republice

Prostřednictvím knihoven umožnit všem občanům rovnoprávný přístup k publikovaným informacím a informačním zdrojům zveřejněným tiskem, v elektronické podobě nebo v síti, které jsou určeny pro vědu, výzkum, ekonomický rozvoj, celoživotní vzdělávání, výchovu i pro uspokojování kulturních zájmů a pro potřebu nezávislého rozhodování a duchovního rozvoje občanů.

Rozhodujícím předpokladem pro naplnění společenské úlohy knihoven ve vztahu k občanům je vytvořit na bázi informačních technologií vnitřně integrovaný národní systém knihoven a informačních středisek, který umožní propojení a účelnou spolupráci nezávisle na resortní příslušnosti a jejich zapojení do mezinárodní spolupráce. Tento systém nabídne občanům:

- přístup k informacím publikovaným v jakékoliv formě a na jakýchkoliv médiích
  - půjčování knihovních fondů v tištěné i jiné formě
  - přístup ke světové informační síti včetně odborné pomoci při vyhledávání informací
  - elektronické dodávání dokumentů
  - prostory a podmínky pro studium vybavené výpočetní a komunikační technikou
  - prostory pro setkávání a pořádání kulturních a vzdělávacích akcí
- Nezbytnost aktivního formování národního knihovnického systému vyplývá zejména z těchto skutečností:
- mnohotvárné a předem nespécifikované informační potřeby uživatelů nemůže zajistit žádná samostatná knihovna, ale pouze dobře fungující systém

spolupracujících knihoven jako celek,

- kooperace knihoven je významným nástrojem efektivního využití vložených finančních prostředků. Vzájemné sdílení informačních zdrojů a služeb, standardizace a sdružování vybraných činností je základem efektivnosti knihovnického systému.

4. Dílčí cíle a aktivity

Knihovnická legislativa

CÍL

Zajistit legislativní podporu vybraným oblastem činnosti knihoven

K dosažení tohoto cíle je nezbytné:

1. Knihovnický zákon

Připravit novou knihovnickou legislativu, která by stanovila zejména:

- a) Postavení a úkoly veřejných knihoven v rámci veřejných informačních služeb, včetně úlohy veřejných knihoven při zprostředkování informací z činnosti orgánů státní správy a samosprávy.
- b) Povinnosti orgánů státní správy ve vztahu k formování národního knihovnického systému (ústředních orgánů, orgánů budoucích krajů, okresních úřadů). V této souvislosti by měla řešit zejména:
  - postavení Národní knihovny ČR a státních vědeckých knihoven
  - minimální rozsah regionálních knihovnických funkcí, které musí zajistit okresní úřad a vyšší územně správní celek
  - vymezení řídicích, kontrolních a koordinačních povinností a pravomocí.
- c) Povinnosti orgánů samosprávy, respektive zřizovatelů knihoven ke knihovnám, např. zajištění adekvátního financování, právní forma organizace, právní subjektivita, nakládání s majetkem, dodržování standardů při výkonu knihovnických činností apod.
- d) Principy vícezdrojového financování knihoven.
- e) Zásady majetkové evidence, revize a vyřazování knihovnických fondů knihoven ČR. V této souvislosti by měla stanovit také povinnosti knihoven a jiných institucí v oblasti evidence a správy vzácných knihovnických fondů určených k trvalému uchování, včetně pravidel a typové normy jejich zabezpečení.
- f) Bezplatnost základních služeb knihoven v souladu s Manifestem veřejných knihoven UNESCO a doporučeními Evropské unie. V ostatních případech by měla být zajištěna regulace a kontrola poplatků za služby knihoven.
- g) Základní práva a povinnosti knihoven při poskytování meziknihovnických výpůjčních služeb.
- h) Podporu knihovnických služeb pro handicapované občany a národnostní menšiny.
- i) Obsah působení a kompetence knihovnického metodického, koordinačního

- a konzultačního centra (center).
- j) Postavení pracovníků knihoven, požadavky na jejich školní a mimoškolní vzdělávání, profesní standardy s vazbou na platový systém.
  - k) Při zpracování nové knihovnické legislativy využít návrh Doporučení Rady Evropy ke knihovnické legislativě

2. Zákon o svobodném přístupu k informacím

Využit v knihovnách ustanovení zákona o svobodném přístupu k informacím pro zprostředkování informací z orgánů státní správy a samosprávy pro vytvoření nového typu služeb knihoven.

3. Autorský zákon

V oblasti autorského práva se musí vytvořit rovnováha mezi podmínkami pro činnost knihoven a požadavky ochrany držitelů autorských práv tak, aby legitimní zájmy autorů a distributorů nebyly zábranou přístupu k informacím a k veřejným knihovnickým službám, a to v souladu s mezinárodními úmluvami a doporučeními Evropské unie, např. směrnice 92/100/EEC o právu na pronájem a půjčování a Directive on copyright and of related rights in the Information Society, 21.5.1999.

4. Povinný výtisk

- a) Optimalizovat legislativu povinného výtisku s cílem:
  - rozšířit předmět povinného výtisku o elektronické dokumenty, multimedia, audiovizuální dokumenty
  - zajistit úplnost a včasnost odevzdávání povinného výtisku ze strany vydavatelů
- b) Při zpracování tzv. tiskového zákona (náhrada za vyhl. 140/64 Sb.) neomezovat počet stávajících příjemců povinného výtisku periodik nebo zajistit všem dosavadním příjemcům odpovídající finanční náhradu ze státního rozpočtu.

5. Celní tarify, daňové úlevy, poštovní tarify

- a) Udržet osvobození od dovozního cla a daňového zatížení (DPH) u dokumentů získávaných ze zahraničí nákupem a výměnou pro knihovní fondy (Florentské konvenci UNESCO z roku 1950 – Florence Agreement 1950, Protocol 1976).
- b) Usilovat o přiznání výjimky z daňové povinnosti pro nákup domácích dokumentů pro knihovní fondy.
- c) Usilovat o snížení poštovních tarifů pro zásilky knihoven v rámci mezinárodní výměny publikací, mezinárodní výměny oficiálních publikací a meziknihovnických výpůjčních služeb.
- d) Usilovat o snížení tarifů telekomunikačních a připojovacích poplatků.

6. Statistika

Potřebná je novela zákona č. 89/1995 Sb. o státní statistické službě, aby zákon nebránil zpřístupňování statistických údajů o knihovnách financovaných z veřejných zdrojů a aby do statistického šetření byly zahrnuty všechny knihovny financované z veřejných finančních zdrojů.

7. Mzdové tarify

Usilovat o změnu Katalogu prací (79/1994 Sb.) tak, aby zařazení knihovnických profesí odpovídalo náročnosti a významu knihovnické profese v souladu se současnými trendy rozvoje a nároky na kvalifikaci, zejména ve vztahu k využívání informačních technologií v knihovnách.

8. Organizace a řízení knihoven

CÍL

Vytvořit předpoklady pro systematickou práci na formování národního knihovnického systému nezávisle na resortní příslušnosti.

K dosažení tohoto cíle je nezbytné:

- a) V rámci realizace státní informační politiky vymezit postavení, úkoly a cíle veřejných knihovnických služeb v informační společnosti včetně zapojení knihoven do národní a mezinárodní informační infrastruktury. Prosazovat jednotná, standardní a ekonomická řešení automatizace a propojování knihoven.
- b) Zpracovat resortní, regionální a lokální strategické plány rozvoje veřejných informačních služeb s využitím informačních technologií v knihovnách.
- c) Koordinovat postup zainteresovaných ústředních resortních orgánů, v jejichž rámci působí knihovny financované z veřejných zdrojů, zejména Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstva kultury ČR, Ministerstva vnitra ČR, Ministerstva zdravotnictví ČR, Ministerstva dopravy ČR, Ministerstva zemědělství ČR, Ministerstva životního prostředí ČR a oblast vědy a výzkumu. Pro tyto účely vytvořit meziresortní orgán pro koordinaci činnosti knihoven složený z náměstků ministrů a vybraných specialistů, který by zejména:
  - formuloval strategické cíle rozvoje knihoven v souvislosti s využitím informačních technologií
  - podporoval koordinaci činnosti knihoven bez ohledu na jejich resortní příslušnost
  - koordinoval vynakládání finančních prostředků na doplňování knihovnických fondů, na vědu a výzkum v oblasti knihoven a rozhodoval o alokaci finančních zdrojů do rozhodujících rozvojových oblastí činnosti knihoven
  - konzultoval navrhovaná legislativní opatření a doporučení.
- d) Zajistit kvalifikovaný sběr statistických dat a informací z knihoven všech typů.

- e) S přechodem na novou organizaci státní správy a samosprávy zabezpečit zejména u statistického šetření, kterému podléhají veřejné a státní vědecké knihovny, sestavování sumářů na úrovni nových krajů. Zajistit řádný sběr statistických údajů o knihovnách zřízených obcemi na úrovni dnešních okresů.
- f) Prosazovat, aby struktura statistických údajů shromažďovaných o knihovnách v různých resortech byla v souladu s mezinárodní normou ISO 2789 o knihovnické statistice a s požadavky UNESCO a Evropské unie, aby bylo umožněno vzájemné srovnání jak v národním, tak i mezinárodním měřítku.
- g) Zajistit rozbor dat pro potřeby rozhodování orgánů odpovědných za činnost knihoven, pro veřejnost i pro mezinárodní srovnání.
- h) Stanovit, vyhodnocovat a kontrolovat výkonové a kvalitativní parametry knihovnických služeb pro jednotlivé typy knihoven.
- i) Koordinovat postup zainteresovaných resortů (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Ministerstvo kultury ČR, Ministerstvo vnitra ČR, Ministerstvo zdravotnictví ČR a dalších orgánů) v oblasti podpory čtenářství a výchovy pro práci s různými typy médií. Vydat doporučení pro další orgány státní správy a samosprávy.

9. Struktura knihoven

CÍL

Optimalizovat strukturu národního knihovnického systému, který umožní účelnou a efektivní spolupráci knihoven a vytvoří podmínky pro sdílení informačních zdrojů a služeb a jejich neomezené zpřístupnění všem občanům.

K dosažení tohoto cíle je nezbytné:

- a) Optimalizovat strukturu veřejných knihoven v souvislosti s novým uspořádáním státní správy a samosprávy. V této souvislosti provést analýzu funkcí Národní knihovny ČR, státních vědeckých knihoven a knihoven na úrovni okresů a optimalizovat jejich funkce z hlediska potřeb národního knihovnického systému.
- b) V souvislosti s vymezením kompetencí budoucích krajů řešit individuálně budoucí postavení a financování státních vědeckých knihoven na základě podrobné znalosti situace v konkrétním městě, regionu a vzdělávacího systému.
- c) Zajistit regionální funkce knihoven na úrovni okresu. Ve spolupráci s ministerstvem vnitra vydat okresním úřadům doporučení, které by stanovilo postup při přesunu a zřizovatelských pravomocí k okresní knihovně z okresu na město. Doporučení by mělo obsahovat zejména:
  - stanovení cílů transformace
  - vymezení základních regionálních funkcí, které by měly být po transformaci zachovány

- stanovení financování regionálních funkcí z rozpočtů okresních úřadů formou účelové dotace
  - stanovení minimální úrovně knihovnických služeb pro menší města a obce
- d) V případě transformace stávajících okresů na menší správní okrsky vytvořit podmínky pro fungování kooperačních systémů knihoven, které by sdružovaly veřejné knihovny z více správních okrsků. Zabránit rozpadu funkčních kooperačních systémů knihoven.
- e) Podpořit spolupráci knihoven zřizovaných obcí a školních knihoven, zejména v menších obcích a městech.
- f) Podpořit kooperaci a integraci vysokoškolských knihoven s důrazem na vytváření ústředních knihoven škol a fakult.

10. Financování knihoven

- a) V rámci transformace rozpočtových a příspěvkových organizací umožnit vícezdrojové financování knihoven. Zajistit odpovídající financování knihoven v souladu s jejich novými úlohami v informační společnosti.
- b) Zpracovat analýzu finančních zdrojů a finanční náročnosti knihovnických služeb a na základě zjištěných výsledků vymezit podíl státu na financování veřejných knihovnických služeb a stanovit mechanismus vícezdrojového financování (státní, krajský, okresní rozpočet, rozpočet zřizovatele knihovny).

11. Spolupráce knihoven

CÍL

- a) Zlepšení vzájemné spolupráce knihoven s cílem:
- vytvoření základních předpokladů pro sdílení informačních zdrojů
  - zvýšení kvality a rozsahu nabízených služeb
  - odstranění duplicitních činností knihoven
  - efektivního využívání finančních zdrojů, zvyšování produktivity práce knihoven
  - redukce nákladů na akvizici a zpracování knihovních fondů
- b) Zvýšení úlohy profesních knihovnických sdružení při podpoře kooperace knihoven, vzdělávání pracovníků a v oblasti mezinárodní spolupráce a reprezentace českého knihovnictví.
- c) Širší zapojení českých knihoven do mezinárodní spolupráce Realizace těchto cílů, viz ostatní články.

12. Řízení vědy a výzkumu v oblasti knihovnictví a informační činnosti

CÍL

Zlepšit úroveň řízení, koordinace a financování vědy a výzkumu v oblasti knihovnictví

K dosažení tohoto cíle je nezbytné:

- a) Stanovit a pravidelně aktualizovat hlavní strategické cíle vědy a výzkumu v oblasti knihovnictví.
- b) Zajistit vzájemnou koordinaci programů vědy a výzkumu v oblasti knihovnictví, např. Rozvoj informační infrastruktury pro výzkum a vývoj, Program rozvoje informační sítě veřejných knihoven, Program vědy a výzkumu Ministerstva kultury ČR, INFRA2 a další programy v rámci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Ministerstva zdravotnictví ČR apod. Soustředit výzkumné a vývojové aktivity na řešení problémů důležitých pro všechny typy knihoven a umožnit volné využití výsledků v oblasti neziskového sektoru. Podporovat zapojení do mezinárodních projektů spolupráce.
- c) Neomezovat projekty vědy a výzkumu pouze na oblast uplatnění informačních technologií, ale i na další oblasti, např.:
  - řízení knihoven a informačních systémů
  - výzkum v oblasti (ne)čtenářství, výzkum uživatelských potřeb apod.
- d) Vybudovat institucionální základnu pro vědu a výzkum v oblasti knihovnictví.
- e) Zlepšit postupy pro financování rozvojových programů, např. umožnit víceleté financování projektů, zajistit včasné přidělování prostředků, omezit striktní členění na investiční, neinvestiční a mzdové výdaje.

Standardizace, poradenství

13. Standardizace

CÍL

Dosažení maximální kompatibility a unifikace odborných knihovnických činností a systémů v národním a mezinárodním měřítku, které vedou k výrazné efektivitě a k úsporám při financování knihoven.

K dosažení tohoto cíle je nezbytné:

- a) Vybudovat pracoviště pro přípravu norem a standardizaci v knihovnictví, např. v Národní knihovně ČR.
- b) Na základě analýzy jednotlivých činností knihoven zahájit přípravu nezbytných standardů a doporučení. Podporovat akceptaci mezinárodních norem ISO, doporučení IFLA, Evropské unie a dalších mezinárodních organizací pro oblast knihoven a informační činnosti.
- c) Důsledně prosazovat využívání standardů v projektech realizovaných s pomocí státních dotací.
- d) V širší míře uplatnit výuku standardů ve všech formách knihovnického vzdělávání.
- e) Zpracovat a vydat ukazatele pro činnost veřejných knihoven zřizovaných obcemi s cílem zajistit standardní úroveň zabezpečení jejich činnosti ze strany zřizovatelů v souladu s doporučením UNESCO (Doporučení pro

veřejné knihovny, Manifest UNESCO o veřejných knihovnách). Usilovat o zpracování obdobných standardů i pro jiné sítě knihoven.

14. Poradenství

CÍL

Podpořit činnost knihoven kvalitní metodickou a poradenskou činností pro speciální oblasti aktivit knihoven.

K dosažení tohoto cíle je nezbytné:

Provést analýzu potřeb poradenských, metodických a konzultačních kapacit pro jednotlivé činnosti knihoven a zpracovat návrh na jejich zajištění v rámci existujících institucí. Podpořit zejména oblasti:

- využívání informačních technologií v knihovnách
- výstavba, rekonstrukce a vybavování knihoven
- doplňování a zpracování knihovnických fondů
- ochrana knihovnických fondů
- práce se speciálními skupinami uživatelů, např. děti, mládež, národnostní a sociální menšiny, handicapovaní apod.
- pomoc při zapojování do mezinárodní spolupráce
- právní poradenství

Podpora využití informačních technologií v knihovnách

15. Podpora základní infrastruktury

CÍL

Dosáhnout odpovídající vybavenosti informačními technologiemi ve všech veřejně přístupných knihovnách.

K dosažení tohoto cíle je nezbytné:

- a) Odstraňovat disproporce v úrovni automatizace knihovnických procesů v jednotlivých typech knihoven. Podpořit prvotní nasazení AKS zejména ve:
  - veřejných knihovnách menších měst a obcí
  - knihovnách v oblasti vědy a výzkumu
  - knihovnách v oblasti zdravotnictví
- b) Ve všech typech knihoven podporovat implementaci modulů veřejně přístupného automatizovaného katalogu (dále jen OPAC), meziknihovnických výpůjčních služeb
- c) Podporovat vybavování knihoven pro poskytování služeb tělesně postiženým
- d) V oblasti veřejných knihoven podporovat technické vybavení pro zajištění knihovnických služeb na bázi informačních technologií dětem a mládeži
- e) Podporovat přechod knihoven na kvalitativně vyšší verze AKS (systém klient-server, podpora integrace databází a dalších informačních služeb knihoven do prostředí internetu, uplatnění standardu Z39.50, grafický interface, dálkový přístup uživatelů ke knihovnickým fondům a službám)

- f) Provádět testování a hodnocení dodávaných AKS z hlediska respektování standardů, rozsahu funkcí a kvality poskytovaných služeb. Na základě výsledků testů podporovat implementaci pouze těch AKS, které vyhoví stanoveným kritériím
- g) Podporovat kvalitního napojování knihoven na Internet, zejména veřejných knihoven v menších městech a obcích. Cílem je dosáhnout napojení všech veřejných knihoven v obcích do roku 2001. Pro tyto účely je nezbytné formulovat nový podpůrný program.
- h) Podporovat zvyšování kvality připojení knihoven k síti internet. Umožnit knihovnám napojování do vysokorychlostních počítačových sítí
- ch) Zvýšit v knihovnách počet veřejně přístupných stanic určených uživatelům pro využívání AKS a internetu i) Podporovat zpřístupnění katalogů knihoven, databází a dalších informačních služeb prostřednictvím internetu

16. Vývoj nových produktů a služeb uživatelům, integrace

CÍL

Vývoj nových typů služeb uživatelům umožňujících integraci všech forem dokumentů v síti internet.

K dosažení tohoto cíle je nezbytné:

- a) Zpracovat a zahájit realizaci programu **České digitální (elektronické) knihovny**, který by integroval a rozvíjel výsledky dosažené v oblasti automatizace a digitalizace knihoven s cílem umožnit uživatelům přístup k různým druhům primárních dokumentů v klasické i elektronické podobě v prostředí internetu. V této souvislosti plně rozvinout **program Memoriae Mundi Series Bohemica**, zapojit se do projektu Elektronické knihovny/Bibliotheca Universalis vyhlášeného konferencí ministrů G7 v roce 1995 a navázat na projekt Paměť světa a další digitalizační projekty realizované do současnosti.
- b) Podporovat vývoj a aplikaci softwarových produktů pro řízení knihovních sbírek klasických dokumentů a elektronických zdrojů v prostředí internetu, zejména:
  - rozvoj a využití metod bibliografické registrace a vyhledávání elektronických informačních zdrojů
  - integraci sekundárních informací z katalogů a databází s primárními zdroji v prostředí internetu
  - digitalizaci knihovních fondů tradičních dokumentů a budování sbírek elektronických médií
  - vývoj a aplikace archivů elektronických dokumentů umožňujících trvalé uchování, cenově efektivní skladování a zpřístupnění obsahu dokumentů
  - přímý dálkový přístup uživatelů ke knihovním fondům a dalším informačním službám nezávisle na době a místě přístupu a na používaném systému
  - navigování uživatele k domácím a zahraničním informačním zdrojům
  - nabídku služeb otevřeného dálkového studia (Open Distance Learning)

- vývoj nových služeb na bázi informačních technologií
- c) Usilovat o zajištění dostupnosti veřejných informačních služeb pro všechny skupiny obyvatelstva, včetně národnostních a sociálních menšin, handicapovaných, např. rozšiřování provozní doby, bibliobusy, speciální technické vybavení apod.

17. Retrospektivní konverze katalogů, sdílená katalogizace

CÍL

Dosáhnout převodu tradičních lístkových katalogů do elektronické podoby s možností vícenásobného využití elektronických záznamů v knihovnách ČR

K dosažení tohoto cíle je nezbytné:

- a) Podpořit retrospektivní konverzi tradičních lístkových katalogů do elektronické formy. V této souvislosti zejména:
  - zpracovat **Národní program retrospektivní konverze RETROKON** orientovaný zejména na knihovny s knihovními fondy celostátního významu
  - zajistit, aby veškeré záznamy vzniklé v programu retrospektivní konverze byly využitelné pro ostatní knihovny
- b) Podporovat zpřístupnění dat České národní bibliografie pro potřeby sdílené katalogizace a retrospektivní konverze. Zajistit takovou kvalitu, formu a aktuálnost výstupů, které umožní široké využití dat v oblasti knihoven, vydavatelů a distributorů
- c) Podporovat integraci České národní bibliografie s nakladatelskými a knihkupeckými databázemi s cílem vytvoření maximálně úplného zdroje o vydavatelské produkci v ČR
- d) Podporovat implementaci AKS, které napomáhají přejímání a sdílení katalogizačních záznamů
- e) Podporovat výuku a propagaci používání nových katalogizačních pravidel AACR2 ve všech typech knihoven
- f) Podporovat používání mezinárodního standardního formátu UNIMARC pro výměnu bibliografických dat
- g) Podporovat vytváření souborů národních autorit a jejich využití v rámci AKS
- h) Řešit otázku unifikace používání selekčních jazyků pro věcné vyhledávání včetně využití vícejazyčných tezaurů

18. Souborné katalogy

CÍL

Vytvořit základní informační zdroj o dostupnosti dokumentů v knihovnách ČR a pro sdílenou katalogizaci

K dosažení tohoto cíle je nezbytné:

- a) Zajistit rozvoj a provoz **CASLIN – Souborného katalogu ČR**, který by měl plnit tyto základní funkce:

- být maximálně úplným zdrojem informací o dostupnosti dokumentů pro potřeby meziknihovních výpůjčních služeb a dodávání dokumentů
- být aktivním nástrojem pro koordinaci doplňování knihovních fondů v rámci ČR
- být spolehlivým a aktuálním zdrojem kvalitních katalogizačních záznamů pro sdílenou katalogizaci běžné produkce a pro retrospektivní konverzi tradičních listkových katalogů

V této souvislosti podporovat zejména:

- kvalitu záznamů a přístupových souborů
  - pohotovou aktualizaci
  - proces sdílené katalogizace a poskytování záznamů dle potřeb knihoven
  - zvyšování objemů záznamů, respektive počtu spolupracujících knihoven
  - dosažení maximální komplexnosti z hlediska zachycení všech druhů dokumentů
  - zainteresovat všechny typy knihoven, aby se aktivně zúčastnily spolupráce při vytváření souborného katalogu
- b) Podporovat vytváření souborných katalogů na nižší regionální úrovni, v rámci určité skupiny knihoven, v rámci oboru apod.
- c) Podporovat vytváření distribuovaných souborných katalogů a přístup ke katalogům knihoven s využitím různých druhů informačních technologií, např. speciálních prohlížečů www, protokolu Z.39.50 apod.

19. Meziknihovní výpůjční služby a dodávání dokumentů

CÍL

Vytvořit soubor služeb pro vzájemné sdílení informačních zdrojů bez ohledu na místo vzniku dokumentu a jeho formu.

K dosažení tohoto cíle je nezbytné:

- a) Zpracovat a realizovat projekt celostátního systému dodávání dokumentů v klasické i elektronické formě, zejména s ohledem na jeho cenovou dostupnost a efektivitu.
- b) Optimalizovat stávající systém meziknihovních výpůjčních služeb, zejména:
- uvést v život nová pravidla meziknihovních výpůjčních služeb
  - zahrnout pravidla meziknihovních výpůjčních služeb do nové knihovnické legislativy
  - řešit ekonomické aspekty meziknihovních výpůjčních služeb, zejména sledování nákladů meziknihovních služeb s vazbou na akvizici dokumentů, vývoj metod vzájemného vyúčtování nákladů a udržení všeobecné dostupnosti meziknihovních výpůjčních služeb pro uživatele
  - zlepšit úroveň statistického vykazování a vyhodnocování meziknihovních výpůjčních služeb, sledovat a analyzovat vzájemné toky a vazby
  - využívat informační technologie při komunikaci v rámci meziknihovních výpůjčních služeb, implementace modulu meziknihovních služeb v rámci AKS
  - podpořit vývoj placených expresních meziknihovních výpůjčních služeb
  - prověřit možnosti vzájemné spolupráce knihoven při zajištění dopravy

v rámci meziknihovních výpůjčních služeb

- zlepšit kvalitu (rychlost, spolehlivost) poskytování meziknihovních výpůjčních služeb u největších poskytovatelů meziknihovních výpůjčních služeb, tj. zejména v ústředních knihovnách

20. Doplnování knihovních fondů

CÍL

Zvýšit objem a kvalitu knihovních fondů a dalších informačních zdrojů v knihovnách ČR

K dosažení tohoto cíle je nezbytné:

- a) Posílit objem finančních prostředků na nákup knihovních fondů.
- b) Na základě meziresortní dohody koordinovat v rámci ústředních knihoven gesce za doplňování zahraniční literatury a speciálních dokumentů dle oboru, jazyka či typu dokumentů a podpořit stanovenou specializaci formou grantů či účelově vázaných finančních prostředků.
- c) Podpořit zpřístupnění informačních zdrojů ze zahraničních databázových center pro potřebu vědy a výzkumu, pro vysokoškolské studium a jinou odbornou práci. Vyhlásit programy podpory koordinovaného nákupu a zpřístupnění zahraničních informačních zdrojů.
- d) Podpořit nákup elektronických dokumentů do fondů knihoven včetně licenčního nákupu elektronických zdrojů pro knihovny a zajistit tak jejich dostupnost všem občanům. Podporovat vytváření konsorcií pro nákup a využívání elektronických informačních zdrojů.
- e) Rozvíjet referenční služby a navigování uživatelů k bibliografickým, abstraktním a plnotextovým zdrojům v prostředí internetu. Podpořit využívání volných i placených domácích i zahraničních informačních zdrojů prostřednictvím Internetu.
- f) Optimalizovat legislativu povinného výtisku z cílem, viz článek ad 4
- g) Odstranit důsledky více než padesátiletého vývoje v totalitním režimu zejména z hlediska překonání ideologické omezenosti knihovních fondů.
- h) Podpořit doplňování knihovních fondů knihoven v menších městech a obcích formou účelových dotací a grantů na nákup výměnných souborů.

21. Ochrana a zpřístupnění knihovních sbírek

CÍL

Zajistit trvalé uchování a zpřístupnění knihovních sbírek tradičních a elektronických dokumentů v knihovnách jako důležité složky národního kulturního dědictví. Primární pozornost věnovat domácí produkci dokumentů a umožnit její využívání současné i budoucím generacím.

K naplnění cíle je nezbytné:

Zpracovat **národní program ochrany knihovních fondů** a zajistit jeho realizaci finančně a institucionálně. Program zaměřit zejména na tyto oblasti:

- a) Vznik a provoz speciálních pracovišť pro ochranu knihovních fondů:

- metodická, poradenská a informační pracoviště
  - výzkumná a vývojová pracoviště
  - restaurátorská pracoviště
  - pracoviště pro mikrofilmování
  - pracoviště pro digitalizaci
  - centrální koordinační a konzultační orgán pro oblast zabezpečení knihovních fondů před kriminalitou
- b) Provedení prvotní pasportizace vzácných a unikátních knihovních fondů v knihovnách ČR.
  - c) Evidence, katalogizace a vědecké zpracování unikátních sbírek dokumentů včetně retrospektivní konverze klasických katalogů do elektronické podoby.
  - d) Systematické mikrofilmování a digitalizace unikátních dokumentů, vzácných sbírek a dalších dokumentů v souladu se stanovenými standardy, které umožní využití kopií nezávisle na aplikačním software. Řešení otázek indexace a zpřístupnění sbírek v různých formátech.
  - e) V této souvislosti pokračovat v **národním programu Kramerius pro ochranné reformátování knižních dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru**.
  - f) Podpora výzkumu, vývoje a standardizace v oblasti ochrany fondů.
  - g) Výstavba a rekonstrukce prostor pro uložení dokumentů v knihovnách, budování archivů digitálních dokumentů.
  - h) Kooperace s dalšími pracovišti zabývajícími se ochranou, restaurováním a digitalizací dokumentů a jiných sbírkových předmětů, např. muzei, archivy.

22. Výstavba knihoven

CÍL

Zlepšit prostorové podmínky knihoven co do jejich rozsahu a kvality.

K dosažení tohoto cíle je nezbytné:

- a) Výstavbu a rekonstrukce knihoven orientovat na zlepšení knihovnických služeb:
  - rozšíření volného přístupu ke knihovním fondům – zejména ve vysokoškolských knihovnách a státních vědeckých a ústředních odborných knihovnách,
  - rozšíření počtu studijních míst a míst vybavených uživatelskými stanicemi k využívání elektronických zdrojů a služeb,
  - vybudování infrastruktury pro využívání informačních technologií,
  - vytvoření prostorových předpokladů pro nové typy informačních služeb,
  - výstavba kvalitních skladovacích prostor. V této souvislosti opět provéřit efektivitu depozitního skladování málo využívané literatury.
- b) Vybudovat poradenské, metodické, konzultační a informační pracoviště pro oblast výstavby, rekonstrukce a vybavení knihoven

- c) Vypracovat nebo novelizovat standardy a doporučení pro výstavbu knihoven různých typů
- d) Zajistit odpovídající finanční prostředky na výstavbu objektů ústředních knihoven
- e) Podporovat princip vícezdrojového financování při výstavbě a rekonstrukci knihoven, které slouží různým skupinám uživatelů, např. městu, regionu, škole apod.
- f) Financovat program podpory výstavby knihoven zřizovaných obcemi, který by umožnil zainteresování obcí na výstavbě a rekonstrukcích veřejných knihoven.

23. Příprava pracovníků pro nové úkoly knihoven

CÍL

Zajistit odbornou přípravu a soustavnou obnovu kvalifikace pracovníků knihoven s orientací na získávání znalostí a dovedností pro využívání informačních technologií.

K dosažení tohoto cíle je nezbytné:

- a) Provést analýzu potřeb rekvalifikace a celoživotního vzdělávání v oblasti knihovnictví z hlediska využívání informačních technologií v knihovnách a zlepšit vzdělávací systém.
- b) Posílit odborné vzdělávání pro plnění nových funkcí pracovníků knihoven, jako jsou:
  - síťový navigátor
  - správce informačních technologií
  - informační konzultant
  - informační manažer
  - výchovný pracovník zaměřený především na pedagogicko-psychologickou složku odborného profilu, např. na výchovu ke čtenářství a využívání různých druhů médií, práci s dětmi a mládeží, práci s tělesně postiženými a s menšinami
- c) Definovat profesní standardy podle standardu Evropské unie, promítnout je do vzdělávacích programů a do mzdových tarifů.
- d) Optimalizovat institucionální strukturu a obsahovou náplň knihovnického školství v ČR.
- e) Monitorovat a hodnotit výkon vzdělávacích institucí.
- f) Zřídit (pověřit) instituci (systém institucí) pro zajištění celoživotního vzdělávání pracovníků knihoven (tj. rekvalifikační, inovační a jiné studium s modulárním vzdělávacím programem) spolupracující se školami a odborníky z praxe s odpovídajícími podmínkami a pravomocemi.
- g) Zlepšit spolupráci knihoven se školami a dalšími institucemi zajišťujícími vzdělávání a spolupráci mezi školami.
- h) Posílit spolupráci Ministerstva kultury ČR a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v oblasti celoživotního vzdělávání pracovníků knihoven.
- i) Zapojit se do mezinárodních, zejména evropských iniciativ pro vzdělávání

- knihovníků, podporovat stáže a výměnu pracovníků knihoven.
- j) Vytvořit podmínky pro odměňování pracovníků knihoven v souladu s novými nároky na knihovnickou profesi.
  - k) Prosadit do mzdových předpisů zohlednění celoživotního vzdělávání.

Příloha

SOUČASNÝ STAV, VÝCHODISKA A BARIÉRY ROZVOJE KNIHOVEN V ČESKÉ REPUBLICE

1. Vnější limitující faktory rozvoje knihoven v ČR

1.1. Legislativní podmínky rozvoje knihoven

1.1.1. Knihovnický zákon

Chybí knihovnická legislativa, která by vymezila základní vztahy mezi knihovnou, zřizovatelem a státem i mezi knihovnami navzájem. Pro vztah českého státu ke knihovnám je příznačné, že doposud platí socialistický knihovnický zákon č. 53/59 Sb o jednotné soustavě knihoven z roku 1959. Zákon nebyl zatím zrušen, neboť se od něj odvíjejí některé vyhlášky a směrnice, které je účelné do doby vytvoření nové legislativy zachovat.

1.1.2. Autorský zákon

1. V souvislosti s harmonizací právního systému ČR s právem Evropské unie bude nezbytné v rámci nového autorského zákona uplatnit požadavky Směrnice 92/100/EEC Rady z 19.11.1992 o pronájemním a výpůjčním právu a o určitých právech souvisejících s autorským právem v oblasti duševního vlastnictví a Directive on copyright and of related rights in the Information Society, 21.5.1999.
2. Praxe tržních ekonomik ukazuje, že výpůjční právo nezajišťuje nárok na bezplatné vypůjčování dokumentů podléhajících autorskoprávní ochraně, aniž by byla držitelům tohoto práva poskytnuta přiměřená náhrada. Dochází tak ke střetu mezi finančními zájmy producentů a autorů dokumentů a zásadou bezplatnosti a neomezené přístupnosti knihovnických, zejména výpůjčních a kopírovacích služeb knihoven. Neřešení tohoto střetu by mohlo vést až k absurdním situacím, kdy by se výkon veřejných knihovnických služeb dostal do rozporu se zákonem, což by mohlo vést k rozsáhlému omezení činnosti knihoven.
3. Již dnes usilují ochranné autorské organizace o omezování půjčování dokumentů v knihovnách. Typickým příkladem je půjčování nosičů zvuku. Nejasná je také situace v oblasti využívání informačních technologií, např. při elektronickém dodávání dokumentů a multimédií.
4. Úkolem státu v této oblasti je nalézt vyvážený vztah mezi oprávněnými individuálními požadavky na přiměřenou odměnu a základními občanskými právy na rovnoprávný a neomezený přístup k informacím, vzdělávání a kulturním hodnotám.

1.1.3. Zákon o svobodném přístupu k informacím

1. Významnou podporu pro činnost veřejných knihoven představuje zákon o svobodném přístupu k informacím, který doporučuje knihovnu jako jedno z míst pro zpřístupňování informací ze státní správy a samosprávy. Aktivita knihoven je však v této oblasti spíše výjimkou.

1.1.4. Povinný výtisk

1. Institut povinného výtisku je základním předpokladem pro zajištění bibliografické registrace, trvalého uchování a zpřístupnění publikované produkce dokumentů. Existující legislativa povinného výtisku nezajišťuje úplnost odevzdávání povinného výtisku všech druhů dokumentů nezávisle na formě vydání. Není zajištěno zejména odevzdávání různých druhů elektronických dokumentů, multimédií apod., což je v rozporu s jednoznačným trendem postupného odklonu od tištěných dokumentů k elektronickým médiím.
2. Podle odborných odhadů není 20–30% vydané produkce vydavateli odevzdáváno jako povinný výtisk. Vydavatelé také ve velkém rozsahu neplní vůči knihovnám ohlašovací povinnost o vydané produkci. Není také zajištěno včasné odevzdávání povinných výtisků.
3. Knihovny jako příjemci povinného výtisku zatím nevyužívají všech donucovacích nástrojů, které zákon nabízí k vymáhání povinného výtisku.
4. Knihovnám, které ztratily právo povinného výtisku, zřizovatelé nekompenzují v plném rozsahu finanční prostředky na nákup literatury, což je příčinou zhoršování dostupnosti domácí produkce publikovaných dokumentů.

1.2. Financování , pravidla hospodaření a řízení knihoven

1. Úroveň financování knihoven neodpovídá úloze, kterou by knihovny měly plnit v informační společnosti. Nedostatek finančních prostředků se promítá do všech aktivit knihoven a výrazně zpomaluje proces jejich transformace. Zvýšené náklady na činnost knihoven jsou objektivně dány celkovou transformací funkcí, činností a služeb knihoven a jejich přechodem na využívání informačních technologií. Jde zejména o:
  - investice do nákupu a průběžné obnovy informačních technologií
  - náklady na vývoj nových produktů a služeb
  - náklady na komunikaci a kvalitní síť
  - náklady na retrospektivní konverzi klasických katalogů, digitalizaci knihovních fondů a jejich ochranu
  - náklady na nákup služeb, knihovních fondů a dalších informačních zdrojů
  - náklady na personální zajištění provozu na bázi informačních technologií včetně nákladů na školení pracovníků
  - náklady na rekonstrukci a výstavbu
2. Rozhodujícím zdrojem financování knihoven jsou různé formy veřejných rozpočtů (např. obec, škola, stát). Příjmy knihoven z vlastní činnosti a z prodeje služeb jsou omezené, neboť hromadné zpoplatnění služeb

knihoven by bylo v rozporu se základním principem jejich činnosti – zajištění neomezeného přístupu občanů k informacím a informačním zdrojům – ve svých důsledcích by vedlo k omezování služeb knihoven.

3. Knihovny mohou jen ve velmi omezené míře rozhodovat o svém financování. Stávající rozpočtová pravidla pro rozpočtové a příspěvkové organizace, mezi něž knihovny patří, mají výrazně demotivující charakter a jejich aplikace vede v některých případech až k nehospodárnosti při nakládání s prostředky z veřejných rozpočtů.
4. Dostupné analýzy financování knihoven prokazují, že růst objemu financování knihoven nedosahuje trendu vývoje inflace. Z hlediska růstu inflace je pod největším tlakem položka věnovaná na nákup knihovních fondů a dalších informačních zdrojů.
5. Trvale se zhoršuje financování veřejných knihoven z rozpočtů obcí a měst. Současná rozpočtová pravidla, respektive rozdělování daňových výnosů mezi stát a obec jsou v řadě případů zdrojem neodůvodněných rozdílů v příjmové základně jednotlivých okresních úřadů a obcí, což se nepříznivě promítá zejména do oblasti financování sociálních a kulturních zařízení včetně knihoven.
6. Při financování knihoven není uplatňován princip vícezdrojového financování, ačkoliv většina knihoven je využívána uživateli bez ohledu na resortní příslušnost. Ve větší míře je také nutno uplatnit financování formou grantů a účelově vázaných dotací.
7. Úroveň řízení knihoven mnohdy neodpovídá současným potřebám. Není využíváno řízení rozvoje knihoven podle cílů. Existující systém financování knihoven znemožňuje víceleté plánování rozvoje knihoven jako celku i jednotlivých knihoven. Transformace rozpočtových a příspěvkových organizací je stále odkládána.

1.3. Státní politika v oblasti vědy, školství a vzdělávání

1. Vysoká kvalifikace, nové poznatky získávané vědou a výzkumem jsou hybnou silou moderních ekonomik a jejich produktivity. Společnost, která neustále vstřebává nové poznatky a technologie, dosahuje vysoké výkonnosti a dokáže reagovat na světový vývoj špičkovou kvalitou a vysokým zhodnocením lidského umu a znalostí.
2. Nejvýznamnější tendencí ve vyspělém světě se stala nezbytnost zajistit každému možnost celoživotního vzdělávání, ať už v tradičních školách nebo různých jiných institucích. Tento trend provází úsilí o co největší propojení vzdělávacích aktivit se životem společnosti a o odstraňování nejrůznějších bariér.
3. Úroveň financování vědy a výzkumu se v ČR již po několik let pohybuje na úrovni 0,45% z HDP, zatímco z hlediska Evropské unie je požadováno dosažení hranice 0,7% z HDP.
4. Výdaje na vzdělávání od poloviny devadesátých let klesají a dosahují přibližně 4,2% podílu HDP. Tato hodnota je výrazně nižší než v rozvinutých zemích, kde se pohybuje v rozmezí 5–6%. Stále méně finančních prostředků je věnováno na inovaci vybavení škol, které stále více zasta-

- rává. Jednou z příčin nízkého financování je neefektivní síť škol.
5. Vývoj po roce 1989 výrazně rozšířil studijní možnosti na středních, vyšších odborných a vysokých školách. Počet žáků základních a středních škol je závislý především na demografickém vývoji a bude v budoucnu stagnovat. Naopak počet studentů vysokých škol se bude v příštích letech zvyšovat. Ačkoliv počet studentů vysokých škol se v letech 1989–1996 zvýšil o 37%, v řadě oborů převyšuje poptávka po vysokoškolském studiu jeho nabídku.
  6. Systém vzdělávání na všech úrovních škol se jen velmi pozvolna přizpůsobuje potřebám rychle se měnící informační společnosti. Stále je kladen větší důraz na vstřebávání co největšího objemu poznatků, než na potřebu umět informace získat, hodnotit, zpracovávat a propojovat. I v procesu vysokoškolské výuky převažuje způsob studia z učebnic nad aktivním vyhledáváním a vyhodnocováním nejnovějších světových poznatků.
  7. Tomu také odpovídá nedostatek informačních zdrojů a celkově nízká úroveň většiny knihoven škol všech stupňů, které nejsou schopny zprostředkovat studujícím, učitelům i nejširší veřejnosti současný stav světového poznání. Tuto situaci neřeší ani program podpory infrastruktury výzkumu a vědy INFRA2 (Rozvoj informační infrastruktury pro výzkum a vývoj), který je převážně zaměřen podporu technické infrastruktury a nikoliv na efektivní získávání informačních zdrojů.
  8. Určitou změnu do stávajícího financování a rozdělování finančních prostředků v oblasti školství by mohl přinést systém atestů a kvalitativních kritérií, který mimo jiné předpokládá hodnocení školy podle úrovně informačního zajištění studia.

1.4. Organizace státní správy a samosprávy

1. V České republice neexistuje ústřední orgán státní správy, který by odpovídal za rozvoj, kontrolu a plánování národního knihovnického systému. Nynější kompetence Ministerstva kultury ČR formulované v zákonu 53/1959 Sb. jsou nedostatečné a neúčinné.
2. Veřejně přístupné knihovny poskytují své služby všem občanům, ale jejich financování a řízení má striktně resortní charakter. Z hlediska řízení knihoven přetrvávají meziresortní bariéry a neschopnost ústředních a dalších orgánů státní správy dohodnout se na cílevědomé a řízené kooperaci v oblasti knihoven. Platí to zejména pro resorty kultury, školství, vnitřní, zdravotnictví, zemědělství, dopravy, životního prostředí a oblast vědy a výzkumu, v jejichž rámci je zřizována a financována většina knihoven.
3. Ze strany státu chybí finanční podpora pro zajištění řady regionálních, celostátních a mezinárodních funkcí knihoven, které jsou v rozvinutých zemích standardně zajišťovány státem. Knihovny působí v období ekonomické a společenské transformace v nestabilním prostředí. Nejasná situace ve vztahu k záměru vytvářet vyšších územní správní celky znesnadňuje realizaci koncepčního systémového řešení v oblasti veřejného knihovnictví.
4. V řadě míst jsou veřejné knihovny zřizované obcemi zbavovány rozho-

dovacích pravomocí. Často ztrácejí právní subjektivitu a stávají se organizační složkou jiného kulturního zařízení se zcela odlišným posláním a funkcemi, např. galerie či muzea. Kooperace s jinými knihovnami je pak vázána na libovůli a pochopení vedoucích pracovníků institucí, které svou podstatou plní jiné společenské funkce. Dochází také k zneužívání pracovníků veřejných knihoven místní samosprávou pro výkon zcela jiných funkcí.

5. Doposud neproběhla definitivní regionalizace státu, která by měla sloužit potřebám sladění a řízení různých činností na daném území. Orgány nových krajů a jejich kompetence nebyly zatím zákonem stanoveny.
6. Lze předpokládat, že dosavadní trend k decentralizaci obcí bude v budoucnu postupně vystřídán trendem ke sdružování malých a středních obcí do venkovských mikroregionů, jako jedna z možností, jak umožnit malým a chudým obcím budování infrastruktury.
7. Stále výrazněji se začínají projevovat rozdíly v úrovni knihovnických a informačních služeb v jednotlivých místech či regionech. Proces diferenciací má celou řadou příčin:
  - zvyšují se rozdíly v úrovni a komplexnosti služeb velkých a malých knihoven
  - s postupným zánikem knihoven v malých obcích a městech, zejména v oblastech zvýšené migrace obyvatelstva, dochází k postupnému omezení dostupnosti knihovnických služeb.
  - poskytovatelé internetových služeb jsou lokalizováni ve velkých městech, z toho vyplývají i vyšší nároky na komunikační poplatky v menších obcích
  - kvalita komunikační infrastruktury je nižší v malých obcích a městech

1.5. Regionální funkce veřejných knihoven

1. Do konce roku 1992 byly knihovny v okresních městech zřizovány okresním úřadem. Rozhodující vliv na další existenci a funkce okresních knihoven měl zákon ČNR č. 425/1990 Sb. ze dne 9.10.1990 o okresních úřadech, který časově omezil jejich zřizovatelská práva ke knihovnám pouze do 31.12.1992. Tímto ustanovením byla zahájena tzv. „transformace“ okresních knihoven, čímž je označován přesun zřizovatelských pravomocí z okresního úřadu na městský úřad v příslušném okresním městě. I když se s dalšími novelami zákona o okresních úřadech prodlužovala působnost okresních úřadů, proces rušení zřizovatelských práv k okresním knihovnám stále pokračuje. Z původních 69 okresních knihoven zřizovaných okresním úřadem jich v roce 1998 zbylo pouze 28.
2. Optimální model převodu zřizovatelských pravomocí představuje dohoda mezi okresním a městským úřadem o tom, že po převodu zřizovatelské pravomoci bude regionální funkce v rámci okresu zajišťovat dále příslušná městská knihovna v okresním městě, které okresní úřad poskytne na tuto činnost účelovou dotací. V tomto případě je smluvně zakotven rozsah poskytovaných regionálních služeb, jejich finanční a personální zajištění.
3. Principiálně správný přesun zřizovatelských kompetencí ze státu na města

byl od samého počátku živelný, bez určitých pravidel, postupů, analýz a stanovení cílů. Pro změnu zřizovatelské pravomoci ve vztahu k okresní knihovně nebylo zákonem ani jiným dokumentem (např. doporučením ministerstva kultury) pro okresní úřad vyjasněno, jaká by měla být nejvýhodnější forma reorganizace okresní knihovny, aby v rámci regionu byl všem občanům regionu zachován rovný přístup, optimální rozsah a dostupnost knihovnických a informačních služeb.

4. Převod zřizovatelských pravomocí je v řadě případů provázen negativními jevy:
  - Dochází k podstatnému útlumu či úplnému zrušení regionálních funkcí a kooperačních vazeb mezi knihovnami v okrese.
  - V současné době nejsou v 11 okresech zajišťovány žádné regionální funkce s výjimkou vedení statistiky knihoven. Veškerá spolupráce knihoven v rámci těchto okresů byla přerušena. Jedná se např. o okresy Příbram, Žďár n. Sázavou, Jihlava, Břeclav a další. V jednom případě došlo k úplné likvidaci okresní knihovny bez náhrady (Okresní knihovna Praha-západ) a k úplnému rozpadu organizace veřejných knihoven v okrese.
  - Dochází ke snižování nebo rušení finančních dotací na činnost knihoven z okresního úřadu. Takto „ušetřené“ finanční prostředky jsou okresním úřadem použity na jiné účely.
  - Dochází k stále častějšímu porušování zákona o statistickém šetření – některé knihovny nevedou evidence, obce nepředávají výkazy o činnosti knihovny. V některých oblastech nelze vůbec objektivně zjistit současný stav veřejných knihoven.
  - U pracovníků profesionálních knihoven v menších obcích dochází z rozhodnutí zřizovatele ke kumulaci různých činností, které nemají přímou souvislost s knihovnickou prací. Ztráta odborných kontaktů vede postupně zejména u dobrovolných knihovníků ke snižování odbornosti vykonávané práce, což je příčinou snižování kvality i rozsahu služeb.
  - Dochází k rušení profesionálních knihoven a k jejich převodu na neprofesionální.
  - Dochází k omezování funkcí a služeb knihoven a následně i ke snižování počtu pracovníků. Knihovny v menších obcích a městech, které nejsou schopny zajistit doplňování knihovnických fondů aktuální literaturou a rozvoj služeb se pro občany stávají neatraktivní a jsou postupně rušeny. Od roku 1989 zaniklo 642 veřejných knihoven (zejména vesnických a menších městských poboček). Jejich služby nebyly z velké většiny nahrazeny žádnou jinou formou např. prostřednictvím pojízdných knihoven.
  - V rozporu s celosvětovým trendem dochází k rušení a rozpadu kooperačních systémů knihoven zřizovaných obcemi. V období od roku 1993 do roku 1996 zaniklo 30% tzv. střediskových systémů. Atomizace knihoven vede k nehospodárnému využití finančních zdrojů i v období nedostatečného financování knihoven. Důsledkem je omezení rozsahu a atraktivnosti služeb a následná likvidace zejména menších knihoven.
5. Přípravovaná reforma státní správy a samosprávy, zejména zrušení stáva-

jících okresů a jejich nahrazení cca 210 menšími správními okrsky představuje pro dosavadní kooperační systémy vytvářené na bázi nynějších okresů vážné nebezpečí. Existují oprávněné obavy, že může dojít i k úplnému rozpadu sítě veřejných knihoven v rámci celé České republiky.

2.6. Vydavatelská činnost, knižní trh

1. Trvale roste objem domácí vydavatelské produkce. S růstem počtu vydaných titulů klesají i průměrné výše nákladů. Tento trend je provázen prudkým cenovým růstem, který je výrazně vyšší než běžná inflace. Rostoucí ceny publikovaných dokumentů a klesající rozpočty knihoven jsou příčinou poklesu objemu nakoupené literatury (knihy, periodika, normy, patenty, hudebniny, zvukové a audiovizuální dokumenty apod.). Výrazný pokles nákupu do knihoven je jedním z faktorů ovlivňujících výši nákladů jednotlivých titulů i jejich cenu.
2. Produkce elektronických médií (CD-ROM, internet) je ve srovnání se situací v rozvinutých zemích zatím omezená. Základní bariérou je zatím velmi omezený trh, daný nízkou úrovní vybavenosti domácností i veřejných knihoven informačními technologiemi.
3. Český knižní trh zůstává zatím značně nepřehledný. Dosud chybí pohotovost a úplné informace o vydavatelské produkci a její dostupnosti na trhu. Nízká úroveň infrastruktury a vybavenosti podniků a zejména domácností brání plnému rozvoji využití internetovských knihkupectví, která zatím pokrývají omezený výsek trhu.
4. Dovoz knih od roku 1995 stagnuje. Hlavní příčinou jsou klesající rozpočty knihoven jako hlavních zákazníků na nákup zahraniční vydavatelské produkce a trvalý celosvětový růst cen.
5. Spolupráce vydavatelů, distributorů a knihoven je zatím omezená.

2.7. Rozvoj komunikační infrastruktury, vybavenost domácností informačními technologiemi

1. V ČR probíhá rychlý rozvoj a modernizace telefonní sítě a telefonizace. V roce 1997 bylo dosaženo počtu 240 linek na tisíc obyvatel. Zvyšuje se podíl vysokorychlostních sítí. Je předpoklad, že rozvoj telekomunikační infrastruktury se počátkem tisíciletí postupně vyrovná úrovni vyspělých zemí. Velkou brzdou dalšího rozvoje je přetrvávající monopol SPT Telecom. Ten je hlavní příčinou vysokých tarifů zejména u místních hovorů, které jsou jednou z výrazných překážek hromadného využívání Internetu jako nezbytného pracovního prostředku knihoven.
2. Úroveň vybavenosti domácností počítači dosáhla v ČR cca 9,2% a je výrazně nižší než ve vyspělých zemích, např. v USA dosahuje až 50%. Dle průzkumů 70% občanů počítač vůbec nepoužívá.
3. V závěru roku 1997 byl počet uživatelů internetu v ČR odhadován v rozmezí od 300 000 do 600 000 uživatelů, kteří alespoň občas internet používají. Závěrem roku bylo evidováno 53 000 internetovských adres, na kterých bylo napojeno cca 194 000 – 250 000 počítačů. Podle některých sociologických průzkumů dvě třetiny uživatelů používá internet v zaměst-

nání, jedna třetina ve škole a jedna třetina doma. Průměrný věk uživatelů internetu činí necelých 28 let, přičemž nejpočetnější skupinu uživatelů tvoří studenti, zejména vysokoškoláci a lidé z oblasti informačních technologií. Pouze 7,6% lidí přišlo do styku s internetem. V celosvětovém měřítku je odhadováno, že přístup k Internetu mají zatím pouze 2% světové populace.

4. Mezi základní bariery využívání informačních technologií patří vysoké pořizovací ceny techniky, vysoké tarify komunikačních poplatků a také složitost informačních technologií. Dle některých průzkumů provedených ve vyspělých zemích cca 20% populace nepočítá ani v budoucnosti s vybavením výpočetní technikou.
5. Perspektivně lze očekávat růst vybavenosti domácností informačními technologiemi. Postupné snižování tarifů za místní telefonické hovory lze předpokládat až po roce 2000, tj. po zrušení monopolu SPT Telecom a vytvoření konkurenčního prostředí s větším množstvím operátorů.
6. Technologický vývoj směřuje k postupnému prolínání výpočetní techniky s klasickou televizí, což v budoucnu zásadním způsobem ovlivní dostupnost světové informační sítě.
7. Schopnost lidí využívat výpočetní techniku je velmi diferencovaná. Velké skupiny obyvatelstva střední a starší generace s informačními technologiemi nepřicházejí do styku a nemají schopnosti ji aktivně využívat. Relativně dobrá schopnost je naopak u mladších ročníků s právě ukončeným vzděláním.

2.8. Demografické vlivy, národností menšiny, přistěhovalectví, dopravní obslužnost

1. Podle studie Českého statistického úřadu by měl počet obyvatel v ČR klesat a v roce 2014 by mohl poklesnout pod 10 milionů. Současně by se měla výrazně měnit věková struktura obyvatelstva. V roce 2015 budou občané starší 60 let tvořit více než čtvrtinu obyvatelstva, zatímco podíl dětí klesne minimálně na 15 procent. Počet žáků základních škol poklesl od roku 1989 o 11%.
2. V rámci ČR žije několik větších národnostních menšin, např. romské etnikum, Poláci, Slováci a Němci. Charakteristickým rysem je jejich vysoká rozptýlenost po většině území. Zvyšuje se počet přistěhovalců, zejména ze zemí bývalého Sovětského svazu a Jugoslávie.
3. Od roku 1993 se na území ČR postupně zhoršuje základní dopravní obslužnost, a to jak veřejnou autobusovou, tak i železniční dopravou. Současně se zvyšují ceny jízdného veřejné dopravy.
4. Na výše uvedené změny musí knihovny reagovat odpovídajícími změnami svých organizačních struktur, ale také změnami formy, rozsahu a obsahu poskytovaných služeb.

2. Vnitřní limitující faktory rozvoje knihoven v ČR

2.1. Automatizace knihovnických procesů

1. Celková úroveň automatizace v jednotlivých typech knihoven je značně diferencovaná. V kategorii státních vědeckých a odborných knihoven, ve vysokoškolských knihovnách a okresních knihovnách se úroveň používání automatizovaného knihovnického systému (dále jen AKS) pohybuje v rozmezí 90–100%. Nasazení AKS je v dalších typech knihoven výrazně nižší: AKS používá 68% knihoven ústavů Akademie věd ČR, 60% městských knihoven, 45% lékařských knihoven a nejnižší úroveň nasazení AKS vykazují obecní profesionální knihovny (22%). Ostatní knihovny v obcích nejsou automatizovány vůbec.
2. Úroveň automatizace knihovnických procesů a využití výpočetní a komunikační techniky byly v České republice oproti rozvinutým zemím opožděny. Do roku 1989 bylo používání AKS spíše výjimkou a týkalo se vybraného okruhu větších knihoven. Od roku 1992 přibývá ročně 42–65 knihoven, které začínají používat AKS. Pokud bude tato dynamika nasazování pokračovat, lze předpokládat, že české knihovny mohou v mezinárodním srovnání dosáhnout velmi dobrých výsledků.

2.2. Využívání internetu v knihovnách

1. V závěru roku 1997 bylo napojeno na internet cca 29% knihoven v rámci ČR. Úroveň napojení na internetovou síť je vysoká ve státních vědeckých knihovnách (100%), vysokoškolských knihovnách (92%), knihovnách Akademie věd ČR (82%) a ústředních odborných knihovnách (80%). V ostatních knihovnách je tato úroveň výrazně nižší. Důvodem je především jejich menší míra vybavení počítačovou technikou a nedostatek financí na provoz.
2. Průměrný rozsah napojení na internet u knihoven, které jsou automatizovány, je cca 50%. Nízké procento napojení vykazují městské knihovny (18%) a zcela bez připojení jsou knihovny v obcích.
3. Napojení na internet plánuje celkem 23% knihoven. Nejčastěji se jedná o městské knihovny. Malé knihovny v obcích většinou neuvažují ani výhledově o připojení na internet.
4. Standardní napojení pomocí pevné linky používá necelých 40% knihoven, 29% knihoven využívá nouzové napojení pomocí komutované linky. Nejméně kvalitní napojení na internet pomocí komutované linky používají výhradně veřejné knihovny. Celkem 22% knihoven používá perspektivní vysokorychlostní způsob připojení pomocí optického vlákna (rychlost od 10 Mbit/s).
5. Na konci roku 1997 mělo cca 14% knihoven k dispozici vlastní domovskou stránku World Wide Web.
6. V nejbližších letech plánuje vytvoření domovských stránek dalších 16% knihoven.
7. Z dotazovaných knihoven, které jsou napojeny na internet, zpřístupňuje své databáze v internetu pouze 49 knihoven (27%). Nejčastěji zpřístupňují pomocí internetu své báze uživatelům ústřední odborné knihovny, státní

vědecké knihovny a vysokoškolské knihovny.

2.3. Produkce digitálních dokumentů

1. Rozsah výroby vlastních digitálních dokumentů v knihovnách je zatím velice malý. Jejich systematickou produkcí se zabývá podle průzkumu pouze 9 knihoven.
2. Zásadní význam mají v této oblasti projekty realizované Národní knihovnou ČR (digitalizace historických dokumentů a digitalizace mikromédií) a účast Národní knihovny ČR v projektu UNESCO Paměť světa. V rámci tohoto projektu vyvinula knihovna standard pro ukládání digitálních dat, který se stal doporučeným standardem pro celý projekt.

2.4. Úroveň technického vybavení a výdaje na informační technologie v knihovnách

1. Převažujícím typem počítače používaného personálního počítače je typ 486 (40,7%) a Pentium (33,5% všech počítačů). Přibližně 23% stanic jsou počítače nižší výkonnosti (PC XT, PC 286 a PC 386), které již dnes nesplňují požadavky na standardní výkon a budou muset být v budoucnu nahrazeny novými.
2. Největší podíl počítačů s nižším výkonem je soustředěn v obecních profesionálních knihovnách (32%), nejmenší podíl počítačů s nižším výkonem mají ústřední odborné a městské knihovny (15% ; 18%). U ostatních knihoven jde o zhruba o rozsah 19% (u okresních knihoven) až 27% (u vysokoškolských knihoven) počítačů, které nebudou v nejbližší době splňovat standardní požadavky.
3. Z celkových údajů vyplývá, že technické vybavení knihoven bude v nejbližším období vyžadovat radikální obměnu.

2.5. Katalogizace, retrospektivní konverze katalogů, standardy

1. Rozsah elektronických katalogů je dosud velmi omezený. Katalogy zatím většinou obsahují záznamy o přírůstcích knihovního fondu z posledních let.
2. Zatím 45% knihoven z těch, které jsou automatizovány, nabízí svým uživatelům veřejně přístupný automatizovaný katalog.
3. Pouze 19% knihoven využívá při katalogizaci externích zdrojů katalogizačních záznamů. Přebírání záznamů z externíchází se týká převážně jen oblasti veřejných knihoven se systémem LANIUS, z odborných knihoven přebírají záznamy z externích databází jen 3 lékařské knihovny, 1 vysokoškolská knihovna a 1 knihovna akademie věd.
4. Důležitou podmínkou pro efektivní přebírání katalogizačních záznamů a pro integraci knihoven do sítí také je, aby všechny knihovny postupně přešly na využívání nových Anglo-amerických katalogizačních pravidel (dále jen AACR2). Podle údajů z průzkumu nová katalogizační pravidla AACR2 zatím používá pouze 28% knihoven, a to zejména knihoven ze skupiny státních vědeckých, ústředních odborných a vysokoškolských knihoven.

5. Jednou z bariér budoucí integrace může být otázka selekčních jazyků používaných při věcném zpracování. 258 knihoven (64% z knihoven, které odpověděly) používá mezinárodní desetinné třídění (MDT), 13 knihoven (4%) používá jiný systematický selekční jazyk. Z předmětových selekčních jazyků 299 knihoven (75%) používá klíčová slova, 98 knihoven (24%) předmětová hesla, 58 knihoven (14%) tezaurus a 18 knihoven (4%) používá jiný druh selekčního předmětového jazyka.
6. Nejčastěji používanou metodou retrospektivní konverze klasických katalogů je rekatalogizace s knihou v ruce, kterou používá 224 knihoven. Méně častou metodou je přebírání hotových záznamů (79 knihoven) a přepis a strukturování úplného katalogizačního záznamu (47 knihoven). Okrajově je používán přepis a strukturování neúplného katalogizačního záznamu (11 knihoven), scannování (11 knihoven), anebo jejich kombinace.
7. Retrospektivní konverzi příznivě ovlivňuje projekt RETROKON, který je orientován na retrospektivní konverzi záznamů české národní bibliografie v období 20. století. Otevřeným problémem zůstává retrospektivní konverze záznamů starší domácí publikované produkce, záznamů na zahraniční literaturu ve fondech velkých knihoven, záznamů na speciální dokumenty včetně záznamů českých periodik.

2.6. Souborné katalogy, informace o dostupnosti knihovních fondů na území ČR

1. Jeden z hlavních rozvojových trendů světového knihovnictví směřuje ke vzájemnému sdílení informačních zdrojů mezi knihovnami na úrovni regionální, státní i mezinárodní. Tento trend je důsledkem nepříznivé tendence k trvalému růstu cen dokumentů, který je současně provázen poklesem finančních prostředků věnovaných na činnost knihoven. Výchozí podmínkou pro rozvoj vzájemné kooperace knihoven jsou souborné katalogy.
2. Od roku 1965 jsou v Národní knihovně ČR vytvářeny na základně vyhl. 110/1965 Sb. o celostátní evidenci zahraniční literatury souborné listkové katalogy zahraniční periodické a monografické literatury.
3. V průběhu let vznikla na území ČR celá řada dílčích souborných katalogů, např. Knihopis českých a slovenských tisků, Soupis cizojazyčných bohemik v knihovnách ČR do r. 1800, souborné katalogy na úrovni okresů, oborové souborné katalogy a další.
4. V roce 1992 byly zahájeny přípravy k vytvoření CASLIN – Souborného katalogu ČR, jehož cílem je vytvořit celostátní centralizovaný automatizovaný souborný katalog, který by perspektivně zahrnul knihovní fondy všech významných knihoven v ČR. Tento souborný katalog by měl sloužit kromě zjišťování dostupnosti knihovních fondů i jako zdroj kvalitních katalogizačních záznamů pro ostatní knihovny v rámci ČR při retrokonverzi i běžné katalogizaci. V současné době s tímto katalogem aktivně spolupracuje cca 30 velkých knihoven. V průběhu roku 1999 se předpokládá uvedení tohoto katalogu do plného provozu pod systémem Oracle.
5. Vedle CASLIN – Souborného katalogu ČR jsou v České republice v sou-

časné době vytvářeny další automatizované souborné katalogy, např. KAKS (souborný katalog vytvářený státními vědeckými knihovnami – provoz ukončen v roce 1998), SKAT (souborný katalog odborné literatury veřejných knihoven používajících systém LANIUS), souborný katalog ústavů Akademie věd ČR a další. V 11 okresech je vytvářen okresní souborný katalog veřejných knihoven, dalších 5 okresů vytvoření souborného katalogu plánuje. Objem soustředěných záznamů je značně omezený, i když v nejbližších letech lze v této oblasti předpokládat dynamický rozvoj. Celkový objem záznamů v souborných katalogích tvoří několik set tisíc záznamů, zatímco celkový objem knihovních fondů dosahuje několika desítek milionů svazků.

6. Pro uživatele systému TINLIB je v provozu distribuovaný souborný katalog v prostředí World Wide Web. Distribuovaný katalog umožňující vyhledávání v širším spektru katalogů v prostředí webu vyvíjí Regionální knihovna v Karviné.
7. Existující automatizované souborné katalogy zatím nezahrnují všechny typy a druhy dokumentů obsažené v knihovních fondech českých knihoven v celkové časové retrospektivě a jako celek nejsou schopny podat celistvou informaci o dostupnosti knihovních fondů v ČR.

2.7. Meziknihovní výpůjční služby a dodávání dokumentů

Meziknihovní služby představují základní formu vzájemné spolupráce knihoven a jsou významným nástrojem pro efektivní využívání informačních zdrojů získaných nákupem z veřejných rozpočtů. Jsou založeny na principech vzájemné spolupráce, reciprocity a solidarity. Lze předpokládat, že v budoucnu bude význam meziknihovních služeb výrazně stoupat. Z hlediska kvality jsou současné meziknihovní služby v ČR hodnoceny knihovnami i jejich pracovníky jako málo pohotové, nespolehlivé a neúplné. Rozhodující podmínkou pro široké sdílení informačních zdrojů je zlepšení kvalitativních parametrů meziknihovních služeb.

Příčinou nízké úrovně meziknihovních služeb je zejména:

1. Neúplnost a nepřístupnost informací (souborné katalogy, zdroje na internetu) o dostupnosti informačních zdrojů v českých knihovnách
2. Zastaralá pravidla určující postupy a vzájemné vztahy pro výkon meziknihovních služeb.
3. Nevyjasněné ekonomické aspekty meziknihovních služeb, zejména:
  - Doposud nejsou vyřešeny efektivní metody vzájemného vyúčtování nákladů za meziknihovní služby mezi jednotlivými knihovnami. Přechod na vzájemné vyúčtování poskytnutých služeb v současných podmínkách může být příčinou znásobení dosavadních nákladů na meziknihovní služby (potřeba vedení evidencí, fakturace, vymáhání plateb, platba poplatků bankám apod.). Efektivní vzájemné vyúčtování nákladů na meziknihovní služby lze realizovat zejména na bázi elektronické komunikace včetně zabudování účetních operací do modulu meziknihovních služeb v rámci automatizovaného výpůjčního systému.
  - Požadavek plné úhrady nákladů na meziknihovní služby ze strany uživatele

vatele není v základní relaci s ostatními cenami služeb, které knihovny poskytují. Požadavek na plnou úhradu má z tohoto hlediska spíše charakter sankce. Požadavek na plnou úhradu zásadně omezí požadavky na tyto služby a výše poplatku se stane pro běžného uživatele bariérou využívání meziknihovní služby.

- Rozpočtová pravidla negarantují, že finanční prostředky získané z meziknihovních služeb budou využity pro podporu a rozvoj těchto služeb.
  - Chybí dostatek analytických informací a metod nezbytných pro rozhodování mezi nákupem (vlastněním) dokumentů a jeho získáním formou výpůjčky nebo dodáním kopie. Meziknihovní služby a dodávání dokumentů není vnímáno jako integrální součást procesu uspokojování potřeb a požadavků uživatelů.
  - Nedostatečné financování knihoven a růst cen poštovního a nákladů na mezinárodní meziknihovní služby.
4. Nízká kvalita a neprofesionální výkon procesů v rámci meziknihovních služeb u všech partnerů při poskytování meziknihovních výpůjčních služeb (konečný uživatel, knihovna odesílající objednávku, knihovna vyřizující požadavek). Přetrvávají psychologické bariéry ze strany vedení a pracovníků knihoven měnit zaběhlé postupy. Chybějící ucelené programy na rekvalifikaci pracovníků knihoven zaměřené na využívání informačních technologií.
  5. Nízké obecné povědomí o významu vzájemné spolupráce mezi knihovnami, nerespektování platných předpisů a základních pravidel korektního jednání.
  6. Hlavní poskytovatelé meziknihovních služeb v ČR chápou někdy jejich poskytování jako pouhou nadstavbu ke své činnosti, kterou „poškozuji“ služby místním uživatelům, a kterou je proto možno kdykoliv omezit. Tomu zpravidla odpovídá nízká úroveň personálního a technického vybavení pracovišť meziknihovních služeb. Rozhodujícími poskytovateli meziknihovních služeb jsou ústřední univerzální a odborné knihovny, které vyřizují největší podíl požadavků. Zásadní význam pro uspokojování požadavků na meziknihovní služby má 11 velkých knihoven, ve kterých se vyřizuje celkem 65% požadavků v rámci celé České republiky. Opatření na zlepšení kvality meziknihovních služeb v rámci ČR se musí prioritně soustředit na tento omezený okruh knihoven.
  7. V ČR zatím neexistuje knihovna (s výjimkou Státní technické knihovny v oblasti elektronického dodávání dokumentů), která by poskytovala expresní meziknihovní služby s garantovanou lhůtou pro dodání dokumentů, jak je to běžné v zahraničí.
  8. Komunikace v rámci meziknihovních služeb je zatím založena převážně na využití běžných poštovních služeb. Elektronická komunikace je dosud využívána v omezeném měřítku. Z vyjádření knihoven vyplývá, že ani v nejbližších letech nepočítají s razantnějším přechodem na nové formy komunikace. Žádná knihovna v současnosti ani v budoucnosti nehodlá používat expresní poštovní služby pro dodávání dokumentů. Zde je prav-

- děpodobně největší překážkou skutečnost, že se v rámci meziknihovních služeb neuplatňují poplatky za nadstandardní služby.
9. Nedostatečné technické a softwarové vybavení knihoven, zejména úroveň vybavení komunikační a reprografickou technikou. V knihovnách je zatím v omezené míře implementován automatizovaný modul pro meziknihovní služby včetně jeho integrace do prostředí internetu.
  10. Nedostatečná znalost vzájemných toků v rámci vnitrostátních a mezinárodních meziknihovních služeb. Statistické údaje zjišťované v jednotlivých sítích knihoven neobsahují často data o meziknihovních výpůjčních službách, nebo jsou údaje o meziknihovních službách uváděny v takové podobě, že je nelze použít pro analytické srovnání.
  11. Nedostatečné zapojení českých knihoven do mezinárodních integračních projektů.

2.8. Doplnování knihovních fondů

1. Nedostatečné financování veřejně přístupných knihoven se nejvíce projevuje v omezování nákupu nové literatury do knihovních fondů, což vede přímo k redukcí rozsahu a kvality knihovnických služeb. Celkový objem doplňování knihovních fondů veřejných knihoven poklesl o celou třetinu oproti roku 1989.
2. Chybí finanční prostředky na nákup nových druhů médií, např. zvukové, audiovizuální dokumenty a zejména elektronické publikace na CD-ROM.
3. Jako přímo katastrofickou je nutno hodnotit situaci v oblasti doplňování zahraniční literatury, která je v rozhodující míře určena pro odbornou vědeckou a výzkumnou činnost či studium na vysokých školách. Dochází k prudkému snižování rozsahu a obsahu informačních zdrojů na území státu. Nákup zahraniční literatury v posledních letech poklesl o celou polovinu. Tento výpadek je v budoucnu nenahraditelný. Objem zahraniční literatury získávané knihovnami v ČR není schopen zprostředkovat informace o stavu světového poznání pro celou řadu oborů. Knihovny tak ztrácejí schopnost plnit svou základní společenskou funkci, tj. zajistit všeobecnou dostupnost informací a publikovaných dokumentů všem občanům.
4. Úroveň kooperace českých knihoven v oblasti doplňování knihovních fondů a využívání elektronických informačních zdrojů je zatím velmi nízká. Není vypracován a realizován národní plán koordinace doplňování knihovních fondů. Neřešena zůstává otázka koordinovaného nákupu licencí elektronických informačních zdrojů. Aktivní kooperaci doplňování také brzdí nedostatečná funkce souborných katalogů, které nejsou schopny poskytnout aktuální informace pro akvizici.
5. Rozpad kooperačních vazeb mezi knihovnami na úrovni okresů a rozpad střediskových systémů vede k atomizaci knihoven, což existenčně ohrožuje knihovny v malých obcích. Osamocené malé knihovny nemají dostatek finančních prostředků na nákup literatury, nemohou využívat výhod vzájemné spolupráce (např. výměnné soubory, společný nákup a zpracování). Stávají se pro občany neatraktivními, což vede k jejich likvidaci.

6. Úroveň kooperace doplňování a vzájemné sdílení knihovních fondů v rámci knihoven ČR je na velmi nízké úrovni. Chybí úplné a pohotové informace o dostupnosti knihovních fondů (souborné katalogy) a pohotové a spolehlivé meziknihovní výpůjční služby. Knihovny za těchto okolností preferují vlastní zájmy na úkor vzájemné spolupráce.
7. Velkou bariérou pro využití mezinárodní výměny publikací pro doplňování knihovních fondů jsou vysoké poštovní tarify za zásilky dokumentů.

2.9. Využívání informačních zdrojů zpřístupňovaných světovými databázovými centry

1. Poskytování placených rešeršních on-line služeb ze zahraničních databázových center je spíše výjimkou. Základní bariérou je nedostatek finančních prostředků na úhradu služeb ale také odpovídající kvalifikace rešeršera. Tuto službu nabízí v rámci ČR pouze 16 knihoven. Jedná se o několik málo vysokoškolských knihoven (5), Akademie věd ČR (4), lékařských knihoven (2) a velkých podnikových knihoven (5).
2. V širším rozsahu se v knihovnách ČR využívají různé typy databází na CD-ROM. Komplexní informace dostupnosti těchto zdrojů v knihovnách všech chybí.

2.10. Ochrana knihovních fondů, např. mikrofilmování, restaurování unikátních dokumentů a sbírek

1. Knihovny ve svých fondech uchovávají rozsáhlé sbírky dokumentů na všech druzích nosičů, staré tisky, ale také o novodobou produkci dokumentů, např. noviny, zvukové a audiovizuální vzniklých od nejstarších dob do současnosti. Jde nejen o unikáty, jako jsou staré rukopisy, inkunábule dokumenty včetně elektronických médií.
2. Knihovní fondy jsou z hlediska své fyzikální podstaty ohroženy postupným rozpadem a zničením. S ohledem na rozsah a různorodost knihovních fondů se jedná o mimořádně složitou a komplexní problematiku, která přesahuje okruh institucí v rámci resortu kultury.
3. Zatím nejužívanější metodou ochrany knihovních fondů je omezení nebo přímo znemožnění jejich využívání. Z tohoto důvodu jsou rozsáhlé části kulturního dědictví občanům zcela nepřístupné, což je v rozporu s právem na neomezený přístup k informacím a kulturnímu dědictví.
4. Současné finanční, personální a technické kapacity věnované na ochranu knihovních fondů jsou nedostatečné. Rozsah péče o knihovní fondy je limitován omezenými kapacitami jednotlivých knihoven. Dílčí změnu představují v posledním období některé projekty z oblasti výzkumu a vývoje zaměřené na digitalizaci unikátních dokumentů včetně vývoje standardů, mikrofilmování novinových fondů apod.
5. Chybí spolehlivé informace o existenci a stavu unikátních dokumentů a knihovních sbírek (historických i novodobých dokumentů) v rámci ČR.
6. Rozsáhlé části vzácných a unikátních knihovních fondů jsou uloženy v nevyhovujících mikroklimatických podmínkách.
7. V posledních letech dramaticky vzrostl zájem černého trhu o publikace,

- kteře jsou z jakéhokoli hlediska atraktivní (staré tisky a rukopisy, iluminované a ilustrované publikace, nákladné encyklopedie a příručky apod.), a tím se knihovní fondy a skladovací místa, kde se nalézají, ale i fondy zpřístupněné v knihovnách, octly pod nebývalým tlakem kriminálních živlů, nejčastěji s napojením na organizovaný zločin v mezinárodním měřítku.
8. Vedle toho jsou statisticky časté i „denní“ drobné krádeže a přestupky proti knihovnímu řádu ze strany běžných uživatelů. Knihovny obecně nebyly a dosud velmi často nejsou na podobnou situaci připraveny. V posledních letech došlo proto k citelným a nevratným ztrátám na našem kulturním dědictví.
  9. Knihovny často působí v nefunkčních objektech bez řádné údržby a vybavení zabezpečovací a protipožární technikou. Nedostatečná vybavenost ztěžuje nebo i znemožňuje uzavírání pojistných smluv.
  10. Zásadním problémem je nedostatek finančních prostředků zejména na potřebné investice do zabezpečovacích zařízení, ale i na provozní účely.
  11. V rámci ČR není zpracován a realizován národní program ochrany knihovních fondů, který by ochranu a zpřístupnění knihovních fondů pojal komplexně, stanovil dlouhodobé priority a finančně zajistil ochranu ohrožených fondů včetně výzkumu a vývoje v této oblasti. Chybí také systematická propagace vydávání tištěných dokumentů na permanentním papíru.

2.11. Výstavba a rekonstrukce knihoven

1. Bývalá CSR byla zemí, kde se po celá desetiletí knihovny téměř nestavěly. V posledních letech byla zahájena výstavba a rekonstrukce řady knihoven (např. výstavba Centrálního depozitáře Národní knihovny ČR, okresní knihovny v Mladé Boleslavi, Moravské zemské knihovny, Státní vědecké knihovny Liberec, dostavba Státní vědecké knihovny Ústí nad Labem, rekonstrukce okresní knihovny v Táboře a Kroměříži a další) Přesto množství knihoven sídlí v trvalých provizoriích a nemá k dispozici funkční prostory a budovy. Většina knihoven působí ve víceúčelových objektech, které původně nebyly určeny pro knihovny a jsou často nedostatečně funkční. Ve srovnání s domácími i zahraničními standardy jsou užitné plochy většiny českých knihoven poddimenzovány.
2. Základním trendem v oblasti zpřístupnění knihovních fondů je nabídka knihovních fondů formou volného výběru (přístupu). Tuto metodu nelze ve většině velkých ústředních a vysokoškolských knihoven realizovat z prostorových důvodů. Většina knihovních fondů je uložena v uzavřených skladističích, což snižuje jejich dostupnost a intenzitu využití.
3. Některé knihovny se stále potýkají s důsledky restitucí. Musely se často přestěhovat do kvalitativně horších a menších prostor. V řadě případů jsou vůči knihovnám uplatňovány vysoké nájmy, jejichž hodnota není zohledněna v rozpočtu, což následně opět vede k omezení činnosti knihoven. Důsledkem je postupná likvidace poboček knihoven ve větších městech.

2.12. Výzkum a vývoj v oblasti knihovnictví, využití nových technologií

1. Současné programy výzkumu a vývoje jsou zaměřeny zejména do těchto oblastí:
  - využití informačních technologií, např. digitalizace dokumentů, retrospektivní konverze katalogů, automatizace knihovnických procesů, vývoj nových typů služeb na bázi informačních technologií apod.
  - ochrana knihovních fondů, např. vliv mikroklimatu na uložení knihovních fondů, výzkum materiálu pro restaurování a ochranu knihovních fondů apod.
2. Programy by měly být zaměřeny i na jiné oblasti činnosti knihoven, např. na řízení a kontrolu kvality činnosti knihovny, výzkum uživatelských potřeb apod. Pro tyto oblasti nejsou vypisovány žádné projekty. Došlo k zásadní redukci vydávání odborných periodik pro oblast knihovnictví a informační vědy, což je bariérou odborné komunikace.
3. Hlavním problémem je objem financování projektů. Např. v roce 1997 byly projekty výzkumu a vývoje v knihovnictví v resortu Ministerstva kultury ČR financovány částkou cca 40 mil. Kč. V letech 1998–99 tato částka klesá, což omezuje zahájení dalších výzkumných úkolů orientovaných na klíčové oblasti.
4. Překážkou je také opožděné uvolňování finančních prostředků v průběhu roku, což je příčinou toho, že některé projekty nelze realizovat v plánovaném rozsahu, hrozí riziko neefektivního čerpání finančních prostředků a porušování platných předpisů.

2.13. Zpracování standardů, norem, pravidel, metodických doporučení

1. Úroveň standardizace jednotlivých oblastí činnosti knihoven je značně rozdílná. V současné době v rámci knihoven ČR neexistuje instituce či pracoviště, které by se systematicky zabývalo oblastí normalizace, přebíráním standardů ISO a mezinárodních doporučení UNESCO, IFLA do domácího prostředí, iniciovalo zpracování nových standardů a informačně zachycovalo aktivity v oblasti standardizace v mezinárodním kontextu.
2. Knihovny v rámci ČR v podstatě směřují k používání mezinárodního standardního formátu UNIMARC pro výměnu bibliografických dat nebo formátů kompatibilních, často však ještě využívají také další domácí i mezinárodní standardy. V knihovnách byl zahájen přechod na nová katalogizační pravidla AACR2 včetně využití standardů bibliografického popisu ISBD a navazujících norem.
3. Zatím chybí standardy a typová řešení pro jiné činnosti knihoven, např. základní ukazatele pro financování, doplňování knihovních fondů, personální a prostorové zajištění v souladu s doporučením UNESCO, prosazení jednotného věcného třídění dokumentů apod.
4. Pro hodnocení činnosti knihoven nejsou stanoveny a používány výkonové normy. Výkonové statistiky knihoven se provádějí pouze na resortní úrovni a nejsou předmětem analýzy jako celek. Struktura údajů shromaž-

řetovaných v knihovnách se v jednotlivých resortech značně odlišuje a není v plném souladu s mezinárodní normou ISO 2789 o knihovnické statistice a s požadavky UNESCO a Evropské unie, kterým se souhrnné statistiky knihoven poskytují pro mezinárodní srovnání. Rozdílné struktury sledovaných údajů o jednotlivých typech knihoven neumožňují sledování výkonů a srovnávání vývojových trendů knihoven různých typů jak v rámci celé ČR, tak i v mezinárodním kontextu.

5. Chybí aktuální standardy, normy a doporučení pro výstavbu knihoven.

2.14. Poradenská, metodická a konzultační činnost,

1. Zanikla či byla radikálně okleštěna metodická, informační a poradenská pracoviště v oblasti knihovnictví. Tyto instituce byly výraznou oporou při řešení odborných problémů, dalšího vzdělávání a vzájemné informovanosti v oboru.
2. Největším pracovištěm je Odbor knihovnictví působící v rámci Národní knihovny ČR, který:
  - buduje a zpřístupňuje fond literatury z oblasti knihovnictví a informačních věd
  - zpracovává dokumentaci české knihovnické literatury v úplnosti a zahraniční výběrově
  - poskytuje rešeršní, studijně rozborové a referenční služby
  - popularizuje nejnovější poznatky a zkušenosti z oblasti knihovnictví a informačních věd formou jejich zveřejňování v odborném tisku a vydáváním překladů a studií
  - poskytuje poradenské služby veřejným knihovnám zřizovaným obcemi zejména v oblasti legislativy, sleduje vztahy ke zřizovatelům a personálního zajištění činnosti knihoven
  - shromažďuje informace o stavu knihoven zřizovaných obcemi, provádí jejich analýzy a zpracovává přehledy o stavu veřejných knihoven
  - organizuje a zajišťuje mimoškolní vzdělávání pracovníků veřejných knihoven
3. Poradenskou, metodickou a konzultační činnost v různém rozsahu nadále vykonávají některé státní vědecké knihovny, Moravská zemská knihovna a také některé knihovny na úrovni okresů. Některé aktivity začínají vykonávat knihovnická sdružení, ale pravidelný výkon těchto činností je limitován nedostatkem finančního zajištění.
4. V rámci knihoven ČR nejsou zajišťovány další aktivity, které mají vliv na formování národního knihovnického systému. Jedná se zejména o:
  - shromažďování dat o knihovnách v rámci celé ČR
  - analýzu vývojových trendů v rámci veřejných knihoven zřizovaných obcemi s vazbou na vývoj ostatních knihoven a knihovnictví v celosvětovém kontextu
  - systematickou práci v oblasti obecné knihovnické legislativy
  - systematické sledování normalizačních aktivit v oblasti knihovnictví a příbuzných oborů, přenos norem ISO do domácího prostředí
  - poradenství v oblasti výstavby, rekonstrukce a vybavování knihoven

- poradenství v oblasti automatizace a zavádění nových technologií v knihovnách
  - výzkum čtenářství, četby a vztahu veřejnosti ke knihovnám
  - metodiku práce s handicapovanými občany a národnostními menšinami
  - public relations v oblasti veřejných knihoven a knihovnictví a další.
5. Z finančních důvodů bylo omezeno vydávání odborné knihovnické literatury včetně periodik.

2.15. Pracovníci knihoven a informačních institucí

2.15.1. Změna obsahu knihovnické profese

1. Knihovnictví patří mezi obory, které vlivem stále intenzivnějšího využívání informačních technologií prochází zásadní a soustavnou proměnou. Dochází ke změnám základních paradigmat oboru. Rychlost a úspěšnost změny je v mnoha ohledech závislá na vědomostech a dovednostech pracovníků knihoven.
2. V souvislosti s komplexní automatizací knihovnických procesů a využíváním informačních technologií a s požadavky na spolupráci v mezinárodním kontextu stále rostou požadavky na kvalifikaci knihovníků, vznikají nové funkce, např. systémový knihovník, síťový navigátor apod. Nedílnou součástí znalostí knihovnické profese je dnes aktivní práce s výpočetní a komunikační technikou, vyhledávání v databázích a sítích, znalost několika světových jazyků, schopnost asistovat čtenářům a uživatelům při práci s informačními technologiemi a informovanost o nových informačních technologiích a možnostech jejich využití.

2.15.2. Vzdělávání pracovníků knihoven

1. V rámci ČR jsou zastoupeny všechny stupně základní knihovnické vzdělávací soustavy, tj. střední odborné, vyšší odborné i vysokoškolské a vědecká příprava. Tradičním problémem v této oblasti je soustavná aktualizace učebních plánů a v některých případech nízká úroveň vybavení informačními technologiemi.
2. Mimořádně složitá je situace v oblasti mimoškolní výchovy pracovníků knihoven. Fakticky neexistuje systém rekvalifikačního a celoživotního vzdělávání pracovníků knihoven, na druhé straně rychlý vývoj a změny informačních technologií způsobují, že školní vzdělání rychle zastarává.
3. Činnost subjektů pro mimoškolní vzdělávání není vzájemně koordinována, probíhá roztržštěně, podle okamžité potřeby, bez koncepce.
4. Vzdělávací aktivity v oblasti celoživotního vzdělávání částečně zajišťuje stávající struktura knihovnického školství a v různé míře i některé velké knihovny, např. státní vědecké knihovny, Národní knihovna ČR. Kromě jednotlivých knihoven se v celoživotním vzdělávání angažují knihovnické svazy a spolky.
5. Zcela mimo dosah těchto aktivit zůstávají knihovny menší, a to veřejné, školní i odborné, zejména knihovny nově vznikajících podniků a institucí. V řadě případů nejde jen o potřebu školení v práci s informačními technologiemi (nebo jen částečně), ale o potřebu základních knihovnických,

rekvalifikačních či inovačních kursů.

6. Jako závažný problém je pocítováno nedostatečné jazykové vzdělání pracovníků knihoven. Tento problém se v plné šíři projevuje při rozvoji mezinárodní spolupráce a aktivním využívání Internetu.

2.15.3. Odměňování pracovníků knihoven

1. V posledních letech se stále výrazněji potvrzuje tendence absolventů středoškolského i vysokoškolského studia knihovnictví nenastupovat do knihoven, ale volit zaměstnání v podstatně lukrativnějších oblastech, např. v bankách, obchodních odd. velkých firem a jiných privátních firmách, pro něž jsou výborně kvalifikováni. Základní příčinou tohoto jevu jsou mzdové podmínky, které knihovny mohou nabídnout. Průměrná mzda pracovníka veřejné knihovny se pohybuje více než 2000,- Kč pod státním průměrem.
2. Ve většině knihoven není zajištěn dostatek zdrojů na odměňování pracovníků. Nedostatek finančních zdrojů vyvolává tlak na zařazování pracovníků knihoven do nižších tarifních tříd než odpovídá skutečným nárokům na vykonávané činnosti. Pokud dochází ze zákona k úpravě (navýšení) tarifů, je tato úprava často prováděna na úkor pohyblivé složky mzdy. Mzdy v tomto případě zůstávají na stejné úrovni, nekopírují ani inflační nárůst a současně se stávají naprosto demotivujícími.

2.15.4. Psychologické bariéry

1. Pracovníky knihoven jsou zatím jen omezeně vnímány nové úlohy knihoven v informační společnosti – knihovny se automatizují, napojují na sítě – vnitřní organizace, pracovní kultura, provozní pravidla zůstávají však často beze změny. Většina služeb se v zásadě nemění.
2. Malá ochota ke změnám se projevuje nejen před zahájením automatizace nebo při jejím průběhu, ale i po jejím dokončení. Obecně panuje malá ochota redukovat finanční prostředky na nákup klasických dokumentů a přesunout tyto ušetřené prostředky na nákup nových médií, předplacení bází nebo na úhradu meziknihovnických služeb a dodávání dokumentů.
3. Noví absolventi knihovnických škol zejména vlivem mzdové situace do knihoven téměř nenastupují. Knihovny jsou potom závislé na starších pracovnících nebo absolventech jiných škol. Řada knihovníků vidí stále svou hlavní úlohu v oblasti kulturně osvětových aktivit a klade menší důraz na pojetí knihovny jako informační a vzdělávací instituce. Mezi pracovníky knihoven převládají ženy s humanitním vzděláním, které nemají dostatečnou technickou kvalifikaci nezbytnou pro aplikaci a využívání informačních technologií.
4. Vedoucími pracovníky i zřizovateli často není docenována nutnost vysoké profesionality pracovníků knihoven. Náklady na zajištění různých druhů školení dynamicky rostou, neboť kursy jsou v mnoha případech zajišťovány ziskovými organizacemi, stoupají ceny lektorů a požadavky na vybavení informačními technologiemi. V období vleklých finančních problémů většiny knihoven považují vedoucí pracovníci i zřizovatelé náklady

na rekvalifikace a celoživotní vzdělávání za příliš vysoké.

2.16. Dostupnost knihovnických služeb

1. Nedostatečné financování knihoven a celkový trend ke komercializaci života společnosti jsou stále častěji příčinou zpoplatňování knihovnických služeb a vytváření ekonomických bariér jejich dostupnosti.
2. Nebezpečí diskriminace vzniká zejména v souvislosti s využitím informačních technologií. Početná skupina lidí nebude ani v budoucnosti moci využívat nové informační technologie, protože technika, sítě, software budou pro ně ekonomicky nedostupné. Objevuje se nebezpečí vzniku nové informační elity, dvoutřídní společnosti informačně privilegovaných a diskriminovaných, společnosti, jejichž struktura by znamenala přímé ohrožení demokracie.
3. Většina knihoven v ČR je umístěna ve starých objektech a nemá bezbariérový přístup, jejich služby tudíž nejsou bezprostředně přístupné paraplegikům a dalším postiženým s pohybovými vadami.
4. Služby veřejných knihoven handicapovaným jsou poskytovány nahodile, podle místních podmínek finančních, personálních, prostorových atd., i služby knihoven nevidomým jsou na území státu nerovnoměrné (plošné rozmístění, absence zásilkové služby u poloviny knihoven, které půjčují zvukové knihy).
5. Služby handicapovaným jsou na rozdíl od standardních služeb náročnější personálně a časově, přičemž efektivita vyjádřená v kvantitativních ukazatelích (počet uživatelů, výpůjčky) je nižší než při práci se zdravou populací.
6. Financování knihoven ve většině případů nezohledňuje práci s handicapovanými a je v tomto ohledu demotivující.
7. Knihovny postrádají často i potřebné vybavení pro služby handicapovaným (automobily pro donáškovou službu, nedostatečný fond zvukových knih, bezbariérové přístupy, výtahy, odpovídající sociální zařízení apod.).
8. Existují bariéry administrativně-právní povahy, které brání rozšíření některých služeb na další skupiny handicapovaných (zásilková služba zdarma je vázána pouze na nevidomé, fond Knihovny a tiskárny pro nevidomé K. E. Macana v Praze, poskytovaný zdarma krajským „pobočkám“, má sloužit pouze nevidomým a slabozrakým s průkazem ZTP).
9. Pro aktivní práci veřejných knihoven s národnostními menšinami chybí exaktní poznatky o jejich stavu a potřebách na území jednotlivých regionů. Neexistuje spolupráce knihoven s příslušnými občanskými sdruženími a organizacemi. Pracovníci knihoven nemají dostatečnou jazykovou přípravu pro práci s menšinami.
10. Knihovny nejsou dostatečně vybaveny aktuální literaturou v jazycích národnostních menšin, z čehož plyne nízká úroveň nabídky služeb
11. Knihovny doposud nejsou zapojeny do programů na podporu handicapovaných a národnostních menšin. Pracovníkům knihoven chybí kvalifikace pro práce s těmito skupinami občanů.

2.17. Rozvoj čtenářství a práce s dětmi

1. Vytváření globální informační sítě, komercializace všech oblastí společenského života včetně oblasti vzdělávání a kultury a preferování příjmu vizuálních informací zásadním způsobem mění tradiční gutenbergovskou knižní kulturu a současně vytváří nové kulturní formy.
2. Tyto změny se promítají i do změny postavení knihoven ve spektru kulturních a informačních institucí a jsou v některých případech příčinou poklesu zájmu dětí a mládeže o služby knihoven. Pokles zájmu dětí a mládeže o služby knihoven má tyto obecné příčiny:
  - narůstá druhotná negramotnost dětí a celé populace
  - dochází k preferenci vizualizace v umění a kultuře, k jejich trivializaci
  - vznikají nové oblasti zábavy a využití volného času
  - zvyšuje se rozsah školní výuky na úkor volného času
3. V práci s dětským čtenářem se projevují všechny obecné problémy knihoven, zejména:
  - omezení nabídky knihoven na tištěné dokumenty, nedostatečná nabídka nových médií, on- line služeb včetně využití Internetu
  - většinou malé, nevyhovující prostory
  - zastaralé či nedostatečně vybavení kontrastující s okolním moderním světem
  - problémy s akvizicí (ceny, zahlcení trhu brakem a kýčem, v menších městech v knihkupectvích pouze výpravné čtivo)
  - nedostatečná kvalifikace knihovníků pro speciální práci s dětmi a mládeží
  - značná izolovanost dětských knihoven, kterou se pokouší překonat Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR a částečně Národní knihovna ČR a Moravská zemská knihovna v Brně
  - neexistence metodického centra pro práci s dětmi a mládeží
4. Práci s dětskými čtenáři a mládeží také limituje nízká úroveň koordinace subjektů zabývajících se problematikou výchovy dítěte, tj. škol (včetně vysokých, tj. výzkumných pracovišť), knihoven, nakladatelů, spisovatelů a zejména rodiny. Neprovádí se výzkum vlivu masmédií, braku, kýče apod. na vývoj dítěte.
5. Všeobecně se projevuje celospolečenské podceňování výchovy dětí a mládeže k aktivnímu čtenářství a k orientaci výuky na školách k práci s informacemi, tj. schopnosti informace získávat, hodnotit, zpracovávat a propojovat.

2.18. Profesionální sdružení v oblasti knihovnictví

1. Profesionálních sdružení v oblasti knihovnictví jsou důležitou podmínkou rozvoje oboru ve všech zemích. Profesionální sdružení se angažují zejména v těchto oblastech:
  - podpora vzájemné spolupráce knihoven všech typů
  - podpora odborných aktivit a zvyšování kvalifikace pracovníků knihoven
  - podíl na zpracování rozvojových plánů pro oblast knihovnictví
  - prosazování a obhajoba profesních zájmů

- spolurozhodování o alokaci finančních zdrojů z grantů
2. V současné době v rámci ČR působí v oblasti knihoven tato profesní a odborová sdružení:
    - SKIP – Svaz knihovníků a informačních pracovníků – občanské sdružení
    - AK – Asociace knihoven – sdružení právnických osob
    - SDRUK – Sdružení knihoven – sdružení právnických osob
    - ČIS – Česká informační společnost – občanské sdružení
    - OSPK – Odborový svaz pracovníků knihoven
  3. Na rozdíl od situace v zahraničí, kde existence profesních sdružení a svazů má více než stoletou tradici a jejich činnost je významnou součástí knihovnického systému v dané zemi, je situace v rámci ČR značně obtížnější.
  4. Veškerá sdružení vznikla nebo se obnovila teprve po roce 1989. Sdružení zpravidla nevládní žádný majetek ani prostory pro svou činnost a jsou primárně závislá na příspěvcích členů, které mohou být v době ekonomických potíží jen velmi skromné.
  5. Z důvodů nedostatku finančních prostředků je také zastoupení českých knihoven a knihovníků v mezinárodních knihovnických organizacích IFLA, FID a další, které určují světovou knihovnickou politiku, spíše jen symbolické.
  6. Možnosti získání grantů jsou velmi omezené. Např. Svaz knihovníků a informačních pracovníků, který ročně pořádá desítky odborných akcí, získává v rámci grantů Ministerstva kultury ČR částky v rozmezí 50 000 – 135 000,- Kč ročně. Řada aktivit, (např. mimoškolní vzdělávání knihovníků), které v jiných zemích standardně zajišťují profesní sdružení, je stále ještě zajišťována přímo knihovnami financovanými ze státních zdrojů nebo není zajišťována vůbec.

2.19. Mezinárodní spolupráce

1. Mezinárodní spolupráce knihoven probíhá na mnoha úrovních. Velkou tradici má spolupráce dvoustranná v oblasti mezinárodní výměny publikací a meziknihovnických služeb, dále spolupráce na řadě speciálních úkolů a projektů zejména v oblasti speciálních fondů, např. historických nebo hudebních. Ta často souvisí s členstvím v mezinárodních nevládních organizacích (např. IFLA, FID nebo IAML případně ve speciálních projektech, jako je mezinárodní souborný katalog hudebních pramenů (RISM), INCIPIT – celosvětový souborný katalog prvotisků, nebo CERL – společná databáze starých tisků. S tím souvisí i mezinárodní spolupráce v rámci vládních institucí, jimiž jsou UNESCO a Evropské společenství. České knihovny se účastní např. mezinárodních projektů UNESCO (využití programu CDS/ISIS, program Paměť světa, Index Translatorium, statistiky knihoven apod.). Účast v projektech Evropského společenství byla možná jen mimo program Telematics for Libraries, tj. šlo např. o programy v rámci PHARE resp. TEMPUS. Důležitá je i podpora velkých regionálních nadací, jako jsou A.W. Mellon Foundation, Open Society Fund, Volkswagen-Stiftung apod.
2. Základními problémy rozvoje mezinárodní spolupráce českých knihoven

jsou zejména:

- nepřipravenost knihoven jednat pružně, rychle a efektivně
- nedostatečná jazyková příprava knihovníků
- malý počet odborníků schopných zapojit se do diskuse na mezinárodní úrovni
- nedostatek financí na zajištění účasti knihovníků na mezinárodních akcích
- nedostatek finančních prostředků na základní vklad či vstup do mezinárodních projektů

3. Trendy využívání informačních technologií v knihovnách

Ačkoliv elektronická podoba informací a dokumentů je známa již celá desetiletí, byla až do nedávné doby elektronická média považována z hlediska komunikace jako média druhotná, či jako méně dokonalé náhražky tištěných dokumentů. Charakteristickým rysem současného vývoje je stále rostoucí podíl elektronické komunikace a zvyšující se objem digitálních dokumentů na úkor klasické tištěné produkce. Digitální podoba dokumentu se stává stále častěji jeho primární formou, od které jsou odvozovány tištěné dokumenty v podobě knih, časopisů, novin apod. Současný rozvoj informačních technologií umožňuje převést jakýkoliv dokument do digitální, elektronické podoby a připravit jej ke komunikaci ve světové informační síti. Vývoj v nejbližších letech bude charakterizován zejména těmito rysy:

1. Dynamicky se bude rozvíjet oblast elektronického publikování. Bude docházet k proměnám role autorů, vydavatelů, distributorů a knihoven v procesu komunikace informací. Budou se měnit tradiční produkty a služby, například:
  - poroste množství publikací, zejména časopisů a novin nabízených bezplatně on-line
  - někteří vydavatelé odborných časopisů vyvinou vlastní distribuční systémy a nebudou využívat dosavadní distribuční firmy
  - vydavatelé začnou nabízet katalogizační služby jako součást svých vlastních služeb
2. Rozšíří se možnosti on-line přístupu k informačním databázím a primárním dokumentům.
3. V celosvětovém kontextu vzroste nabídka služeb na dodávání tištěných i elektronických dokumentů. V domácím prostředí mají knihovny šanci uspokojit podstatnou část trhu na dodávání dokumentů. Pokud knihovny tuto šanci nevyužijí, budou tyto služby vytvořeny jednoznačně na komerčním základě a bez podílu knihoven.
4. Výrazně se rozšíří nabídka informačních služeb a zdrojů pro konečné uživatele v prostředí internetu. Rozsah a kvalita této nabídky odvede řadu uživatelů od tradičních knihovnických služeb.
5. Budou se rozvíjet technologie výuky a studia s využitím internetu, zejména systémy otevřeného dálkového studia (Open Distance Learning).

6. Postupně poroste vybavenost obyvatelstva informačními technologiemi a jejich zapojení do sítě Internet.
7. Úroveň vybavení jednotlivých knihoven i konečných uživatelů bude velmi rozdílná, bude vznikat značná nerovnováha v přístupu k informačním zdrojům.

Od dob vzniku psaných a později tištěných dokumentů disponovaly knihovny ve společnosti určitým monopolem na shromažďování, zpracování, trvalé uchování a zpřístupnění dokumentů. Je zřejmé, že v období informační společnosti budou knihovny podstatnou část tohoto monopolu postupně ztrácet. Je to způsobeno především tím, že řada producentů a distributorů elektronických dokumentů od samého počátku řeší problematiku dlouhodobého archivování těchto dokumentů a jejich zpřístupnění koncovému uživateli. V oblasti elektronické komunikace budou knihovny podrobeny podstatně vyšší konkurenci a stanou se pouze jedním ze subjektů trhu. Zatím zcela otevřenou a nevyřešenou otázkou je problematika zajištění trvalého uchování a zpřístupnění elektronických dokumentů.

Jak dokládá řada programových dokumentů, rozvinuté země přisuzují knihovnám v informační společnosti významnou úlohu. Knihovny jsou stále častěji chápány jako nástroj praktického uskutečňování základního lidského práva na rovný přístup k informacím, na jejich svobodnou výměnu, na získávání vědomostí a svobodné utváření názorů. Slouží jako prostředek naplňování ústavně zakotveného práva na informace a jsou tedy jedním z pilířů demokracie.

Aby knihovny mohly uskutečnit své nové poslání a postupně naplnit nová očekávání svých uživatelů, musí se zásadním způsobem změnit a nabídnout uživatelům nové druhy služeb na bázi informačních technologií. Dominantní význam bude mít rozšiřování on-line přístupu a technologie World Wide Web pro poskytování informačních služeb a dodávání dokumentů. Jako rozhodující směry lze charakterizovat:

1. Knihovny budou mít důležitou úlohu při integraci tištěných a elektronických médií. Budou nadále plnit svou tradiční úlohu shromažďování, zpracování, uchování a zpřístupnění tištěných informací, ale současně musí začít vykonávat obdobné funkce pro elektronické zdroje.
2. Knihovny budou muset řešit složité otázky správy, dlouhodobého uchování a zpřístupnění elektronických sbírek.
3. Digitalizace a rostoucí objem a význam elektronických médií přinese rozšíření možností a potřeb uživatelů, na které musí knihovny adekvátně reagovat, zejména:
  - umožnit vzdáleným uživatelům přístup ke knihovnímu fondu
  - vytvářet vlastní elektronické sbírky zejména v těch oblastech a oborech, které nebudou předmětem komerčního zájmu
  - umožnit přístup a integraci elektronických a tištěných médií
  - zvýšit kvalifikaci pracovníků knihoven
  - trvale zlepšovat technickou infrastrukturu ve vztahu k probíhajícím změnám

4. Knihovny budou trvale pod tlakem klesajících rozpočtů a rostoucích nákladů. Problémy budou umocňovány vzrůstajícím očekáváním uživatelů zejména v oblasti zpřístupňování plných textů.
5. Knihovny se budou muset stále častěji rozhodovat mezi vlastnictvím dokumentu a umožněním přístupu k němu. Z toho jednoznačně vyplývá nutnost rozvoje systémů dodávání dokumentů a vzájemného sdílení informačních zdrojů. Rozhodujícím prvkem pro vzájemné propojení a sdílení zdrojů bude využití informačních technologií.
6. V oblasti zpracování dokumentů budou knihovny hledat levnější alternativy a možnosti ke zvýšení produktivity zejména ve zdokonalování systémů sdílené katalogizace. Dojde k propojení systémů sdílené katalogizace s akvizičním systémem s cílem zvýšení produktivity a snížení nákladů.
7. Poroste význam kooperace knihoven na všech úrovních.
8. Vývoj automatizovaných knihovnických systémů bude směřovat k otevřeným knihovnickým systémům se síťovým přístupem. Vývoj tradičních on-line služeb, které byly původně vyvinuty zejména pro profesionální uživatele, včetně OPAC, bude směřovat ke kvalitnímu grafickému rozhraní a ke zlepšení uživatelského interface a komfortu. Knihovny budou nuceny ve větší míře měnit své systémy.
9. Dojde k postupné integraci OPAC různých knihoven a dalších on-line databází do prostředí World Wide Web
10. Využití informačních technologií a zvýšené očekávání uživatelů vytvoří podmínky pro trvalé kontinuální změny knihovnických systémů a umožní relokaci personálních kapacit.

Seznam zkratek

AACR2 – Anglo-american Cataloguing Rules – Anglo-americká katalogizační pravidla

AK – Asociace knihoven

AKS – Automatizovaný knihovnický systém

CASLIN – Czech and Slovak Library Information Network

ČIS – Česká informační společnost

FID – International Federation for Information and Documentation

IAML – International Federation for Information and Dokumentation nebo International Association of Music Libraries

IFLA – Mezinárodní federací knihovnických asociací

ISBN – International Standard Bibliographic Description

ISO – International Organization for Standardization

MDT – Mezinárodní desetinné třídění

ODL – Open Distance Learning – otevřené dálkové studium

OPAC – Online Public Access Catalogue – veřejně přístupný automatizovaný katalog

OSPK – Odborový svaz pracovníků knihoven

RISM – Mezinárodní souborný katalog hudebních pramenů

SDRUK – Sdružení knihoven

SKIP – Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR

UNIMARC – Mezinárodní formát pro výměnu bibliografických dat

KNIHOVNICTVÍ V SOUSTAVĚ POVOLÁNÍ A KATALOGU PRACÍ

Ivan Tomší, Ministerstvo práce a sociálních věcí v Praze

Ke zvýšení efektivnosti procesu zprostředkování, rekvalifikací a poradenství pro volbu povolání v rámci politiky zaměstnanosti a zároveň ke zvýšení prokazatelnosti nároků zaměstnanců rozpočtových a některých příspěvkových organizací na základní složku jejich platu, tj. platového tarifu má Ministerstvo práce a sociálních věcí zpracovat soustavu povolání. Na základě kvantifikace potřeb trhu práce podle jednotlivých povolání se budou poskytovat zásadní informace sféře vzdělávání o požadovaném profilu absolventů a tím i o žádoucích proporcích vzdělávacích programů škol. Předpokládá se, že povolání budou dále základnou pro stanovení předpokladů pro výkon jednotlivých živností, stejně jako se mohou na jejich základě stanovovat předpoklady pro výkon některých prací, například ve zdravotnictví, poradenství apod. Jedná se tedy o nástroj obecné komunikace, jehož prostřednictvím budou komunikovat orgány státní správy, vzdělávací instituce, profesní svazy a sdružení, sociální partneři a občané.

Jednou z nejdůležitějších oblastí, kde se bude soustava povolání důsledně a závazně užívat je oblast odměňování zaměstnanců rozpočtových a některých příspěvkových organizací. Uspořádáním příkladů prací v katalogu prací do povolání by se mělo docílit jeho snazší používání, vyšší prokazatelnost platových nároků a účinnost kontroly. Práce na novém katalogu prací budou ale vedeny rovněž snahou o zvýšení jeho diferenciační účinnosti, která se projeví zvýšením počtu platových tříd. Hlavním důvodem navrhovaného vyššího počtu platových tříd je

- zvýšení diferenciační účinnosti platové soustavy, tj. vyšší platové rozlišení prací různé složitosti, odpovědnosti a namáhavosti,
- zvýraznění platových rozdílů mezi různými stupni orgánů státní správy a tím zajištění personální prostupnosti mezi nimi,
- zohlednění požadavků některých resortů na tvorbu vlastních personálních (kariérních) systémů (armáda, diplomatická služba, policie),
- zohlednění členitější struktury orgánů státní správy, zejména vyšších územně správních celků, a uspořádání prací, které se změnilo od roku 1993, kdy současně platný katalog vznikal,
- napravení některých nerelací, ke kterým došlo vnějšími nesystémovými zásahy při tvorbě katalogů prací,
- a dále omezení rozsahu některých zvláštních příplatků.

S nabytím účinnosti novely zákona o platu se počítá 1.7.2000; se zařa-

zováním zaměstnanců do vyššího počtu platových tříd se však počítá od 1.1.2001.

Nový katalog prací (příloha č. 1 příslušného nařízení vlády) by měl být připraven současně s nabytím účinnosti novely zákona o platu (1.7.2000). Do připomínkového řízení by měl být rozeslán během 1. čtvrtletí, takže definitivní věcná podoba by měla být známa na počátku příštího roku. K jeho zpracování zbývá polovina roku.

Ke zvýšení objektivit zařazování prací do platových tříd byla zpracována rozborová metoda hodnocení složitosti, odpovědnosti a namáhavosti prací. Základním principem analytické metody je posuzování intenzity působení faktorů, kterými jsou hlediska vymezena, u každé hodnocené práce jednotlivě za každé hledisko této metody. Hlediska jsou pro tento účel odstupňována od nejnižší do nejvyšší úrovně v několika intenzitních stupních a ke každému je přiřazena určitá bodová hodnota. Zařazení práce do platové třídy je pak dáno součtem dosažených bodových hodnot za všechna hlediska.

Při volbě a vymezení jednotlivých hledisek se vycházelo z doporučení mezinárodních úmluv a konvencí (úmluva č.100/1951, o stejném odměňování pracujících mužů a žen za práci stejné hodnoty publikovaná pod č.450/1990 Sb. a úmluva č.III/1958, o diskriminaci (zaměstnání a povolání), publikovaná pod č.465/1990 Sb., čl. 3 odst. 1 Listiny základních práv a svobod), a ze zkušeností z dosavadního hodnocení složitosti, odpovědnosti a namáhavosti prací a zařazování zaměstnanců do platových tříd. Při definování jednotlivých intenzitních stupňů se vycházelo z podkladů daných platnými právními předpisy (stupně školního vzdělání, působnost orgánů státní správy, pravomoci příslušníků policie apod.) a ze závěrů a doporučení výzkumné sféry (odstupňování fyzické, smyslové a duševní zátěže) nebo z třídění používaných v jednotlivých oblastech rozpočtové a příspěvkové sféry (kategorizaci technických zařízení, stupňování dalšího vzdělávání apod.).

Hledisky pro zhodnocení složitosti, odpovědnosti a namáhavosti práce konkrétně jsou:

- nároky práce na odbornou přípravu danou školním vzděláním a další odbornou přípravu, které se vyjadřují hlediskem **odborné přípravy** a hlediskem **druhu a rozsahu dalšího vzdělání**,
- nároky práce na praktické znalosti, dovednosti, zručnost a zkušenosti, které se hodnotí hlediskem **praktické znalosti a dovednosti**,
- bezprostřední složitost předmětu práce a pracovní činnosti se vyjadřuje hlediskem **složitost objektu vykonávané práce a pracovního procesu**,
- úroveň a intenzita pracovních vztahů a složitost předmětu těchto vztahů se hodnotí hlediskem **složitost pracovních vztahů**,
- úroveň organizačních, řídicích a územních vztahů a jejich složitost se vyjadřuje hlediskem **organizační a řídicí náročnost a územní působnost**,
- pravděpodobnost, velikost, ovlivnitelnost a odstanitelnost škod, které mohou vzniknout v důsledku výkonu práce se hodnotí hlediskem **odpovědnost za škody**,

- míra ohrožení zdraví a životů dalších osob se hodnotí **odpovědností za zdraví**,
- analytická metoda dále hodnotí **zátěž fyzickou a zátěž psychickou a smyslovou**,
- míra ohrožení vlastního zdraví a života při výkonu práce a další negativní vlivy se hodnotí hlediskem **negativní vlivy práce**,
- mimořádné fyzické předpoklady, tvůrčí a jiná představitost, empatie a jiné mimořádné schopnosti potřebné k výkonu práce se hodnotí hlediskem **mimořádné vlastnosti a schopnosti požadované při výkonu práce**.

Za pomoci této metody budou hodnoceny práce ve stálé pracovní skupině, složené ze zástupců jednotlivých oblastí rozpočtové sféry.

Oblast knihovnictví spadá do působnosti Ministerstva kultury. Zpracování návrhů jednotlivých povolání však musí zajistit odborníci, kteří mají přehled o této oblasti, o současné i budoucí podobě prací. Tito odborníci se budou vyjadřovat i k návrhům povolání, která sice spadají do působnosti jiných institucí, ale běžně se v oblasti knihovnictví vykonávají, například tvorba a užívání počítačových produktů, komunikačních technologií, příp. další technické, správní, ekonomické a jiné činnosti.

NÁVRH NA VYHLÁŠENÍ NÁRODNÍCH PROGRAMŮ V RÁMCI STRATEGIE ÚČINNĚJŠÍ STÁTNÍ PODPORY KULTURY

Adolf Knoll, Národní knihovna ČR v Praze

Vzhledem k usnesení vlády České republiky ze dne 28. dubna 1999 č. 401 ke Strategii účinnější státní podpory kultury (dále jen „kulturní politika“) navrhuje Národní knihovna ČR postupovat cestou vyhlásování dílčích národních programů pro jednotlivé oblasti. Tyto programy by mělo vyhlásit Ministerstvo kultury ČR.

Navrhované národní programy mají návaznost na světově srovnatelné příp. jedinečné výsledky v oblasti výzkumu a vývoje nových technologií, využitelných jak v oblasti knihoven, tak i v oblasti péče o kulturní dědictví. Do vývoje těchto technologií bylo investováno již několik desítek milionů Kč a bylo pořízeno rozsáhlé množství užitečných dat. V této fázi jde o tyto programy:

1. **RETROKON** – národní program retrospektivní konverze – tento program je součástí praktické realizace čl. 61 kulturní politiky o *kooperaci knihoven a především čl. 63 o podpoře automatizace knihovnických systémů a propojení do globálních informačních struktur*, neboť retrospektivní konverze katalogů je citována v důvodové zprávě jako nástroj propojování knihoven do globálních informačních struktur. Požadavek na minimální finanční zajištění v roce 2000: 5 mil. Kč.

2. **MEMORIAE MUNDI SERIES BOHEMICA** – národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů – je přímo citován v důvodové zprávě kulturní politiky v článku 46 (*Zajistit trvalé uchování a veřejnou dostupnost nejcennějších památek a předmětů kulturní hodnoty z oboru knižní kultury*) s tím, že jej Ministerstvo kultury bude podporovat a že jeho metodologickým, koordinačním i prováděcím pracovištěm bude Národní knihovna ČR. Požadavek na minimální finanční zajištění v roce 2000: 3,3 mil. Kč.

3. **KRAMERIUS** – národní program ochranného reformátování knižních dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru – tento program je faktickou realizací podstatné části problematiky uvedené v čl. 57 kulturní politiky. Požadavek na minimální finanční zajištění v roce 2000: 3 mil. Kč.

V příloze uvádíme nárysy tří národních programů u vědomí toho, že požadavky plnění kulturní politiky si vyžadají pravděpodobně vyhlášení i dalších programů. Stručné charakteristiky programy obsahují i podmínky účasti a odhad a kalkulaci potřebných finančních prostředků.

Programy zahrnují oblasti knihoven, archivů a muzeí, neboť jde o trojici

institucí, jejichž spolupráce a informační propojení jsou nejnovějším trendem podporovaným Evropskou komisí. Jsme si vědomi toho, že resort Ministerstva kultury ČR bude schopen podpořit pouze částečně knihovny a muzea, nicméně je vhodné, aby předkládané programy byly výzvou i ostatním resortům, institucím i jednotlivcům. Otevírá se tak velká šance pro ČR hrát velmi důležitou roli v dnešním digitálním světě v oblasti zpřístupnění a ochrany kulturního dědictví.

Věříme, že formou těchto programů bude daleko snadnější dodržet doporučené komunikační a další standardy, které jsou zárukou celosvětového využití produkovaných dat. Navrhované programy také vyjadřují tu skutečnost, že je třeba se výrazně posunout od zajišťování propojení knihoven k tvorbě dat, bez nichž není možné se celosvětového sdílení informací efektivně zúčastnit. Jestliže program RETROKON pokračuje v produkci dat pro národní informační systém, pak ostatní dva programy jsou již o zpřístupňování celých dokumentů prostřednictvím digitálních technologií s důrazem na ochranu vzácných fondů. Komplexním zvládnutím rozhodujících aspektů těchto technologií se řadíme k absolutní světové špičce v dané oblasti. Zabezpečení konverze těchto programů bude praktickým krokem realizace kulturní politiky, neboť jde o reálné využití vybudovaných kapacit a využití výsledků státem financovaného výzkumu a vývoje.

RETROKON **národní program retrospektivní konverze**

RETROKON je program zpřístupnění katalogů (a jejich prostřednictvím i fondů) českých knihoven na internetu. RETROKON je zároveň název originální technologie pro převod katalogů do digitální podoby (retrospektivní konverzi), kterou společně vyvinuly a odzkoušely Národní knihovna České republiky a česká firma Comdat, s.r.o. Technologie je mezinárodně uznávána a našla uplatnění v řadě českých i zahraničních knihoven. Modulární základ technologie (skenování, OCR, strukturování do formátu UNIMARC) umožňuje postupný a diferencovaný převod jednotlivých katalogů, komplexní informační systém zajistí sledování, efektivní řízení a koordinaci postupu retrospektivní konverze katalogů v celonárodním měřítku včetně poskytování aktuálních informací o dokončených, probíhajících i plánovaných projektech v této oblasti.

Cíle národního programu retrospektivní konverze:

- zmapování katalogů českých knihoven určených k retrospektivní konverzi, podchycení, zveřejnění a průběžné sledování údajů o těchto katalozích
- stanovení a zveřejnění priorit retrospektivní konverze v rámci národního programu a koordinované přidělování finančních prostředků z různých zdrojů v souladu s pořadím priorit
- získání finančních prostředků pro retrospektivní konverzi katalogů českých

knihoven z domácích i zahraničních zdrojů a zajištění jejich racionálního a efektivního využití

Podmínky účasti v programu

1. Existence fondů zásadního významu pro meziknihovní výpůjční službu a/nebo uchování a zpřístupnění národního kulturního dědictví.
2. Vysoká úroveň katalogizace v minulosti i přítomnosti zajišťující kvalitní výsledek retrospektivní konverze odpovídající doporučením Záznam pro souborný katalog UNIMARC.
3. Ochota poskytnout výsledek retrospektivní konverze zdarma do CASLIN – souborný katalog ČR.

Ministerstvo kultury ČR tímto vyzývá ostatní resorty a subjekty k účasti na tomto programu a k jeho financování. Program je významnou součástí programu univerzální bibliografické kontroly (UBC) a všeobecné dostupnosti publikací (UAP) IFLA a je v souladu s trendy 4. rámcového programu Evropské komise, který podporoval práce na vývoji nástrojů pro výstavbu informačních systémů knihoven vč. retrospektivní konverze.

Pro účely programu je třeba v r. 2000 uvolnit nejméně 5 milionů (optimálně 10 milionů) Kč, což zajistí zmapování katalogů českých knihoven a zahájení rychlejšího postupu retrospektivní konverze katalogů jednotlivých knihoven v souladu se stanovenými prioritami.

MEMORIAE MUNDI SERIES BOHEMICA **národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů** **z fondů českých knihoven, archivů a muzeí**

Memoriae Mundi Series Bohemica je program digitálního zpřístupnění kulturního dědictví obsaženého v dokumentech dochovaných na teritoriu České republiky. Od svého založení Národní knihovnou ČR ve spolupráci s firmou Albertina icome Praha s.r.o. v r. 1995 se hlásí k programu UNESCO Paměť světa, pro který bylo zpracováno několik pilotních projektů, mj. první CD-ROM celého programu a první publikovaný digitalizovaný rukopis.

Český datový formát DOBM vyvinutý pro Memoriae Mundi Series Bohemica byl přijat jako mezinárodní standard UNESCO pro publikace vycházející v programu Paměť světa. Program je známý v celém světě a staví na zkušenostech obou zakladatelů s digitalizací, již se společně věnují od r. 1992.

V současné době je v digitální podobě zpracovaných na 250 rukopisů a dalších produktů, které odrážejí vzácné fondy nejen Národní knihovny ČR, ale i dalších vybraných knihoven a archivů. Tento program, který si již vydobyl značný respekt doma, ale zejména v zahraničí, je tímto vyhlašován jako národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů z fondů českých institucí. Instituce i jednotlivci spravující významné české a světové kulturní dědictví jakékoli provenience se mohou do programu přihlásit a získat tak finanční podporu.

V rámci této finanční podpory bude využito k digitalizaci zařízení Národní knihovny ČR, která disponuje velkou kapacitou a kvalitním know-how (v případě využití jiných prostředků není využití zařízení NK podmínkou). V případě digitalizace za prostředky poskytnuté státem účtuje Národní knihovna ČR pouze částky, vzniklé zajišťováním služeb třetími stranami.

Podmínky účasti v programu:

1. Účastník se zavazuje respektovat doporučení UNESCO pro digitalizaci vzácných dokumentů, což v praxi znamená dodržení metadatového formátu DOBM pro strukturaci vznikajících komplexních digitálních dokumentů a přihlídnutí k doporučeným grafickým formátům. Příslušné informace, standardy a doporučení jsou k dispozici na URL <http://digit.nkp.cz/rare99/enter.htm> a na odtud odkázaných webovských adresách v Praze a v Paříži.
2. Účastník souhlasí s archivací vznikajících digitálních kopií v digitálním archivu Národní knihovny ČR a souhlasí se zařazením záznamu o digitalizovaném dokumentu do databáze digitalizovaných dokumentů, přístupné po Internetu.
3. Účastník se zavazuje používat digitální kopie pro zvýšení dostupnosti vzácných digitalizovaných originálů a souhlasí s jejich použitím v oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny ČR pro badatelské účely.

Ministerstvo kultury ČR tímto vyzývá ostatní resorty a subjekty k účasti na tomto programu a k jeho financování. Program je významnou součástí Paměti světa UNESCO a je v souladu s trendy 5. rámcového programu Evropské komise (multimédia a informační sbližování knihoven, archivů a muzeí).

Pro účely programu je třeba v r. 2000 uvolnit nejméně 3,2 milionů Kč (max. ca.6,5 milionů), což zajistí minimálně provoz jedné směny (resp. dvou až tří směn) na zařízeních NK v případě, že účastník použije služeb NK.

K R A M E R I U S

národní program ochranného reformátování knižních dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru z fondů knihoven, muzeí a archivů

Knižní dokumenty tištěné na kyselý dřevitý papír dnes představují nejvážnější problém v oblasti konzervace knižních sbírek. Nejvíce jsou postíženy především novinové sbírky, které navíc patří mezi nejčastěji využívané dokumenty v knihovnách.

Národní program Kramerius je proto zaměřen na záchranu periodických fondů a dalších dokumentů ohrožených degradací novodobého papíru a na jejich zpřístupňování v mikrografickém nebo digitálním formátu. Program využívá technologii ochranného mikrofilmování, která byla v rámci projektu

Kramerius I optimalizována ve čtyřech knihovnách v ČR (Národní knihovně ČR, Moravské zemské knihovně, SVK v Olomouci a SVK v Plzni). Tyto knihovny jsou schopny, v rámci vyhlášeného programu, zhotovovat mikrofilmy i pro další instituce. Dále program využívá hybridní technologii reformátování, založenou na mikrofilmování dokumentu a následné digitalizaci mikrofilmu. Pracoviště digitalizace mikrofilmů a mikrofišů bylo v rámci projektu Digitalizace mikromédií vybudováno v Národní knihovně ČR a je připraveno digitalizovat mikrofilmy i pro jiné kulturní instituce. Hybridní technologie je optimální metodou uchování a zpřístupnění dokumentů ohrožených degradací.

Zájemci o finanční podporu se mohou ucházet ve třech okruzích:
Kramerius I – významné ústřední a regionální deníky
Kramerius II – odborná a speciální periodika
Kramerius III – regionální periodika a významné regionální knižní sbírky.

Podmínky účasti v programu:

1. Pokud se mikrofilmování nebude provádět na některém z výše uvedených mikrografických pracovišť, zavazuje se žadatel o finanční podporu dodržet při výrobě mikrofilmů normy ISO 446:1991, ISO 543:1990, ISO 3334:1989, ISO 4331:1986, ISO 4332:1986, ISO 5466:1986, ISO 6199:1992, ISO 6200:1990, ISO 8601:1988, ISO 9878:1990, ISO 10550:1992, ISO 4087:1991, zejména doporučení týkající se formálního vybavení mikrofilmu a kvalitativních parametrů.

2. V případě digitalizace mikrofilmů mimo NK ČR je nutné dodržet doporučení UNESCO pro digitalizaci vzácných dokumentů ve specifikaci pro periodika a monografie, týkající se metadatového formátu DOBM pro strukturaci vytvářených komplexních digitálních dokumentů.

3. Dále se žadatel zavazuje, že bude při realizaci projektu dodržovat následující zásady:

- koordinovat svoji práci s činností ostatních pracovišť,
- spolupracovat na tvorbě společné centrální databáze reformátovaných dokumentů,

- budovat evidenci ohrožených dokumentů a dbát o jejich prioritní převod na náhradní médium

- zpřístupňovat uživatelské kopie reformátovaných dokumentů a zajišťovat služby,

- napomáhat při ochranném reformátování ohrožených titulů např. zápůjčkami dokumentů nebo poskytnutím bibliografických informací,

- dlouhodobě uchovávat archivní kopie reformátovaných dokumentů v souladu s doporučeními normy ISO.

4. Archivní kopie reformátovaných dokumentů vytvořených v rámci tohoto programu se považují za součást národního kulturního dědictví a zůstávají v majetku institucí vlastnících originální dokumenty.

Ministerstvo kultury ČR tímto vyzývá ostatní resorty a subjekty k účasti

na tomto programu a k jeho financování. Program je významnou součástí aktivit zaměřených na uchování ohroženého národního kulturního dědictví příštím generacím a je v souladu s doporučeními mezinárodních institucí IFLA, ECPA a CLIR.

Pro účely financování programu je třeba v r. 2000 uvolnit částku nejméně 3 miliony Kč, což zajistí minimální provoz všech čtyř mikrografických pracovišť.

*

Výše uvedený návrh na vyhlášení národních programů byl předložen na 11. zasedání Ústřední knihovnická rady dne 7.6.1999. Ústřední knihovnická rada se shodla na užitečnosti programů a doporučila ministru kultury jejich realizaci.

OPTIMALIZACE DOSTUPNOSTI INFORMACÍ ZE SVĚTOVÝCH PERIODICKÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ V ČESKÝCH KNIHOVNÁCH

Anna Patočková, Státní technická knihovna Praha

V době čtení těchto řádky program Optimalizace dostupnosti informací... doznal značných změn. Záměr Ústřední knihovnické rady zpracovat podkladový materiál pro jednání o navýšení finančních prostředků na nákup informačních pramenů pro knihovny vznikl na základě výzvy ministra kultury P. Dostála a ředitelky odboru literatury a knihoven MK ČR E. Kantůrkové, kteří byli ÚKR informováni o neutěšené situaci v oblasti tvorby knihovnických fondů v českých knihovnách. Řešení zadaného úkolu bylo nejprve uvažováno jako zpracování projektu na zlepšení přístupu k zahraničním periodikům pro potřeby vědy, výzkumu a vzdělávání. Vzhledem k tomu, že se objevila reálná možnost zajistit financování nákupu informačních zdrojů pro potřeby výzkumu a vývoje z prostředků věnovaných na výzkum, bylo možno přikročit ke změně orientace programu. Na základě rozsáhlé diskuse, do které se zapojili ředitelé a akvizční pracovníci různých typů knihoven i na základě připomínek ze strany pracovníků MK ČR a MŠMT ČR, byl na základě rozhodnutí ÚKR v prázdninových měsících zpracován nový návrh programu pro řešení financování knihovnických fondů s cílem zajistit periodické i neperiodické informační zdroje pro potřeby kultury, vzdělávání, průmyslu, podnikání a dalších společenských aktivit. Současnému řešení daného úkolu a aktuálnímu obsahu zmíněného programu je věnován jeden z příspěvků naší konference.

Důvodová zpráva

Předkládaný materiál podává přehled současné situace v dostupnosti informačních zdrojů typu periodik v českých knihovnách, které zpřístupňují informace o stavu světového poznání pracovníkům české vědy, výzkumu, vývoje, vzdělávání, kultury i široké veřejnosti ve smyslu zajištění všeobecné dostupnosti informací. Cílem tohoto materiálu je definovat stávající problémy, tj. upozornit na současné nebezpečné trendy v získávání a zpřístupňování tohoto z hlediska aktuálnosti informací nejdůležitějšího druhu informační zdroje a navrhnout program¹ optimalizace dostupnosti informací ze světo-

---

¹Termín program je v této souvislosti uveden v nejširším významu tohoto slova a nekopíruje terminologii používanou pro institucionální financování výzkumu a vývoje, účelové financování prostřednictvím grantových agentur apod.

vých periodik s výčtem variantních možností financování tohoto programu.

Vzhledem k tomu, že v posledních letech došlo v důsledku růstu cen a současného omezování rozpočtových položek k poklesu odběru zahraničních periodik o cca 50% titulů, dochází k drastickému omezování informačních zdrojů, které mohou knihovny svým uživatelům poskytnout.

Z tohoto důvodu byla Ústřední knihovnická rada pověřena ministrem kultury ČR ke zpracování návrhu programu umožňujícího řešení problémů dostupnosti zahraničních časopisů, který je sice dílčí v kontextu řešení problémů tvorby a využívání fondů českých knihoven, avšak v současné době je nejnáléhavější.

Dosavadní řešení

Problém není soustavně řešen od 80. let, kdy se jím zabýval výzkumný úkol navazující na usnesení vlády ČSSR č. 237/77. V rámci řešení projektu Systému koordinované tvorby a využívání informačních fondů v československé soustavě VTEI vznikl jako jeden z výstupů tzv. „Zlatý fond časopisů“ ústředních univerzálních a specializovaných knihoven na území hl. m. Prahy. Několik let byl vytvářen jako fond periodických dokumentů ze všech oblastí, které tehdy tematicky a druhově pokrývaly knihovny na projektu zúčastněné.

Současný stav

Současný stav v této oblasti dokumentovaný již řadu let v různých analytických i statistických dokumentech a přehledech je možno označit bez nadsázky jako katastrofální. Z českých knihoven, zmizela v důsledku nedostatku finančních prostředků na nákup zahraničních časopisů již polovina titulů, které měly dříve pro své uživatele k dispozici. Problémy spojené se zajištěním nákupu knihovních fondů a zejména titulů zahraničních časopisů vznikají proto, že v posledních letech dochází k 9–12% meziročnímu nárůstu cen předplatného a finanční částky, které mohou knihovny (z převážné části rozpočtové nebo příspěvkové organizace) využít na nákup informačních zdrojů buď klesají nebo zůstávají na stejné úrovni. Ani v letech nejvyššího odběru zahraničních časopisů, které tvoří z hlediska aktuálnosti informací nejdůležitější informační zdroj pro danou oblast, nedosahovaly české knihovny ve svém souhrnu úrovně odběru časopisů v knihovně průměrné vysoké školy v západní Evropě.²

Toto srovnání se však týká pouze časopisů vycházejících na tradičních papírových nosičích, protože tuzemské knihovny nejenže nemají finanční prostředky pro zajištění odběru časopisů desítky let odebíraných, nemohou z tohoto důvodu objednávat ani tituly, které začaly ve světě na papírových nosičích nově vycházet, ale nemají ani prostředky na elektronické informační zdroje typu periodik, které jsou v zahraničních knihovnách běžně dostupné.

---

²Pro porovnání odběru časopisů je uveden počet titulů odebíraných 17 knihovnamí přispívajícími do Seznamu časopisů objednaných do STK a vybraných vysokoškolských knihoven technického zaměření v letech 1993 – 1998 a několik příkladů odběru knihoven technických univerzit v západní Evropě:

Je to o to paradoxnější, že se tak děje v době, kdy se má naše země přibližovat společensky i hospodářsky rozvinutým zemím, připravuje se na vstup do Evropské unie apod., tedy v době, kdy na kvalitu výsledků vědy, výzkumu, vzdělávání i další společenské aktivity mají být kladeny mimořádně vysoké nároky. Pokud však není zajištěna odpovídající informační příprava těchto aktivit, kvalita jejich výsledků není srovnatelná s výsledky zahraničními.

Přes veškerá úsporná opatření, knihovny samy nemohou zamezit poklesu úrovně svých fondů a zpětně obnovit jejich informační hodnotu na požadovanou úroveň.³ **Urychlené řešení současné situace** je nutné a velmi naléhavé, protože mnohaletý sestupný trend zpřístupňování zahraničních informačních zdrojů předznamenává jak kolaps informační přípravy rozvoje vědy, výzkumu a vývoje, tak pokles úrovně vzdělávání jako přípravy na povolání, celoživotního vzdělávání, možností rekvalifikace, tak i inovační chyby v průmyslu, zemědělství a dalších společenských aktivitách. Tyto důvody vedou, vedle pověření ministra kultury ČR, Ústřední knihovnickou radu k přípravě programu pro zlepšení dostupnosti informací obsažených v zahraničních klasických i elektronických informačních zdrojích typu periodik prostřednictvím českých knihoven.

Program navazuje na **Principy vědní politiky České republiky na přechodu do 21. století**, schváleného usnesením vlády ČR č. 397/98 ze dne 10. června 1998. V tomto materiálu je uvedeno, že *vláda bude podporovat rozvoj infrastruktury pro potřeby výzkumu a vývoje, formou vhodných programů podpoří rozvoj zdrojů, organizací a zařízení pro přenos a poskytování informací pro pracovníky a organizace výzkumu a vývoje. Z důvodové*

17 českých knihoven (celkem)	1993	2.240 titulů
	1994	2.581 titul
	1995	3.086 titulů
	1996	2.557 titulů
	1997	2.391 titul
	1998	1.925 titulů
Zahraniční knihovny (každá v roce 1998)		
Universitätsbibliothek Erlangen-Nürgrimber		17.576 titulů
Universitätsbibliothek der TU München		20.000 titulů
Universitätsbibliothek der TU Wien		2.700 titulů
Universitätsbibliothek/Technische Informationsbibliothek TU Hanover		15.000 titulů
Hauptbibliothek der ETH Zürich		7.000 titulů
University Library Eindhoven		5.076 titulů
UMIST Manchester		1.057 titulů
University of Bath		2.000 titulů
TU Delft		6.485 titulů
Chalmers University Library Göteborg		2.500 titulů

³Příslušné grafy tvoří přílohu materiálu.

zprávy k uvedenému dokumentu vyplývá, že význam infrastruktury výzkumu a vývoje vzrostl s rozvojem informačních a komunikačních technologií a zlepšení přístupu k informačním zdrojům nejrůznějších typů zvyšuje výkonnost a efektivnost výzkumu a vývoje, zvyšuje rychlost a efektivnost využití výsledků výzkumu a vývoje. **Podpora bude poskytnuta i infrastruktuře, která slouží nejen výzkumu a vývoji, ale i jiným oblastem, například vzdělávání, kultuře a informatice obecně.** Z důvodové zprávy k tomuto materiálu vyplývá, že princip se týká především knihoven. *Vláda podpoří transformaci a integraci vysokoškolských a dalších odborných knihoven. Prostředky do knihovnických a informačních služeb budou koncentrovány s cílem:*

- *zabránit ztrátě kontinuity fondů, především periodik*
- *zmírnit výrazné zaostávání knihoven ve srovnání se zahraničím*
- *podpořit pořízování finančně nákladných informačních zdrojů*
- *podpořit sdružování vysokých škol a dalších výzkumných institucí na oborovém, regionálním nebo celostátním základě pro zajištění přístupových možností k zahraničním elektronickým informačním zdrojům*

Uvedené informace stvrzují podporu nejvyšších státních orgánů programům pro zajištění dostupu k zahraničním informačním zdrojům typu periodika na papírových i elektronických hmotných či nehmotných (dálkově dostupných) nosičích.

Návrh programu pro optimalizaci dostupnosti informací ze světových periodických informačních zdrojů v českých knihovnách /Teze programu/

Cílem programu je vytvoření podmínek pro zajištění dostupnosti informací publikovaných ve světových vědeckých a odborných časopisech pro potřeby české vědy, výzkumu, vývoje, vzdělávání a dalších společenských aktivit.

1. Vycházejíc ze současného stavu dané oblasti v tuzemsku a analýzy řešení této situace v zahraničí a možností jejich aplikace v místních podmínkách, považuje Ústřední knihovnická rada za racionální řešení vytvoření programu zajišťujícího koordinované vytváření a zpřístupňování fondů světových periodik, která byla z finančních důvodů vyřazena z odběru pro fondy knihoven zúčastněných na programu.
2. Program se bude vztahovat na všechny typy nosičů těchto periodik (papírové, CD-ROM, dálkově přístupné), tematicky pokrývající nejdůležitější oblasti české vědy, výzkumu, vzdělávání a dalších společenských aktivit tak, aby byly pokryty v relativní úplnosti.
3. Na programu se budou podílet knihovny, které projeví svůj aktivní zájem a budou splňovat podmínky oborové specializace svých informačních fondů a úrovně základní technické připravenosti k předpokládaným službám. Tyto knihovny budou povinny zajistit optimální zpřístupnění informačních zdrojů všem potenciálním uživatelům při neefektivnějším využití vložených finančních prostředků.

Rámcový návrh

Informační zdroje typu periodik, které jsou nejdůležitější součástí zdro-

ové báze pro informační přípravu vědy, výzkumu, vzdělávání a další společenské aktivity, musí české knihovny zpřístupňovat v relativní úplnosti. Tato zásada má být realizována zejména v oblasti primárních i sekundárních dokumentů ze zemí s rozvinutým hospodářstvím. Povinnost zajistit tento relativně úplný přístup k informacím ze světových periodik spočívá především na NK ČR, ústředních oborově specializovaných knihovnách (STK, NLK, ÚZLK, KNAV ČR, SPKK), vysokoškolských knihovnách a SVK. Tuto povinnost mohou knihovny plnit pouze v těsné spolupráci, koordinaci své činnosti, která předpokládá informační pokrytí příslušných tematických oblastí a variantního druhového repertoáru periodických informačních zdrojů. Zároveň ji však mohou plnit pouze za podpory státu, který zajistí příslušné finanční prostředky nad rámec běžných rozpočtů knihoven tak, aby tato finanční dotace zvýšila prostředky nutné na koordinovaně zpřístupňované časopisy tvořící předmět tohoto programu, včetně jejího pravidelného ročního nárůstu pokrývajícího nárůst cen a zohledňujícího nově vydávané tituly.

Základní principy programu

a) Výběr informačních zdrojů

Do programu bude zařazen výběr časopisů, které v posledních letech přestaly docházet do fondu knihoven na program zúčastněných a které jsou žádány prostřednictvím MVS a MMVS. Tyto časopisy představují jak klasické papírové zdroje, tak zdroje zaznamenané na elektronických nosičích CD-ROM i zdroje dálkově přístupné např. prostřednictvím internetu. Do repertoáru časopisů vstupujících do programu budou průběžně zařazovány nově vydávané tituly příslušného tematického zaměření a druhových variant.

) Institucionální základna

Konsorcium servisních center

s celostátní nadresortní působností, které je nositelem programu a správcem přidělených finančních prostředků vykonává zejména tyto činnosti:

- koordinuje činnost technologických center
- vytváří a aktualizuje pravidla pro řízení aktivit v rámci programu
- rozděluje finanční prostředky přidělené na naplňování programu při dodržování podmínek jejich účelného vynakládání v souladu s příslušnými pravidly
- zajišťuje na národní úrovni činnosti, které lze takto efektivně zajistit (např. získání celostátních licencí pro zpřístupňování elektronických informačních zdrojů apod.)

Servisní centra

s oborovou působností, která zajišťují výběr, zpracování a zpřístupňování tematicky příslušných informačních zdrojů z vlastního fondu i z fondů dalších domácích i zahraničních knihoven i neknihovnických organizací zpřístupňujících periodické informační zdroje. Základna zahrnuje 5–7 center schopných zajistit:

- průzkum světové produkce periodických informačních zdrojů bez rozdílu

typů nosičů a vyhledání příslušných relevantních titulů, sběr požadavků účastníků programu a stanovení priorit

- obstarání vybraných informačních zdrojů
- zpracování těchto zdrojů dle příslušných mezinárodních standardů
- vytváření informačního aparátu pro zpřístupnění těchto zdrojů (souborný katalog)
- zpřístupnění těchto zdrojů dle příslušných pravidel (včetně elektronického doručování až „na stůl“ uživatele)
- zpřístupnění informačních zdrojů příslušného tematického zaměření, pokud není ve fondu daného servisního centra, prostřednictvím meziknihovnických služeb

Pro zajištění výše uvedených činností a služeb obdrží dle pravidel programu příslušné finanční prostředky.

Spolupracující knihovny

s oborovou nebo regionální působností, které zajišťují výběr, zpracování a zpřístupňování tematicky příslušných informačních zdrojů ze svého knihovnického fondu. Jsou schopné zajistit:

- průzkum světové produkce periodických informačních zdrojů s bez rozdílu typů nosičů a vyhledání příslušných relevantních titulů
- obstarání těchto zdrojů
- zpracování těchto zdrojů dle příslušných mezinárodních standardů
- vytváření informačního aparátu pro zpřístupnění těchto zdrojů (tvorby vlastního OPAC a povinné dodávání dat do souborného katalogu)
- zpřístupnění těchto zdrojů příslušných pravidel (včetně elektronického doručování až „na stůl“ uživatele)
- zpřístupnění informačních zdrojů příslušného tematického zaměření, pokud není ve fondu daného servisního centra, prostřednictvím meziknihovnických služeb

Pro zajištění výše uvedených činností a služeb obdrží dle pravidel tohoto programu příslušné finanční prostředky.

Uživatelské knihovny

využívají pouze služeb servisních center a spolupracujících knihoven (ve smyslu zásad meziknihovnických služeb) a nezískávají proto z programu finanční prostředky.

c) Prvky programu

Knihovny členěné dle struktury institucionální základny spolupracujících na programu

- zajišťují příslušné informační zdroje, které mají ve svých fondech nebo tyto zdroje zpřístupňují prostřednictvím svých služeb
- budují informačně-lokační aparát pro využití zprostředkovaných informačních zdrojů (souborné katalogy na celostátní a dle potřeby i regionální a oborové úrovni)

- disponují s technickými prostředky pro zpracování a zpřístupňování těchto zdrojů

Uživatelé výstupů z programu jsou pracovníci vědy, výzkumu, vzdělávání, studenti, odborná veřejnost.⁴

Legislativní a metodické nástroje k řízení a realizaci programu

d) Základní funkce programu

- koordinovaná tvorba a zpřístupňování fondu periodických informačních zdrojů a zajištění dostupnosti dálkově zpřístupňovaných periodických informačních zdrojů (stanovení kritérií pro výběr zdrojů, zajištění zdrojů v relativní úplnosti – tematické, druhové dle typu nosičů)
- unifikované zpracování zdrojů (základní zpracování pro potřeby bází dat typu katalog příslušných knihoven, budování centrálního informačně-lokačního aparátu na celostátní úrovni – CEZL, event. na úrovních oborových i regionálních).
- uchovávání a archivace zdrojů
- zpřístupňování zdrojů (přímým využitím – výpůjčkou originálu, zprostředkováním CD- ROM z vlastního fondu, zpřístupněním CD-ROM v rámci spolupracujících knihoven – konsorcia pro využívání elektronických informačních zdrojů, zprostředkování přístupu k plným textům elektronicky publikovaných dokumentů u vydavatelů)
- trvalá zpětná vazba

Předpoklady realizace programu

Řízení a organizace programu

- vytvoření nezávislého orgánu, který kontroluje činnost programu
- zpracování metodiky organizace a řízení programu
- zpracování normativně-metodických dokumentů, které obsáhnou návody a pokyny pro jednotlivé činnosti (výběr titulů časopisů, pravidla pro zpřístupňování informačních zdrojů jednotlivých typů nosičů, vytváření účelových konsorcií pro zajišťování dostupnosti elektronických informačních zdrojů apod.)
- vybudování informačního aparátu programu
- zajištění technických prostředků pro zpřístupňování zdrojů

Finanční předpoklady

- stanovení způsobu financování programu⁵

⁴ Jednotlivé cílové skupiny uživatelů bude nutno dále podrobně charakterizovat a členit zejména v souvislosti s možností využívání veřejných prostředků poskytovaných ze státního rozpočtu pro informační přípravu soukromého podnikání.

⁵ Současné možnosti financování tvorby knihovních fondů ze státního rozpočtu:

1. Běžný rozpočet organizací

- příspěvek příspěvkových organizací, rozpočet rozpočtových organizací, dotace veřejné vysoké školy

Tyto finanční zdroje naprosto nepostačují.

2. Mimorozpočtové zdroje

- zajištění finančních prostředků na realizaci programu
- zajištění meziročního nárůstu finančních prostředků dle stavu cen informačních zdrojů typu periodika na světových trzích, dle vývoje vydavatelské a distributorské politiky producentů těchto zdrojů a dle pohybu kursu koruny.

Materiálně technické předpoklady

- automatizované zpracování dat
- přístup na internet
- zpracovávání reprografických a digitálních kopií

Tyto předpoklady v servisních centrech i ve spolupracujících knihovnách již v podstatě existují (jsou jedním z předpokladů účasti na programu) a předmětem programu není jejich zajištění.

Efektivnost programu

Program optimalizace dostupnosti informací ze světových periodických informačních zdrojů pro českou vědu, výzkum, vývoj, vzdělávání a další společenské aktivity bude zajišťovat relativní úplnost zdrojové báze pro informační přípravu těchto aktivit a zároveň umožní efektivní zhodnocení vynaložených finančních prostředků. Program umožní zjištění a odstranění neúčelných nákupů multiplicitních titulů a vytvoření možnosti společného sdílení mezioborově zaměřených titulů dostupných pro jednorázové využití různými uživatelskými knihovnami. Zabezpečí pohotové a úplný výběr plných textů vybraných článků ze světových pramenů podle citací uveřejněných v databázích světových informačních center. Přímým efektem programu bude zvýšení kvality zdrojové báze pro informačního zajištění české vědy, výzkumu, vývoje, vzdělávání, průmyslu, kultury a dalších společenských aktivit, nepřímým efektem bude zhodnocení výstupů z programu při efektivním řešení úkolů uvedených aktivit.

-
- účelové prostředky získané ve veřejné soutěži na úkoly, které mají rozvojový, podpůrný charakter (RISK, Knihovny 21. století, Fond rozvoje vysokých škol apod.) Dosud nebyly pro tvorbu knihovních fondů použity.
  - sponzorské dary (nepocházejí ze státního rozpočtu, avšak začínají se i v knihovnách objevovat)

Prostředky na výzkum a vývoj

1. Institucionální prostředky – pro financování výzkumných záměrů, které organizace provádí na základě svého statutu. Toto financování podléhá průběžnému hodnocení výsledků podle Pravidel hodnocení výzkumných záměrů a výsledků organizací pro poskytování institucionální podpory výzkumu a vývoje (Příloha k usnesení vlády ze dne 22. dubna 1988 č. 281).
2. Účelové prostředky – pro financování výzkumných a vývojových záměrů poskytované na základě veřejné soutěže prostřednictvím přidělených grantů (Grantová agentura ČR, interní grantové agentury, MŠMT NFRA apod.)

ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ INTERNETU V BRITSKÝCH KNIHOVNÁCH: INFORMAČNÍ GRAMOTNOST PRO KAŽDÉHO

Sylva Šimsová, Velká Británie

1 Kultura, vzdělání a informační gramotnost

1.1 Kultura

Slovník spisovného jazyka českého definuje kulturu jako „soubor výsledků veškeré tělesné a duševní činnosti utvářející lidskou společnost“. Důležitou roli v této definici má slovo „činnost“, které naznačuje, že kultura není statická a vyvíjí se podle toho, co lidé ve společnosti dělají. Použití lidské vůle pro rozvoj společnosti nás odlišuje a zároveň také odcizuje, od spontánního rozvoje přírodního. Diskuse o tomto odcizení se dnes nachází nejenom ve filosofických úvahách, ale i v knihovnické literatuře. [1] Jako knihovníci patříme mezi ty „činitele“, kteří pomáhají kulturu vytvářet, předávat a zachovávat pro budoucnost.

1.2 Vzdělanost

O úkol předávání kultury ve formě vzdělání se dělíme s pedagogy. Vzdělání je ve slovníku definováno jako „rozvinutí duševních schopností člověka, osvojení širokých znalostí soustavným poznáváním“. Tato definice klade důraz na jedince, ne na společnost. Jako vzdělavatelé pomáháme v myslích lidí, s kterými se ve své pracovní roli setkáme, uplatnit kulturní hodnoty, která jsou produktem společnosti.

Na této definici je také zajímavé, že používá slova se širokým významem, která se týkají tradičních kladných hodnot, jako „duševní schopnosti“ nebo „znalosti“. Osvětová práce, se kterou knihovnictví bylo od minulého století spojováno, se také týkala „kulturního, duchovního osvětlení, duchovní vzdělanosti“ a osvětěný člověk, podle slovníku, byl „duševně, rozumově vyspělý, vzdělaný, moudrý rozvážný“. Přístup tohoto dřívějšího období knihovnické práce by se mohl, z hlediska dnešní terminologie, nazvat holistickým – knihovníkům a osvětovým pracovníkům šlo o rozvoj celého člověka, ne o dílčí výchovné cíle.

1.3 Informační gramotnost

V současné době se dává přednost výrazům „přístup k informacím“ nebo „informační gramotnost“. Informace je ve slovníku definována jako „zpráva, údaj“ a zpráva jako „sdělení nějaké skutečnosti ústně nebo písemně“.

Ve srovnání se „vzděláním“, které popisuje abstraktní stav mysli, „informace“ je úzce změřena na určitou konkrétní skutečnost. Vědění obsažené v naší kultuře jako by se rozdrobilo na jednotlivá fakta. A počet těchto faktů roste tak prudce, že lidstvo má problémy s nimi udržovat krok. [1]

Problémy s růstem informací se dále zvyšují novými metodami skladování. Na té nejnižší úrovni existuje problém „informační gramotnosti“, t.j. zručnosti v používání různých metod informační techniky. Na úrovni odborné vznikají zcela nové a stále se měnící způsoby skladování a vyhledávání informací.

1.4 Informační chudina

Některé problémy jsou sociální, spíše než technické. Jeden problém, na který se zapomíná, je nebezpečí, že lidstvo se rozdělí do dvou tříd: informačně bohaté s přístupem k informačním zdrojům, a informační chudinu, která bude od informací odříznuta.

2 Údržba vzdělanosti

2.1 Změny ve vzdělanosti

Druhý sociální problém v Británii je změna v celkové vzdělanosti, ke které vedle technologického vývoje přispělo i několik dalších jevů:

Postupné rozšíření televise v poválečných letech mělo zhruba tři následky: Členové rodiny spolu méně hovoří, protože k jídlu usedají před televizní obrazovkou místo k jídelnímu stolu. V mnoha obývacích pokojích je televise stále zapnuta, což brání jiným činnostem, třeba četbě. Integrované vzdělání, které přináší konverzace a četba, je nahražováno nahodilou směsí informací.

Britský školní systém, včetně vzdělávacích programů pro dospělé, byl tradičně velmi dobře veden a umožňoval přístup ke vzdělání po celý život, ve kterém veřejné knihovny hrály důležitou roli. To se bohužel pokazilo v šedesátých letech zavedením nových učebních metod. Nedostatky finančních zdrojů v dalších desetiletích stav ještě zhoršily. A tak úroveň vzdělání v Británii se dnes nedá srovnávat s předchozími generacemi. Situace se tak zhoršila, že před několika lety vycházeli v šestnácti ze škol mladí lidé, kteří neuměli číst a psát. Dnes se intenzivně pracuje na nápravě těchto chyb a nové mladé generaci se opět dostává lepšího vzdělání.

Rychlé změny v obsahu vědních oborů způsobují, že vědomosti získané studiem rychle zastarávají. Svět, ve kterém by lidé celý život provozovali to, co se v mládí naučili, už neexistuje. Předpokládá se, že v budoucnosti budou lidé doplňovat a případně i měnit své kvalifikace po celý život.

Lidé žijí déle než dříve a během svého výdělečného života mají kratší pracovní dobu. Někteří odcházejí do důchodu předčasně. Tím vzniká problém vzrůstajícího volného času a otázka, jak ho blahodárně využít.

2.2 Řešení problémů vzdělanosti

Během minulého roku zahájil ministr školství diskusi o vzdělání pod názvem „The Learning Age“. Zpráva o výsledcích této konsultace je k dispozici na internetu [2].

Řešení problémů vzdělanosti vedlo k několika iniciativám, které mají obdoby v jiných částech západního světa, zvláště v anglicky mluvících zemích. Pro oživení zájmu o četbu se pořádají různé akce, jako třeba „Týden knihoven“ nebo „Národní rok četby“. Během roku četby, na příklad, dostalo na základních školách každé dítě poukázku na koupi knih. Pro celkové zlepšení úrovně vzdělání se, vedle reformy školní výuky, vytvořilo několik nových

akcí, jejichž účelem je poskytnout základní vzdělání, napravit škody způsobené v předchozím nedostatku výuky, umožnit nové kvalifikace pro lidi bez zaměstnání, zlepšit kvalitu života pro znevýhodněné, rozšířit obzory všem, kteří po tom touží. Není to vlastně nová myšlenka – osvětová práce všech druhů měla v Británii vždy vysokou úroveň.

Možnosti dálkového studia, které dnes nacházíme pod jmény „Open learning“ a „Distance learning“, se do určité míry podobají korespondenčním a jiným dálkovým kursům, které se v době mého příchodu do Británie hodně používaly. Dnešní kursy jsou však lépe organizovány, poskytují studentům velice dobře navržená skripta a jiné studijní pomůcky, a využívají moderní technologii a televizi. „Open learning“ – studium otevřené všem – je jméno studijních programů, které umožňují dospělým studentům doplňovat si vzdělání soukromým studiem. „Distance learning“ – studium na dálku – se týká učebních metod, které nevyžadují, aby student docházel do učebny. Místo toho se používají různé technologické pomůcky. Úspěšným příkladem studia na dálku je Open University, kterou vystudovalo víc dnes dva miliony lidí od jejího založení v šedesátých letech. „Open learning“ koordinuje sdružení British Association for Open Learning.

„Lifelong learning“ – studium po celý život – znamená, že nikdo není příliš starý na to, aby si rozšířil vzdělání. Mezi úspěšnými absolventy Open University bývají důchodci. Vedle toho existuje také University of the Third Age – Univerzita třetího věku. O důležitosti vzdělávání pro důchodce se dnes uvažuje také z hlediska sociální péče. Nedávno vydaná zpráva Královské komise s ohledem na péči o staré lidi [3] doporučuje, aby přístup ke vzdělání byl pokládán za důležitou složku péče o staré lidi.

2.3 Tradiční úloha knihoven v údržbě vzdělanosti

Vedle lidí, kteří se zapojují do organizované vzdělávací činnosti, užívají knihovnu také náruživí čtenáři-samotáři. Veřejné knihovny vždy sloužily jako náhražka university těm, kteří toužili po vzdělání, o které však z nějakého důvodu přišli.

Také v universitních knihovnách se najde podobný typ náruživého čtenáře. Studenti jsou v Britských univerzitních kursech vedeni k tomu, aby měli širokou základnu ve svých znalostech.

Jedním z knihovnických úkolů je poskytnout pomoc čtenářům při výběru četby. Je to nepřímý úkol vzdělávací, i když podle britských tradic knihovník nemá čtenáři radit nebo se snažit jeho zájmy usměrňovat podle svých vlastních představ.

Veřejná knihovna tradičně sloužila jako středisko osvětové práce a její místnosti byly využívány pro schůze místních kulturních společností a vzdělávacích kursů.

2.4 Zapojení knihoven do údržby vzdělanosti dnes

Tradice spolupráce knihoven s údržbou vzdělanosti pokračuje:

Vybrané veřejné knihovny jsou členy British Association for Open Learning. Mají na skladě materiály v souvislosti s kursy „Open learning“ a jejich knihovníci poskytují podporu čtenářům-studentům. Knihovnické sdružení, Library Association, je jedním ze sponsorů projektu „Open learning“.

Výzkumné oddělení Britské knihovny vydalo v minulém roce dvě zprávy o knihovnách a vzdělání: jednu o „Open learning“ a jednu o „Distance learning“. [4] Ve stejném roce vyšla zpráva Library and Information Commission s plánem na celostátní síť veřejných knihoven, od které se očekává, že poskytne obyvatelům Británie přístup k vědomostem, představitosti a vzdělanosti. [5] Zdá se tedy, že zatím si knihovny udržují svou pozici v osvětové práci. Otázka je, zda se tato pozice změní, až se těžiště informačních zdrojů ještě více přesune z tištěných dokumentů na elektronické přístroje.

Druhá otázka je, zda knihovny v budoucnosti neztratí ty čtenáře-samotáře, kteří bývali těžištěm jejich činnosti. Dnes je, na příklad, vzácné uvidět knihu z veřejné knihovny v dopravních prostředcích. Když už cestující něco čte, je to obvykle paperback, který si koupil v knihkupectví, novinovém stánku nebo supermarketu. Je možné, že k tomuto jevu také přispívá nedostatečný nákup knih ve veřejných knihovnách, způsobený finančními problémy. Investice do nové technologie a změny v knihovnické práci mohou způsobit, že někteří z těchto tradičních nositelů vzdělanosti knihovnu opustí, protože tam nenajdou dobrý výběr knih.

3 Internet jako nástroj šíření vzdělanosti

3.1 Charakteristiky internetu

Dálkové studium pomocí internetu je neosobní – internet nahrazuje osobní kontakt mezi učitelem a studentem. Student proto musí být silně motivován, aby vůbec vydržel až do konce. Některé programy umožňují krátkodobý osobní kontakt s učebním poradcem – na př. v Open University mají studenti jednou za měsíc schůzku se svým poradcem a jednou za rok se sejdou na týden s ostatními studenty stejného předmětu. Některým studentům neosobní přístup vyhovuje. Jsou ze svých zkušeností se software zvyklí, že „help“ není osoba, nýbrž počítačový program.

Odkazy na informace v internetu studentům nahrazují dokumenty, které si dříve sháněli v knihovnách nebo si je museli kupovat. Ušetří jim to čas a výdaje. Nevýhoda je, že nad informacemi v internetových stránkách není žádná redakční kontrola, jaká je nad stránkami v knihách. Uživatel nemá záruku, že informace jsou hodnotné a přesné. To platí zvláště u stránek, které jsou přístupny zdarma. Za některé informace se platí, ale i tam není záruka kvality.

Všeobecnému přístupu k internetu brání dvě překážky: Jedna je neznalost, jak internet používat – nedostatek informační gramotnosti. Druhá je cena přístupu k počítačům a připojení na síť. K překonání obou překážek je zapotřebí, aby se vyrovnaly rozdíly mezi informačně gramotnými a vznikající informační chudinou. Letos na jaře oznámil Britský ministr financí, že vláda bude investovat peníze do vybudování 1000 středisek na práci s počítači ve školách, kolejích, knihovnách, internetových kavárnách a obchodech.

Zvláštní péče se věnuje lidem znevýhodněným, ať už tělesným postižením nebo stářím. Zpráva Královské komise s ohledem na péči o staré lidi [6], hovoří o nových možnostech intelektuálního uspokojení pomocí počítače a o tom, jak počítač může přinést svět do života lidí, kteří jsou okolnostmi od světa

odříznuti. Britská počítačová společnost, British Computer Society, nedávno rozeslala e-mailem výzvu, aby se přihlásili dobrovolníci, kteří by navštěvovali tělesně postižené a učili je používat počítač.

3.2 Internetové zdroje informací o šíření vzdělanosti

Podrobnosti o kursech, které spadají pod „Open learning“ nebo „Distance learning“, se nacházejí v několika databasích na internetu:

British Association for Open Learning (www.baol.co.uk)

Informace pro „Open learning“ administrátory, učitele a studenty.

Distance Learning (www.distance-learning.hobsons.com)

Největší database dálkových kursů vybudovaná společností

Distance Learning Association ve spolupráci s Open University.

The Learning Network (www.netlearn.co.uk)

Informace o kursech a učebních pomůckách pro studenty, kteří chtějí studovat na dálku. Uživatel se musí zapsat.

National Grid for Learning (www.ngfl.gov.uk)

Sbírka informačních zdrojů pro zvýšení vzdělanosti a šíření „Open learning“.

Přístup je zdarma, ale uživatel se musí zapsat.

National Extension College (www.nec.ac.uk)

Poskytuje už po 30 let příležitosti k dálkovému vzdělání prostřednictvím 100 kolejí

Open University (www.open.ac.uk)

Hlavní stránka nejstarší „otevřené university“ v Británii.

Open University Information Centre for Distance Learning

(www-icdl.open.ac.uk)

Database 31000 programů a 11000 abstraktů o dálkovém vzdělávání.

4 Internet v knihovnické práci

4.1 Internet v knihovnách

V programech na šíření informační gramotnosti je Britským knihovnám přidělena důležitá role.

Program „Open learning“ poskytl veřejným knihovnám finanční podporu na nákup studijních materiálů pro čtenáře, kteří se programu účastní.

Diskusní dokument The Learning Age [2], vydaný minulý rok na internetu ministerstvem školství, poukazuje na úzký vztah mezi šířením vzdělání a knihovnami a nabízí knihovnám finanční podporu ze státní loterie na nákup digitálního vybavení.

Ve zprávě New Library vydané minulý rok komisí Library and Information Commission [5] se píše na první stránce: „Jestliže veřejné knihovny ve Spojeném Království nevytvoří most mezi novým světem elektronických informací a jazykem a dějinami tisku, nikdo jiný to nedokáže, což by znamenalo riziko ztráty naší kultury, dědictví a vzdělání.“

V současné době probíhá první stáž projektu UK Electronic Library (UKEL). Předpokládá se, že UKEL vytvoří vstup pro New Public Library, poskytne služby čtenářům, a pomocí sítě rozšíří přístup k informačním zdrojům ve veřejných knihovnách. [7]

To vše naznačuje, že knihovny jsou pokládány za vhodné prostředí pro

budování informační gramotnosti a že pro tento účel dostávají finanční prostředky z různých pramenů.

Zdá se tedy, že by se knihovny mohly radovat ze současné situace, kde je s nimi počítáno při rozvoji nových metod informační práce.

Jestliže se ale všichni neradují, pak je to proto, že změny probíhají příliš rychle na to, a je obtížné udržovat s nimi krok.

4.2 Internetové zdroje informací pro knihovníky

Internet je také nástrojem pro knihovníky k vyhledávání informací. Nevýhoda stránek WWW je v tom, že nejsou systematicky seřazeny, tak jak na to byli knihovníci zvyklí ve své bibliografické práci.

Přístup k stránkám je nahodilý a často je založen na osobním doporučení kolegů. Zde je několik adres, které se mi zdají být zvláště zajímavé nebo užitečné pro knihovníky v jejich práci:

National Year of Reading (www.yearofreading.org.uk)

Interaktivní stránky pro čtenáře. Velice zábavné.

UK Public Libraries

(dspace.dial.pipex.com/town/square/acické/ukpublib.html)

Seznam veřejných knihoven napojených na internet.

Project Earl (www.earl.org.uk)

Konsorcium pro podporu internetu ve veřejných knihovnách.

The WWW Virtual Library (vlib.org)

Nejstarší katalog WWW stránek. Vytvořen zakladatelem WWW a udržován skupinou dobrovolných přispěvatelů.

The UK Web Library (www.scit.wlv.ac.uk/wwlib)

Klasifikovaný katalog britských stránek.

Internet Resources Newsletter (www.hw.ac.uk/libWWW/irn/irn.html)

Oběžník pro akademické pracovníky, studenty, technické a vědecké pracovníky. Zdarma.

5 Závěr

Náš úkol dnes není snadný. Neseme odpovědnost nejenom za zvýšení informační gramotnosti, ale také za údržbu vzdělanosti v širším smyslu. Najít správnou rovnováhu není snadné.

Krátce po tom, co jsem s Vámi minulý rok o podobných věcech hovořila, praskly v přednáškovém sále pojistky. Jak bychom asi v knihovnách vykonávali svou práci, kdyby technologický rozvoj, na který jsme vsadili, nečekaně selhal? Technické problémy s přechodem do nového tisíciletí (y2k) snad knihovny nepostihnou, ale dávají nám varování, že v technologii má někdy maličká chyba nedozírné následky.

Nezbývá nám nic jiného, než technologii důvěřovat a radovat se z možností, které nám přináší. Nové pracovní podmínky od nás vyžadují pružný přístup k novým metodám, ale zároveň také uvědomění o našem tradičním kulturním poslání.

Prameny:

- [1] Cejpek J. Informace, komunikace a myšlení. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-767-4
- [2] www.lifelonglearning.co.uk/greenpaper
- [3] With respect to old age...: A Report by the Royal Commission on Long Term Care. London: HMSO. Cm 4192-1, str.105]
- [4] McCormick A. & Sutton A. Open learning and the internet in public libraries. Boston Spa: British Library Research & Innovation Centre, 1998. (British Library Research and Innovation Report 135) ISBN 0 7123 97299 Unwin L. et al. The Role of the library in distance learning: BL research. Bowker Saur, 1998. ISBN 1 85739 221 3
- [5] New Library: the people's network. London: The Library and Information Commission, 1998. (also www.ukoln.ac.uk/services/lic/newlibrary)
- [6] With respect to old age...: A Report by the Royal Commission on Long Term Care. London: HMSO. Cm 4192-1, str.3]
- [7] www.earl.org/ukel www.viscount.org.uk/laser/ukelnews.html

DIGITÁLNÍ KNIHOVNY, JEJICH ORGANIZACE A SLUŽBY

Otakar Pinkas, Vysoká škola ekonomická v Praze

Cíl

Cílem příspěvku je představit organizaci a služby digitálních knihoven na dvou základních typech, kterými jsou jednoduchý plnotextový archiv a distribuovaný síťový informační systém.

1. Úvod

Rozvoj služby WWW znamenal průlom do způsobu zveřejňování a distribuování dokumentů. Internetové prostředí se stalo univerzálním a pružným informačním médiem. Kromě navigování v dokumentech WWW serverů se zavedením indexovacích a vyhledávacích strojů stalo velmi populárním vyhledávání informací. Ukázalo se však, že určité skupiny uživatelů potřebují přesnější vyhledávací nástroje a garantovaný přístup k pečlivě vybraným a dobře popsaným zdrojům.

V r. 1993 byla v USA vyhlášena Iniciativa v oblasti digitálních knihoven (Digital Libraries Initiative), jejímž cílem byl výzkum a vývoj digitálních knihoven. K americké výzvě se přidala řada vyspělých států, jejichž odborníci čerpali z amerických zkušeností. Tento příspěvek referuje hlavně o německých knihovnách, protože americké digitální knihovny nebývají široce otevřené a používají často speciální klientské programy.

2. Organizace digitálních knihoven

Existuje mnoho pokusů o definici, vymezení nebo charakteristiku pojmu digitální knihovna. Je to pochopitelné, neboť se jedná o nový fenomén. Pro potřeby tohoto příspěvku lze vycházet z volnějšího vymezení: digitální knihovna je organizovaná sbírka digitálních dokumentů a soubor služeb určených k využívání určitou skupinou uživatelů v síťovém informačním prostředí Internetu.

Je snad oprávněné vymezit dva krajní typy digitálních knihoven: jednoduché plnotextové digitální archivy (např. vysoké školy) a distribuované síťové informační systémy v regionálním, národním a mezinárodním měřítku. Dále se pokusíme charakterizovat tyto typy a popíšeme jejich reálné příklady.

2.1 Jednoduchý plnotextový digitální archiv univerzity

Tento typ digitální knihovny obvykle obsahuje publikace učitelů a studentů školy. Mezi běžné druhy evidovaných dokumentů patří vědecké, diplomové a disertační práce, ale i projekty, noviny a časopisy, texty přednášek, aj.

Počet dokumentů se pohybuje od několika desítek do několika tisíců. Digitální archiv zajišťuje dlouhodobé uložení dokumentů a jejich spolehlivou citovatelnost (konstantní adresace). Dokumenty jsou trvale online přístupné a jejich obsah se nemění ani neruší. Za obsah ručí autor, který je také vlastníkem autorských práv. Úkolem autora je vyplnění archivní přihlášky a umístění příslušných souborů v dohodnuté pracovní oblasti serveru.

Provozovatel archivu podporuje vznik elektronické publikace, určuje archivní pravidla a zajišťuje vlastní archivaci. Obvykle nabízí celou řadu přístupových metod k archivovaným dokumentům, včetně uživatelského rozhraní ve formě WWW. Bývá zvykem udržovat vlastní systém ukládání, indexování, vyhledávání a prezentace publikací archivního fondu.

Provozovatelem archivu jsou zpravidla výpočetní střediska univerzit spolu s jejich knihovnami. V SRN je obecně přijata zásada katalogizovat vysokoškolské práce, které jsou pak dostupné i v tištěné formě. Knihovní katalogizační záznamy odkazují na umístění digitálních textů.

Datové soubory archivu jsou ve většině případů soustředěny na jednom serveru. Softwarové prostředky pocházejí ze sféry volného šíření a jsou upraveny a doplňovány o různé druhy CGI skriptů. Správci archivních serverů umožňují robotům vyhledávacích strojů přístup do archivů: vyskytují se i případy, kdy je nutný souhlas správce nebo kdy je přístup robotům odepřen. Uživatelé pracující s prohlížeči WWW se většinou nemusí registrovat ani přihlašovat.

2.2 Distribuované síťové informační systémy

Mnozí odborníci chápou digitální knihovny právě jako zvláštní případ distribuovaných síťových informačních systémů. Distribuované digitální knihovny mají některé charakteristické vlastnosti: distribuovanost, heterogenita fondů a služeb, interoperabilita, federalizace a přizpůsobitelnost (škálovatelnost). Distribuovanost může být různého druhu: zde stačí říci, že distribuovanost znamená rozdělení fondů a služeb do prostorově oddělených míst. Interoperabilita je schopnost autonomních a různorodých systémů vzájemně spolupracovat. Federalizace znamená propojení digitálních sbírek do jednoho celku, který lze oslovovat v jednom společném jazyce. Přizpůsobitelnost je schopnost systému reagovat na růst počtu dokumentů a poskytovatelů, uživatelů a jejich požadavků, bez nutnosti zásadní změny struktury celého systému.

Uživateli se jeví distribuovaný systém digitální knihovny jako jeden logický celek s vymezenými částmi, se kterým komunikuje v jednotném informačním jazyce a z něhož dostává informační odpovědi na své požadavky. Podle svých potřeb a znalostí určuje, zda bude volit některé nebo všechny poskytovatele informačních obsahů, kteří jsou součástí systému.

Distribuované digitální knihovny mají celou řadu zajímavých a specifických úloh, z nichž vybíráme jednotné dotazování a automatické směrování dotazů.

Specifické úlohy distribuovaných digitálních knihoven

V distribuovaném systému s různými poskytovateli existují různé soubory atributů (polí) pro popis dokumentů nebo bibliografických záznamů

v různých databázových systémech. Existují i různé způsoby interakce s automatizovaným systémem: jeden si udržuje informace o spojení s uživatelem, jiný nikoli.

Jednotný dotazovací jazyk

Je-li v distribuované digitální knihovně zaveden společný dotazovací jazyk, musí systém být schopen efektivního překladu do dotazovacího jazyka specifické databáze. Správného překladu se dosahuje tím, že se uvnitř systému využívá mechanismu hierarchizace atributů. Definujeme-li atribut „původce“, můžeme považovat za jeho specializaci atributy „autor“ a „editor“. Cesta od „autora“ k „původci“ je nazývána generalizací. Problém je samozřejmě složitější, protože kromě jednotlivých atributů musíme brát v úvahu i další prvky dotazovacího jazyka jako jsou booleovské a proximitní operátory, operátory levostranného a pravostranného rozšíření, atp. Některé vyhledávací systémy vůbec nepracují s booleovskými operátory a používají vážení termínů (vektorové vyhledávání).

Automatický výběr poskytovatelů dokumentů

V systémech více poskytovatelů je vhodné mít k dispozici komponentu digitální knihovny, která automaticky směřuje dotaz na nadějná místa. Taková komponenta musí mít trvale k dispozici popisy obsahu určitého souboru databází, aby mohla provést správný výpočet a směrování dotazu. V systému ROADS (VB) se vytvářejí centroidy, což jsou speciální indexy určité databáze jako celku. Centroid je soubor atributů a k nim příslušných unikátních hodnot, které se v databázi vyskytují. Jestliže se v nějakém centroidu nevykytne v seznamu hodnot atributu „autor“ jméno Maleček, je zřejmé, že dotaz nebude do odpovídající databáze zaslán. Směrování dotazu se řídí nejen obsahovými hledisky, ale i dalšími, jako jsou cena za komunikaci, momentální zatížení serveru, atp.

3. Příklady reálných digitálních knihoven

3.1 Plnotextový archiv MONARCH Tech. univerzity v Chemnitz

Názorným příkladem digitálního archivu je archiv MONARCH. Lze ho charakterizovat obecnými vlastnostmi digitálního archivu, které jsou uvedeny výše. Skládá se ze dvou funkčních částí: archivační a přístupové.

Postup archivace

Autor vyplní WWW archivní formulář zahrnující údaje o autorovi (jméno a příjmení, fakulta), údaje o publikaci (název, druh publikace: diplomová práce, disertace, atp., jazyk, zdroj: souborový adresář a jména souborů), údaje o obsahu publikace (klíčová slova, abstrakt), údaje o archivaci (archivační lhůta, vyplňovatel přihlášky a jeho e-mail). Přípustné ukládací a prezentační formáty dokumentů jsou postscript, DVI, HTML, ASCII. Kontrolní program ověří způsob vyplnění, uloží dokument do pracovní oblasti a později jej v dávce přesune na konečné cílové místo. Dávka dokumentů se potom indexuje pomocí programu GLIMPSE, který slouží rovněž k plnotextovému vyhledávání.

Přístup do archivu

Uživatel pracuje se standardním WWW prohlížečem, jehož funkční možností je dobré rozšířit o zobrazování dalších druhů dokumentů. Adresa archivu je: <http://archiv.tu-chemnitz.de/pub/rok/číslo/> – rok a číslo jsou čtyřmístné.

Je-li uživateli znám rok a číslo publikace, může vstupovat do archivu přímo. Může také listovat v seznamu publikací uspořádaném podle let. Vyhledávat může podle bibliografických údajů extrahovaných z archivačního formuláře a pomocí slov z plného textu dokumentu. V rešeršním dotazu lze používat booleovské operátory a maskování argumentů. Záznamy lze filtrovat podle druhu nebo formátu dokumentů. Lze prohledávat jen vybranou část archivu, např. soubory disertací. Rešeršní formulář existuje v jednoduché a detailní formě. Přehled rešeršních výsledků obsahuje dotaz v tabulkovém přehledem prvků dotazovacího jazyka (argumenty, pole, logické operátory, filtry) a očíslovaný seznam zkrácených záznamů (název, autor, druh publikace, MIME typ a URL). U každého záznamu je uvedeno, v kterém poli došlo ke shodě argumentu a hodnoty pole. Od názvu vede hypertextový odkaz k úplnému záznamu (obsahuje navíc např. délku souboru). Kliknutím na název se vyvolá přenos úplného textu dokumentu.

Každá stránka plného textu obsahuje základní navigační tlačítka: skok na první/poslední stránku, přechod na předchozí/následující stránku. Způsob citování: Autor, název, <http://archiv.tu-chemnitz.de/pub/rok/číslo/> – obě čísla čtyřmístné.

3.2 Systém MeDOC (Multimediale Elektronische Dokumente) Koncepte a architektura

Posláním systému MeDOC (SRN) je zabezpečovat efektivní výměnu vědeckých a odborných informací a zjednodušovat obstarávání literatury v oblasti informatiky. Během let 1995–1998 byl uveden do praxe jako první systém digitální knihovny v SRN. Tento automatizovaný distribuovaný informační systém podporuje vytváření, ukládání, zpětné vyhledávání a výstup plnotextových informací v síťovém informačním prostředí Internetu. Obsahuje různorodé dokumenty od jednoduchých sdělení až po hierchicky uspořádané jednotky, kterými jsou např. vědecké a odborné časopisy. Dokumenty jsou rozmístěny v různých sbírkách na různých místech pod správou různých databází nebo informačních rešeršních systémů. Dokumenty jsou většinou volně přístupné, ale část je dostupná jen po splnění licenčních podmínek. Mezi informační objekty patří také celé systémy, např. automatizované bibliografické systémy.

Vzhledem ke složitosti a velké distribuovanosti má systém pět funkčních vrstev: uživatelská, uživatelských agentů, zprostředkovatelů, agentů poskytovatelů, poskytovatelů. V nejobecnějším pohledu jde o tříčlenný vztah: uživatelé – prostředníci – poskytovatelé. Vrstva uživatelských agentů umožňuje napojení do systému pomocí WWW prohlížeče. Vrstva agentů poskytovatelů přemostňuje různorodost poskytovatelských systémů a způsobů

interakce s nimi, čímž je dosaženo unifikovaného přístupu. Zprostředkovatelská vrstva umožňuje např. automatické směřování dotazů.

Z technického hlediska jsou vrstvy realizovány komunikujícími komponentami, které se nazývají agenti. Komunikace komponent probíhá podle protokolu MeDOC (na bázi HTTP). Požadavky na komponenty a vrácené výsledky mají jednotné globální schema.

Uživatelský agent spravuje vždy určitou skupinu uživatelů (existuje více uživatelských agentů). Registruje a kontroluje uživatele a jejich přístupová práva, přijímá a odesílá jejich požadavky a shromažďuje, ukládá a eviduje výsledky obdržené od jiných komponent. Např. umožňuje registrovanému uživateli archivaci rešeršních dotazů a výsledků po několik týdnů.

Každému poskytovatelskému systému přísluší vždy jeden jeho agent. Ten transformuje jednotné požadavky MeDOC (např. rešeršní dotazy) do specifické formy poskytovatelského systému a naopak. Komunikuje s uživatelským agentem a brokerem, což je název komponenty zprostředkovatelské vrstvy. Specifickým poskytovatelem dokumentů je plnotextový archiv MeDOC, který existuje na více než pěti místech v Německu a obsahuje plné texty dokumentů z informatiky. Prostřednictvím agentů uživatele a poskytovatele lze v archivu vyhledávat, navigovat v celém fondu a listovat v plných textech dokumentů. Dokumenty lze elektronicky objednávat a expedovat. Zpoplatňování existuje v několika variacích.

Služby systému

Uživatel se může v systému zaregistrovat, přihlásit se k zahájení relace, klást informační dotazy, navigovat ve fondu, listovat v plných textech a objednávat dokumenty. Registrace je aktivní nebo pasivní. V prvním případě stačí do WWW formuláře zapsat jméno a heslo, avšak přístupová práva jsou omezena na volné dokumenty. V druhém případě uživatel kontaktuje určitou osobu. Při přihlášení se zapisuje elektronická adresa a heslo. Relace je zabezpečena jednorázovým klíčem. Informační dotaz (jednoduchý nebo detailní) může být zaslán vybraným, doporučeným (broker) nebo všem poskytovatelům. Přijaté výsledky agent uživatele roztřídí podle místa původu. Zvláštností je asynchronní reakce na dotaz. Nečeká se na shromáždění výsledků od všech poskytovatelů, což v praxi znamená reaktivaci dotazu (reload).

Navigace v plnotextovém archivu je implicitní nebo explicitní. Při implicitní je možné klikat na podtržená slova krátkého záznamu (autor, vydavatel, aj.), čímž se dostáváme k uspořádaným seznamům (např. knihy určitého vydavatele). Explicitní navigace nabízí volbu navigačních kritérií. Listování v plném textu dokumentu se odehrává přímo v archivu. K dispozici jsou nadstandardní možnosti. Objednávání a zaslání dokumentů jsme neměli možnost v praxi ověřit. Složitější dotazy zvládá systém s obtížemi a ne vždy správně přeloží informační dotaz do cílového tvaru, což vede k chybovým hlášením poskytovatele. V každém případě je potěšením jedním dotazem oslovit v síti Internet několik desítek poskytovatelů najednou.

Literatura:

1. Griffin, S.: NSF/DARPA/NASA digital libraries initiative. A program manager's perspective. D-Lib Magazine, July/August 1998. URL: <http://www.dlib.org/dlib/july/98/07/griffin.html>.
2. Boles, D. – Dreger, M. – Grossjohann, K. – Lohrum, S. – Menke, G.: MeDOC. Architektur und Funktionalitaet des MeDOC-Dienstes. Technischer Bericht, MeDOC 1996. URL: <http://www.inf.tu-beURLin.de/medoc3/together/ivsges.ps.gz>.
3. Fuhr, N.: Object-oriented and database concepts for the design of networked information retrieval systems. URL: <http://ls6.informatik.uni-dortmund.de./ir/reports/96/Fuhr-96.html>
4. MONARCH. Multimedia online archiv Chemnitz. Hilfe. URL: <http://archiv.tu-chemnitz.de/hilfe.html>
5. Glimpse – a UNIX search engine. URL:<http://glimpse.cs.arizona.edu/>

ELEKTRONICKÉ PUBLIKOVÁNÍ A SLUŽBY KNIHOVEN V PROSTŘEDÍ WWW

Daniela Tkačíková, Univerzitní knihovna Ostravské univerzity

Mají být webové stránky knihoven prezentací nebo službou?

To je jen jedna z mnoha otázek, které je nezbytné si položit při úvahách o tom, jak by měly vypadat webové stránky knihoven. Myslím, že většina knihovníků zvolí tu druhou možnost, ale realizace se zatím často blíží spíše variantě první. Důvodů je jistě mnoho – málo zkušeností, málo peněz, málo času, málo (dostatečně kvalifikovaných) lidí. . .

Co si dnes můžeme pod elektronickým publikováním na WWW představit?

Nejrůznější aktivity a služby: obchod, finanční operace, firemní informace, zpravodajství (noviny, rozhlas, televize a další formy), nakladatelské aktivity (knihy, časopisy apod.), informace o studiu i ke studiu, výukové materiály a programy, informace z kultury (výtvarné umění, galerie, muzea, hudba, film, video aj.), profesionální informační služby a zdroje z oblasti informačního průmyslu, služby knihoven, informace o konferencích i z konferencí, referenční zdroje (slovníky, encyklopedie, mapy, meteorologické informace, jízdní řády a další užitečné informační zdroje), informace státní správy, mezinárodních i národních vládních i nevládních či profesních organizací, politických stran. A také služby a zdroje z oblastí zábavy nebo pro volný čas. Samozřejmě je to také publikační prostor pro osobní či skupinové aktivity. . .

Následující odkazy na některé služby a zdroje jsou jen skromným výběrem reprezentujícím alespoň některé z možností, které dnes Web nabízí. Pozorný čtenář si jistě všimne, že se mezi odkazy vyskytuje poměrně málo českých zdrojů. Informační zdroje a služby byly totiž vybírány nejen s cílem ukázat na konkrétních příkladech širokou škálu možností Webu, ale také s ohledem na jejich kvalitu. Nejen obsahovou, nýbrž i z hlediska designu webových stránek. České zdroje zatím bohužel vzorem hodným následování nebývají. Samozřejmě vyjdeme-li z předpokladu, že pro hodnocení zdrojů použijeme určitá, poměrně přísná, kritéria. Výjimky se jistě vyskytují a případný zájemce si český Internet snadno zmapuje sám (například prostřednictvím vyhledávacích služeb).

Ve výběru jde vesměs o informační zdroje a služby budované na vysoce profesionální úrovni. Podíváme-li se na ně z pohledu úvah o designu webových dokumentů, můžeme se pokusit vysledovat, jak si jejich tvůrci poradili se strukturou poskytovaných informací, navigačním systémem, typografickým i grafickým designem (např. s barvou, velikostí a formáty obrazových

doplňků, pozadím, velikostí a typem písma), jaké prostředky pro dosažení cíle používají, i to, jak se jejich použití liší podle typu a účelu služby. Právě na těchto profesionálně budovaných zdrojích a službách by se měl poučít i ten, kdo se chystá pustit se do vlastního publikování na Webu v podstatně kromnějších podmínkách.

Na Internetu najdeme obrovské množství firemních informací z nejrůznějších oblastí a oborů

- Audi – http://www.audi.de/index_de.html
  - Coca-Cola Company – <http://www.cocacola.com/home.html>
  - IBM Corporation – <http://www.ibm.com/>
  - Texas Instruments Inc. – <http://www.ti.com/>
  - Wm. Wrigley Jr. Company – <http://www.wrigley.com/>
- ... i online obchody se zbožím nejrůznějšího druhu.

- Levensger – <http://levenger.com/>
- Razorfish – <http://www.razorfish.com/>

Ale také bankovní, finanční a další užitečné služby a informace pro obchodníky, podnikatele i běžné zákazníky...

- Bank of America – <http://www.bankamerica.com/home.html>
- Dow Jones Business Directory – <http://businessdirectory.dowjones.com/>
- Expandia Banka – <http://www.ebanka.cz/>
- First USA – <http://www.firstusa.com/>

Mezi rozšířené zdroje patří také nejrůznější formy zpravodajství (noviny, časopisy, rozhlas, televize, agenturní zpravodajství apod.)...

- BBC Online – <http://www.bbc.co.uk/home/today/>
- Česká televize – <http://www.czech-tv.cz/>
- Český rozhlas – <http://www.cro.cz/>
- ČTK – České noviny – <http://www.ceskenoviny.cz/>
- Fox.com – <http://www.foxworld.com/>
- Frankfurter Allgemeine Zeitung – <http://www.faz.de/index.html>

Velmi užitečným zdrojem kvalitních informací jsou webové stránky profesních organizací, vládních, nevládních, národních i mezinárodních organizací, společností, ústavů...

- American Institute of Physics – <http://www.aip.org/>
- United Nations – <http://www.un.org/>
- World Wildlife Fund – <http://www.wwf.org/>

Svoje místo dnes na Internetu našly také vlády, státní správa i politické strany...

- CDU Deutschlands – <http://www.cdu.de/>
- FedWorld Information Network – <http://www.fedworld.gov/>
- Labour Party – http://www.labour.org.uk/core_2.html

A samozřejmě mezi prvními byli také nakladatelé, knihkupci a knihovníci...

- CURL – Consortium of Univ. Research Libraries – <http://www.curl.ac.uk/>
- LibroNet – <http://www.libronet.de/>
- Macmillan – <http://www.macmillan.co.uk/>

- NCSU Libraries – <http://dewey.lib.ncsu.edu/> ... a také informační průmysl. . .
- FindLaw – <http://www.findlaw.com/>
- EnviroLink – <http://www.envirolink.org/envirohome.html>
- INIST-CNRS – <http://www.inist.fr/>
- Institute for Scientific Information – <http://www.isinet.com/>
- Reuters – <http://www.reuters.com/>

Že je Internet výhodným místem pro zpřístupňování nejrůznějších referenčních zdrojů, není nutné zvlášť zdůrazňovat. . .

- Encarta Online – <http://encarta.msn.com/encartahome.asp>
- Great Conductors Online – <http://www.greatconductors.com/>
- Travel Guides Online – <http://www.travelguides.com/index.html>
- Virtual Garden – <http://www.vg.com/>

Svoje webové stránky s obrovským bohatstvím digitálních informací nabízejí rovněž muzea, galerie, hrady, zámky. . .

- Anne Frank House – <http://www.annefrank.nl/defaulttwee.html>
- Centre Georges Pompidou – <http://www.cnac-gp.fr/>
- Chateau de Versailles – <http://www.chateauversailles.fr/>
- Museum of Modern Art, New York – <http://www.moma.org/>
- Museum of the Moving Image – <http://www.bfi.org.uk/museum/>

Pochopitelně zde najdeme i informace pro vzdělávání na všech stupních. . .

- Academic Systems Corporation – <http://www.academic.com/>
- EduCom – <http://www.educom.com/>
- Learn2.com – <http://www.learn2.com/>
- TeacherNet – <http://www.teachernet.com/>

Je to také prostředí pro zveřejňování informací o konferencích, seminářích nebo výstavách. . .

- Web Design '99 – <http://www.thunderlizard.com/tlp/webdesign.html>
- User Interface 99 – <http://www.ui99.com/>
- Web99 – <http://www.mfweb.com/>

Zkrátka nepřijdou ani sportovci a sportovní fanoušci. . .

- Federation of International Football Associations (FIFA) – <http://www.fifa.com/index.html>
- International Tennis Federation – http://www.itftennis.com/fl_index.html
- Manchester United Official Website – <http://www.manutd.com/>
- National Basketball Association – <http://www.nba.com/>
- National Hockey League – <http://www.nhl.com/>

A v neposlední řadě zde najdou užitečné služby a zdroje široké vrstvy uživatelů nejrůznějších věkových skupin a zájmů, jimž nabízejí kvalitní služby a informace firmy z oblasti zábavního průmyslu. . .

- a2b music – <http://www.a2bmusic.com/>
- Cookie Recipe – <http://www.cookierecipe.com/>
- Disney.com–The Web Site for Families
– http://disney.go.com/home/home/_index.htm

- Paramount Pictures – <http://www.paramount.com/>
- PlaySite – <http://www.playsite.com/index.html>
- Universal Studios – <http://www.mca.com/>
- Virgin Records – <http://www.virginrecords.com/index4.html>

Jak je vidět, Internet – a zvláště World Wide Web – se během několika málo let stal jedním ze standardních publikačních i marketingových médií. Bylo by jistě možné pokračovat ve výčtu a uvádět příklady z řady dalších oblastí, ale pusťme se raději dál.

Co je to World Wide Web?

Jedna z internetových služeb – pro řadu lidí však spolu s elektronikou poštou synonymum Internetu. Tato služba je založena na **hypertextu**, pro přenos souborů na Internetu využívá **HyperText Transfer Protocol** (<http://www.w3.org/Protocols/>) – HTTP, pohyb v dokumentech umožňují **hypertextové odkazy** (hyperlinky). Jejich prostřednictvím je možné přejít na jinou část dokumentu nebo na jiný dokument umístěný v podstatě na libovolném místě na Internetu. Web dnes podporuje všechny typy médií i další internetové služby. Pro práci s touto službou je nezbytný **prohlížeč** (browser), případně další **pomocné aplikace, plug-ins, add-ons...** Pro uživatele Internetu jsou to dnes samozřejmé a známé věci. Stejně tak většina uživatelů ví, že pro tvorbu WWW dokumentů je používán jazyk **HyperText Markup Language** (HTML). Je to formátovací jazyk, který nebyl vytvořen s cílem stát se jazykem pro „interface design“, ale v průběhu několika let se jím de facto stal. Jazyk HTML se neustále vyvíjí, a tak pro práci s ním platí jako hlavní pravidlo nutnost sledovat jeho změny a specifikace – viz např. informace na stránkách **W3 Consortia** (<http://www.w3.org/>), **Netscape Communications Corp.** (<http://developer.netscape.com/>), Microsoftu (<http://www.microsoft.com/sitebuilder/>) nebo třeba **CNET Builder.com** (<http://builder.com/>).

Jaké jsou hlavní možnosti a limity WWW?

World Wide Web je interaktivní, nelineární, distribuovaný, dynamický a hypermediální. Lze na něm publikovat různé typy dokumentů v různých formátech:

- text,
- grafika (obrázky, fotografie),
- animace (animované gify, Shockwave, Java, DHTML),
- 3D grafika,
- zvuk,
- film, video,
- diskusní skupiny, IRC, videokonference, telefon,
- interaktivní formuláře.

V současné době WWW umožňuje typografický i grafický design dokumentů. Grafická úprava i typografie však není plně pod kontrolou autora.

Možnosti grafického designu jsou navíc výrazně ovlivněny kvalitou a rychlostí připojení uživatelů. Tak jako se neustále mění, rozvíjí a vylepšuje jazyk HTML, mění se a vylepšují i **nástroje pro publikování na WWW** (<http://builder.cnet.com/Authoring/>).

Jak mohou možnosti, které nabízí WWW, využít knihovny? Jaké služby mohou poskytovat?

Knihovny poskytují **knihovnicko-informační služby různým skupinám uživatelů**. Z toho je třeba vyjít při úvahách o tom, jak by měly (mohly?) vypadat jejich služby na WWW. Rozhodně je vždy užitečné se poučit a inspirovat i u poskytovatelů jiných typů služeb. I pro knihovnicko-informační služby na Webu lze využít různých prvků interaktivity a multimediality. Služby veřejných knihoven nejsou určeny úzké skupině uživatelů, proto je zapotřebí klást velký důraz na respektování požadavků na dostupnost (čitelnost) informací s ohledem na možná omezení uživatelů těchto služeb. Pro zajištění skutečně kvalitních služeb je tedy nutné splnit určité podmínky a předpoklady:

- finanční,
- technické,
- organizační,
- personální.

Bohužel, vše souvisí se vším. . .

Co je dále nezbytné vědět?

V první řadě to, že elektronické publikování v prostředí WWW rozhodně není krátkodobou módou, ale perspektivní alternativou. Nejen v oblasti informačních služeb. Je proto nezbytné uvažovat o možnostech využití Webu v rámci služeb knihovny v dlouhodobém horizontu a počítat s neustálými změnami i s dalším rozvojem jednou započaté služby.

Znovu je nutné zdůraznit a zopakovat, že o tom, jak bude vypadat design služeb na WWW, nerozhodují technologické možnosti, nýbrž účel služby (**1**). Moderní technologie **slouží** k předání informace a k podpoře a posílení účinku textu a základního cíle, pro který je služba budována. Co je tímto základním cílem u webových stránek knihoven (obecně i u konkrétní knihovny)? Odpověď na tuto otázku si musí položit každý sám, podle svých možností i podle typu knihovny.

Co je základem úspěchu u publikování na WWW?

V první řadě je nezbytné pochopit, že jde o složitý proces, který vyžaduje znalosti z řady disciplín:

- znalost problematiky, již je služba věnována (znalost knihovnických služeb a potřeb uživatelů),
- uživatelská znalost WWW (viz kvalifikovaný uživatel),
- obecné znalosti související s publikováním (editace textu, znalost jazyka

a gramatiky!, základy typografického a grafického designu, znalosti z oblasti teorie barev aj.),

- znalosti z oblasti „user interface design“,
- základní znalosti problematiky hypertextu,
- „technické znalosti“ (HTML, formáty, programování, nástroje pro publikování, údržbu a správu website).

„User interface design“ a WWW

Mezi hlavní aktivity uživatele WWW patří kromě čtení textu, prohlížení obrázků, poslechu zvuku, hudby, sledování animací, videa apod. především **komunikace s uživatelským rozhraním**. Jednak prostřednictvím programového vybavení (prohlížeč, operační systém počítače, pomocné aplikace), jednak prostřednictvím poskytovaných služeb (obsah, struktura, navigace aj.). Je zapotřebí si rovněž uvědomit, že website je nutné vidět v kontextu celého WWW (i dalších služeb Internetu) – nedívat se jen na vlastní webové stránky, jejich strukturu a obsah a pohyb v nich. Uživatel Internetu se totiž k dokumentu, který je jejich součástí, nemusí dostat přes vstupní stránku.

K prvkům ovlivňujícím uživatelské rozhraní patří:

- metafora (symbolická reprezentace obsahu, může být vyjádřena slovně nebo graficky – popisné prvky, ikony apod.)
- jasnost, jednoduchost a zřetelnost, jak u slovního vyjadřování, tak u grafických doplňků, hlavně u těch, jež nemají pouze estetickou, ale také informativní funkci (opět se týká především ikon),
- konzistence (opakování shodných grafických prvků, údržba barevné palety, typografie, jednotná navigace),
- orientace (názvy, záhlaví, zápatí, navigační prvky),
- navigace (struktura a organizace, navigační prvky).

Jaké vlastnosti musí mít website?

Dostupnost, čitelnost, funkčnost, kvalitní obsah a přiměřené množství poskytovaných informací. Web se stává jedním z nejdůležitějších médií pro zpřístupňování nejrůznějších informací, musí proto umožňovat rovný přístup všem uživatelům bez ohledu na jejich omezení (technická, finanční i zdravotní). To je možné zajistit kombinací technických možností, které má dnes každý tvůrce k dispozici a díky kterým už například není nezbytné budovat také „text-only site“.

Bez ohledu na to, zda jde o technicky nebo zdravotně hendikepované uživatele, je nutné zajistit dostupnost informací textovým prohlížečem (např. **Lynx** <http://www.download.com/pc/software/0,332,0-59133-s,1000.html?st.dl.subcat38.list.tdtl>, stačí si však vyzkoušet funkčnost dokumentů/website s vypnutou funkcí automatického zobrazování obrázků prohlížečem). Je také nezbytné důsledně používat atribut ALT a alternativní textové dokumenty pro stránky, které nelze přímo číst, používat odpovídající grafické formáty i kompresi, zvážit jiné alternativy (jsou opravdu použité prostředky nezbytné?), správně se vyjadřovat (odkaz typu „klikněte zde“ má nulovou hodnotu) apod.

Samozřejmě, není možné požadavek na čitelnost přehánět, ale pro typ služeb, které poskytují knihovny, je zapotřebí dostupnost pro všechny respektovat.

- W3C Web Accessibility Initiative – <http://www.w3.org/WAI/>
- WebABLE! – <http://www.webable.com/>
- Apple
– Disability Resources – <http://www.apple.com/education/k12/disability/>

Budujeme website. . .

Proces budování website má tři fáze – design, „výroba“, zveřejnění. Jde pochopitelně o kontinuální proces. Mělo by jít o týmovou práci, na níž se podílejí např. zadavatel, manažer informačních služeb, informační architekt, autor obsahu, programátor, grafik. . . V podmínkách českých knihoven nepůjde asi nikdy o tak široký tým spolupracovníků, je však zřejmé, že u profesionální služby odpovídající úrovni doby (a takovou by tato služba knihovny měla být) nemůže jít o práci jediného člověka. Přinejmenším by na jedné straně měli být pracovníci knihovny, na straně druhé pak ten, kdo jejich požadavky na fungování website a obsah, který knihovna připraví (doplňuje, kontroluje, rozšiřuje, opravuje, mění), doplňuje kvalitní grafikou, technicky zpracovává a zpřístupňuje na Internetu.

Design: definování cíle, informační architektura, interface design, grafická a typografická úprava dokumentů.

Výroba: vytvoření a editace obsahu (nejen textu), grafika apod., programátorské práce, testování, údržba a rozvoj.

Zveřejnění: zpřístupnění na Internetu, publicita, marketing, zpětná vazba.

Než začneme s budováním webových stránek, měli bychom se nejdříve seznámit s problematikou publikování na Webu i souvisejícími činnostmi a také s publikačními aktivitami jiných. Na základě znalostí i zkušeností si položíme otázky a pokusme se na ně nalézt odpovědi:

- Co se nám nelíbí na Webu a proč?
- Co se nám líbí na Webu a proč?
- Čím se Web liší od jiných médií a proč?
- Jakou službu chceme na Webu nabídnout a proč?
- Jak zjistíme, zda jsme uspěli (a proč)?
- Co bude obsahem služby (a proč)?
- Jak tento obsah bude fungovat (a proč)?
- Co všechno pro to musíme udělat (a proč)?
- Máme na to?

Co bude obsahem a jak bude obsah fungovat

Na začátku budování webových stránek bychom si měli vypracovat pečlivý plán zahrnující cíl a smysl služby. Jak ve vztahu k poskytovateli, tak také s ohledem na předpokládané uživatele (znalost jejich chování). Rozmyslet bychom si měli rovněž zajištění celé služby (organizační, technické, finanční a personální) i časový harmonogram budování stránek. Dalším krokem je pak návrh organizace a struktury celého website i jednotlivých dokumentů.

Neměli bychom přitom zapomenout i na okolí (vzdálené i blízké), jde totiž o systém, který je součástí jiného systému – Webu, Internetu. . . Poté by měla přijít na řadu informační architektura (struktura a design dokumentů, hierarchie a vzájemné vztahy) a nakonec navigace – jeden z nejdůležitějších prvků ovlivňujících úspěšnost celé služby.

Navigační systém

Při úvahách o tom, jakým způsobem zajistíme uživatelům pohyb ve struktuře poskytovaných informací, bychom měli mít na paměti především:

- Využívání WWW je pohybem v prostoru.
- Navigační systém usnadňuje (měl by!) využívání informací a služeb.
- Navigace je nezbytná nejen v celém prostoru WWW, ve website, ale také v jednotlivých dokumentech.
- Navigaci usnadňuje zjevná hierarchie prvků v dokumentu.
- Navigační funkce prohlížečů nestačí a nelze na ně spoléhat.

Navigační funkce prohlížečů reprezentují především možnosti jako vložení adresy, historie, záložky, jdi vpřed nebo zpět, informace na stavovém řádku apod. Důležitou navigační funkcí jsou rovněž odkazy v dokumentech a jejich barevné odlišení. Tvůrci webových dokumentů se bohužel často dopouštějí chyby tím, že mění standardní barvy odkazů. Také dokonce tento významný orientační prvek potlačují tím, že potlačí změnu barvy u navštíveného odkazu (tato výtka se bohužel se týká i Ikara), uživatel je tím ochuzen o důležitý orientační prvek, zvláště cenný pro pohyb v dlouhém dokumentu s větším množstvím odkazů.

Je zřejmé, že navigační funkce prohlížeče přestávají být dostačující v okamžiku, kdy je uživatel přiveden na dokument uprostřed website odjinud (např. vyhledávací službou nebo prostřednictvím odkazu v jiném website). Ne vždy uživatel vstupuje na webové stránky prostřednictvím úvodního dokumentu (home/welcome page). Každý dokument je zpravidla součástí nějakým způsobem organizovaného komplexu informací a služeb, přesto musí fungovat také zcela samostatně. Jenom tak zajistíme, aby se uživatel k těm dalším informacím v rámci website co nejjednodušeji dostal. Dokument proto musí obsahovat především informační a navigační prvky, které by měly uživateli říct: **kdo** (autor nebo instituce), **co** (jasný název vystihující obsah dokumentu), **kdy** (datum poslední aktualizace) a **kde** (adresa „domácí“ stránky) zveřejnil. Každý dokument by měl tyto informace obsahovat (velký význam – na rozdíl od strany ve vázané knize – má v tomto případě záhlaví a zápatí dokumentu). Navíc by měl být dokument opatřen dalšími navigačními prvky, které uživatelům usnadní pohyb v hierarchické struktuře poskytovaných informací a služeb.

Vlastnosti úspěšného navigačního systému

Snadná pochopitelnost a ovladatelnost – jestliže musí uživatel strávit značné množství času a vynaložit hodně úsilí, aby pochopil, jak používat navigační prvky, nebude mít čas (ani náladu) vnímat obsah. Návštěva WWW

není totéž, jako když si někdo pořídí nějaký (poměrně nákladný) softwarový nástroj, se kterým se musí (už kvůli vynaloženým penězům) naučit pracovat.

Vlastnosti charakterizující kvalitní navigační systém:

- Konzistentnost – umístění navigačních prvků a jejich použití ve všech dokumentech musí být shodné.
- Zpětná vazba – akce – uživatel musí vidět, že použití určitého navigačního prvku povede k (očekávanému) výsledku (to lze zajistit i vizuálně, viz např. navigační systém **Studia Archetype** (<http://www.studioarchetype.com/>) nebo **MetaDesign** (<http://www.metadesign.com/main.htm>).
- Správný kontext – odkazy typu „návrat zpět“ jsou např. nesmyslné z pohledu uživatele, který se na určitý dokument dostane z jiného – externího – dokumentu a který pochopitelně nemá tušení, kam ono zpět vede... (zde je rozdíl oproti lineární prezentaci běžné v tradičních dokumentech).
- Alternativa – „site map“, obsah, rejstřík, vyhledávací nástroj pro jiný přístup k informacím a službám na website (zároveň je tento alternativní přístup usnadněním přístupu pro uživatele s různými omezeními).
- Ekonomičnost – optimální navigační systém nenutí uživatele ke krokům se zbytečnou ztrátou času a peněz.
- Zřetelné vizuální vztahy – pohyb, barva, pozice, velikost prvků v dokumentu a jiné faktory usnadňující orientaci a navigaci.
- Jednoznačný jazyk (pozor na popisné prvky!).
- Vhodnost s ohledem na účel služby (viz např. rozdíl mezi navigačním systémem u časopisu a obchodu).
- Podpora uživatele a jeho správného chování – navigace by měla odpovídat tomu, co uživatel očekává od dané služby, zároveň by měla tato očekávání v pozitivním smyslu přesahovat a nabízet uživateli více možností.

Při tvorbě navigačního systému je důležité umět předvídat chování uživatelů v určitých situacích. Např. co lidé dělají, když ukončí nějakou činnost. Jestliže dočtou dlouhý dokument, budou se chtít vrátit na jeho začátek? Jestliže se rozhodnou zobrazit si obrázek ve větší velikosti, budou se chtít vrátit zpět k předchozí stránce? Důležité je znát tyto funkce např. při designu ovládacích prvků online katalogu, vyhledávacího nástroje apod. (Z tohoto pohledu jen stěží obstojí WWW rozhraní knihovnických systémů používaných v knihovnách v České republice)

Popisné prvky

Jsou součástí navigačního systému. Měly by mít tyto vlastnosti: stručnost, jasnost, výstižnost. Popisné prvky musí samy tvořit systém: přímá součást navigačních prvků, termíny umožňující prohledávání (řízený slovník), odkazy (hyperlinky) – jejich text, názvy dokumentů. Používání grafických prvků (ikony) je velmi problematické, neboť nejsou jednoznačné, navíc zde hraje roli kvalita grafického vyjádření.

Design WWW dokumentů

Design website se liší od designu tradičních (tištěných) dokumentů. Inter-

face je prostředníkem mezi uživateli a obsahem, tlumočnickem a průvodcem ve složitosti website. Jde o zcela odlišnou zkušenost ve srovnání s knihou, časopisem či novinami v tradiční podobě, mj. i proto, že každý dokument/stránka na webu na rozdíl od strany ve vázané knize či časopisu „funguje“ jako samostatný dokument. Je také velký rozdíl mezi dokumentem zobrazeným na obrazovce počítače s stranou v knize (zde vlastně formát nehraje takovou roli, neboť stranu knihy či dvoustranu vnímáme jako celek, i když jde o formát větších rozměrů). Hierarchie prvků může a má být viditelná, tím usnadníme uživateli orientaci i „práci“ s dokumentem. Svou významnou roli proto hraje např. velikost prvků na „stránce“, jejich umístění v dokumentu nebo vztah k jiným prvkům či součástí dokumentu. Velice významně ovlivňují vnímání obsahu i použité barvy a kontrast. Pozornost pak přitahuje pohyb, proto je nezbytná velká opatrnost např. při používání animovaných gifů a dalších pohyblivých prvků v dokumentu. Svůj význam má samozřejmě i typografický a grafický design.

Prvky dokumentu

Při úvahách o designu dokumentů bychom měli mít na zřeteli význam hlavních prvků, jimiž jsou:

- rozměry a orientace (velikost obrazovky),
- záhlaví (názvy dokumentů),
- text,
- písmo (typy – serifové nebo bezserifové, znaková sada, řez, velikost, barva),
- média (obrázky – pozor na použití vhodných formátů!, video, zvuk, animace...),
- barva (psycho-sociologické aspekty působení barev, teorie barev...)
- vizuální hierarchie (určité prvky přitahují pozornost...),
- relativní velikost prvků v dokumentu – velikost by měla korespondovat s významem daného prvku, je přitom nutné si uvědomit, že větší prvky přitahují pozornost,
- umístění – např. v záhlaví dokumentu jsou významnější části (viz umístování reklamy),
- barva a kontrast – určují vztahy mezi prvky, přitahují pozornost, výrazné barvy a kontrast vyvolávají dojem významu,
- pohyb rovněž přitahuje pozornost a tím může odvést uživatele od těch částí dokumentu, které mají ve skutečnosti mnohem větší význam (text),

Nevhodným použitím jednotlivých prvků můžeme potlačit to, co má v dokumentu význam, a uškodit si tím.

Údržba a správa dokumentů

Nestačí jen vybudovat website, ale dokumenty je nutné neustále udržovat, aktualizovat a doplňovat. Zvláště velký důraz je nutné klást na aktuálnost odkazů na externí zdroje, jejichž údržba opravdu vyžaduje takřka každodenní kontrolu – samozřejmě v závislosti na tom, v jakém rozsahu a jaký typ odkazů na website zařadíme. Je nezbytné předcházet možným problémům s jejich

údržbou a nemáme-li pro to vhodné podmínky, raději své aktivity v tomto směru zredukujeme na nezbytné minimum odkazů na kvalitní a stabilní zdroje. Důležitou součástí elektronických informačních služeb je marketing a publicita, jež by se neměla omezit jen na registraci ve vyhledávacích službách. Velmi významná je zpětná vazba, testování a uživatelský ohlas. Pro uživatele i pro poskytovatele služby by pak měl být nezbytnou součástí další rozvoj a změny odpovídající dynamice nového média i poskytovaných informačních služeb.

Literatura:

1. TKAČÍKOVÁ, Daniela. Elektronické publikování a služby knihoven. *Ikaros* [online]. 1999, roč. 3, č. 3 [cit. 1999-07-01]. Dostupný z: << URL: <http://ikaros.ff.cuni.cz/ikaros/1999/c03/cis.dt.htm> >>.
2. IHRIG, Sybil, IHRIG, Emil. *Scanning the professional way*. Berkeley : Osborne/McGraw-Hill, 1995. x, 148 s. ISBN 0-07-882145-2.
3. LYNCH, Patrick, HORTON, Sarah. *Web style guide: basic design principles for creating web sites*. New Haven: Yale University Press, 1999. x, 164 s. ISBN 0-300-07675-4.
4. NIELSEN, Jakob. *Hypertext and hypermedia*. Boston : Academic Press Professional, 1993. xii, 296 s. ISBN 0-12-518411-5.
5. WEBSTER, Timothy. *Web designer's guide to graphics: PNG, GIF JPEG*. Indianapolis : Hayden Books, 1997. xv, 361 s. ISBN 1-56830-363-7.

KATALOGY ČESKÝCH KNIHOVEN NA INTERNETU Z POHLEDU UŽIVATELE

Ivo Brožek, Pedagogická fakulta UJEP Ústí nad Labem

Když jsem se zamýšlel nad vhodným tématem příspěvku, napadlo mne pokusit se podívat na Internet očima uživatele, který chce vyhledávat v on-line katalozích českých knihoven. Těchto katalogů stále přibývá a nabízejí se zde široké možnosti pro vyhledávání. Tato stať si nicméně neklade za cíl podat vyčerpávající rozbor problematiky, spíše poukázat na některé aspekty (původně jsem zamýšlel též porovnávat katalogy z hlediska kvality katalogizace a rychlosti zpracování, což se ukázalo jako nereálné). Je zachycen stav koncem června 1999.

Vzhledem k všeobecnému rozšíření prostředí WWW a uživatelské přívětivosti nástrojů Internet Explorer a Netscape Navigator pomímám jiné alternativy – telnetový přístup, který je sice méně komfortní, ale přináší další možnosti vyhledávání (je u 14 knihoven, další jej z bezpečnostních důvodů již zrušily – UK Praha, UP Olomouc).

Jak najít katalog?

Hledání adresy katalogu, o který má uživatel zájem, je zpravidla prvním krokem. Jak jsem předpokládal, nějaký univerzální a úplný „rozcestník“ obsahující propojení na on-line katalogy v Česku neexistuje.

Jednou možností přístupu je použití vyhledávacího serveru Seznam (www.seznam.cz), kde v oddílu Instituce, pododdílu Knihovny je rubrika „On-line katalogy“ obsahující 29 odkazů (kromě odkazů na jednotlivé knihovny je zde mj. odkaz na on-line katalogy vysokoškolských knihoven s 55 položkami, na www.katalogy.knihoven.cz používajících systém LANius s 40 položkami, na www.katalogy.knihoven.cz se systémem Rapid Library s 6 položkami), přístup na on-line katalogy dalších knihoven je však možný i z dalších rubrik: Státní vědecké knihovny (13 odkazů), Univerzitní (14 odkazů), Okresní (17 odkazů), Městské (32 odkazů), přímo v pododdílu Knihovny je dalších 32 odkazů (též na knihovny patřící do některé z uvedených rubrik). Vyhledávací server Atlas (katalog.atlas.cz) má v rubrice Knihovny 59 odkazů a v podrubrice Odborné knihovny dalších 20 odkazů. Vyhledávací server Uzdroje je nyní v reorganizaci. Většinou jsou to odkazy na [www](http://www.knihovny.cz) stránky knihoven, z nichž se rychleji či pomaleji přejde do katalogu.

Přehlednější je přístup z přehledu českých knihoven, který ve Státní vědecké knihovně v Českých Budějovicích vede V. Pávek (www.cbvk.cz/libracz.html) a na němž jsou u jednotlivých uvedených knihoven odkazy přímo na

jejich katalogy (jak s www přístupem, tak telnet) – celkem u 89 knihoven. (Není divu, že na tuto stránku je odkaz z www stránek četných českých knihoven.)

Další možnost poskytuje server „Knihovna knihoven“ (www.knihovna.cz), zřízený v Okresní knihovně v Prostějově. Přímý odkaz na on-line katalogy zde není, ale lze provést vyhledávání v databázi knihoven s volbou kritéria „knihovna má on-line katalog“. Výsledkem byl seznam 62 odkazů.

Konfrontací a ověřením několika pramenů jsem se pokusil sestavit seznam dostupných on-line katalogů, který je uveden v příloze (celkem jsem napočítal 106 katalogů; jsem si vědom toho, že než tento sborník vyjde, může dojít ke změnám a doplnění dalších knihoven).

Jak se v katalogu orientovat?

Když se tedy uživatel dostane k požadovanému katalogu, musí se v něm umět orientovat. Považuji za výhodné, že v českých knihovnách je rozšířeno několik málo knihovnických systémů, což je jistě výhodné při vyhledávání v nich. Mezi on-line katalogy to jsou zejména:

- Aleph
- LANius
- T-series (dříve TINLIB), webovské rozhraní TINWEB
- KP-systém
- Rapid Library

(Jak každý pochopí, počet instalací přitom není hlavním parametrem významu – např. Aleph má sice málo instalací, ale ve velkých a významných knihovnách.)

Podle čeho lze v katalozích vyhledávat?

V katalozích T-series lze listovat nebo vyhledávat podle údajů: název, autor, nakladatel, předmětová skupina, výraz tezauru, klíčové slovo z názvu.

V katalozích LANius lze použít jednoduché vyhledávání podle autora, názvu, klíčového slova, nebo profesionální vyhledávání v 27 údajích záznamu a jejich kombinaci.

V katalozích Aleph lze prohlížet nebo vyhledávat; údaje se liší v jednotlivých knihovnách, např. v katalogu Národní knihovny lze prohlížet údaje: název, autor, korporat. autor, edice, nakladatel, ISBN, předmětové heslo, MDT; jednoduchým vyhledáváním lze hledat podle údajů: název, autor, korporat. autor, klíč. slova, nakladatel, místo vydání, rok vydání, druh dokumentu, jazyk dokumentu, jazyk originálu, další možnosti přináší složitě vyhledávání.

V Knihovně Akademie věd ČR je použit vyhledávací systém Excalibur, přinášející široké možnosti, obávám se však, že pro běžné uživatele není jeho použití dostatečně vysvětleno.

V katalozích KP-systém lze vyhledávat podle názvu, autora, klíčového slova, popř. podle „obecného“.

V katalozích Rapid library lze vyhledávat podle názvu, autora, předmětového hesla, roku vydání, jazyka, popř. podle kombinace těchto údajů.

Lze současně hledat ve více knihovnách?

Pro uživatele, který hledá určitou knihu (zejména ne zcela běžnou), je bezesporu výhodnější místo prohledávání více katalogů jednotlivých knihoven mít možnost současně zkoumat fondy více knihoven.

Možností je několik a vzájemně se doplňují:

– Souborný katalog ČR – o něm bude příspěvek G. Krčmařové

– SKAT – souborný katalog knihoven užívajících systém LANius (momentálně nepřístupný)

– KAKS – souborný katalog státních vědeckých knihoven (již není doplňován)

– souborné katalogy v rámci vysokých škol (Univerzita Karlova v Praze, České vysoké učení technické v Praze) nebo zahrnující veřejné knihovny na území okresu (Vsetín, Bruntál)

Zajímavé jsou distribuované či virtuální souborné katalogy, v nichž je požadavek posílán do všech připojených katalogů:

– „Souborný dotaz do více katalogů“ na serveru STK (vyhledává v 7 alephovských katalozích)

– „Meziknihovní výpůjční systém“ Regionální knihovny Karviná, který vyhledává v on-line katalozích 70 knihoven (pro zaregistrované knihovny přináší i možnost elektronické objednávky MVS)

– TINWEB (webovské rozhraní pro T-series) umožňuje kromě hledání ve vlastním katalogu zvolit vyhledávání v některých dalších nebo ve všech 33 on-line katalozích knihoven používajících tento software

Další možnosti

Kromě on-line katalogů knih jsou v některých knihovnách k dispozici on-line katalogy článků (např. Národní knihovna, Státní technická knihovna, SVK České Budějovice) nebo speciálních druhů literatury.

Jiným způsobem prezentace katalogu je zpřístupnění naskenovaných lístkových katalogů v obrazové podobě (Národní knihovna, Knihovna Akademie věd, Parlamentní knihovna, Moravská zemská knihovna). Vyhledávání je sice pomalé, pouze podle záhlaví, nicméně tento způsob umožňuje zpřístupnit na Internetu katalogy starší vrstvy fondu, která v digitální formě dostupná nebude nikdy nebo až za mnoho let.

Výhledy

Za několik posledních let došlo k velkému rozmachu ve zpřístupnění katalogů českých knihoven na Internetu (z velkých knihoven chybí snad jen Státní vědecká knihovna v Olomouci, Knihovna Národního muzea, Ústřední zemědělská a lesnická knihovna). Před cestou do knihovny se tak v mnoha případech můžeme dozvědět, zda požadovaný dokument je ve fondu a pokud ano, zda není vypůjčen. Velké možnosti se nabízejí pro urychlení meziknihovní výpůjční služby, pro zpracování rešerší. (Jen ta sdílená katalogizace, zdá se, pořád pokulhává.)

Přehled katalogů českých knihoven na Internetu

Ústřední a státní vědecké knihovny

název knihovny	systém	http://	
Národní knihovna Praha	Aleph	www.nkp.cz/baze_dat/altnk.htm	
Moravská zemská knihovna Brno	Aleph	opac.mzk.cz:4000/ALEPH	*
SVK České Budějovice	T-series	www.cbvk.cz/tinweb/k6.cgi	
SVK Hradec Králové	Koniáš	www.svkhk.cz/win/konias/konias.htm	*
SVK Kladno	RL	www.svklk.cz/cgi-bin/rl_entry	
SVK Liberec	RL	www.svkli.cz/cgi-bin/rl_entry	
SVK Ostrava	T-series	www.svkos.cz/cgi-bin/k6	
SVK Plzeň	KIMS	kat.svkpl.cz/scripts/kims.cgi	
SVK Ústí nad L.	T-series	sco.svkuu.cz/cgi-bin/k6	
Státní technická knihovna Praha	Aleph	www.stk.cz/cgi-bin/charset/katalogy/kat_knih.htm?charset=CP1250	
Státní pedagog. knihovna Praha		alfa.uiv.cz/cgi-bin/toCP1250/spkk/katalog.htm	
Knihovna Akademie věd Praha	Excal.	www.lib.cas.cz/knav/cz/katalogy.htm	
Národní lékařská knihovna Praha	Aleph	nlkdec.nlk.anet.cz/ALEPH/	
Souborný katalog ČR	Aleph	omega.nkp.cz:4001/ALEPH/CZE/SKK/SKK/SKK/START	
SKAT	LANius	www.skat.cz	*
KAKS	Aleph	opac.mzk.cz:4000/ALEPH	*

Vysokoškolské knihovny

Univerzita Karlova Praha	T-series	sd.ruk.cuni.cz/tin-bin/k6	
– Evangelická teologická fakulta	T-series	www.etf.cuni.cz/katalog/k6	
– Filozofická fakulta UK	T-series	www.ff.cuni.cz/tinweb/cgi-bin/k6	

– 1. lékařská fakulta UK	T-series	www.lf1.cuni.cz/cgi-bin/k6	
– 2. lékařská fakulta UK	T-series	www.lf2.cuni.cz/cgi-bin/k6	
– 3. lékařská fakulta UK	T-series	www.lf3.cuni.cz/cgi-bin/k6	
– Lékařská fakulta UK Plzeň	T-series	www.lfp.cuni.cz/cgi-bin/k6	
– Matematicko-fyzikální fakulta	T-series	www.karlin.mff.cuni.cz/cgi-bin/k6	
– Právnická fakulta UK	T-series	ruzenka.prf.cuni.cz/cgi-bin/k6	*
– Přírodovědecká fakulta UK	Aleph	lib.natur.cuni.cz:4001/ALEPH	
Masarykova univerzita Brno			
– Ekonomicko-správní fakulta	T-series	ics.muni.cz/cgi-tin/k6-esf	
– Fakulta informatiky MU	T-series	ics.muni.cz/cgi-tin/k6-fi	
– Filozofická fakulta MU	T-series	ics.muni.cz/cgi-tin/k6-ff	
– Fakulta sociálních studií	T-series	ics.muni.cz/cgi-tin/k6-fss	
– Lékařská fakulta MU	T-series	ics.muni.cz/cgi-tin/k6-lf	
– Pedagogická fakulta MU	T-series	ics.muni.cz/cgi-tin/k6-pedf	
– Právnická fakulta MU	T-series	ics.muni.cz/cgi-tin/k6-prf	
– Přírodovědecká fakulta MU	T-series	ics.muni.cz/cgi-tin/k6-prif	
Univerzita Palackého Olomouc	T-series	tin.upol.cz/cgi-bin/k6	
Jihočeská univerzita České Budějovice			
– Biologická fakulta	T-series	tinweb.jcu.cz/ tinweb/cgi-bin/k6bf.cgi	

– Pedagogická fakulta	T-series	tinweb.jcu.cz/ tinweb/cgi-bin/k6pf.cgi	
– Teologická fakulta	T-series	tinweb.jcu.cz/ tinweb/cgi-bin/k6tf.cgi	
– Zemědělská fakulta	T-series	tinweb.jcu.cz/ tinweb/cgi-bin/k6zf.cgi	
Západočeská univerzita Plzeň	Aleph	pandora.zcu.cz:4001/ALEPH/CZE/ ZUP/ZUP/ZUP/FIND-A?	*
Ostravská univerzita	T-series	omega.osu.cz/tin-bin/k6	
Slezská univerzita Opava			
– Filozoficko-přírodovědecká fakulta	T-series	tin.fpf.slu.cz/cgi-bin/k6	
Univerzita J. E. Purkyně Ústí nad Labem	T-series	tinlib.ujep.cz/cgi-bin/k6	
Vysoká škola pedagogická Hradec Králové	KP-systém	lib.vsp.cz/knihy.htm	
České vysoké učení technické Praha	KP-systém	platan.vc.cvut.cz/knihovna/katalog.phtml.cz	
Vysoké učení technické Brno	T-series	tinlib.vutbr.cz/cgi-bin/k6	
Vysoká škola báňská Ostrava	T-series	tinlib.vsb.cz/cgi-bin/k6	
Univerzita Pardubice	KP-systém	library.upce.cz/knihovna/kat_uv.htm	
VŠCHT Praha	Aleph	lib-c.vscht.cz/knihovna/aleph.html	*
VŠE Praha	T-series	library.vse.cz/cgi-bin/k6	
MZLU Brno		www.mendelu.cz/intr/wwwisis/	

Okresní a městské knihovny

MK Bohumín	LANius	www.knih-bohumin.cz/LANius/baze.htm	*
OK Bruntál	KP-systém	knihovna.inext.cz/bruntal/knihy.htm	
MK Břeclav	LANius	www.knihovna-br.cz/LANius/baze.htm	
MK Česká Lípa	LANius	www.knihovna-cl.cz/LANius/baze.htm	

MK Český Krumlov	LANius	www.knih-ck.cz/LANius/baze.htm	
MK Český Těšín		195.75.75.10/ct/knihy.htm	
MK Děčín	LANius	baze.dcknihovna.space.cz/LANius/baze.htm	*
MK Frýdek-Místek	LANius	mkmistek.mps.cz/LANius/baze.htm	
MK Havířov	LANius	www.knih-havirov.cz/LANius/baze.htm	
OK Havlíčkův Brod	LANius	www.okhb.cz/LANius/baze.htm	
MK Hranice na Moravě	LANius	katalog.mek.hranet.cz/baze.htm	*
SKKS Chomutov	LANius	www.skks.cz/LANius/baze.htm	
MK Chrudim	T-series	tinweb.knihovna-cr.cz/cgi-bin/k6	
MK Jindřichův Hradec	LANius	www.knih-jh.cz/baze.htm	
Knihovna Karlovy Vary	LANius	www.knihovna.kvary.cz/LANius/baze.htm	
Regionální knihovna Karviná		195.75.75.10/rkka/knihy.htm	
MK Klatovy	LANius	www.knih-kt.cz/LANius/baze.htm	
Knihovna Kroměřížska Kroměříž	LANius	www.knihkm.cz/LANius/baze.htm	
Knihovna K. H. Máchy Litoměřice	LANius	www.oklitomerice.cz/LANius/baze.htm	
MK Louny	LANius	knihovna.arsys.cz/LANius/baze.htm	*
MK Mariánské Lázně	LANius	lanius.vkta.cz/mlazne	
MK Milevsko	LANius	www.knihmil.cz/LANius/baze.htm	
OK Most	LANius	www.okmo.cz/LANius/baze.htm	
OK Olomouc	LANius	www.ok-olomouc.cz/LANius/baze.htm	
OK P. Bezručů Opava	LANius	www.okpb.cz/LANius/baze.htm	
– pobočka Kateřinky	LANius	www.katerinky.okpb.cz/	
OK Písek	LANius	www.knih-pi.cz/baze.htm	
MK Praha		www.mlp.cz/cz/searcheb/searcheb.htm	

OK Prachatice	LANius	baze.knih-pt.cz/baze.htm	
OK Prostějov	LANius	www.knihovna.cz/LANius/baze.htm	
OK Přerov	LANius	knihovna.cbnet.cz/LANius/baze.htm	
Knihovna J. Drdy Příbram	LANius	www.kjd.pb.cz/LANius/baze.htm	
MK Rokycany	LANius	www.mkro.cz/LANius/baze.htm	
MK Rumburk	LANius	srvmk.interdata.cz/LANius/baze.htm	
Husova knihovna Říčany	LANius	knihovna.ricany.cz/LANius/baze.htm	
Šmidigerova knihovna Strakonice	LANius	www.knih-st.cz/LANius/baze.htm	
OK Svitavy	LANius	www.booksy.cz/LANius/baze.htm	*
OK Tábor	LANius	www.vkta.cz/LANius/baze.htm	
MK Trutnov	LANius	www.mktrutnov.cz/LANius/baze.htm	
MK Třebíč	LANius	knihovna.mn-trebic.cz/LANius/baze.htm	
MK Třeboň	LANius	online.knih-tb.cz/LANius/baze.htm	
MK Varnsdorf	LANius	lanius.vkta.cz/vdorf	
Masarykova veřejná knihovna Vsetín	KP-systém	www.mvk.cz/knihy.htm	
Knihovna K. Dvořáčka Vyškov	RL	www.kkdvyskov.cz/cgi-bin/rl_entry	
Knihovna F. Bartoše Zlín	KP-systém	www.kfbz.cz/opac.htm	*
MK Znojmo	LANius	baze.libraryzn.cz/LANius/baze.htm	

Ostatní knihovny

Parlamentní knihovna Praha	T-series	www.psp.cz/cgi-bin/tinweb/k6	
CMC Graduate School of Business Čelákovice	LANius	knihovna.cmc.cz/LANius/baze.htm	
Institut postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví Praha	RL	www.ipvz.cz/cgi-bin/rl_entry	

Uměleckoprůmyslové muzeum Praha	T-series	katalog.upm.cz/cgi-bin/k6	
Výzkumný ústav geodetický Zdiby	T-series	panurgos.fsv.cvut.cz/tinweb/program/k6	
Zemědělský výzkumný ústav Kroměříž		www.vukrom.cz/knihy.htm	
Masarykova nemocnice Ústí nad Labem	RL	knihovna.mnul.cz	
Fakultní nemocnice s poliklinikou Ostrava	RL	www.fnsपो.cz/skripty/knihovna.html	

* Hvězdička v posledním sloupci označuje katalogy, s nimiž se mi nepodařilo navázat spojení.

U vysokoškolských aj. knihoven není pro úsporu místa uváděn název knihovny. Zpřístupněné naskenované listkové katalogy:

Národní knihovna Praha – <http://katif.nkp.cz> – (generální katalog I, II, III, generální katalog Slovanské knihovny, bibliografie 19. stol., katalog hudebních tisků, katalog knihovnické literatury)

Knihovna Akademie věd Praha – <http://www.lib.cas.cz/knav/lk> – (generální katalog do roku 1992) Moravská zemská knihovna Brno – <http://katalog.mzk.cz/Katalog/TK/JK7894/> – (jmenný katalog Technické knihovny 1978–1994)

Parlamentní knihovna Praha – <http://www.psp.cz/cgi-bin/listek?k=1&c=1&n=1&z=1> – (jmenný katalog do roku 1968)

Přehled katalogů přístupných přes telnet

název knihovny	telnet://	uživ. jméno	heslo
Národní knihovna Praha	omega.nkp.cz	visitor opac	
Státní technická knihovna Praha	alex.stk.cz	visitor	anonym
Národní lékařská knihovna Praha	nlkdec.nlk.anet.cz	visitor	visitor
Moravská zemská knihovna Brno	opac.mzk.cz	visitor	

SVK České Budějovice	cesar.cbvk.cz	library	
Masarykova univerzita Brno	knihovna.muni.cz	tinlib	
Univerzita J. E. Purkyně Ústí nad Labem	tinlib.ujep.cz	tinlib	
Ostravská univerzita Ostrava	195.113.106.14	tinlib	*
Slezská univerzita Opava, Filozoficko- přírodovědecká fakulta	axpsu.fpf.slu.cz	tinlib	tinlib *
České vysoké učení technické Praha	anezka.vc.cvut.cz	library	anonym
Technická univerzita Liberec	library.vslib.cz	library	
Vysoké učení technické Brno	bison.lib.vutbr.cz	opac	
Vysoká škola ekonomická Praha	library.vse.cz	library	*
Výzk. útav geodet., topogr. a kartografický Zdiby	panurgos.fsv.cvut.cz	opac	

Další zajímavé adresy:

„Souborný dotaz do více katalogů“ na serveru STK:

http://www.stk.cz/cgi-bin/charset/katalogy/soub_kat.htm?charset=CP1250

„Meziknihovní výpůjční systém“ Regionální knihovny Karviná: <http://www.mvs.cz>

katalogy T-series: <http://www.cuni.cz/tinlib/welcome#> katal

katalogy Rapid library: <http://www.cosmotron.cz/uzivatel.htm>

katalogy LANius: <http://www.lanius.cz/odkazy.htm>

ČTYŘI ROKY REÁLNÉHO FUNGOVÁNÍ CASLIN – SOUBORNÉHO KATALOGU ČR A JEHO BUDOUCNOST

Gabriela Krčmařová, Národní knihovna ČR

CASLIN – Souborný katalog ČR (dále jen souborný katalog) je největší reálný souborný katalog v České republice a stal se významným informačním zdrojem pro uživatele knihoven i pro knihovníky. Tomuto konstatování předcházely čtyři roky velmi náročné práce jak správce souborného katalogu, tak všech jeho účastníků.

1. Lokalizace dokumentů a sdílení záznamů dokumentů

Na počátku bylo nezbytné odpovědět si na otázku, komu má souborný katalog sloužit, zda knihovníkům nebo uživatelům v nejšířším slova smyslu. Souborný katalog je samozřejmě třeba budovat tak, aby si zachoval ve vyvážené poloze možnost sloužit oběma skupinám stejně. Není správná cesta sběru pouze bibliograficky dokonalých záznamů od úzkého okruhu ověřených knihoven, abychom tak dosáhli skvělého zdroje pro sdílenou katalogizaci. Na konci této cesty je výrazné okleštění informační funkce souborného katalogu. Správná cesta však není ani sběr co největšího počtu záznamů bez ohledu na jejich kvalitu. Tato cesta v podstatě znemožňuje knihovníkům využití sdílené katalogizace a ve svém důsledku velmi znesnadňuje vyhledávání všem běžným uživatelům, a tudíž oslabuje také informační funkci souborného katalogu.

Správce souborného katalogu zvolil onu příslovecnou zlatou střední cestu, která nebyla jednoduchá. Je založena na jedné straně **na otevřenosti všem knihovnám**, které mají zájem zasílat své záznamy, a na druhé straně **na pevně stanovených standardech**, které musí daná knihovna dodržet.

Pozn.: Jak obtížné bylo stanovit jednotný obsah a strukturu záznamu pro souborný katalog, vypovídá skutečnost, že návrh Záznamu pro souborný katalog vydala Národní knihovna ČR v červnu 1994 a definitivní instrukci teprve po dvou letech v květnu 1996.

K 30.6.1999 obsahuje CASLIN – Souborný katalog ČR téměř **270.000 záznamů** porovnaných na duplicitu, do souborného katalogu dodává záznamy 30 českých a moravských knihoven. Záznamy mají **shodnou strukturu** (formát UNIMARC), která je nezbytná z hlediska jejich vzájemné kompatibility. Po obsahové stránce se mohou lišit z hlediska úplnosti jednotlivých údajů, jejichž minimální rozsah však zaručuje jednoznačnou identifikaci dokumentu. **Kvalita jednotlivých záznamů z hlediska úplnosti je ohodnocena tzv. vahou**, čím je vyšší, tím je záznam kvalitnější.

Co to znamená v praxi?

Vstoupí-li uživatel (čtenář či pracovník MVS) do souborného katalogu jen proto, aby lokalizoval konkrétní dokument, nezajímá se o váhu nalezeného záznamu, i u záznamu s nejnižší vahou se zajímá pouze o sigly knihoven, které hledaný dokument vlastní. Naproti tomu knihovník – katalogizátor v souborném katalogu vyhledává záznamy k dokumentům, které má bibliograficky zpracovat, a chce si je stáhnout do svého lokálního katalogu (copy cataloging). Katalogizátor naopak velmi pozorně sleduje váhu záznamů a má možnost stahovat jen ty nejuplněnější. Má ovšem také možnost stahovat záznamy s nižší vahou a po doplnění je kopírovat do lokálního katalogu své knihovny.

Souborný katalog je přístupný na Internetu a v plném rozsahu poskytuje informačně – lokální služby. V současné době probíhá ve spolupráci s knihovnami ČR testování kopírování záznamů i vlastní sdílená katalogizace prostřednictvím vstupního formuláře a pro uživatele bude tato služba k dispozici do konce roku 1999.

2. Kvantitativní naplňování souborného katalogu

V červnu 1995 byl souborný katalog zpřístupněn na Internetu v ověřovacím provozu jako báze KZK – Katalog zahraničních knih.

Z hlediska kvality souborného katalogu je jistě velmi významná skutečnost, že **na samém počátku sběru dat byla stanovena jednotná instrukce**, která specifikovala strukturu a obsah záznamu pro souborný katalog. V září 1994 byl vydán návrh instrukce Záznam pro souborný katalog, na jejímž základě v lednu 1995 správce zahájil první kontakty s knihovnami, které projevíly zájem přispívat svými záznamy do souborného katalogu. V červnu 1995 byly do souborného katalogu importovány první záznamy zahraničních monografií a do konce roku 1995 bylo importováno celkem 25.000 záznamů osmi knihoven. **Ověřovací provoz souborného katalogu**, kdy byly přijímány záznamy pouze zahraničních monografií bez možnosti kontroly duplicit, probíhal **od 1.1.1996 do 31.1.1997**, na konci ověřovacího provozu souborný katalog obsahoval téměř 44.000 záznamů čtrnácti účastníků. V květnu 1996 vydala Národní knihovna ČR schválenou instrukci Záznam pro souborný katalog: UNIMARC. Tištěné monografie. V lednu 1997 bylo dokončeno testování programu na kontrolu duplicit pro souborný katalog a všechny záznamy do té doby dodané do souborného katalogu byly porovnány na duplicitu.

1.2.1997 zahájil souborný katalog příjem záznamů nejen zahraničních, ale také českých tištěných monografií a zahájil tak svůj **rutinní provoz**. Na konci roku 1997 souborný katalog obsahoval téměř 65.000 záznamů (z toho 1.780 duplicitních) devatenácti českých a moravských knihoven.

K 31.12.1998 souborný katalog obsahoval téměř **243.000** na duplicitu porovnaných záznamů dvaceti osmi účastníků.

Kvantitativní údaje naplňování souborného katalogu v uplynulých čtyřech letech ukazuje následující tabulka:

	1995	1996	1997	1998
Celkový počet dodaných záznamů	24.820	40.210	105.160	318.947
Záznamy dodané v příslušném roce	24.820	15.390	64.950	213.787
Duplicitní záznamy	–	–	1.780	76.132
Počet účastníků	8	14	19	28

3. Zpracování a import dat do souborného katalogu

Účastníci souborného katalogu zasílají data na ftp server nebo na disketě klasickou poštou. Zasilání dat prostřednictvím e-mailu se neosvědčilo, velmi často docházelo k narušení struktury i obsahu dat.

Proces zpracování záznamů se skládá z těchto fází:

- kvalitativní analýza dat
- konverze dat
- rozlišení záznamů českých a zahraničních dokumentů
- přidělení kvalitativní váhy
- řízený import dat do báze souborného katalogu

Kvalitativní analýza dat spočívá v ruční kontrole struktury a obsahu dat u každé dodané dávky. Pokud se jedná o účastníka, který již dodává data pravidelně, je prováděna pouze namátková kontrola u každé nové dávky dat. Avšak záznamy všech nových účastníků jsou prověřovány velmi pečlivě v několika kolech, kdy dochází k aktivní komunikaci písemně, telefonicky i osobní mezi správcem souborného katalogu a účastníkem, který má zájem o dodávání svých záznamů do souborného katalogu.

Souborný katalog je provozován v systému ALEPH, který však neumožňuje provádět **import záznamů s kontrolou na duplicity** dle potřeb souborného katalogu a dále nedovoluje zásahy do záznamů v bázi jinými než vlastními prostředky. Další modifikace pomocí programů je nutno provádět mimo bázi. Správce souborného katalogu používá externě vytvořený program pro řízený import s kontrolou duplicit. Toto řešení však vyžaduje aktivaci procedury kontroly duplicit mimo bázi v systému ALEPH, a tudíž je možné zpracovávat pouze data získaná off-line.

Řízený import dat s kontrolou duplicit do souborného katalogu trvá nejméně osm hodin, pokud se vyskytnou komplikace i déle. Přitom nezáleží na velikosti jedné dávky dat, protože program „čte“ celou bázi, ale záleží na velikosti báze, která pochopitelně stále roste. Zpracování dávky dat jedné knihovny (bez ohledu na to, zda obsahuje 100 či 10 000 záznamů) trvá dva pracovní dny a správce je nucen během tohoto procesu spustit osm pomocných programů:

- první den probíhá kvalitativní analýza dat, konverze dat, rozlišení záznamů českých a zahraničních dokumentů, přidělení kvalitativní váhy
- druhý den probíhá řízený import dat do báze souborného katalogu.

Od počátku roku 1998 je souborný katalog zdrojem pro **kooperativní zpracování České národní bibliografie**, proto správce musí pravidelně každý měsíc přednostně importovat záznamy MZK v Brně a ostatních státních vědeckých knihoven, které se na kooperativním zpracování ČNB podílejí.

Lze si snadno spočítat, jak málo pracovních dnů zbývá správci souborného katalogu na zpracování záznamů ostatních účastníků. S rostoucím počtem záznamů v souborném katalogu probíhá vlastní import jednotlivých dávek stále pomaleji. Správce řeší situaci tak, že pokud je to nezbytné, importuje záznamy ostatních účastníků po dvou až třech dávkách najednou. Každé řešení tohoto stavu je na úkor aktuálnosti souborného katalogu.

4. Vývoj nového softwaru pro souborný katalog

Při různých příležitostech bylo konstatováno, že zajištění sdílené katalogizace pro knihovny v ČR je hlavním důvodem změny systému pro souborný katalog. Mnohem méně se však hovořilo o tom, že vývoj vlastního softwaru pro provoz a správu souborného katalogu v systému ORACLE je pro správce nezbytný z důvodu zásadní racionalizace zpracování a celkové správy dat. K výše uvedenému je třeba zdůraznit, že zpracování a import dat bude v rámci nového systému probíhat stokrát rychleji s lepší kvalitou (celý proces zpracování a importu dat, který v současné době probíhá dva pracovní dny, bude trvat v ideálním případě deset minut).

Od března 1998 probíhá vývoj aplikací pro provoz souborného katalogu v systému ORACLE. Dojde ke značné automatizaci všech činností spojených se správou bázi souborného katalogu včetně analýzy vstupních dat, a to s maximálním využitím k tomu účelu dosud vytvořených softwarových prostředků. Správce měl na mysli **maximální racionalizaci pracovních postupů**, která spočívá v eliminaci lidského zásahu všude tam, kde je to možné a efektivní.

Zpracování záznamů probíhá zcela automaticky:

- příjem a identifikace souboru dat (včetně konverze)
- formálně logické kontroly dat
- import dat
- statistiky
- problémy k řešení pro správce

Účastník umístí svá data v přiděleném prostoru na **ftp serveru** (pokud je dodá na disketě, nahraje je na ftp server správce). Program bude v pravidelných intervalech kontrolovat, zda na ftp server nepřibyla nová data. Stáhne je a dle názvové konvence zjistí jejich vlastníka, v jakém jsou formátu a jaká byla použita znaková sada.

Všechny nové i editované záznamy budou před importem do souborného katalogu testovány. Součástí **automatické kontroly** je test na UNIMARC, přidělení kvalitativní váhy a test na duplicitu záznamů.

Po úspěšném dokončení formálně logických kontrol dojde automaticky k vlastnímu **importu záznamů** do báze souborného katalogu. Informace o nevyhovujících záznamech budou prostřednictvím e-mailu jako statistika s příslušným komentářem zaslány zpět příslušné knihovně k opravě.

Celý **proces zpracování záznamů** má správce možnost spustit **jako celek**, takže jednotlivé kroky proběhnou automaticky v návaznosti na sebe, **nebo po jednotlivých krocích** tak, že má možnost kontroly výstupů z kaž-

dého kroku. V obou variantách správce může nastavit datum a čas spuštění celého procesu nebo kroků.

Pro uživatele i pro správce se vytvářejí **statistiky**. Uživatel má možnost zobrazit si statistiku a zprávy systému vztahující se k jeho činnosti v bázi na konci své aktivity. Tyto statistiky jsou archivovány po dobu stanovenou správcem a přístupné uživateli.

Problémy k řešení pro správce souborného katalogu:

- stejně jako dodavatel dat obdrží správce přesnou statistiku chyb v záznamech
- pokud v průběhu automatického zpracování dat dojde k chybnému zakončení procesu, zabývá se správce hledáním příčiny, proč k tomu došlo a hledá nápravu
- pokud kvalitativní váha přidělená nové dávce dat neodpovídá dříve přidělené váze, systém na to správce upozorní a ten provede hlubší analýzu dat
- systém správce upozorní, že vlastníkem dodané dávky dat je knihovna, která ještě nemá přidělenou váhu, správce provede ruční kvalitativní analýzu dat.

Základní činností správce souborného katalogu již nebude zdlouhavé a náročné zpracování a import dat, uvolněné pracovní kapacity bude možné věnovat systematickému čištění dat v souborném katalogu.

5. Testování nového softwaru pro souborný katalog

Důležitou součástí vývoje každého softwaru je jeho testování externími uživateli. „*Nultou*“ verzi vyvinutého systému budou testovat členové Týmu technického rozvoje Souborného katalogu ČR, z toho vyplývá, že do nového systému souborného katalogu dostanou v první fázi přístup tyto instituce:

- ČVUT Praha
- Masarykova univerzita Brno
- Moravská zemská knihovna Brno
- Národní knihovna Praha
- Státní technická knihovna v Praze
- Univerzita Palackého Olomouc
- Vysoká škola ekonomická Praha

Beta verzi softwaru pro souborný katalog budou testovat členové Pracovní skupiny pro souborný katalog.

Připomínky budou správci zasílány prostřednictvím e-mailu.

Při vstupu do souborného katalogu je uživateli nabídnuto vyhledávání v bázi **SKK** (souborný katalog knih), v bázi **ADR** (adresář knihoven a informačních institucí) a propojení do báze **KZP** (katalog zahraničních periodik). V bázi SKK je uživateli nabídnuto:

- vyhledávání
- vytváření tiskových souborů
- stahování vyhledaných záznamů
- přepisování sigly k záznamům, které vlastní
- editace vlastních záznamů

- vytváření nových záznamů přímo v souborném katalogu.

Do konce roku 1999 bude souborný katalog v systému ORACLE přístupný pro veřejnost.

6. Další rozvoj souborného katalogu

Správce souborného katalogu v současné době připravuje technické podmínky pro realizaci 1. fáze **meziknihovní výpůjční služby** prostřednictvím souborného katalogu.

1. fáze:

Služba je poskytována pouze registrovaným uživatelům resp. účastníkům souborného katalogu (uživatel – jednotlivec je vždy zastoupen knihovnou). Po volbě „**Objednávka MVS**“ a zalogování obdrží uživatel **formulář objednávky**. K vyplnění jsou určena pouze silně orámovaná pole. Povinné pro vyplnění je pouze pole požádaná instituce a částka, kterou je uživatel ochoten zaplatit. Vyplnění ostatních polí závisí pouze na uživateli. Obsah pole „Uživatele zastupuje“ je přebrán z báze ADR. Obsah pole „Objednané dílo“ a „Požádaná instituce“ je přebrán z báze SKK.

Vyplněný formulář je **e-mailem zaslán** na adresu vybrané „požádané“ knihovny. E-mailová žádanka MVS může být odeslána pouze té knihovně, která s jejím přijetím bude souhlasit. Tím je služba MVS pro souborný katalog ukončena.

2. fáze:

Realizace 2.fáze MVS v rámci souborného katalogu předpokládá, že většina transakcí souvisejících s MVS probíhá na serveru souborného katalogu a je založena na existenci schráněk.

1. fázi MVS v rámci souborného katalogu bude možné realizovat v krátké době bez větších problémů na základě jednoduchých formálních dohod mezi knihovnami.

Realizace 2. fáze vyžaduje nejen detailní jednání mezi účastnickými knihovnami, jehož účelem je vytvoření jasné dohody po organizační i legislativní stránce, ale také vývoj dalších náročných aplikací v systému ORACLE umožňujících technickou realizaci MVS probíhající na serveru souborného katalogu.

V současné době souborný katalog přijímá pouze záznamy tištěných monografií. V rámci řešení úkolů projektu výzkumu a vývoje správce řeší vývoj aplikací v systému ORACLE pro seriály a speciální druhy dokumentů. Dalšími důležitými úkoly je vývoj protokolu Z39.50 a technické propojení záznamů souborného katalogu s autoritními záznamy souboru národních autorit. Projekt Rozvoje souborného katalogu byl nahlášen jako výzkumný záměr Radě vlády pro výzkum a vývoj do Centrální evidence výzkumných záměrů na léta 1999 – 2003, což dává jistý předpoklad určité nadstandardní finanční podpory budování a rozvoje CASLIN – Souborného katalogu ČR.

Závěr

Závěrem je třeba zdůraznit, že vývoj vlastního softwaru dává správci souborného katalogu i do budoucna možnost úprav stávajících aplikací a **vývoj nových aplikací v souladu s vývojem informačních technologií.**

L@SER

Databáze elektronických časopisů zpřístupňující čtenářům prostřednictvím internetu plné texty vědeckých periodik

Tomáš Kubíček, Minerva Brno

Elektronické časopisy se staly pevnou součástí každodenní knihovnické práce. Jen málokterá knihovna, která se snaží zprostředkovávat svým čtenářům orientaci v nejnovějším stavu poznání v určitém vědeckém oboru, se obejde bez využívání výhod nabízených prostřednictvím elektronických verzí časopisů, nakladatelských databází a dat aktuálně přístupných pomocí internetu. S těmito službami se však pojí řada problému a otázky spojené s přístupovými možnostmi k plným textům, licencemi a realizací připojení na nakladatelské servery přes identifikaci pomocí IP-adres tak představují aktuální problém ale i výzvu pro knihovny, agentury i nakladatele. Výzvu o to naléhavější, že v současnosti je na internetu vystaveno již přibližně 5000 vědeckých časopisů!

Z důvodu podstatného zjednodušení práce knihovníků, kteří chtějí bezprostředně nabídnout svým čtenářům opravdové novinky pro jejich vědeckou či vzdělávací práci, i čtenářů, kteří se dožadují maximální šíře informací ze svého oboru, vyvinulo vědecké knihkupectví Minerva, jako součást rodiny nakladatelství Julius Springer, databázi pro ošetřování přístupu k elektronickým časopisům – L@SER.

MINERVA Vám nabízí prostřednictvím systému L@SER bázi pro správu elektronických časopisů, která umožní Vaším čtenářům jednoduchý a pohodlný přístup k plným textům, za použití jediného přístupového hesla, či pouze prostřednictvím identifikace uživatele pomocí IP-adresy. Jako správce této databáze přebírá za knihovny správu licencí a přístupových hesel elektronických časopisů, všechny kontakty a smlouvy s jednotlivými nakladatelstvími, které zpřístupňují své časopisy v systému L@SER, jsou realizovány prostřednictvím vědeckého knihkupectví MINERVA. Autorizovaný přístup k Vám předplaceným časopisům probíhá prostřednictvím IP-identifikace.

V současné době je v L@SERu integrováno na 900 časopisů nejrůznějších nakladatelů a část knihovnou předplacených titulů může být vyhledávána jak v celém souboru L@SER tak ve zvláštní sekci, vyhrazené pouze titulům, které má knihovna předplacené.

K nakladatelům, kteří poskytli čtenářům a knihovnám elektronická verze svých časopisů systémem L@SER patří především: Springer, Academic Press, Birkhäuser, Carfax, Kluwer, MCB Univerzity Press, Taylor & Francis, VDI-Verlag, Physica Verlag, Steinkopff Verlag, Urban & Vogel. Mezi vydavatele,

s nimiž se v současné době vedou závěrečná jednání o integraci elektronických časopisů do systému, pak přináležejí: Oxfam, AIAA, Begel House, Bureau International des Poids et Mesures, Canadian Society for the Study of Higher Education, Eclipse Group, Inst. Of Psychoanalysis, Inst. Of Chemical Engineering, Lawrence Erlbaum Ass., Plenum, Psychology Press, Royal Society of Chemistry, Royal Society of Medicine, Scandinavian University Press, Society of Applied Spectroscopy, Society for Scientific Exploration, Churchill Livinstone/ W.B.Saunders.

V nejbližší době bude umožněn přístup k dalším 130 titulům. Software pro čtení plných textů je součástí systému a je k dispozici zdarma.

Kromě vyhledávání a přezkoušení oprávnění k přístupu k plným textům Vám nabízí L@SER další služby:

Přehled o všech titulech obsažených v L@SERu: podle strategie nakladatelství se můžete dostat až k abstraktům existujících časopisů, i když je nemáte předplaceny. Všechny časopisy integrované v L@SERu můžete vyhledat – abecedně, podle nakladatele a podle oboru.

Napojení L@SERu na externí databanky (SilverLinker) je podstatnou součástí báze. Ještě letos, v průběhu podzimu, se dostanete prostřednictvím databank firmy SilverPlatter k plným textům online časopisů, které jste si přes L@SER předplatili.

Také tituly, které nejsou nebo ještě nejsou integrovány v L@SERu, zpřístupňuje MINERVA prostřednictvím této báze. L@SER disponuje tzv. hyperlinky, kterými přezkouší Vaši autorizaci těchto časopisů na existujících nakladatelských serverech a přepojí Vás na ně. Tato služba bude již brzy k dispozici.

Pro zpřístupnění informací o nejnovějším stavu vědy, dává nakladatelství Springer k dispozici online verze některých článků ještě dlouho před tím, než je známo, kde vyjdou tiskem. Aby mohly být tyto „online first“ články citovány, jsou označeny speciálně vyvinutým DOI (Digital Object Identifier). Tento pak, použitý jako „hyperlink“, vede přímo k žádané citaci. (Bližší informace o DOI jsou Vám k dispozici na adrese [http:// link.springer.de/doi/online-first.htm](http://link.springer.de/doi/online-first.htm))

V nejbližší době se počítá s napojením na Article Service Document Delivery Service British Library, L@SER získá rovněž nový vyhledávací přístroj Verity, rozšiřující a zkomfortňující možnosti vyhledávání, knihovně bude umožněna přístupová statistika využití a k dispozici bude i tzv. Alerting Service bezprostředně informující o novinkách.

Využijte možnost bezplatného vyzkoušení, které pro Vaši knihovnu vědecké knihkupectví Minerva rádo zařídí.

Meos

Z důvodů licenčních práv bude vědecké knihkupectví Minerva přejmenovávat v krátkosti databanku elektronických časopisů: MEOS (Minerva Electronic Online Services) – vám zaručí to samé výkonostní spektrum jako L@SER a v krátké době ještě mnohem více.

Minerva Infonet

<http://service.minerva.at> Je další podobou komfortní péče o zákazníky vědeckého knihkupectví Minerva realizované prostřednictvím internetu. Jedná se o novou výkonnou a bezplatnou službu knihovnám. Pro přímý přístup k údajům zákazníků o objednávkách nabízí MINERVA novou službu: MINERVA Infonet.

Chránění číslem zákazníka a heslem, které si sami zvolíte, dostanete prostřednictvím internetu výčet svých objednávek (knihy, časopisy, pokračovací díla a CD-Romy).

Online informace V rámci vlastního souboru dat můžete hledat podle těchto kritérií: slovo z názvu nebo autor, ISBN/ISSN, datum objednávky, Vaše značka objednávky a číslo objednávky Minervy. Výsledkem vyhledávání bude úplný záznam hledaného titulu. Ten Vás bude informovat kromě o stavu vyřízení Vaší objednávky též o datu vyúčtování, číslu faktury a adrese dodání. Ohlašovací čísla – informace vztahující se ke stavu vyřízení objednávek monografií – jsou zde rovněž uvedena.

Online reklamace

Monografie a časopisy můžete prostřednictvím MINERVA Infonet reklamovat přímo na základě úplného záznamu, který jste si vyhledali. U časopisů máte ještě dále možnost zjistit všechny minulé reklamace. Počínaje dnem 1.12.1998 zde můžete nalézt všechny informace o svých reklamacích včetně odpovědí od nakladatelů.

Knihovnám, kterým se materiály zasílají na více různých adres, nabízí MINERVA Infonet ještě tuto možnost: knihovna má prostřednictvím adresy, na kterou se zasílá účet, přístup k celému souboru svých objednávek, zatímco jednotlivé ústavy se mohou na základě své adresy pro dodání časopisů dostat pouze k údajům o svých objednávkách.

K tomu, abyste mohli využívat MINERVA Infonet, stačí nám jednoduše zaslat heslo, které si přejete používat (nejméně o pěti písmenech), na jehož základě Vám zřídíme přístup do MINERVA Infonetu a k Vaším datům.

INFORMAČNÍ PRODUKTY ČTK PRO PRÁCI INFORMAČNÍCH STŘEDISEK KNIHOVEN

Martin Cais, Přemysl Cenkl, ČTK Praha

1. Představení ČTK

Česká tisková kancelář vznikla (pod názvem Československá tisková kancelář) 28. října 1918, tedy ve stejný den jako Československo. Pouze zpočátku plnila spíše funkci tiskového odboru tehdejšího Národního výboru československého, ale velmi rychle se stala plnohodnotnou agenturou s domácími i zahraničními pobočkami.

Vývoj ČTK v následujících desetiletích do značné míry „kopíroval“ i politický vývoj státu, což se podařilo zajímavým způsobem dokumentovat i na loňské velice úspěšné výstavě cenzurovaných fotografií z archivu ČTK „Zakázané dějiny“, která se stala základem i pro stejnojmennou knihu, vydanou v r. 1999.

Hlavním cílem tiskové agentury bylo a je získat zprávu, zpracovat ji a dopravit k zákazníkovi. Zákazníkem byly tradičně zejména noviny (později i rozhlas a televize), odkud jsou zprávy ČTK dobře známy každému čtenáři či posluchači, který si však často ani neuvědomuje jejich původ v redakčním a zpravodajském servisu ČTK.

Zejména v poslední době pak roste počet zákazníků ČTK z řad různých firem a institucí, kterým již nestačí zpráva ČTK zprostředkovaná denním tiskem nebo jiným sdělovacím prostředkem, neboť potřebují být informováni dříve než ze zítřejších novin, chtějí si sami pomocí počítače vybírat relevantní informace nebo naopak ocenit možnost výběru starších údajů, historických souvislostí, názory osobností, podívat se znovu na to, co už se stalo před delším nebo kratším časem.

ČTK poskytuje denně svým klientům 750 zpráv, 120 fotografií a 6–8 grafů. Základem práce agentury při tvorbě původních informací je existence sítě vlastních zahraničních zpravodajů a velmi rozsáhlé sítě více než 200 zpravodajů v Praze i jednotlivých regionech ČR. Pro tvorbu informačních produktů využívá také výběru a překladů zpráv či článků všech důležitých světových agentur (Reuters, AP, AFP, DPA.) a významných médií včetně zdrojů informací na Internetu.

Kromě uvedeného rozsáhlého zpravodajství v češtině připravuje ČTK také zpravodajství v angličtině, které informuje (zejména prostřednictvím zahraničních tiskových agentur) zájemce o dění v politickém, hospodářském aj. životě v České a Slovenské republice.

2. Základní produkty ČTK

Hlavními produkty ČTK jsou :

- Všeobecné zpravodajství – politické, kulturní a sportovní zpravodajství,

- Ekonomické zpravodajství – obsahuje informace z makroekonomiky, z kapitálových a peněžních trhů, informace z jednotlivých oborů podnikání, informace o firmách, atd.,
- Fondy zpravodajství – elektronické archivy všech zpráv ČTK od roku 1988, kde lze nalézt informace jinde jen těžko nebo pracně zjistitelné.
- Dokumentační soubory – ihned po zjištění předmětné informace jsou aktualizovány tyto dokumentační soubory – Česká republika, Země světa, Očekávané události, Biografie, Sporty,
- Databanka novin a přepisy TV a rozhlasových zpravodajských pořadů v elektronické podobě.

3. Infobanka ČTK

Infobanku ČTK tvoří všechny informační produkty uvedené v předchozí kapitole (tj. vlastní „agenturní“/„zpravodajské“, dokumentační i převzaté texty novin a přepisy důležitých rozhlasových a televizních pořadů) a zejména potřebné programové uživatelské nástroje pro pohodlnou a efektivní práci s těmito daty.

Infobanka ČTK se vyznačuje následujícími charakteristikami:

- možností dotazování kdykoliv v průběhu dne,
- přístupem přes Internet s uživatelsky velmi přívětivým „prohlížečem“, který umožňuje veškeré potřebné operace (vyhledávání i podle jednotlivých slov nebo sousloví z plného textu zprávy/dokumentu, chronologické třídění, tisk či „export“ do jiných programů apod.),
- agenturní zprávy a záznamy z dokumentačních databází ČTK jsou navíc opatřeny účinným selekčním aparátem pro vyhledávání – klíčová slova (vymezující blíže obsah zprávy), datum vydání zprávy, její prioritu (=důležitost), tematické kategorie, regionální hledisko apod.,
- možnost výběru (a tedy i placení) jen jednoho z více než 50 tematických souborů informací.

4. Ukázka vyhledávacího formuláře Infobanky ČTK

5. Ukázka struktury typické zprávy ČTK

Název: Utrecht věnoval 100.000 korun na multikulturní aktivity v Brně
KLíčová slova: ČR; Nizozemsko; obce; Romové
Datum: 22.6.1999 **Čas:** 15:32 **ID:** 19990622E01818
Servis: dbn **Priorita:** 4 **Kategorie:** sop; for; bos

Utrecht věnoval 100.000 korun na multikulturní aktivity v Brně
BRNO 22. června (ČTK) -- Podpořit vytváření multikulturní společnosti má dar 100.000 korun, který dnes Brnu předali zástupci jeho partnerského města -- nizozemského Utrechtu. „O konkrétním využití daru musí ještě rozhodnout rada města,“ podotkl náměstek primátora Milan Šimonovský, který finanční dar přebíral.

Zástupci Utrechtu se v rámci návštěvy Brna seznamují s aktivitami města zejména v oblasti spolupráce s romskou komunitou. Navštívili například základní školy, na nichž fungují romští asistenti učitelů, zajímali se o problematiku vytváření pracovních míst pro zaměstnávání Romů, možnosti kulturních aktivit a Romské muzeum, která v Brně působí.

Šimonovský v této souvislosti připomněl, že skladba obyvatelstva v Nizozemsku je velmi pestrá a Utrecht multikulturním městem, takže Brno rádo využije jeho zkušeností v této oblasti.

Utrecht je partnerským městem Brna již několik let. Posledním konkrétním projevem vzájemné spolupráce byl v minulý týden kulturní festival Minisetkání Utrecht v Brně.

Simona Svitáková mhm

6. Nabídka vhodných produktů ČTK pro práci v informačních střediscích knihoven v prostředí InfoBanky ČTK

6.1. Fondy zpravodajství ČTK – veškeré informace ČTK jsou od roku 1988 ukládány v elektronické podobě a zpřístupněny v archivních informačních souborech.

Praktickou ukázkou mohou být tyto tři (částečně zkrácené) zprávy: dokumentují jednak politický vývoj u nás (*a částečně i vývoj „novinářského“ jazyku a stylu*) a zároveň ilustrují různé typy zpráv ČTK:

první je „běžnou“, typickou zprávou;

druhá je tzv. „fleš“ = rychlá stručná zpráva o převratné události;

třetí je (zkrácená) „profilová“ = přehledová a sumarizující zpráva.

(Všechny zprávy byly nalezeny na základě slova z textu „Havel“ – všimněme si toho, že vyhledávací program vybere i slova v jiném než 1. pádu).

Název: V Praze se konal soud s V. Havlem

Klíčová slova: Soud; Havel

Datum: 21.2.1989 Čas: ID: 061

Servis: DDD **Priorita:** 4 **Kategorie:**

ddd061 4 soc

Soud-Havel

= V Praze se konal soud s V. Havlem

= Praha 21. února (ČTK) -- U obvodního soudu pro Prahu 3 se dnes konalo hlavní líčení v trestní věci proti obžalovanému Václavu Havlovi. Obžaloba ho vinila z toho, že prostřednictvím vysílání zahraničních rozhlasových stanic BBC a Svobodná Evropa pro Československo opakovaně utvrzoval občany k nerespektování rozhodnutí ONV v Praze 1 o zákazu veřejného shromáždění v souvislosti s tzv. vzpomínkovým aktem na Jana Palacha dne 15. ledna 1989 na Václavském náměstí v Praze.

= Dále mu obžaloba kladla za vinu, že dne 16. ledna 1989 v odpoledních hodinách se v Praze 1 na Václavském náměstí osobně zúčastnil nepovoleného shromáždění, přičemž se na tomto místě neoprávněně zdržoval i po výzvách zakročujících pořádkových jednotek Veřejné bezpečnosti k vyklizení tohoto prostoru. Tímto jednáním naplnil skutkovou podstatu trestných činů podněcování podle paragrafu 164 trestního zákona a ztěžování výkonu pravomoci veřejného činitele podle paragrafu 156 a/ trestního zákona.

= Po téměř celodenním jednání, při němž bylo mimo jiné vyslechnuto sedm svědků a předložena řada dalších důkazů, vynesl obvodní soud pro Prahu 3 rozsudek, v němž obžalovaného Václava Havla uznal vinným trestným činem podněcování podle paragrafu 164 trestního zákona a trestným činem ztěžování výkonu pravomoci veřejného činitele podle paragrafu 156 a/ trestního zákona. Za uvedené trestné činy byl odsouzen k úhrnnému nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání devíti měsíců. Vzhledem k tomu, že obžalovaný byl v posledních deseti letech před spácháním uvedených trestných činů ve výkonu trestu, byl podle paragrafu 39 a/ odst. 2 písmeno b/ trestního zákona zařazen pro výkon trestu do II. nápravné výchovné skupiny.

= Rozsudek dosud nenabyl právní moci.

= (ČTK) jir

210289 1802 ČTK

Název: Václav Havel prezidentem ČSSR

Klíčová slova: Volba prezidenta; fleš

Datum: 29.12.1989 Čas: ID: 014

Servis: DDD **Priorita:** 2 **Kategorie:**

ddd014 4 pol

Volba prezidenta -- fleš

= Václav Havel prezidentem ČSSR

= Praha 29. prosince (čtk) -- Ve veřejném hlasování poslanců Sněmovny lidu a Sněmovny národů FS ČSSR byl dnes ve Vladislavském sále v Praze zvolen prezidentem ČSSR Václav Havel. = (čtk -- Ivan Kytka) ak, vyda 291289 1022 ČTK

Název: Od zveřejnění manifestu Několik vět uplyne již deset let

Klíčová slova: ČR; disidenti; výročí; PROFIL

Datum: 21.6.1999 **Čas:** 11:30 **ID:** 19990618F03292

Servis: dce **Priorita:** 4 **Kategorie:** pol

Od zveřejnění manifestu Několik vět uplyne již deset let PRAHA 21. června (ČTK) -- Před deseti lety byl zveřejněn manifest Několik vět, který se stal jedním z významných kroků na cestě k pádu socialistického režimu v Československu v závěru roku 1989. Několik vět bylo publikováno 22. června 1989 na stránkách tehdy ilegálních Lidových novin a 29. června odvysílala text rozhlasová stanice Svobodná Evropa.

Mimořádný význam manifestu spočíval především v tom, že oslovil nebývale široký okruh občanů. Vznikl sice v disentu, ale připojili se k němu i příslušníci oficiální kultury a vědy. Rok 1989 začal tzv. Palachovým týdnem. Pět nezávislých iniciativ tehdy svolalo k 20. výročí smrti studenta Jana Palacha, který se upálil na protest proti okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy, demonstrací na Václavské náměstí v Praze. Při pokusu položit květiny k pomníku sv. Václava zadržela policie 14 představitelů opozice. V dalších dnech -- od pondělí 16. ledna do pátku 20. ledna -- pak protestovaly každé odpoledne na Václavském náměstí desetitisíce lidí. Demonstrace rozháněla policie a Lidové milice. Mezi zadrženými byl i Václav Havel, který ve vězení zůstal až do května 1989.

Genezi vzniku Několika vět popsal Havel později již jako československý prezident takto: „Po svém návratu z vězení jsem zjistil, že velké množství lidí, hlavně umělců, se nás otevřeně zastalo. Bylo bezpočet protestních a podpisových akcí. Zdálo se mi, že bychom toho mohli využít, že je v tom třeba pokračovat. Ostrá hranice mezi opozicí a disidentstvím byla prolomena... Sepsali jsme těchto Několik vět, uvedli jsme tam i své adresy -- a povedlo se to.“ (zkráceno)

6.2. Dokumentační soubory informací – jejich popis a praktické ukázky jsou následující :

6.2.1. Česká republika – denně aktualizované údaje o České republice, kam se průběžně doplňují nové dokumenty, případně i rubriky.

• Vyhledávací aspekty – název rubriky, kód rubriky, titulek jako název dokumentu, slova v textu

- Příklady existujících rubrik – banky, ceny, dějiny, doprava, ekologie, kultura (nakladatelství, divadla, památky), ministerstva, náboženství (církve a sekty), parlament, politické strany, školství, turistika, věda, vláda, volby, obyvatelstvo, zahraniční politika atd.

- Příklady informací na téma „Komenský“ z tohoto souboru:

FULNEK (okr. Nový Jičín)

– Bratrský sbor – renesanční kape upravena v letech 1610–1621, po r.1702 přestavěna na špitál. Sídlo moravských bratří, v letech 1610–1621 zde působil jako správce bratrského sboru a školy J.A.**Komenský**. 1954 zřízen památník J.A.**Komenského**. NKP od 1962.

BRANDÝS NAD ORLICÍ

Pamětní síň Jana Amose **Komenského**

Stálá expozice: Život a dílo J.A.**Komenského** s důrazem na jeho pobyt v Brandýse nad Orlicí a díla zde vzniklá. Zřizovatel: Městský úřad v Brandýse nad Orlicí

KRALICE NAD OSLAVOU

Památník Kralické tiskárny

Stálá expozice: Historický význam Kralické tiskárny. J.A.**Komenský** a kultura jeho doby.

Otevřen v roce 1969.

Nadřízená instituce: Moravské zemské muzeum, Brno

PŘEROV

Muzeum **Komenského** v Přerově

Stálá expozice: Motýli a brouci. Mineralogie. Pamětní síň Augustina Mervarta a Josefa Bajáka. Památník Jana Amose **Komenského**. Jan Blahoslav a čeští bratři – širitelé myšlenek J.A.**Komenského**. Čtyři dobové rekonstrukce tříd (17.stol., doba Rakousko-Uherska, 1.republika, 50.léta). Národopis Hané a Záhoří. Tajemství tónu zvonu (zvony z dílny M. Tomáškové-Dytrychové a historické zvony). Přerovsko v odboji 1914–1989 (I.,II.a III. odboj v regionu). Archeologie (nová expozice bude zpřístupněna v roce 1999).

Založeno 1888.

Pobočky, detašovaná pracoviště a odborná oddělení:

– Moravská ornitologická stanice, Přerov

Stálá expozice: Ptáci ČR a jejich snůšky. Ekologie zvířeny. Obě expozice byly v roce 1997 postiženy povodní.

Probíhá oprava budovy a obnova expozic, předpokládá se, že budou znovuotevřeny v r. 2000.

– Hrad Helfštýn; viz Týn nad Bečvou

Zřizovatel: Okresní úřad v Přerově

Komenského institut, Montreal

Masarykův ústav, Scarborough

– kulturní a vzdělávací spolek založený během 2. světové války; organizuje kulturní

akce, kursy češtiny, půjčování knih aj.; vydává čtrnáctideník Nový domov

Předseda:

TRÁVNÍČEK, Jan (MZV/1993)

UHERSKÝ BROD

Muzeum Jana Amose **Komenského**

Stálá expozice: J.A.**Komenský** lidstvu – expozice po záštitou UNESCO – život, dílo a odkaz J.A.Komského (1592–1670). Rolnický dům a hospodářství – poslední doklad slováckého stavení s patrovou komorou. Vystaven úplný inventář vlčnovské jizby, síně, komory a černé kuchyně

Zřizovatel: Ministerstvo kultury ČR

Nadace Pangea iniciuje a podporuje projekty přispívající k růstu vzdělanosti, ochraně kulturního dědictví a nápravě životního stylu

založila fond Lomikámen k rozvoji výchovy v přírodě, který financuje specializované tábory a soustředění a získává data o vlivu výchovy v přírodě na osobnostní rozvoj dětí a mládeže.

vznik: 28.3.1991 (upříležitosti výročí narození J.A. **Komenského**)

JEDNOTA BRATRSKÁ (Církev Moravských bratří)

– registrovaná církev

– církev protestantského typu

– česká církev s historií sahající až do roku 1457; česká církev s působností i v zahraničí; ideové základy propracovány kazatelem Řehořem čerpajícím z učení P.Chelčického – propaguje přísnou mravní kázeň, dobrovolnou chudobu a neodporování zlu – v zahraničí známá pod názvem Církev Moravských bratří (Moravia Church nebo Unitas Fratrum); působí zejména v Karibské oblasti, v USA a střední Americe, na Aljašce, v Tanzánii a v dalších afrických zemích, v Tibetu i na Čukotce mezi Eskymáky – po světě má téměř milion členů (1998)

– členy byly Jan Ámos Komenský, Jan Augusta, Jan Blahoslav

– člen Ekumenické rady církví ČR.

Akademie Jana Amose **Komenského**

dobrovolná nezávislá zájmová společenská organizace s působností v ČR; hospodaří na základě samofinancování; k zajištění činnosti zřizuje hospodářská zařízení; zaměřuje se na celoživotní vzdělávání v oblasti jazyků

Vznik: 1990 jako nástupnická organizace Socialistické akademie

ČSSR v České republice na mimořádném sjezdu SAK v ČR

31.3.1990 v Praze

Významné dny ČR:

28.března – Den učitelů (oslava výročí narození jedné z největších postav českých dějin Jana Amose Komenského 28.března 1592).

Česká škola ve Vídni

založil Školský spolek **Komenský** v roce 1872

od roku 1976 funguje jako dvojjazyčná škola s rovnoprávnými souběžnými vyučovacími jazyky češtinou a němčinou

do roku 1992 dostával spolek pravidelnou roční podporu na výstavbu školy a její provoz; poprvé v historii byla podpora zastavena v roce 1993 a nebyla obnovena /Telegraf/24.4.1996/

od šk.roku 1996/97 bude první třída hlavní školy přeměněna na dvojjazyčné gymnázium, zbývající tři třídy zůstanou ve své dosavadní podobě jednojazyčné a budou se postupně přeměňovat na dvojjazyčné, aby se žákům ulehčil přechod na německé vyšší školy

6.2.2. Databáze Země světa – denně aktualizované údaje o všech zemích světa.

- Vyhledávací aspekty – země (název státu), název rubriky, kód státu, titulek, slova v textu.

- Příklady existujících rubrik – bezpečnost (bezpečnostní organizace), náboženství, organizace, politické strany, „přepisy“ (pravidla pro přepis jmen z daného jazyka do češtiny), přírodní poměry, vlády, volby atd.

- Příklad (zkrácené) informace z tohoto souboru:

Belize – DĚJINY

původní obyvatelé Indiáni kmene Mayů

1502 – území objevil Kryštof Kolumbus

1509–1524 – za bojů Španělska o nadvládu nad Střední Amerikou se severní část území stala součástí Nového Španělska (Mexiko), jižní část součástí generálního kapitanátu Guatemala

1638 – v povodí řeky **Belize** se začali usazovat první britští osadníci; až do konce 17.stol. to byli hlavně piráti a kolonisté z Jamajky, kteří využívali práce černých otroků při dobývání vzácných dřev a na plantážích 1798 – srážky mezi britskými osadníky a španělskými kolonizátory skončily porážkou Španělska 1840–1973 – území se nazývalo Britský Honduras

1859 – Guatemala uznala právo Velké Británie na toto území; zároveň se obě země zavázaly společně vybudovat suchozemskou nebo vodní cestu z města Guatemaly k pobřeží Atlantského oceánu; Británie dohodu neratifikovala, což položilo základ k tomu, že Guatemala si dodnes dělá nároky na část území **Belize**

1862–1884 – britská korunní kolonie spravovaná společně s Jamajkou

1884–1964 – britská korunní kolonie samostatně spravovaná

1940 – Guatemala prohlásila smlouvu z 1859 za neplatnou

1945 – Guatemala zahrnula nárok na území **Belize** do své ústavy

.....

od 21.9.1981 – nezávislý stát; Guatemala nový stát neuznala a činí si nadále územní nároky; v **Belize** proto zůstal malý kontingent britských vojsk jako ochrany před guatemalskou agresí (Guatemala oficiálně uznala nezávislost **Belize** 5.9.1991, územní požadavky trvají)

.....

9.1.1991 – **Belize** se stala členem Organizace amerických států

.....

15.července 1995 – **Belize** a Kuba navázaly diplomatické styky

25.srpna 1996 – podle mediálních zpráv překročili belizské jednotky hranice a ohrožovali guatemalské vojáky

27.srpna 1998 – parlamentní volby, vítězná opoziční Sjednocená lidová strana (PUP) získala ve Sněmovně reprezentantů 26 z 29 křesel

28.srpna 1998 – předsedou vlády jmenován vůdce PUP Said Musa

3.září 1998 – jmenována vláda premiéra Musi, jenž bude vykonávat i úřad ministra zahraničí

6.2.3. Biografie – životopisná data osob, jež se podílejí na politickém, hospodářském, kulturním či sportovním dění v ČR i v zahraničí. Dokumenty jsou u významných politických osobností doplněny o tzv. politický profil.

Jméno: **VÁCHAL, Josef**

Lokace: **ČR**

Klíčová slova: biografie; dílo; vyznamenání; ex

VÁCHAL, Josef ČR

23.9.1884, Milavče (okr. Domažlice)

†10.5.1969, Studeňany (okr. Jičín)

vyučení knihvazač, 1902

studium na soukromé malířské škole A.Kalvody a R.Béma, 1905

studium na soukromé grafické škole A.Herverta, 1906

ilustrátor knih, 1908–1946

zakládající člen skupiny Sursum a spoluzakladatel revue Veraikon, 1910

zemřel 10.5.1969, Studeňany (okr. Jičín)

Dílo:

Malíř, grafik, sochař, knihař, řezbář, rytec a spisovatel. Ve výtvarné práci byl autodidakt, prošel vlivem symbolizmu, secese a expresionizmu, usiloval však o tvůrčí svobodu v obsahové i formální stránce své tvorby. Projevily se u něj i některé prvky surrealizmu. Obrazy, grafiky i knihy-texty jsou prostoupeny satanstvím, mystičností, pitoreskností a baladičností. Vytvářel vlastní knihy s dřevorytovými ilustracemi a vyřezávaným písmem. Objevil nové grafické technické postupy – mnohobarevný tisk z jedné desky. Jeho dílo představuje 2 000 černých i barevných dřevorytů, 17 grafických cyklů a přes 100 knih vlastnoručně vázaných, tištěných a opatřených dřevoryty. V roce 1993 bylo v Litomyšli otevřeno Váchalovo muzeum v domě Josefa Portmana, který Váchal ve 20 letech vyzdobil freskami.

Kníží tvorba mj.:

Vidění sedmera dnů a planet (1910)

Přepěkné čtení o jasnovidném Vavřincovi (1913)

Nový pekelný žaltář aneb Divové dábělští (1913)

Dokonalá magie budoucnosti, utvořená krásna a lásky, jakož i přetržením tradic starých magií a věr (1921–1922)

Nový kalendář tolerancý na rok 1923 aneb Rokodník (1923)

Ďáblova zahrádka aneb Přírodopis strašidel (1924)
Krvavý román (1924, zfilmován 1993)
Koruna bludařstva, to jest Postyla kacířská (1926)
Mor v Korčule (1927)
Čarodějnická kuchyně (1928)
Malíř na frontě (1929)
Šumava umírající a romantická (cyklus, 1931)
Orbis pictus aneb Doplnky k J.A.Komenského Světu v obrazech (1932)
Receptář barevného dřevorytu (1934)
Váchalův Havran dle světoznámého vzoru přejinačený, do českého převedený a značně rozšířený a zmodernizovaný, s velmi vtipně na nové brdo upravenými nevermore (1937)
Kázání proti hříchu (1939)
Ďáblova odstředivka aneb Uvedení do mystéria knihoznaček (1940–1941)
Ďábel a boj proti němu církví a osvícenci (sebrané přednášky, 1996)
Samostatné výstavy mj.:
Praha 1921, 1934, 1967
Brno 1926
Olomouc 1927, 1967
Hradec Králové 1930, 1970
Roudnice nad Labem 1984
Nová Paka 1993
Výstavy v zahraničí: Itálie, Německo

Vyznamenání:
zasloužilý umělec (1969)

6.2.4. Očekávané události – denně doplňované informace o očekávaných událostech přibližně na rok dopředu.

- Vyhledávací aspekty – rubrika, datum od začátku a konce hledaného časového úseku, slova v textu.
- Rubriky – politické a kulturní události v ČR na každý den zvlášť, zahraniční, ekonomické, sportovní.

KULTURA – 26.6.1999

=====

Uzávěrka soutěže o Cenu Jiřího Ortena, kterou pořádá nakladatelství Mladá fronta. Básně i prózu mohou do soutěže přihlásit nakladatelé, redakce časopisů, deníků a rozhlasových i televizních stanic a veřejné knihovny. Díla musejí být v českém jazyce a tvůrcům nesmí být v době jejich dokončení více než 30 let. Další podmínkou je buď realizované, nebo chystané knižní vydání nominovaného díla, případně časopisecké otisknutí jeho podstatné části v posledních dvanácti měsících před uzávěrkou.

Přihlášené texty je třeba odevzdat v pěti kopiích do sekretariátu nakladatelství Mladá fronta, Chlumova 10, 130 00 Praha 3. (ČTK/14.5.1999).

PRAHA sobota 26. června

13:00, Stadión mládeže Na Santince, Praha 6

Koncert Dejvické hudební léta, na kterém vystoupí Ivan Hlas se skupinou Navi Papaya, Krausberry, Ondřej Hejma a další známí hudebníci. Výtěžek akce včetně honorářů pořadatelé věnují nadaci Národ dětem při Klinice dětské onkologie v Praze Motole. ČTK to sdělila Vendula Kvapilová z agentury Velus. V případě nepříznivého počasí se uskuteční na Zimním stadiónu HC Praha v ulici Na Rozdílů v šestém obvodu. (ČTK/21.6.1999).

BRNO sobota 26. června

Brněnská přehrada

Zahájení dvoudenních Vodních slavností aneb Klání turnajových lodic na Brněnské přehradě. Historická veselice s divadelními, hudebními a tanečními produkcemi. Vyvrcholí soutěží týmů ze dvou měst, které zvítězí v předkolech v Olomouci, Přerově a Ostravě. Pořádá umělecká agentura Requiem z Hranic na Moravě. (ČTK/24.1.99)

OSTRAVA sobota 26. června

Ostrava

Volba Gay man 1999. (ČTK/27.3.1999).

OSTRAVA sobota 26. června

Ostrava

Zahájení tříhodinové folkové a estrádní šou s názvem A život je skvělý. Pořad uvádí komik Petr Novotný společně s Jiřinou Bohdalovou, Karlem Šípem a Josefem Náhlavským. Pětiměsíční projekt, v němž se vystřídá kolem 60 herců, zpěváků a skupin, začíná v Ostravě. Pokračuje v Hradci Králové, Otrokovicích, Čeladné (okres Frýdek-Místek), Přerově a vyvrcholí v říjnu v Brně. (ČTK/14.5.1999).

PROSTĚJOV sobota 26. června

Prostějov

Závěr celostátního festivalu poezie Wolkrův Prostějov, který byl zahájen 22. června. (ČTK/9.1.99)

JIHLAVA sobota 26. června

Jihlava

Pokračuje třídenní 42. festival sborového umění, kterého se zúčastní pěvci z Norska, Nového Zélandu, Velké Británie a Polska. Součástí festivalu je tradičně seminář, tentokrát věnovaný sborové tvorbě Nového Zélandu. (ČTK/22.6.1999).

TEPLICE sobota 26. června

Proběhne první aukce výtvarných děl. Zájemcům nabídne 40 výtvarných děl od 13 severočeských a středočeských umělců v celkové hodnotě 298.600 korun. Pořádá teplická výstavní síň Auxilium. (ČTK/20.6.99)

LOMNICE NAD POPELKOUB (okres Semily) sobota 26. června

10:00, Městské muzeum a galerie, Husovo náměstí 43/44

Zahájení výstavy s názvem Drahé kameny a minerály. Během výstavy budou zpřístupněny také stálé expozice mineralogie, zoologie, etnografie, historie města, Pamětní síň rodu Šlechtů a galerie oblastních výtvarníků. ČTK to sdělil Jan Drahoňovský z Městského muzea a galerie, tel.: (0431)671872.

ŘEVNICE (okres Praha-západ) sobota 26. června

12:00, areál letního divadla v Řevnicích

Zahájení festivalu nazvaného „8. Rock pro Zelený tulipán aneb Vokno 20 let“. Na festivalu vystoupí zpěváci a skupiny Tony Ducháček a Garage, Velvet Underground Revival, Psi vojáci, Svatopluk Karásek, Pod Černý vrch, Nahoru po schodišti dolů band a další. ČTK to sdělili zástupci pořadatelů.

STRÁŽNICE (okres Hodonín) sobota 26. června

Strážnice

Pokračuje 54. ročníku Mezinárodního folklórního festivalu Strážnice 99, kterého se zúčastní přibližně 1600 účinkujících z České republiky a 450 ze zahraničí. Potrvá do 27. června. (ČTK/27.3.,1.6.1999).

ČIMELICE (okres Písek) sobota 26. června

Zámek

Dny otevřených dveří v čimelickém zámku, který se stane Mezinárodním rezidenčním centrem umělců. Akce představí tvorbu umělců letošního prvního ročníku, a to umělců z ČR, Spojených států, Nizozemska, Slovenska, Polska, Ruska, Litvy, Chorvatska a Makedonie. Zastoupenými obory jsou malba, instalace, socha, video, fotografie a literatura. Další Den otevřených dveří se má uskutečnit 4. září. (ČTK/23.6.1999).

6.2.5. Sporty – soubor sportovních informací zahrnující zejména přehledy mistrů světa či Evropy nebo vítězů v různých sportovních odvětvích, výsledky vrcholových mezinárodních událostí, vývojové tabulky světových a českých rekordů v atletice, charakteristika hlavních fotbalových a hokejových klubů, chronologické přehledy dopingových afér.

• Vyhledávací aspekty – sport, disciplína, soutěž, rok, lokace-místo, titul, název dokumentu, slova v textu

Název: Mistrovství světa ve snowboardingu 1999

Sport: SNOWBOARDING

Disciplína:

Soutěž: MS

Rok: 1999

Pohlaví: M; W

Místo: Svět; Německo; Berchtesgaden

MISTROVSTVÍ SVĚTA VE SNOWBOARDINGU 1999

11.– 17.ledna, Berchtesgaden

=====

MUŽI:

—

Paralelní slalom:

1. Nicolas Huet
2. Matthieu Bozzetto (oba Fr.)
3. Werner Ebenbauer (Rak.)
4. Maard (Švéd.)
5. Behounek (Něm.)
6. Chiquet (Fr.)

Obří slalom:

1. Markus Ebner (Něm.) 2:12,2 min.
2. Maxenc Idesheim (Fr.) 2:13,3
3. Stefan Kaltschütz 2:13,8
4. Waldner (oba Rak.) 2:14,0
5. Richardson (Švéd.) 2:14,3
6. Price (USA) 2:14,8

Paralelní obří slalom:

1. Richard Richardsson (Švéd.)
2. Stefan Kaltschütz
3. Harald Walder (oba Rak.)
4. Frenademetz (It.)
5. Copp (Švéd.)
6. Huet (Fr.)

U–rampa:

1. Ricky Bower (USA) 44,0 b.
2. Fredrik Sterner (Švéd.) 43,1
3. Timo Aho (Fin.) 41,7
4. Collomb-Patton (Fr.) 41,6
5. Horwitz (USA) 36,2, ...
21. David Horváth (ČR) 29,9

Boardercross:

1. Henrik Jansson
2. Magnus Sterner (oba Švéd.)
3. Steggall (Austr.)
4. Jenson (Kan.)
5. Gunnarson (Švéd.)
6. Ebenbauer (Rak.)

ŽENY:

Paralelní slalom:

1. Marion Poschová (It.)
2. Isabelle Blancová (Fr.)
3. Sandra Farmandová (Něm.)
4. Rubyová (Fr.)
5. M. Rieglerová (Rak.)
6. Raniglerová (It.)

Obří slalom:

1. Margerita Pariniová (It.) 2:18,51 min.
2. Sondra Van Ertová (USA) 2:19,24
3. Lidia Trettelová (It.) 2:20,10
4. Rieglerová (Rak.) 2:20,32
5. Raniglerová (It.) 2:20,45
6. Fingerlosová (Rak.) 2:20,96, ...
27. Petra Elsterová 2:33,40
29. Zuzana Vojtěchová (obě ČR) 2:34,57

Paralelní obří slalom:

1. Isabelle Blancová (Fr.)
2. Rosey Fletcherová (USA)
3. Aasa Windahlová (Švéd.)
4. Rubyová (Fr.)
5. C. Rieglerová (Rak.)
6. M. Rieglerová (Rak.)

U-rampa:

1. Kim Staceyová (USA) 41,9 b.
2. Dorian Vidalová (Fr.) 41,0
3. Anna Hellmannová (Švéd.) 35,0
4. Bourdierová (Fr.) 34,0
5. Pescostaová (It.) 31,1
6. Wehrová-Haslerová (Něm.) 29,3

Boardercross:

1. Julia Pomagalská (Fr.)
2. Marija Tikvinská (Rus.)

3. Guerriyová (Fr.)
4. Bergdahlová (Švéd.)
5. Rieglerová (Rak.)
6. Laissusová (Fr.)

6.2.6. Výročí – výročí významných událostí a osobností v ČR i v zahraničí, řazena podle let, měsíců a dní, průběžně se dopisují nové osobnosti a události.

- Vyhledávací aspekty – rubrika (domácí a zahraniční), den, měsíc, rok, slova v textu.

16. ZÁŘÍ

- 1900 – nar. Antonín Kozina, vědec, obor: hutní inženýrství (zemř. 27.11.1970)
 1905 – nar. Vladimír Holan, básník (zemř. 31.3.1980)
 1910 – nar. Václav Hanuš, kameraman
 1940 – nar. Petr Čepek, herec (zemř. 20.9.1994)
 1945 – nar. Ondřej Suchý, spisovatel, scenárista, karikaturista, rozhlasový a televizní moderátor
 1970 – zemř. Josef Gabriel, malíř a jevištní výtvarník (nar. 2.6.1902)
 1871 – zemř. Jan Erazim Vocel, archeolog, literární historik a spisovatel (nar. 23.8.1803)
 1971 – zemř. Vojtěch Tittelbach, malíř (nar. 30.7.1900)
 1986 – zemř. Karel Svoboda, malíř (nar. 14.1.1896)
 1986 – zemř. Jan Nušl, sochař (nar. 19.10.1900)
 1954 – nar. Stanislav Hložek, zpěvák
 1817 – Václav Hanka „nalezič“ Rukopis královédvorský ve věži kostela sv. Jana Křtitele ve Dvoře Králové n.L.
 1897 – nar. Alois Metelák, sklářský výtvarník (zemř. 4.11.1980)
 1897 – nar. Otakar Štorch-Marien, bibliograf a spisovatel, založil nakladatelství Aventinum (zemř. 12.3.1974)
 1897 – nar. Jan Bedrna, vědec, obor: chirurgie (zemř. 25.9.1956)
 1927 – nar. Karel Gut, hokejista a hokejový trenér
 1932 – nar. Zdeněk Drahota, vědec, obor: buněčná fyziologie
 1937 – nar. Pavel Bobek, zpěvák
 1933 – v Praze začalo hrát Divadlo 34, později Divadlo E.F. Buriana; zrušeno 28.6.1991
 1938 – československá vláda zakázala Sudetoněmeckou stranu a její úderné oddíly
 1983 – zemř. Stanislav Bíroš, malíř a grafik (nar. 12.11.1901)
 1993 – zemř. František Jílek, dirigent (nar. 22.5.1913)
 1998 – Senát Parlamentu ČR poprvé zasedal v novém jednacím sále

7. Informační soubory ČTK pro práci knihoven a informačních středisek.

Z předchozího textu a ukázek je zřejmé, jak užitečným nástrojem by mohly být informace ČTK v knihovnách.

Infobanka ČTK představuje vlastně jakousi „živou“, komplexní encyklopedii, která zahrnuje všechny možné aspekty společenského, politického i kul-

turního života, ekonomická data i sportovní výsledky.

Najdeme zde všechny důležité události, které se odehrály právě teď, nebo události, které byly „novinkami“ již před více než deseti lety, i upozornění na ty události, které jsou teprve očekávány v budoucnu. Najdeme zde všechny důležité informace ze světa, z České republiky, Slovenska i z jednotlivých regionů.

Pohodlné uživatelské prostředí umožňuje prostřednictvím sítě Internet nalézt rychle právě ty hledané, aktuální či starší informace, které jsou jinde nedostupné.

Infobanka ČTK jistě nenahradí specializované publikace, slovníky apod., ale může být dobrým pomocníkem především díky neustálé aktualizaci: den po dni a minutu po minutě.

Infobanka ČTK v rukou knihovníků a dalších informačních profesionálů se může stát hodnotným příspěvkem pro jejich práci pro veřejnost na poli vzdělanosti, rozvoje demokracie a hospodářské prosperity.

ANOPRESS, spol. s r.o.

Jan Kozel, Anopress Praha

Informační agentura Anopress shromažďuje a zpracovává plné texty novinových a časopiseckých článků, doslovné přepisy televizních a rozhlasových relací a vybrané knižní a jiné soubory encyklopedického a referenčního charakteru. Ve spolupráci s jednotlivými vydavateli vytváří agentura unikátní databanku plných textů českých tištěných i elektronických médií, doplněnou o další informační zdroje. Současná databáze Anopressu je tvořena více než 160 zdroji, z nichž 152 je denně doplňováno a aktualizováno. Dnes jsou v databázi zařazeny mj. plné texty všech celostátních a regionálních deníků. Objem dat dosahuje řádu desítek GB.

TECHNOLOGIE

Pro práci s daty je používána vysoce výkonná vyhledávací technologie společnosti VERITY, kterou využívají například zpravodajské služby celé Evropy a USA, armády NATO, banky a velké společnosti, ale i tisková agentura Reuter. V současné době představuje tato technologie nejvýkonnější prohledávací systém. K vyhledávání využívá tzv. tématické stromy – TOPIC, kterými je možno popsat jakýkoli jev, činnost, organizační strukturu, odlišit jednotlivá témata, jména apod.

Při zpracování většiny zdrojů používá Anopress vlastní extrakční program, který umožňuje vybírat textové informace z PostScriptových souborů (tj. grafického formátu pro řídicí systémy tiskáren), které získává od vydavatelů. Zdroje, které jsou k dispozici pouze v tištěné podobě, se zpracovávají na technologické OCR lince. Ta umožňuje zpracovávat i tiskové formáty až do velikosti A3.

VYHLEDÁVÁNÍ

Přes jednotlicí prostředí prohlížeče WWW služby sítě Internet může uživatel aktivně vyhledávat, analyzovat a ukládat vybraná data. Kromě jednoduchého a přehledného výstupu vyhledaných informací může navíc využívat unikátních funkcí – shlukování a sumarizace. Tyto funkce umožňují vytvářet anotace vybraných zpráv a nacházet dopředu neznáme souvislosti mezi vyhledanými informacemi. Systém vytváří automaticky hlavičku každé zprávy, která obsahuje název, zdroj, datum, ročník, autora, rubriku, stránku a identifikační číslo. Systém rovněž umožňuje tuto hlavičku doplnit o další údaje. Díky těmto a dalším funkcím je toto fulltextové vyhledávání nejdokonalejším systémem v České republice. Podle dostupných pramenů neexistuje podobný systém ani nikde jinde v Evropě.

Anopress rovněž vyvinul vlastní aplikační software pro zpracování nových titulů, zejména encyklopedií, do elektronické podoby v podobě CD ROM. Tento software splňuje všechny požadavky jako plnohodnotná multimediální aplikace s důrazem na vyhledávání a seskupování informací – viz např. CD ROM Kronika lidstva.

MONITORING

Pro pravidelné sledování a vyhodnocování jednotlivých témat, oblastí, titulů, autorů apod. je možné využívat tzv. profilace zpráv pomocí tématických stromů – TOPICů. Po každém zařazení nové zprávy do databáze, systém ihned informaci, která odpovídá předem zadanému dotazu, vybere a odešle příslušnému uživateli. Ten může dále informace vyhodnocovat, připojovat k nim vlastní údaje, komentář, nebo je exportovat do různých formátů, či vytvářet z nich přímo stránky WWW. Jedinečnou funkcí je okamžitý grafický výstup hodnocených zpráv podle zdrojů, oblastí, témat a autorů.

Společnost Anopress spolupracuje s Národní knihovnou v Praze na propojení bibliografických záznamů uložených a zpracovávaných v Národní knihovně s plnými texty článků v databance Anopressu. Rovněž společně s Národní knihovnou připravuje Anopress sdružení uživatelů, které by umožnilo jednotlivým knihovnám přístup do celé databáze Anopressu za velmi výhodných finančních podmínek.

Veškeré údaje o databance Anopressu, jednotlivých produktech, službách a zdrojích jsou přístupné na Internetu na adrese www.Anopress.cz. Jakékoli další informace lze získat i v sídle firmy.

Kontakt:

Anopress, spol. s r.o.

Gorazdova 24, 120 00 Praha 2

Tel.: 02 / 249 07 561, 569, 568

Fax: 02/ 249 13 817

e-mail: marketing@anopress.cz

PŘÍPRAVA A POSKYTOVÁNÍ DAT PO INTERNETU

Jan Mottl, Albertina icome Praha s.r.o.

Příprava, zpracování a poskytování dat po Internetu.

Mohu vám s radostí oznámit, že i v letošním roce bude naše stanice vysílat pravidelný magazín Snažíme se, SEČ můžeme. Při přenosu tohoto pořadu bude experimentálně použita nová přenosová technologie.

Dovolte abych vás krátce seznámil s obsahem pořadu:

Aktuální zpravodajství z domova a možná i ze zahraničí. SAFE – prostředek pro přípravu, zpracování a poskytování dat po Internetu. Informace o projektu Digitalizace regionálních monografií a periodik. Anketa.

I toto je digitální dokument.

Pro případ, že se dostaneme při vysílání našeho magazínu do časové tísně, mám od režiséra povoleno, reportáž o produktu SAFE vypustit z pořadu. Nechci vás o ni ochudit, proto přikládám krátké povídaní. Všechny případné zájemce o tento produkt prosím, aby nás kontaktovali přímo na našem stánku.

SAFE,

aneb jak bezpečně vytvořit, zpracovat, uložit a poskytnout digitální kopie.

Před několika lety jsme začali s digitalizací rukopisů a starých tisků. Naše zkušenosti z provozu digitalizačního pracoviště jsme využili při vytváření systému SAFE. Dokumenty vytvořené v tomto systému odpovídají doporučení UNESCO. Dodržování tohoto doporučení zaručuje nadčasovost vytvářených digitálních dokumentů. a jejich nezávislost na konkrétním programovém vybavení. K práci s těmito dokumenty stačí libovolný internetovský prohlížeč.

Pro tvorbu digitálních dokumentů jsme postupně vytvořili ucelené programové vybavení, které jsme rozdělili do tří základních na sebe navazujících celků. Výroba, archivace a zpřístupnění digitálních dokumentů.

SAFE – Výroba digitálních dokumentů

Při hromadné výrobě digitálních dokumentů se zákonitě po čase dostanete do organizačních problémů. Program na řízení a kontrolu výroby digitálních dokumentů vám tyto problémy pomůže vyřešit. Vstupem do výroby je seznam požadavků na digitalizaci dokumentů. Výstupem je dokument v DOBM struktuře. Při výrobě jsou využívány samostatné programy pro vytváření

popisů, zpracování obrázků a kompletaci digitálního dokumentu do DOBM struktury.

SAFE – Archiv digitálních dokumentů

Fyzický archiv

Na proces výroby navazuje archivace digitálních dokumentů. Program umožňuje zaznamenávat informace o uložení médií, vyhledání a editaci těchto informací. Uchovává naměřené hodnoty určující bezpečnost uložení digitální informace na CD-R médiu. Na základě výsledku měření stanovuje datum následné kontroly případně doporučí výrobu nové archivní kopie.

Digitální archiv

Pro on-line poskytování digitálních dokumentů po Internetu umožňuje programové vybavení vytvářet soubory, které slouží k zpřístupňování digitálních dokumentů. Do digitálního archivu je možno přijímat i digitální dokumenty vytvořené na jiných pracovištích dodržujících DOBM strukturu.

Program umožňuje on-line editaci popisných dat dokumentů a následné zpětné vytvoření DOBM struktury pro uložení na přenosná média. Zároveň umožňuje i načtení dodatečně vytvořených of-line popisů.

SAFE – Poskytování digitálních dokumentů

Program utváří v kombinaci s programem pro výrobu a archivaci logický celek. Jeho pomocí lze zadávat požadavky na jednotlivá pracoviště digitalizace. Zajišťovat přístup k dokumentu uloženému v digitálním archivu. Autorizovat přístup k jednotlivým digitálním dokumentům. Vyhledávat digitální dokumenty v databázi uložené v archivu. Vytvářet Výpisy provozních a uživatelských statistik. Zprostředkovávat editaci popisů digitálních dokumentů uložených v archivu a další činnosti související z poskytováním.

Zaujal Vás SAFE. Máte zájem o podrobnější informace. Určitě nás kontaktujte. Rádi Vám poskytneme další informace.

DIGITÁLNÍ KNIHOVNA ČESKÝ PARLAMENT

Hana Vrbíková, Parlamentní knihovna ČR v Praze

Digitální knihovna Český parlament se představuje

Digitální knihovna je definována jako informační systém, který využívá moderní informační a komunikační technologie pro získávání, uchovávání, organizaci, vyhledávání, šíření a zpřístupňování digitálních materiálů uživatelům.¹ Přičemž obsahem digitální knihovny nejsou jen textové informace, ale i obrazové materiály, zvukové nahrávky nebo video. Parlamentní knihovna společně s odborem informatiky Kanceláře Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR začala vytvářet digitální knihovnu Český parlament v roce 1996. Cílem tohoto rozsáhlého projektu bylo nejen široké zpřístupnění ojedinělé sbírky parlamentářií, která se nachází v opravdu ucelené podobě pouze v Parlamentní knihovně, veřejnosti, ale také ochrana a dlouhodobá archivace materiálů na novém druhu média. Na Internet byla digitální knihovna vystavena na podzim 1997 a její URL je <http://www.psp.cz/eknih/>.

Digitální knihovna stejně tak jako knihovna klasická slouží určitému okruhu uživatelů. V našem případě jsou to především poslanci, senátoři, zaměstnanci parlamentu a státní správy, politici, právníci, lidé z oblasti médií, studenti, soukromé firmy, historici a občané, které zajímají věci veřejné. A co jim může naše digitální knihovna zatím nabídnout?

- Těsnopisecké zprávy (tj. doslovné záznamy všech řečí pronesených v parlamentu) prvních schůzí Českého sněmu z roku 1861, které jsou zaznamenány ještě napůl v češtině a napůl ve švabachu. Zajímavostí jsou jistě také těsnopisecké zprávy posledního volebního období Českého sněmu od roku 1908–1911.

- Kompletně všechny těsnopisecké zprávy od roku 1918 až do současnosti. Co to znamená? Můžete si přečíst, jak probíhala volba Masaryka prvním prezidentem v roce 1918, co se dělo v Národním shromáždění před Mnichovem nebo kolem Pražského jara, ale i to, co bylo řečeno při poslední schůzi parlamentu.

- Parlamentní tisky (to jsou návrhy zákonů, mezinárodní smlouvy, státní rozpočty, interpelace, zprávy, stanoviska vlády, usnesení výborů, pozměňovací návrhy), kterými se digitální knihovna postupně doplňuje. V současnosti jsou již tisky některých volebních období kompletně zpracovány.

- Novější volební období parlamentu jsou navíc doplněny o další dokumenty, jako usnesení Poslanecké sněmovny, usnesení jednotlivých výborů,

---

¹TKAČÍKOVÁ, Daniela. Digitální knihovny v praxi. Ikaros [online]. 1998, č. 7. URL: <http://ikaros.ff.cuni.cz/ikaros/1998/c07/lesk.htm>

zprávy výborů, pozvánky na schůze atd. Tyto materiály již nebyly digitalizovány z papírových předloh, ale z textových souborů konvertovány do HTML formátu, ve kterém jsou pak vystaveny na Internetu. .

- Digitální knihovna je současně neustále doplňována o nejnovější materiály z parlamentu, a to jak o těsnopisecké zprávy, které se objevují na Internetu ještě dříve, než byly autorizovány, tak o většinu parlamentních tisků. V posledních dvou volebních obdobích jsou navíc vzájemně propojeny těsnopisecké zprávy s tisky, poslanci a výsledky hlasování.

- Digitální knihovna obsahuje kromě textů rovněž obrázky. Jedná se např. o podpisy autorů navrhovatelů zákonů nebo o nejrůznější netextové části dokumentů, které se vyskytují především v interpelacích. Jsou to většinou přílohy, kterými se autor snaží dokumentovat určitý jev pomocí útržků z novin, obrázků atd.

- Novinkou a zpestřením bude určitě doplnění digitální knihovny o zvukové záznamy, které se snažíme získat z archívu Českého rozhlasu. Některé řeči poslanců tak bude možné si nejen přečíst, ale i živě poslechnout.

Orientace a možnosti vyhledávání v digitální knihovně

Podstatou digitálních knihoven není pouze digitalizace fyzických materiálů, ale především také organizace elektronických fondů za účelem zkvalitnění přístupu k informacím. Tento přístup by měl umožňovat vhodné způsoby vyhledávání pro široký okruh rozdílných uživatelů distribuovaných na síti.²

Základní orientaci v digitální knihovně Český parlament poskytuje její chronologické členění na jednotlivá volební období. Každé volební období pak nabízí přístup ke všem dokumentům, které již byly digitalizovány, minimálně tedy alespoň k těsnopiseckým zprávám. Všechny těsnopisecké zprávy jsou rozděleny na celky podle jednotlivých schůzí a v rámci nich na jednotlivé jednací dny. Toto dělení je velice praktické. Navíc byl pro těsnopisecké zprávy všech volebních období automaticky vygenerován časový rejstřík, který je další šikovnou pomůckou při hledání. Tento rejstřík je aktuálně obnovován prakticky ihned po doplnění nových dokumentů do digitální knihovny.

Digitální knihovna nabízí také možnost fulltextového hledání. V současné době je možné hledat pomocí fulltextu jak v jednotlivých druzích dokumentů jednoho volebního období samostatně, tak v několika nebo ve všech kolekcích najednou, přičemž jednu kolekci tvoří jedno volební období. Odbor informatiky plánuje v nejbližší době instalaci vyšší verze tohoto fulltextu. Zde bych pro zajímavost uvedla možnost vyzkoušet si i jiný fulltextový nástroj prostřednictvím webovských stránek společnosti Anopress, která na základě spolupráce s Kanceláří Poslanecké sněmovny vystavuje v sekci svých bezplatných služeb část digitální knihovny.

---

²SCHATZ, Bruce. Report of the Library Perspective Working Group: Appendix 3–3 Library Perspectives. – In: LYNCH, Clifford – GARCIA-MOLINA, Hector. Interoperability, Scaling and the Digital Libraries Research Agenda: A Report on the May 18–19, 1995: IITA Digital Libraries Workshop, August 22, 1995. ¡URL: <http://www-diglib.stanford.edu/diglib/pub/reports/iita-dlw/part3.html>¡

Do budoucna chystáme také další pomůcky, které by měly zvýšit informační hodnotu celé DK. Přípravujeme například jmenný rejstřík poslanců od roku 1918 do současnosti, jenž by měl obsahovat odkazy na všechna místa v těsnopiseckých zprávách, kde dotyčný poslanec promluvil. Konkrétní ukázkou si můžete prohlédnout již v kolekci tohoto volebního období. Dalším vylepšením by mělo být obohacení obsahů schůzí těsnopiseckých zpráv o hypertextové odkazy přímo do textů. V těsnopiseckých zprávách tohoto a minulého volebního období již toto provázání existuje, bude však potřeba zpětně doplnit i ve starších kolekcích.

Možnosti digitální knihovny a její využití

Obecně platí a všichni to můžeme z vlastní zkušenosti jistě potvrdit, že digitální médium je výhodnější k vyhledávání informací, zatímco fyzické je naopak příjemnější ke čtení. V digitální knihovně však tato výhoda fyzického média ztrácí na síle, protože do popředí vystupuje další velké pozitivum digitální knihovny, což je zprostředkování informací v pravém slova smyslu vzdáleným uživatelům.

Naše digitální knihovna je otevřena 24 hodin denně a navštívit ji může kdokoliv. Jedinou nutnou podmínkou je přístup na Web. Ze statistiky (data k 20.6.1999) na serveru Poslanecké sněmovny, která je kromě referenčních dotazů jedinou zpětnou vazbou o využitelnosti digitální knihovny, vyplývá, že ji v průměru za posledních devět měsíců navštívilo asi 1 150 serverů měsíčně

a měsíčně je otevřeno průměrně 33 332 jejich stránek. Potěšitelné a povzbuzující pro nás je, že lze pozorovat kontinuální nárůst počtu přístupů (viz. prostřední řádek v grafu).

Digitální knihovna Český parlament se neustále vyvíjí. Nejen že je doplňována o nové historické i aktuální dokumenty, ale zdokonaluje také své vyhledávací metody a navigaci. Stále vyspělejší informační technologie skýtají nové, dosud nevyužité možnosti využití i v této oblasti. Tak je možné např. vyhledávat a nalézat nové, dříve neznámé, souvislosti v textech, což může být velice zajímavé pro bádání historiků. Zde na tomto poli se skrývá ještě široké pole působnosti.

Závěrem bych ráda ještě jednou zdůraznila, že celý projekt digitální knihovny Český parlament je založen na úzké spolupráci Parlamentní knihovny s odbohem informatiky, bez níž by její vznik a další rozvoj nebyl vůbec možný.

VLIV INTERNETU NA ZKVALITŇOVÁNÍ SLUŽEB LÉKAŘSKÝCH KNIHOVEN ČR

Helena Bouzková, Národní lékařská knihovna v Praze

Eva Lesenková, Institut postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví

Sít veřejných informačních služeb ve zdravotnictví (VISZ), která se transformovala na počátku 90. let z Odvětvového systému vědeckých lékařských informací (OSVLI), zahrnuje asi 200 knihoven a informačních středisek. Tyto spadají nejen do rezortu zdravotnictví, ale např. i školství, vnitra atd. Z počtu 200 knihoven prochází každoročně akreditačním řízením, které organizuje rezort zdravotnictví, cca 130 knihoven a informačních středisek, které poskytují knihovnicko-informační služby a podílejí se na vytváření sítě VISZ. Součástí akreditačního řízení je i sledování určitých parametrů, podle kterých se kvalita knihoven hodnotí. Tyto eviduje metodické oddělení Národní lékařské knihovny a na jejich podkladě můžeme mapovat i rozvoj Internetu v síti VISZ.

Lékařské knihovny, do kterých od počátku 90. let pronikaly nové informační technologie, byly s Internetem seznamovány později, než knihovny rezortu školství. Mezi první, které se seznamovaly s pojmy TCP/IP, URL adresa, SLIP server, doména, telnet elektronická pošta, FTP, GOPHER a WWW a http patřily především integrované knihovny, které slouží rezortu školství i zdravotnictví (lékařské fakulty a fakultní nemocnice), knihovna IPVZ a NLK. Tyto zkušenější předávaly informace těm dalším a postupně došlo k nárůstu knihoven a informačních středisek, které mají možnost využívat Internet.

Následující tabulka zobrazuje počet počítačových stanic ve 130ti akreditovaných lékařských knihovnách:

rok 1995	212
rok 1996	299
rok 1997	348
rok 1998	396

Počet knihoven připojených k Internetu (z celkového počtu 130 akreditovaných):

rok 1995	13
rok 1996	25
rok 1997	40
rok 1998	64

Z tabulky vyplývá, že v roce 1998 bylo k Internetu připojeno 49 % knihoven (a lze předpokládat, že toto číslo postupně ještě vzroste).

Následující řádky nám naznačují, které možné oblasti při poskytování knihovnicko – informačních služeb Internet zasáhl:

- I**–Interlibrary Loan, Interactive Learning (MVS, MMVS, DDS, distanč.vzdělávání)
- N**–Networking (propojování sítí)
- T**–Telecommunication, Teleconference (telekomunikace, telekonference)
- E**–E-mail (elektronická pošta)
- R**–Resources, Retrieval Systém (zdroje, rešeršní systémy)
- N**–Newsgroups, News (novinky, diskusní skupiny)
- E**–Electronic Catalogues (elektronické katalogy – OPAC, souborné katalogy)
- T**–Thesaurus (tezaurus – vytváření, sdílení)

Budeme-li některé výše uvedené příklady aplikovat na síť VISZ, zjistíme, že:

- k objednávání MVS a MMVS, rešeršních požadavků, ale i základní komunikaci používají uživatelé i knihovníci služeb elektronické pošty,
- NLK využívá služby elektronického dodávání dokumentů pro MMVS z Univerzitní knihovny v Bielefeldu (JASON – Journal Articles Send ON demand), v roce 1998 bylo vyřízeno 531 objednávek, v prvním pololetí roku 1999 bylo vyřízeno 630 objednávek,
- celá řada primárních (elektronické časopisy, knihy) i sekundárních (bibliografické a faktografické databáze, katalogy OPAC jednotlivých knihoven, souborné katalogy – periodik a monografií) informačních pramenů je dostupná na Internetu a je využívána knihovníky, informačními pracovníky i uživateli samotnými – v resortu zdravotnictví na r. 1999 byla zakoupena licence na databázi Medline od firmy OVID a plný přístup k 15 ti časopisům pro vybrané knihovny, sdílení tohoto zdroje se provádí samozřejmě přes Internet,
- další nástroje, jako např. tezaury je možné prohlížet na Internetu,
- www – základní informace o knihovnách, adresáře, elektronické konference, diskusní skupiny patří ke každodenní náplni naší práce,
- možnost navázání mezinárodní spolupráce a vzdělávání.

Nové možnosti, které nám Internet v oblasti služeb nabízí, klade vyšší nároky na nás, pracovníky knihoven, ale i na uživatele našich služeb. Kromě ovládnutí nových technologií jsou to např. i otázky validity získaných informací, ochrany našich dat atd. Internet je jedním z nástrojů, který z klasických knihovníků, kteří každodenně spřádají www pavučiny informací, učiní informační brokery.

ORACLE LIBRARIES – AUTOMATIZOVANÝ SYSTÉM OLIB V KNIHOVNĚ CERGE–EI V PRAZE

Hana Štveráková, Knihovna CERGE-EI v Praze

Úvod

Příspěvek je věnován stručnému představení a popisu modulů a funkcí automatizovaného knihovnického systému OLIB, který rozšiřuje spektrum používaných knihovnických systémů v knihovnách České republiky.

Úvodem bych ráda představila knihovnu CERGE-EI v Praze, která se specializuje na poskytování ekonomické literatury a ekonomických informací. Jádro specifického poslání integrované knihovny CERGE-EI je obsaženo ve spojení oblasti výuky a vzdělávání s oblastí teoretického a aplikovaného vědeckého výzkumu, knihovna tedy plní současně dva úkoly. Slouží akademické obci Univerzity Karlovy, zejména pak pracovníkům CERGE - Centra pro ekonomický výzkum a postgraduální vzdělávání UK, a zároveň vědeckým pracovníkům Národohospodářského ústavu Akademie věd ČR, dále samozřejmě také odborné veřejnosti (uživatelé knihovny jsou studenti vysokých škol, pracovníci bank a dalších finančních institucí, atd.). (Název knihovny vznikl spojením zkratk anglických titulů obou institucí).

Knihovna byla otevřena veřejnosti v roce 1994. Vzhledem ke svým uživatelům je knihovnou dvojjazyčnou, čtenářům nabízí komunikaci jak v češtině, tak v angličtině, a rovněž také složení fondu této dvojjazyčnosti odpovídá. Novější fond je z převážné většiny v anglickém jazyce, ve starším fondu, převzatém z bývalého Ekonomického ústavu ČSAV, převládá čeština. V současné době knihovna pochopitelně nemá k dispozici pouze monografie a poměrně rozsáhlý fond časopisů (zhruba 300 titulů), ale také speciální a elektronické dokumenty. Katalog knihovny CERGE-EI v současné době obsahuje přibližně 8 000 titulů monografií, 8500 titulů šedé literatury a 250 titulů časopisů (zpracování časopisů průběžně pokračuje). V systému je evidováno 1150 uživatelů všech kategorií, většina z nich jsou čtenáři aktivní.

Historie

Novější fond knihovny CERGE-EI byl do roku 1997 čtenářům zpřístupňován pomocí elektronického katalogu ISIS, který byl v českých knihovnách zřejmě nejrozšířenější. Vývoj v oblasti automatizovaných knihovnických systémů však postoupil velmi rychle dál směrem k integrovaným systémům zahrnujícím nejen elektronický katalog dokumentů, ale i automatizaci dalších knihovnických činností, jejich zrychlení a zkvalitnění. A tak již od roku

1996 pracovníci knihovny CERGE-EI uvažovali o zakoupení systému, který by co nejlépe odpovídal požadavkům současných čtenářů. Uživatelé do naší knihovny často přicházejí s informačními požadavky, které svou podstatou vyžadují rešeršní zpracování a vyhledání všech dostupných zdrojů informací k požadovanému tématu. Rozsah těchto informací se neomezuje jen na lokální zdroje knihovny, ale pochopitelně také jsou využívány katalogy jiných knihoven, databáze a Internet. Právě různorodost existujících informačních zdrojů klade vysoké nároky na knihovni informační systém.

V prosinci roku 1996 po dlouhodobém a pečlivém průzkumu knihovna CERGE- EI dokončila výběrové řízení pro automatizovaný knihovnický systém a v souladu s vedením ústavu se rozhodla pro koupi systému OLIB anglické firmy Fretwell-Downing (Sheffield) v konkurenci systémů Aleph, Bibis, Tinlib a Dynix. Po splnění všech formálních náležitostí firma v dubnu 1997 instalovala v knihovně CERGE-EI systém OLIB v první verzi, verzi OLIB 6, která obsahovala především katalog. V následujícím období bylo nejdůležitějším úkolem připravit a provést konverzi dat z databáze ISIS do systému OLIB, definovat obsah jednotlivých polí databáze, resp. tabulek v systému OLIB a definování referenčních dat pro všechny moduly systému.

V červenci roku 1997, po konverzi dat z databáze ISIS a po importu těchto dat do lokální databáze v OLIBu, byla potom zahájena komplexní revize fondu, jak fyzická, tak obsahová. V rámci této revize pracovníci knihovny opatřili všechny fyzicky přítomné dokumenty čárovými kódy, v systému byly označeny dokumenty, které se nepodařilo při revizi nalézt a všechny dokumenty, které byly v průběhu revize vypůjčeny. Čárové kódy byly potom pochopitelně načteny do systému, kde v podstatě nahradily dosavadní přírůstková čísla dokumentů. V tomto období byla zahájena katalogizace monografií v systému OLIB, průběžné zaškolení všech knihovnic pro práci se systémem, a v září 1997 byl zpřístupněn katalog v novém systému pro uživatele naší knihovny.

Závěrem roku 1997 byla instalována další verze systému, a to verze OLIB 7.0.0. Tato verze již poskytovala již téměř všechny moduly, které jsme při nákupu systému požadovali, a pod touto verzí jsme rovněž zpřístupnili v experimentálním provozu katalog knihovny na Internetu. Testovací provoz spočíval hlavně v tom, že jsme katalog zveřejnili pouze v rámci lokální sítě v budově CERGE pro studenty a vědecké pracovníky ústavu. V současné době je v knihovně CERGE-EI v provozu verze systému OLIB 7.0.5c PRO Windows NT a této verzi bych se ve svém příspěvku ráda věnovala podrobněji.

Charakteristika systému

Knihovnický systém OLIB pracuje v architektuře klient/server pod databázovým serverem Oracle7. V knihovně CERGE-EI se jedná konkrétně o server určený pro Windows NT, pochopitelně však mateřská firma vyvíjí systém i v jiných prostředích, a to zejména v prostředí Unixu.

Základní rysy:

- grafické prostředí se standardními rysy Windows (tlačítka, možnost otevření a uspořádání více oken na obrazovce najednou, rolovací nabídky)
- data v katalogu jsou organizována v **doménách**: Titles (tituly), Names (autoři), Series (edice), Subject headings (předmětová hesla), Copies (exempláře), Classes (věcný třídění), Requests (požadavky), Users (čtenáři)
- práce s daty, která jsou do systému zadávána a uložena, je organizována v jednotlivých **modulech**: katalog, výpůjční modul, akvizice, správa seriálů, meziknihovní výpůjční služby
- podstatnou součástí systému jsou tzv. **referenční data**
- umožňuje hledání pomocí **klíčových slov (keywords)** v několika polích záznamu současně (např. pole názvu, autorů, názvu edice atp.)
- při vyhledávání v systému je možné používat znak % , který slouží jako zástupný („wildcard“) pro jeden nebo více znaků
- systém zahrnuje tzv. **normalizační pravidla**, pomocí nichž lze vylimovat některé nepříjemné stránky jazyka při vyhledávání, např. jedn. a množné číslo u podst. jmen
- systém nabízí tzv. **druhotné hledání (secondary searching)** pro nalezení dalších informací vztahujících se k danému záznamu (např. další tituly v jedné edici)
- systém (vzhledem k Oracle databázi) nabízí několikaúrovňové zabezpečení dat pomocí přístupových práv a hesel na úrovni serveru i klientské aplikace

Katalog, referenční data a vyhledávání v systému OLIB

„Srdcem“ systému OLIB je katalog, umožňující zadávání a editaci záznamů nebo vyhledávání jakýchkoli již existujících záznamů. Při katalogizaci je možné zvolit takový druh dokumentu, jaký právě katalogizátor potřebuje, a systém pro tento druh dokumentu nabízí vhodné pracovní prostředí, tzv. layout. Pomocí nástroje **Layout manager** je možné vytvářet pracovní prostředí nové či již existující editovat.

Na samém začátku práce se systémem ovšem stojí definice tzv. referenčních dat, to znamená definice pomocných údajů nutných pro práci s daty v jednotlivých modulech.

Pro lepší názornost uvádím pár příkladů definování referenčních dat:

- **address types** (typy adres pro zadávání údajů o čtenářích v doméně Users, např. adresa trvalého bydliště, adresa přechodného pobytu, adresa zaměstnání, atd.)
- **copy category** (typy kategorií jednotlivých exemplářů titulů, využívá se ve výpůjčním modulu pro odlišení „vypůjčitelnosti“ různým kategoriím uživatelů, např. Reference material, Short loan (overnight), Long loan, atd.)
- **author responsibility type** (rozlišení jednotlivých druhů autorské odpovědnosti při zadávání autorů, např. author, editor, translator, subject, atd.)

Vyhledávání v systému OLIB je možné v doménách **Titles, Authors, Series a Subject headings**, další informace jsou dosažitelné pomocí **druhotného hledání** poklepáním na položku se znakem „ručičky“.

Způsoby vyhledávání v doméně Titles:

- požadovaný typ hledání se volí z rolovací nabídky
- hledání podle názvu titulu
- hledání pomocí klíčových slov (index termínů zahrnuje 7 polí databáze, a sice pole názvu, podnázvu, názvu edice, autorů, předmětových hesel, abstrakt a pole věcného třídíku), vyhledávané termíny se oddělují mezerou nebo pomocí Booleových operátorů. Nalezené položky jsou seřazeny tak, že nejrelevantnější záznamy jsou v seznamu položek zobrazeny jako první, k dispozici je analýza výsledků hledání podle zadaného klíčového slova zobrazená ve speciálním okně na obrazovce.
- hledání podle příjmení autora nebo korporativního autora
- hledání podle předmětových hesel
- hledání podle názvu edice
- hledání podle ISBN
- hledání podle klasifikace (knihovna CERGE/EI používá třídík DDC)
- hledání podle nakladatele

Pomocí druhotného vyhledávání lze například v doméně Titles nalézt:

- všechny tituly od daného autora
- zobrazit detaily o exempláři daného titulu
- zobrazit všechny tituly se stejným věcným třídíkem (třídíkem DDC)
- zobrazit všechny tituly od daného nakladatele
- zobrazit všechny tituly se stejným předmětovým heslem
- zobrazit všechny tituly v dané edici

Okno pro zadávání a zobrazování dotazů:

Na uvedeném obrázku je standardní „rozpůlené“ okno systému jak pro vyhledávání a zobrazování dotazů, tak pro zpracovávání nových titulů. Vzhled tohoto okna je možné měnit podle potřeby na **Hitlist** nebo **Bibliographic full** zobrazení a v rámci zobrazení záznamu (záznamů) je možné vidět tyto záznamy v dalším zvolených formátech, např. **ISBD**, **Lokální katalog** (tedy včetně lokační značky a signatury) nebo **formátu pro tisk**. (viz obr.)

Title proper, Subtitle, Statement of responsibility/ Author surname, Author forename. - Edition statement. - Place of Publication: Publisher, Textdate. - Physical length; Enriching characteristics; Dimensions nonuse. - (Series title; Series sequence). - Note. - ISBN 0123456789: Price

Výpůjční modul

Veškeré výpůjční služby probíhají pomocí obrazovky **Issues/Returns/Renewals** (viz obr.)

Evidence čtenářů i titulů probíhá pomocí čárového kódu a všechny funkce a data, která knihovník při transakcích potřebuje či vyžaduje, jsou dostupná z této obrazovky.

Při načtení čárového kódu uživatele nebo exempláře se může objevit tzv. **Trap** („pastička“), který upozorňuje knihovnici na důležité skutečnosti týkající se knihy nebo čtenáře. Mezi tyto trapy patří např. upozornění o tom, že čtenář je povinen zaplatit pokutu za překročení výpůjční lhůty, nebo že není oprávněn k vypůjčení konkrétního exempláře titulu, atd., u titulů je to například upozornění na to, že kniha patří při zařazování na některé specifické místo v knihovně atd. Většinu těchto „pastiček“ vytváří administrátor systému nebo sami knihovníci a kdykoliv je třeba, je možné tato upozornění vymazat.

Půjčování na běžnou výpůjční lhůtu probíhá automaticky, neboť tato data jsou přednastavena v systému v rámci referenčních dat pro jednotlivé kategorie čtenářů a kategorie dokumentů v systému, pro některé nestandardní lhůty je možné manuální nastavení jakéhokoli data ve výpůjční obrazovce. Systém pouze upozorňuje na to, že konkrétní uživatel překročil dobu, pro kterou zaplatil uživatelský poplatek v knihovně. Běžně je tato doba stanovena na 1 rok od zaplacení poplatku.

WebOpac

WebOpac systému OLIB slouží k prohlížení katalogu knihovny CERGE-EI přes Internet. Presentaci dat z databáze zajišťuje webserver (Netscape FastTrack Server 2.0) a speciální program NTXCGI mateřské firmy Fretwell-Downing.

K prohlížení katalogu je třeba prohlížeč na úrovni alespoň Netscape Navigator 3 či Microsoft Internet Explorer 4. V současné době je dostupná pouze anglická verze katalogu, i když pochopitelně katalog obsahuje i bibliografické záznamy titulů v českém a jiných jazycích. Lokalizace systému (katalogu) do českého prostředí je otázkou budoucnosti, neboť firma Fretwell-Downing dosud systém v českém jazyce nenabízí. Knihovna CERGE-EI je první knihovnou v České republice s instalací systému OLIB a protože angličtina je zde vzhledem k uživatelům a pracovníkům obou ústavů rovnocenná češtině, problém lokalizace nebyl dosud tím nejpálčivějším problémem.

Webovská verze katalogu knihovny CERGE-EI je přístupná přímo na URL adrese: <http://olib.cerge.cuni.cz> nebo přes domovskou stránku knihovny: <http://library.cerge.cuni.cz>.

Součástí katalogu je úvodní stránka v českém nebo anglickém jazyce, která uvádí stručné informace potřebné pro uživatele katalogu knihovny. Prohledávání katalogu je velmi snadné a intuitivní. Nabízí vyhledávání podle klíčových slov s možností omezení hledání podle druhu dokumentu a data vydání dokumentu, hledání podle předmětových hesel nebo názvu či jména autora. Registrovaný uživatel si po přihlášení do systému pod svým čárovým kódem může prohlížet své výpůjčky a mimo jiné např. zjistit, zda nepřekročil výpůjční lhůtu.

Závěr, hodnocení a budoucnost systému

Automatizovaný knihovnický systém OLIB v současnosti zcela určitě patří mezi špičkové systémy s velkou budoucností. Po tříleté „spolupráci“ s tímto systémem můžeme již trochu hodnotit a jsme rádi, že jsme se rozhodli zakoupit právě OLIB. Samozřejmě by bylo příliš ideální, aby něco fungovalo naprosto stoprocentně a bezchybně, a tak i v provozování OLIBu existují některé závažné problémy a některé drobné nedostatky, které ještě čekají na řešení či odstranění.

K těm závažným nedostatkům rozhodně patří dosavadní absence vstupního/výměnného formátu UNIMARC. Přestože jeho implementace nám byla při výběrovém řízení přislíbena, systém dosud pracuje pouze s formáty US MARC a UK MARC. Dalším nedostatkem, který považujeme za závažný, je nefunkčnost modulu Požadavků, Meziknihovních služeb a protokolu Z 39.50.

Na druhé straně systém má spoustu vlastností a funkcí, které považujeme za velmi dobré, je flexibilní a otevřený. Zůstáváme proto optimisty, protože doufáme, že mateřská firma bude mít zájem jmenované závažné problémy vyřešit. Mezi podstatné výhody systému OLIB patří zejména možnost připojení v podstatě jakéhokoliv formátu dokumentu do katalogu (např. plné texty, webovské dokumenty atd.). Budoucnost systému a jeho využití v knihovně CERGE-EI vidíme jednak v možnosti integrace katalogu, dalších elektronických zdrojů a informačního systému obou ústavů a jednak v začlenění systému do poskytování služeb mimo budovu knihovny.

INTERNET V OKRESNÍ KNIHOVNĚ

Vladislav Raška, Knihovna Karla Dvořáčka ve Vyškově

Není to tak dávno, kdy jsme k stému výročí zveřejnění knihovny ve Vyškově uspořádali seminář Od spolkové knihovny k Internetu. Internet nám tehdy na konci roku 1996 nesměle klepal na dveře a náš provider jeho instalaci stále odkládal. Počátkem roku 1997 jsme konečně měli přístup na Internet komutovanou linkou. O jednu stanicí jsme se tehdy dělili s našimi uživateli, ti platili pouze telefonní poplatky. Kupodivu jsme takto vystačili téměř celý rok. Elektronickou poštu jsme používali sporadicky, jen několikrát v týdnu, vždyť nebylo pomalu s kým si vyměňovat zprávy, elektronická gramotnost knihoven byla v plenkách. Návštěvníci knihovny se chodili na ten Internet podívat, a mnozí odcházeli trochu zklamáni, představovali si jej totiž jako obrovskou encyklopedii, kterou je možno listovat, i když nic konkrétního zrovna nehledají.

Průlom nastal, když knihovníci začali navštěvovat politiky a ti počali chápat, že do Evropy může vstoupit pouze demokratický stát, a ten může tvořit jen společenství lidí majících rovný a nekomplikovaný přístup k bohatství, tedy k informacím. Mnozí z nich již věděli, že není nutno složité hledat instituci, která by národní vzdělávací soustavu dokázala doplnit o to nezbytné, bez čeho by to vše postrádalo smysl; konala to konečně v kulturním světě i bez elektroniky. Navíc je to instituce nejdostupnější, existuje totiž v každém větším sídle, tudíž je to i řešení nejméně náročné na vynakládání státních peněz, těch nikde a nikdy není dost. Již první ročník programu Rozvoje informačních sítí veřejných knihoven vyhlášený Ministerstvem kultury ČR způsobil, že většina okresních knihoven byla připojena na Internet, takže dnes sotva nejdeme větší knihovnu, v níž by tento informační zdroj chyběl. Elektronická pošta je najednou každodenní nezbytností knihovníka. Předháníme se, kdo z nás bude mít funkčnější a nápaditější webovské stránky. Navzájem se inspirujeme, v uších nám totiž varovně znějí slova klasika Kdo chvíli stál

Internet mezi tím rychle proniká do škol a žáci i studenti, kteří se zde s tímto médiem seznamují a ve vymezenou dobu mimo vyučování jej ve škole i využívají, potřebují k němu přístup častěji. Pořizujeme proto pro veřejnost druhou, třetí stanicí pro veřejnost. Obdobně je to i s připojením služebních počítačů. Pokud si snad někdo naivně představoval, že cílem je mít Internet v knihovně, záhy si rychle uvědomoval, že Internet je pouze nezbytný předpoklad, aby se dosavadní půjčovny knih mohly měnit na informační instituce. V naší knihovně dnes slouží veřejnosti v oddělení pro dospělé čtyři a v oddělení pro děti jedna stanice na Internet. Některé stanice jsou doplněny o možnost využívat poměrně bohaté nabídky multimediální CD-ROM. Inter-

net je však dominantní a je zcela běžné, že jsou všechny stanice i na několik dnů dopředu zadané. Pro spokojenost uživatelů je nezbytné stále modernizovat používaný hardware a software. Rovněž přístupová rychlost 64 kB/s je dnes minimální.

Značný zájem o Internet je nepochybně podpořen i zanedbatelnou cenou, pouhých 10 Kč za hodinu. Domnívám se, že by Internet měl být veřejnosti přístupný zdarma, zatím ale i nízká cena zabraňuje tomu, aby zde někdo trávil více hodin. Nakonec proč to nepřiznat, i tento nízký příjem je vítaným doplňkem stále nedostatečného rozpočtu.

Kdo jsou návštěvníci internetových stanic? Převažují pochopitelně studenti středních a vysokých škol, ani uživatelé středního věku nebývají výjimkou, zájemci nad padesát let však jsou vzácností. Zato uživatelé elektronických katalogů jsou ze všech věkových skupin. Co uživatele na Internetu nejvíce zajímá? Nekontrolujeme je, ale přece máme možnost i toto vědět. Velký zájem všech uživatelů je o elektronickou poštu. Hojně je využívaná studenty zejména pro korespondenci se zahraničními účastníky.

Z informačních zdrojů je zvláště v jarních měsících zájem o webovské stránky vysokých škol a o něco později o výsledky přijímacích řízení. Vysokoškoláci často stahují soubory týkající se hospodářské politiky, Evropské unie na NATO (ve Vyškově je vysoká vojenská škola). Mají zájem prostřednictvím telnetu pracovat na fakultních souborech. Internet se stává nezbytností při zpracování seminárních či závěrečných prací. Podnikatelé stále častěji používají informaci z obchodního rejstříku. Mnozí, zvláště středoškoláci, užívají Internet samozřejmě pro své koníčky, vyhledávají stránky oblíbených hudebních skupin, osobností atd. Najdou se i takoví, kteří porušují ujednání a navštěvují stránky, jejichž obsah není vhodný k prohlížení ve veřejných čítárnách. Zájem je prostě o všechny oblasti lidské činnosti. Často slyším nářky, že studenti využívají více Internet pro své soukromé zájmy než pro studium. Možná po nich škola málo žádá používání nových informačních technologií a oni potom vystačí s tradičními informačními zdroji. Ostatně i využívání Internetu k vyhledávání zajímavostí vede k nutnosti naučit se s tímto médiem zacházet, a potom je již jen krůček k tomu, využít těchto dovedností pro studijní či profesní informace.

Mohli bychom se zabývat i otázkou, co přinesl Internet nového knihovně a knihovníkům. Myslím si, že knihovníkům – abych se této oblasti alespoň trochu dotkl – vedle ulehčení, nebo někdy dokonce zbavení mechanické činnosti přinesl pocit zvýšení prestiže své práce. Ostatní bohaté možnosti jsou však bohužel dosud málo využívány. Přešli jsme sice již loni na Unimarc, začali jsme používat katalogizační pravidla AACR-2, ale stále není s kým sdílet katalogizaci, stále nelze používat národní autority. A kde je možnost využívání elektronické MVS? A co propojitelnost regionálních databází? To za nás také nikdo neudělá.

Začínám mít obavy, abychom ve snaze nic neuspěchat, nejdříve vše perfektně připravit se nedostali tam, kde se již nachází naše národní hospodářství. Knihovnický zákon je dokonalý evergreen, snad k němu nepřidáme další. Sádrovými trpaslíky máme zaplevelenou (někdo by řekl vydlážděnou) cestu do Evropy.

MĚNÍ SE POVOLÁNÍ I VZDĚLÁNÍ KNIHOVNÍKŮ

Jiří Cejpek, FPF Slezské univerzity v Opavě

Současné a budoucí proměny knihovny

Mám-li hovořit na konferenci „Knihovny současnosti“ o vzdělávání knihovníků, musím vyjít z vlastní představy především veřejně přístupné knihovny budoucnosti.

Uchová-li se pro označení instituce shromažďující, zpracovávající a veřejnosti poskytující organizované sbírky znakově zaznamenaných znalostí, zkušeností a příběhů označení knihovna, pak půjde o označení historické, přetrvávající z úcty k tradici. Podstata funkce a činností knihovny, bibliotéky zůstane sice stejná, ale nepůjde už jen o „biblio“ (řecky kniha), ani o „téka“ (řecky schránka, police). V mnoha zemích se pro knihovny ujímá označení mediatéka na znamení toho, že se v těchto institucích ve stále větší míře objevují i jiná média.

Novou podobu knihoven vytváří dnes nejen jejich elektronizace, ale také rychle postupující digitalizace dokumentů. Jde zřejmě o další výrazný zvrat v možnostech zaznamenávání a šíření výtvorů lidské mysli. Od písma obrázkového přes fonetizaci písma, v jejímž důsledku vzniklo dnešní převažující písmo abecední, až k digitalizaci – to jsou velké okamžiky lidské kultury. Dnes jakýkoli znak fonetické abecedy (textu) a také jakýkoli obraz a zvuk a navíc jakýkoli soubor definovatelných a algoritmizovatelných hodnot lze pomocí dvojkové soustavy převést na řetězce jedniček a nul. I když můžeme tuto staronovou soustavu (Číňané ji znali již před několika tisíci let) použít jen jako strojový kód, nikoli však v případné komunikaci mezi lidmi, má její pronikání do společnosti dalekosáhlé důsledky. Zmíním se alespoň o těch hlavních:

1. Ze stále většího počtu dokumentů se dočasně stávají data, s nimiž lze nejrůznějším způsobem manipulovat: lze je snadno a velkými rychlostmi blízkými se rychlosti šíření světla (tj. 300.000 km/sec.) přenášet v globálním prostoru. Lze je také účelově seskupovat do stále mohutnějších účelově vytvořených (tematických, oborových apod.) bází dat. Dokument dostal, obrazně řečeno, křídla.

2. Těmito procesy se paradoxně rozbíjí tradiční pojetí dokumentu jako ucelené jednotky (knihy, článku apod.). K názvu digitální dokument se dokonce vymyšlejí alternativní označení jako „homogenní jednotka“, „propojené homogenní jednotky“, „homogenní jednotka vytvořená uživatelem“ (role tvůrce a uživatele se prolínají) apod. Jde o uplatnění hravého a tvořivého stavebnícového principu, s nímž se setkáváme ve druhé polovině 20. století i v jiných

oblastech lidské činnosti, např. v projektování, konstruování, ve výrobě spotřebního zboží a nakonec i v tzv. postmoderním myšlení.

3. Tyto změny a možnosti vyvolané digitalizací dokumentu ovšem narušují princip sekvencnosti, který je typický pro dílo. Vědění, zkušenosti, příběhy a prožitky se nám dosud předkládaly prostřednictvím knih a jiných dokumentů ve vědeckých, populárně vědeckých, odborných a beletristických knižních monografiích, statích, článcích, v románech, novelách, povídkách a básnických sbírkách, v celovečerních či krátkých filmech, hudebních skladbách, televizních reklamních šotech atd. Dílo takto předkládané představuje určitý řád, jistotu očekávání, je vyjádřením jistých životních rytmtů, jako jsou střídání dne a noci, ročních období, období života, života a smrti, stejně jako sekvence děl je obrazem posloupnosti života. Počítače se svou možností digitalizace dokumentu obsahujícího dílo přinesly do této oblasti lidské kultury zásadní zlom. Myslím však, že hodnoty díla v jeho celistvosti budou jedním z hlavních důvodů, proč se vedle hravého digitálního světa s jeho zcela novými možnostmi zaznamenávání a šíření znakově zaznamenaných výtvorů lidské mysli uchová „statický“ svět tradičních dokumentů. I ten je samozřejmě ohrožen nejrůznějšími přírodními i člověkem způsobenými katastrofami, ale, jak se zdá, přece jen méně než stále křehčí svět počítačů a sítí z nich vytvářených. Ten je závislý nejen na stálém příkonu elektrického proudu, ale je stále ohrožován počítačovými viry, hackery, poruchovostí počítačů apod.

Z výčtu těchto hlavních změn, které už dnes naplno prožíváme, vyplývá pravděpodobný obraz budoucích knihoven jako zprostředkovatelek a regulátorek potencionálních informací ze stále mohutnějších fondů znakově zaznamenaných lidských znalostí, zkušeností, příběhů a prožitků.

Prakticky to znamená, že vedle „tradičních“ fondů budou mít knihovny možnost (a mnohé ji už dnes mají a využívají ji) zprostředkovat svým uživatelům pomocí výpočetní a telekomunikační techniky, a to ve formě ne nepodobné „tradičním“ dokumentům, informace a jejich soubory z bázi dat lokalizovaných kdekoli na světě. Přitom propojení počítačů a kopírek už je na pořadu dne. Myšlenka vytvořit tímto způsobem jakousi univerzální knihovnu rozptýlenou v globálním prostoru už se nezdá být čirou utopií, jako tomu bylo donedávna. Na obzoru příštích let se objevují nové formy masmediální komunikace, např. interaktivní televize a interaktivní rozhlas. Tyto nové formy umožní vlastníkům televizních a rozhlasových přijímačů vybavených počítači vyvolávat si ze speciálních bází televizních a rozhlasových pořadů ty, jež jim budou v danou chvíli vyhovovat. Přestanou tak být závislí na předem připravených televizních a rozhlasových pořadech, jako je tomu dosud. To ovšem může znamenat pro knihovny vážnou „konkurenci“. Ta tu ovšem od dob, kdy se objevily film a rozhlas, vždycky byla. Knihovny jí budou moci účinně čelit tím, že kromě své zprostředkovatelské funkce nabídnou

- a) přímý styk kvalitně vzdělaného knihovníka s uživateli, uživateli s tvůrci a mezi sebou navzájem, čili přímou sociální komunikaci, která je jako součást sociální komunikace jakoukoliv komunikací nepřímou nenahraditelná,
- b) esteticky působivé prostředí a

c) vysokou míru informovanosti o místě působení knihovny (obce, města, okresu, regionu apod.) a tím podporu vytváření občanské společnosti a právního státu.

Základní všeobecné tendence ve vzdělání v demokratických zemích

Nové pojetí vzdělávání v demokratických zemích se vytváří jako součást řešení současné globální krize spočívající především v rozporu mezi evolucí lidské kultury v širokém smyslu tohoto výrazu a evolucí biosféry. Průvodním jevem této krize je tzv. sociální informační problém. Jde o rozpor mezi prudce rostoucím množstvím znakově zaznamenaných výtvorů lidské mysli (potenciálních informací) a schopností společnosti efektivně, tj. z hlediska a v duchu řešení globální krize, je využít. Z hlediska vzdělávání se jedná o jejich využití tím, že budou transformovány do soustav školského a mimoškolského vzdělávání.

Positivní reakce na tuto výzvu spočívá v demokratických zemích v tom, že

- 1) prosazuje se myšlenka učící se (vzdělávající se) společnosti,
- 2) všeobecné vzdělání a odborná příprava se stávají jednou z nejcennějších hodnot,
- 3) vzdělávací soustavy se stále více otevírají požadavkům společnosti a potřebám jedince, stávají se pluralitními, decentralizují se, direktivní mechanismy se v nich nahrazují nepřímými nástroji řízení a autoregulací,
- 4) požadavek celoživotního vzdělávání (školského, ale převážně mimoškolského) se až do pozdního věku stává všeobecným,
- 5) proti přemíře faktografických vědomostí se zdůrazňuje kultivace postojů, chování a jazykového projevu a také globální výchova a získávání dovedností, jež umožní jedinci orientaci a pohyb v měnící se a v mnoha ohledech stále náročnější společnosti.

Podstata knihovnického vzdělání

Teprve tento širší pohled na tendence ve vývoji veřejně přístupných knihoven a ve vzdělání v demokratických zemích nám umožní lépe uvažovat o formách a náplni vzdělávání těch, kteří budou v těchto knihovnách působit jako profesionální knihovníci.

Je pravděpodobné, že i v budoucnu budou knihovny zaměstnávat odborníky i jiných profesí, než je knihovnická, a také pracovníky pro práci v knihovnách vyškolené či rekvafikované v kurzech pro dílčí specializované činnosti. Profesní označení knihovníka by však mělo být vyhrazeno, podobně jako je tomu již v mnoha zemích, pro zásadně vysokoškolsky pro toto povolání vzdělaného odborníka. Jestliže často říkám, že knihovnictví je více **ars** než **scientia**, pak mám na mysli některé charakterové předpoklady jeho osobnosti. Zejména ve veřejných knihovnách se mu otevírá široké pole pro pomoc čtenářům při výběru četby. Ve vztahu knihovníka a čtenáře či uživatele knihovny nejde o vztah učitele a žáka, ale o partnerství z podnětu a vůle čtenáře a uživatele. Proto by knihovník měl být komunikativní, měl by umět

poradit, druhým naslouchat, měl by mít schopnost empatie apod. Kladou se značné nároky na jeho iniciativu, vůli pomáhat a radit. To vše jsou ovšem vlastnosti, jež jsou do jisté míry vrozeny a pak upevňovány zejména rodinným prostředím. Organizované školské vzdělávání je může pouze podpořit a rozvíjet. Kdo nemá tyto předpoklady, neměl by o tomto povolání vůbec uvažovat.

Někdy se knihovnictví přirovnává k medicíně. Neprávem. I když dnešní lékařství klade velký důraz na psychický stav pacientů, výsledky lékařské a zdravotní péče se více či méně projevují ve změnách somatického stavu nemocných. Výsledky působení knihoven prostřednictvím četby a získaných informací jsou daleko méně zřetelné, ba jsou méně zřetelné než ve školách, kde je styk učitelů a žáků výrazně častější a pravidelnější, než je styk knihovníků se čtenáři a uživateli. To je velká nevýhoda knihovnického povolání. Vede k tomu, že zejména ve větších knihovnách se knihovnické povolání často vykonává velmi formálně a mechanicky. Takovouto činnost ovšem dnes snadno nahradí počítače a jiné automaty. Ostatně obdobné obavy vyslovují stále častěji lékaři a jiní odborníci.

Knihovníci si často stěžují na nízké společenské a tím i platové ohodnocení. Velký podíl viny na takovémto ohodnocení mají ti, kteří své zaměstnání v knihovně chápou a vykonávají pasivně a bez potřebných odborných znalostí, a také ti, kteří takové pracovníky do knihoven prosazují a připouštějí. Věc má však ještě druhou stránku. V mnoha našich knihovnách přežívá v průměru nižší hodnocení těch, kteří přicházejí do přímého styku se čtenáři a uživateli těchto knihoven. Vydobudou-li si knihovníci svou prací u čtenářů a uživatelů knihoven prestiž a přirozenou autoritu, dojde i na jejich vyšší společenské uznání a lepší platové ohodnocení, nikoli však naopak. Zkušenosti z mnoha zemí to potvrzují.

Podobně jako mnoho dalších povolání vyžaduje dnes profese knihovníka vzdělávání po celý život. Odborné vysokoškolské vzdělání hraje v něm roli nastartování, vhodného nastavení profesní orientace a podnětů k dalšímu vzdělávání po celý život. Ustrne-li absolvent po získání vysokoškolského diplomu ve svém odborném růstu, znamená to, že vysoká škola nesplnila svou úlohu.

Často se diskutuje o tom, zda u nás nemají nadále působit střední knihovnické školy. Své přesvědčení, že knihovnické vzdělání je záležitostí univerzitního, resp. vysokoškolského studia, opírám o již zmíněný požadavek velmi širokého všeobecného vzdělání. Do osnov středních knihovnických škol nelze vedle tohoto požadavku vměstnat znalosti a dovednosti nezbytné k výkonu knihovnického povolání, aniž by to bylo na úkor právě tohoto požadavku širokého rozhledu.

Z hlediska tří úrovní vysokoškolského, nejčastěji univerzitního vzdělání, jež jsou v současné době ve světě obvyklé, uskutečňuje se knihovnické vzdělání v těchto variantách jako studium

1) bakalářské (zpravidla tříleté),

- 2) magisterské po absolvování bakalářského studia jiného oboru (zpravidla 2–3leté),
- 3) postgraduální, které je v porovnání s předchozími možnostmi spíše výjimečné; je určeno pro ty, kteří mají schopnost vědecky pracovat a tím tvůrčím způsobem obohacovat obor.

V důsledku proměn společnosti, prosazujících se všeobecných tendencí ve vzdělávání a přeměny tradičního prostředí knihovny na elektronické, mění se postavení a role knihovníka. Zaváděním automatizace základních úkonů technologicko-metodické povahy uvolňuje si knihovník cestu k činnostem, které počítače provádět nemohou.

Jde o činnosti, k jejichž kvalitnímu vykonávání by se měly v průběhu vysokoškolského vzdělávání vytvořit minimálně dobré předpoklady:

- 1) Pomáhat u uživatelů knihoven pěstovat tzv. druhou gramotnost, mimo jiné jejich schopnost bez potíží se orientovat v prostředí elektronické knihovny a vybírat si pomocí OPAC i přímo z jejího fondu nebo z fondů externích na kompaktních discích nebo i globálně rozptýlených ty informační fondy a informace, jež potřebuje.

- 2) Posilovat referenční roli knihovníka týkající se obsahu informačních zdrojů. Zde jsou ovšem možnosti knihovníka omezeny nejčastěji na příručkovou literaturu (encyklopedie, slovníky, bibliografie apod. v tradiční papírové i elektronické podobě). Jde však také o stále složitější nástroje a služby elektronické komunikace. Např. na internetu se dnes jedná hlavně o vyhledávání informací z úplného textu (full text), o odkazovače (directories, seznamy) a startovací body („starting points“).

Tyto nové požadavky se liší podle druhů a typů knihoven. Např. ve všeobecně přístupných veřejných knihovnách vystupuje do popředí schopnost knihovníka vést čtenáře k prožívání hodnotně zpracovaných příběhů, k moudrosti a poetice života. V prostředí vysokých škol je to pak odborné poradenství a výuka, v níž knihovníci učí studenty, jak vyhledávat potřebné informace, jak si osvojuvat znalosti a jak je používat v písemných pracích seminárních, diplomových při dodržování pravidel autorské etiky atd.

Mnohými činnostmi se povolání knihovníka sbližuje s profesemi informačních specialistů a informačních manažerů. S jejich univerzitním vzděláním má vzdělání knihovníka ještě jedno společné. Je to studium informace jako psychofyzilogického a sociálního jevu a procesu, studium toho, jak obrovský nárůst znakově zaznamenaných výtvorů lidské mysli spolu s neobyčejným rozvojem možností jejich komunikace v globálním měřítku působí kladně i záporně na psychiku, chování a životní styl člověka, na jeho schopnosti poznávat a učit se, na strukturu a životní styl jednotlivých vrstev společnosti atd.

Závěr

Knihovna zůstane v příštích desetiletích, nejspíše pod tímto historickým názvem, užitečnou společenskou institucí, jejíž základní poslání se příliš nezmění: uchovat a šířit to, co dosud vývoj lidské kultury ve znakově zaznamenané podobě přinesl. Avšak tvářnost knihovny, jak to ostatně ukazují i sou-

časné tendence, se výrazně změní. Vedle toho, že počítač převezme za knihovníka všechny mechanické úkony, otevře se knihovna globálnímu prostoru, z něhož bude možno získávat prostřednictvím telekomunikačních sítí texty, obrazy i hudební skladby v nepřeborném množství. Příprava na tuto novou etapu vývoje knihovnictví klade již dnes nové požadavky na vzdělání knihovníků. Jejich profese se zčásti prolne s povoláními informačních specialistů a informačních manažerů. Aby však knihovník dostál svému poslání zprostředkovatele a moderátora hodnot uložených ve znakově zaznamenaných výtvorech lidské mysli v učící se (vzdělávající se) společnosti, musí být především on sám široce a hluboce vzdělanou osobností schopnou dosáhnout svým charakterem a svou odborností u čtenářů a uživatelů přirozenou autoritu a plnou důvěru.

VZDĚLÁVÁNÍ KNIHOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ KARLOVĚ

Rudolf Vlasák, Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK

Úvodem

Přehledných informací a také úvahových studií o obsahu, struktuře a formách vzdělávání na Ústavu informačních studií a knihovnictví na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (dále jen ÚISK) v informačních oborech, mezi něž knihovnictví bezesporu patří, je dnes k dispozici dost. Připomeňme jen obsáhlé studie publikované v časopisu Národní knihovna v letech 1994 (Cejpek) a v roce 1996 (Vlasák), článek ve Čtenáři uveřejněný právě v době konání loňské konference Knihovny současnosti (Vlasák). Základní a komplexní informace přinášejí, jak se na moderní univerzitní ústav sluší, průběžně aktualizované webové stránky na Internetu.

Tento příspěvek je pouze aktualizací toho, co bylo dosud publikováno, s malou úvahou nad současností knihovnické profese ve vztahu k jejím potřebám na vysokoškolské vzdělávání.

ÚISK dnes

Úloha ÚISK jako pokračovatele ve více než sedmdesátileté tradici vysokoškolské přípravy k tomuto více než dva a půl tisíciletí starému povolání je, jak se domnívám, dostatečně známa. Svědčí o tom mimo jiné i prudce rostoucí počty uchazečů o studium na této stoličce (od 80 v roce 1994 na letošních bezmála 360). Zdaleka ne všichni z rostoucích počtů uchazečů do magisterského studia mohou být přijati. Letos jich můžeme přijmout 40 na denní a 16 na kombinované (to je nově přijatý termín podle nového vysokoškolského zákona – dříve dálkové, resp. externí) pětileté magisterské studium a 21 na dvou a půlleté magisterské studium druhého cyklu (ty, kteří již dosáhli bakalariátu či magisterského titulu na jiné škole). Z těchto počtů však, jak je známo, ne všichni budou studovat knihovnictví. ÚISK oproti předchozí „katedře vědeckých informací a knihovnictví“ rozšířil spektrum profesí, pro které studenty vzdělává, na jedné straně o důkladně připravené specialisty v oblasti historických fondů a vývoje nakladatelských aktivit a na druhé straně o informační management ve všech typech moderních institucí – od orgánů místní a státní správy po podnikatelské subjekty. Hlavní podíl na vzdělávací práci ÚISK představuje stále ještě jednooborové magisterské studium, diferencované po druhém roce na směry informační, knihovnický a knihovědný.

Letos dochází k významnému rozšíření magisterského studia druhého cyklu pro absolventy bakalářského knihovnického studia. Ukázalo se totiž,

že na Slezské univerzitě v Opavě na Ústavu bohemistiky a knihovnictví došlo v minulých letech ke značnému pokroku v kvalitě vzdělávání desítek našich budoucích knihovníků (samozřejmě především knihovnic). Z nich, jak s u letošních přijímacích zkoušek potvrdilo, už lze počítat s mnohými, kteří mají plně předpoklady pro dostudování oboru na magisterské úrovni. Jde o směr perspektivní, protože lze předpokládat, že bakalářské knihovnické studium se vyvine také na Západočeské univerzitě v Plzni. Zde však my mělo dojít především ještě k nezbytnému, možno říci podstatnému zkvalitnění výuky, jak se ukázalo u prvních absolventů studia této školy, kteří se letos k přijímacímu řízení na tento denní studium magisterského knihovnického směru druhého cyklu na ÚISK dostavili. Oproti uchazečům z Opavy šlo o značný rozdíl ve znalostech právě z hlediska soudobého pojetí knihovnických disciplín, přičemž výsledky psychologických testů a znalosti informatiky byly s „Opavou“ srovnatelné. Ústav doslova vybojoval v roce 1996 pro naši profesi také nejvyšší akreditaci ve formě posgraduálního doktorského studia v oboru „informační věda“ s vlastní oborovou radou. Je zavedeno studium interní i kombinované, v délce 3 až 5 let, a to ve směru informačním, knihovnickém i knihovědném. Prestiž oboru skutečně stoupá, alespoň pokud jde o jeho postavení na Karlově univerzitě a také o místa, na která naši absolventi nastupují. Je smutné, jestliže se naopak tento obor diskredituje nízkou úrovní výuky (a to samozřejmě souvisí s jejím personálním obsazením) na jiných našich vysokých školách. Jako by se tam ještě vycházelo z předpokladu, že knihovnictví může učit každý knihovník, který se osvědčil v praxi. Vysokoškolské vzdělávání je však, jak se dnes módně říká, „o něčem jiném“.

Nový vysokoškolský zákon klade u vysokých škol také důraz na celoživotní vzdělávání. Už od začátku kalendářního roku 1995 otevřel ÚISK čtyřdenní, resp. dvoudenní specializované kurzy pro pracovníky všech typů knihoven. Jde především o pro naše knihovnictví nová pravidla katalogizace podle AACR2 a UNIMARC a o úvod do internetovských funkcí a zdrojů pro knihovníky. Díky vyspělé technice (sít deseti PC Pentium připojené prostřednictvím univerzity na Internet na úrovni rychlosti 155 Mbit/sec v ATM) v počítačové učebně ÚISK jsou frekventanti těchto kursů teoreticky i prakticky uváděni do nejmodernějších metod knihovnické práce. V případě rekvalifikace pro soudobé metody katalogizace vychází ÚISK z dohody s Národní knihovnou v tom smyslu, že zajišťuje zejména znalostní základ pravidel a jejich fundamentální aplikace a Národní knihovna zajišťuje zejména důkladné praktické procvičení frekventantů ve všech, často zapeklitých příkladech dokumentů, které je třeba v našich knihovnách katalogizovat. Kurzy jsou co do orientace na programové systémy, které se v našich knihovnách využívají, neutrální.

Od školního roku 1999–2000 se na ÚISK otevírá regulérní čtyřsemestrální distanční studium nazvané „Úvod do knihovnictví“ v rámci legislativních opatření podle 60 nového vysokoškolského zákona ve směru celoživotního vzdělávání. Kurz se rychle naplnil a je zřejmé, že bude nutné tuto formu vzdělávání postupně rozšiřovat. To bude možné zejména po stránce materiálního

zabezpečení a technického vybavení ÚISK, k jehož, jak doufáme, významnému zlepšení má dojít už v příštím roce. Ústav získal prostory a především k dispozici hned několik počítačových učeben (opět připojených nejvyšší dosažitelnou přenosovou rychlostí u nás k Internetu) v nové budově univerzity v Jinonicích u stejnojmenné stanice metra trasy B. Předpokládáme, že právě knihovnictví je jedním z oborů, u kterých je celoživotní vzdělávání a také rekvalifikace pro něj z jiných oborů v budoucnu nejpotřebnější.

Pro vstup republiky do Evropské unie bude také v knihovnictví nezbytné vytvořit předpoklady pro certifikaci odborníků z hlediska jejich kvalifikačních předpokladů pro zastávání určitých funkčních míst. Od toho se pak odvozuje také jejich platové ohodnocení. V současnosti se v rámci projektu LEONARDO DA VINCI řeší společný projekt „Développeur les EuroCompétences pour l'Information et Documentation“ s participací Francie jako řídicí země a dále SRN, Velké Británie, Švýcarska, Belgie, Rumunska a České republiky. Jde o vytvoření nové nomenklatury informačních funkcí v informačních institucích, včetně vědeckých a odborných knihoven, s definicí odpovědností a jim odpovídajících požadovaných znalostí, schopností a dovedností odborných pracovníků, kteří tyto funkce mají v budoucnu zastávat. Na projektu se za českou republiku účastní SKIP s významnou participací ÚISK. Výsledný systém definovaných profesí bude u nás možno využít také pro aktuální transformaci tabulek a tarifů, které se zpracovávají na ministerské úrovni. Jde také samozřejmě o naše „přiblížení se“ k Evropské unii.

Mezinárodní kooperace je pro každou vysokou školu mimořádně významným kritériem kvality a samozřejmě také jinak nenahraditelným zdrojem poznání. Aktualitou v tomto směru na ÚISK jsou především dvě události. Jednak se vloni podařilo uspořádat ve spolupráci s německou Společností pro informační vědu na půdě Karlovy univerzity, v rámci významných vědeckých akcí pořádaných v roce jejího 650 letého jubilea prestižní mezinárodní konferenci ISI'98 s účastí představitelů oboru téměř ze všech nejvyspělejších zemí světa. Chyběla, bohužel, účast nejen našich hlavních informačních institucí, ale také představitelů ze Slovenska a z Ruska, kteří byli zváni; neumožnila jim to však jejich ekonomická situace. Dále došlo k naplňování smlouvy s americkou Fakultou informační a knihovnické vědy (School of Information and Library Science) na univerzitě Severní Karolíny v Chapel Hill o výměně studentů. Náš kolega Mgr. Papik tam v loňském zimním semestru hostoval jako vyučující a jeden semestr tam už ukončila také naše studentka 5. ročníku Martina Příbylová.

Výrazem nového pojetí procesu vzdělávání na ÚISK se stal už ryze elektronicky publikovaný časopis Ikaros, který vytvářejí a na WWW Internetu publikují sami studenti a čerství absolventi studia na ústavu, a to ze své vlastní iniciativy. Domnívám se, že tato aktivita nebyla dosud naší odbornou veřejností dostatečně doceněna. Souvisí to pochopitelně s celkovou úrovní povědomí o Internetu v naší společnosti.

Knihovnické vzdělávání dnes

Knihovnictví není jedno. Má více tváří, odpovídajících dnešnímu prostředí, v němž se rozvíjí. Rozhodující je nikoli technika a technologie, ale poslání instituce, kde se knihovnické aktivity provozují. Ano, všechny knihovny musí provádět akvizici dokumentů, katalogizaci (i když v podmínkách sdílených souborných katalogů na Internetu je to úplně jiná katalogizace než dříve) a ve většině (nikoli už dnes však ve všech knihovnách) se dokumenty půjčují. O co však rozdílné je poslání a od toho odvozené činnosti velkých veřejných knihoven typu národních, ústředních či u nás tzv. „státních vědeckých“, od veřejných knihoven v pravém smyslu toho slova – u nás městských, okresních a místních, resp. obecních. A úplně jiné postavení a poslání mají knihovny, které jsou součástí institucí zaměřených na vzdělávání nebo na výzkum a vývoj a ještě o něco se od nich liší knihovny v podnikatelských subjektech, ať už v obchodě, službách nebo přímo ve výrobě.

Naprosto jiné nároky, a to nejen co do profesního vzdělání, ale také co do osobnostních vlastností vyžadují knihovny, jejichž posláním je být kulturním centrem a zároveň jakýmsi referenčním informačním střediskem pro úplně všechny obyvatele příslušné lokality, od dětských let do pozdního stáří, než jaké jsou kladeny na knihovníky sloužící uzavřené komunitě instituce a podléhající odborným požadavkům na výběr fondů i nadstavbové poptávce po odborných bibliografických, dokumentačních a rešeršních službách. Troufám si říci, že zde jde o profesi rozdílnější, než jsou např. lékař a lékárník. Nenechme se mýlit skutečností, že v humanitních a většině sociálních oborů stačí uživatelům skutečně jen knihovna jako zdroj osobního přístupu k fyzickým dokumentům, protože veškeré nadstavbové informační práce si odborníci v těchto oborech zajišťují sami (nikomu jinému by to nesvěřili). Zde se vyžaduje jen knihovna. Všude jinde se ovšem uplatňuje nižší či vyšší stupeň náročnosti nadstavbových služeb nad knihovnický základ. A nenechme se mýlit anglickým názvoslovím, kde se všechna tato pracoviště a instituce označují slovem „library“. Správný český překlad např. termínu „special library“ není „speciální knihovna“, „research library“ není „výzkumná knihovna“. Správný český výraz pro tyto instituce zní „vědeckoinformační středisko“. V jeho organizační struktuře je samozřejmě obsažena také knihovna, ale pro službu v tomto typu knihovny vysoká škola nepřipravuje. K tomu jsou střední, maximálně vyšší odborné školy. Vysoká škola vzdělává pracovníky jiných organizačních součástí střediska, jako jsou např. dokumentační a rešeršní útvar nebo studijně rozborové pracoviště a samozřejmě jeho management.

Proč tato úvaha? Pokládám za už velmi nezbytné skončit s tendencí návratu k pojetí všeobjímající jednotné soustavy knihoven, jak ji prosazovali minulému režimu oddaní kolegové, a to v příkrém rozporu nejen s realitou, ale také s tradicemi evropského kontinentálního pojetí knihovnických a informačních oborů. Jako by ve Francii kromě národní knihovny a veřejných „mediaték“ neexistovalo národní vědeckoinformační centrum (INIST) a celá skupina odborných dokumentačních a informačních pracovišť s vlastní profesní organizací – ADBS (l'Association des professionnels de l'information et

de la documentation), nebo jako by v Německu kromě řady veřejných knihoven včetně národních neexistovala celá soustava tzv. „FIZ“ neboli obdoby našich odvětvových informačních středisek a specializovaných informačních institucí. Budeme opakovat socialistické tažení proti kosmopolitním dokumentalistům v technických oborech ve jménu posvátných tradic našeho lidového knihovnictví, nebo se raději přikloníme k zahraničním vzorům našich ekonomicky i jinak vyspělejších západních sousedů?

A navíc – co s prosazující se tendencí přímé nakladatelské tvorby elektronických knihoven, zejména odborných periodik a tzv. „šedé“ literatury? I tyto knihovní fondy se katalogizují, jen akvizice a výpůjční systémy jsou zde jiné než v klasických „kamenných“ knihovnách. Vysoké školy našeho zaměření dnes už vychovávají manažery také těchto systémů. A to nehovořím o profesích zajišťujících opět zejména management tzv. servisních knihovnických center, jako je např. americké OCLC nebo britské BLDSC. U nás by se jim měla, samozřejmě v jiných kvantitativních měřících, blížit především Národní knihovna. Tato centra obsluhují celé sítě knihoven, jimž multiplinitně racionalizují práci.

Mnoho otázek v knihovnickém vzdělávání zůstává neodpovězeno nejen u nás. Souvisejí s otázkami vztahujícími se k samé podstatě této profese, která dnes mnohem zřetelněji než kdykoli v minulosti čelí radikálním změnám ve vlastním paradigmatu. Ty vycházejí z měnícího se pojetí toho, co bylo odjakživa hlavním předmětem všech pracovních aktivit knihovny – fyzického dokumentu. Jak se s těmito změnami knihovnictví v budoucnu vyrovná, to záleží do značné míry také na náplni a kvalitě výuky na dnešních knihovnických školách. ÚISK je jen jednou z nich.

Literatura:

- CEJPEK, Jiří: Knihovnicko-informační vzdělávání v České republice. In Národní knihovna. – Roč. 6, č. 4 (1994), s. 135–140.
- VLASÁK, Rudolf: Vysokoškolská příprava knihovníků a informačních pracovníků pro 21. století na Karlově univerzitě v Praze. In Národní knihovna. – Roč. 7, č. 4 (1996), s. 99–105.
- VLASÁK, Rudolf: Vzdělávání knihovníků v Čechách. In Čtenář. – Roč. 50, č.9, (1998), s.242–247.

VÝCHODOČESKÝ REGION A KNIHOVNICKÉ VZDĚLÁNÍ

Vlasta Hamplová, Státní vědecká knihovna v Hradci Králové

Věnovat jednu ze sekcí knihovnické konference problematice knihovnického vzdělávání a jeho dalšího směřování je počin velmi potřebný a nanejvýš aktuální. V posledních letech jsme se touto problematikou nejednou zabývali i v našem regionu, a tak mi dovoluje, abych se s vámi podělila o několik našich zkušeností.

Není tomu tak dávno, co jsme bývali ve východočeských knihovnách s dosaženou úrovní odborného knihovnického vzdělání opravdu spokojeni. Většina našich knihovníků získala odborné knihovnické vzdělání ukončené maturitou nebo vysokoškolské vzdělání v oboru, jiní absolvovali postgraduální studium informatiky, několik středoškoláků využilo možnosti dálkového studia knihovnictví na Masarykově univerzitě v Brně, další absolvovali různá odborná školení nebo stáže.

O vysoké procento kvalifikovaných středoškolských kádrů se především zasloužila dlouholetá spolupráce se Střední knihovnickou školou v Brně. Již v roce 1962 bylo v Hradci Králové otevřeno konzultační středisko brněnské knihovnické školy pro dálkové středoškolské studium, později nástavbové pomaturitní studium knihovnictví a kulturně výchovné práce. Nejprve působilo při Krajském kulturním středisku a od roku 1979 pokračovalo přímo ve Státní vědecké knihovně v Hradci Králové. Poslední absolventi dvouletého nástavbového studia knihovnictví maturovali v roce 1993.

V rozmezí více než třiceti let si přímo v Hradci Králové doplnilo odborné vzdělání 496 absolventů, z toho 316 knihovníků, kteří v mnoha případech tvoří odborný potenciál našich profesionálních knihoven dosud. Nejedním úspěšným absolventem pak pokračoval v dalším studiu na KVIK KU v Praze. Díky této dlouholeté tradici jsme celkem zdařile organizovali cykly přednášek i jednorázová školení pro naše absolventy a další zájemce o tento typ vzdělávání, který byl správně chápán jako nadstavbový doplněk nejnovějších informací. Témata byla vždy vybírána s ohledem na potřeby a požadavky knihoven v regionu. V současnosti plní s úspěchem tuto úlohu SKIP ať již na regionální nebo celostátní úrovni.

Na počátku devadesátých let se s velkým zájmem ze strany veřejných knihoven setkaly dva cykly přednášek. První byl věnován dětské literatuře, druhý české undergroundové literatuře. Dalším okruhem témat, o která měli knihovníci zájem, byly například prezentace knihovnických programů (ISIS, Lumare, Smartlib, později KP-systém, Tinlib).

I když počátek devadesátých let vůbec nepřál kooperačním snahám mezi knihovnami, podařilo se připravit projekt souborného katalogu regionální literatury, proškolit všechny zájemce o tento projekt (přihlásilo se 29 veřejných knihoven) ve způsobu kooperace a seznámit je se základy AACR2, což byl základní předpoklad pro další spolupráci.

S převratnými změnami knihovnických postupů, zejména v součinnosti s automatizací, katalogizačními pravidly AACR2, Internetem, nástupem nových moderních nosičů informací a v neposlední řadě i s rozsáhlou transformací knihoven, se začaly objevovat stále častější signály ze strany naší knihovnické veřejnosti, že to s odbornými znalostmi našich knihovníků není zcela v pořádku. V knihovnách se začali objevovat absolventi středních škol s maturitou, ale bez knihovnického zaměření, které si po uzavření knihovnické nástavby v konzultačním královéhradeckém středisku nemohli již tak snadno doplnit. Ale ani knihovníci s knihovnickým odborným vzděláním nebyli s úrovní svých znalostí spokojeni. A protože byli zvyklí si doplňovat knihovnické nastavbové studium v naší knihovně, začali se zhruba v polovině devadesátých let stále častěji obracet na naši knihovnu s požadavkem otevřít nějaký typ soustavného knihovnického vzdělávání i v našem regionu, aby to měli blízko, a tím časově a finančně snadněji dosažitelné.

Mezi požadavky se nejčastěji objevovala potřeba: prohloubit jazykové znalosti, zejména angličtiny; naučit knihovníky komunikaci s počítačem; zvládnout nová katalogizační pravidla AACR2 a další přijaté standardy; naučit se využívat Internetu při získávání informací; umět v rutinním režimu pracovat s textovými editory; zvládnout základy elektronického publikování; seznámit se s knihovnickými programy atd. V neposlední řadě tu byla i snaha získat vyšší kvalifikaci a zlepšit si tak funkční zařazení.

Po zvážení všech požadavků ze strany knihoven se jako nejschůdnější začala jevit forma bakalářského studia, určená absolventům s ukončeným středoškolským vzděláním. Začali jsme se zajímat o možnosti začlenění tohoto studia do studijního programu některé z fakult vysokých škol našeho města. Nejblíže našim představám byla Fakulta řízení a informační technologie (FRIT) Vysoké školy pedagogické v Hradci Králové, která měla zkušenosti s bakalářským studiem v denní i konzultační formě v oboru Management, který se dále specializuje na *Informační systémy*, *Finanční management*, *Sportovní management*, *Cestovní ruch* a *Zdravotnický management*. Po dohodě s vedením fakulty byl připraven projekt další specializace bakalářského studia: **Knihovnicko-informační management**, v jehož průběhu si absolventi měli osvojit teoretické znalosti a praktické dovednosti z managementu (po transformaci okresních systémů věc velmi potřebná), moderní informační technologie a informační činnosti v oblasti knihovnictví a informací. Studium mělo mít denní i konzultativní formu a bylo zaměřeno tak, aby absolventi mohli najít uplatnění ve středním článku řízení nebo jako systémoví knihovníci v knihovnách, informačních střediscích případně firmách zabývajících se buď tvorbou knihovnicko-informačního software nebo informační činností a dále v regionálních a státních informačních systémech.

Z celkového počtu 144 kreditů bylo odborným knihovnickým předmětům věnováno 41 kreditů, které měli přednášet externisté z řad pracovníků SVK, OK a vysokoškolských knihoven v Hradci Králové. Na těchto knihovnických pracovištích měla také probíhat praktická cvičení. Zbývající kredity mohli bez problému na vysoké úrovni odpřednášet členové FRIT.

Projekt byl připraven a vše záleželo na tom, zda fakulta získá potřebný grant, který by jí otevření další specializace umožnil. Protože v době, kdy jsme o tomto typu studia uvažovali, bylo již tak trochu „premanagementováno“, nepodařilo se fakultě grant získat. Trochu jsme pak litovali, že jsme se nespojili s některou fakultou humanitního zaměření, kde by možná otevření bakalářského knihovnického studia bylo schůdnější. Obdobný typ bakalářského studia však již existoval v Opavě a naši snahou bylo vybavit absolventa takovými znalostmi, aby na trhu práce měl poněkud širší uplatnění než klasický knihovník.

Úmysl otevřít v Hradci Králové bakalářské studium zaměřené na knihovnicko-informační problematiku tedy nevyšel, a tak jsme místo celoregionálního projektu vzdělávání začali být skromnější a zaměřili se pouze na situaci v hradecké SVK. Problematiku vzdělávání zde dělíme do do tří okruhů:

- 1) systém vzdělávání odborných pracovníků SVK HK;
- 2) vzdělávání knihovníků kooperujících knihoven;
- 3) systematická výchova uživatelů SVK HK.

Následující zkušenost spadá do *prvního okruhu*. Odborná kvalifikace pracovníků této knihovny je dobrá. Valná většina našich odborných pracovníků si osvojila práci s počítačem, textovými editory, Internetem a zvládla postupy práce v knihovnickém programu KP-systém. Většina z nich je však úzce soustředěna na daný úsek činnosti, který vykonává a kde má osvojeny rutinní postupy, sleduje novinky, účastní se školení. Mimo řídicí management jen málo řadových pracovníků vnímá knihovnu z nadhledu jako celek a má povědomost o všech funkcích, které tato organizace zajišťuje. A tady se zrodila myšlenka **základního cyklického vzdělávání odborných pracovníků**. Pro školní rok 1998/99 bylo připraveno 6 lekcí v rozsahu 90 minut. Cíl byl prostinký, seznámit posluchače s organizační strukturou odborných knihovnických pracovišť a jejich nejdůležitějšími aktuálními úkoly či problémy. Přednášky si připravili vedoucí a příslušní odborní pracovníci, doplnily je praktické ukázky, exkurze na pracovištích a v některých případech byly zpracovány i písemné pomůcky.

A najednou se z této celkem banální akce stalo něco velmi užitečného. Jednotlivé odborné úseky se v rámci vzdělávání chtěly prezentovat co nejlépe, přednášky byly připravovány opravdu pečlivě, v průběhu vzdělávání se objevilo několik nových talentů schopných kvalitně a s přesvědčením prezentovat naši činnost. Ukázalo se, že přece jen nejsme tak profesionálně okoralí, abychom nebyli ochotní se vzájemně nejen poslouchat, ale také si rozumět. Dokonce jsme si ověřili, že dovedeme být i zdravě zvědaví, ne-li přímo zvě-

dví. Díky vedení knihovny, které umožnilo konání celé akce v pracovní době, kdy každá lekce měla ještě jednu reprízu pro 2. směnu a další účastníky, kterým první termín ze služebních důvodů nevyhovoval, byla účast stoprocentní. Ještě v průběhu školení jsme původní rozsah doplnili o další lekci, kterou si připravil vedoucí ekonomického odboru na téma, jak se v naší organizaci sestavuje rozpočet, vytvářejí nejrůznější fondy, provádějí odpisy apod. Na příkladu plnění rozpočtu v roce 1998 a sestavení návrhu rozpočtu na rok 1999 byly osvětleny základní pojmy i potřebné souvislosti, které někdy řadovému knihovníkovi unikají nebo připadají málo pochopitelné.

Takto koncipované vzdělávání může praktikovat každá knihovna nebo kooperující sdružení knihoven s minimem nákladů a při zainteresování všech účastníků, kteří jsou nuceni nejen pasivně naslouchat, ale naopak se aktivně zapojují do přípravy přednášených témat.

Na toto univerzální základní vzdělávání navazuje v naší knihovně systém výběrového speciálního školení s cílem seznamovat vhodné adepty z řad našich pracovníků s vybranými problémy jmenného a věcného zpracování monografií, seriálů a analytických záznamů; s tvorbou autorit; se zásadami rešeršní a informační činnosti a připravovat si tak pro budoucnost další specialisty z vlastních řad.

V SVK HK již tři roky existuje skupina cca 25 pracovníků (mimo oddělení jmenného a věcného zpracování), kteří projeví zájem zapojit se do dlouhodobého programu retrokonverze knihovního fondu. Všichni prošli vstupním školením, na kterém byli seznámeni s hlavními standardy pro jmenovou katalogizaci, byla jim vysvětlena struktura minimálního bibliografického záznamu monografií ve formátu UNIMARC, způsob zápisu do jednotlivých polí, úroveň do které mohou ukládat samostatně apod. Výklad doplnilo praktické cvičení pod dohledem vybraných pracovníků odboru zpracování. K tomuto základu přibývá každý rok instruktáž o nových postupech a pravidlech. Po několikaletém soustavném působení existuje v knihovně skupina, která hodlá zpětně ukládat fond příruční knihovny a regionální fond (pracovníci odd. IRS), fond periodik (pracovníci oddělení periodik) atd.

Další formu vzdělávání našich pracovníků připravujeme na podzim 1999: z vybraných pracovníků, ale za předpokladu jejich zájmu, budou vytvořeny malé skupinky (2–5 osob), které si pod vedením příslušného specialisty budou postupně osvojovat odborné znalosti nad rámec svého současného pracovního zařazení. Připraví se jako možný záložní zdroj pro případ potřeby specialisty na úsek, který si vyžaduje delší zácvik a praxi.

Takto jsou zatím připraveny 2 skupinky. První (čtyřčlenná) se bude od října 1999 průběžně školit teoreticky i prakticky ve správných postupech při zpracování regionálních jmenných a věcných autorit a následných regionálních faktografií REOS, REFA. Druhá (zatím tříčlenná) se bude zabývat retrokonverzí periodik.

Ještě bychom rádi získali zájemce pro skupinu příštích instruktorů, kteří by učili naše uživatele pracovat s elektronickým katalogem a dalšími databázemi v půjčovně.

Z *druhého okruhu* vzdělávání určeného knihovnám v regionu bych se ráda zmínila o snaze naší knihovny z poslední doby – ustavit pracovní skupinu složenou se zástupců knihoven pracujících na území Hradce Králové s regionálními dokumenty a informacemi. Průběžně chceme její členy seznamovat s platnými standardy a postupy při doplňování, zpracování a využívání regionálních dokumentů a informací. Společně se chceme snažit o dodržování jednotných postupů při vytváření souborného katalogu regionálních dokumentů, souborů regionálních autorit atd. První informativní schůzka se konala 25.5.1999, obesláni byli zástupci OK, muzea, VŠP a OA v Hradci Králové. První téma věnováno **doplňování regionálních dokumentů v knihovnách na území Hradce Králové**.

Třetí okruh našich vzdělávacích a výchovných aktivit je určen našim uživateli. Tvoří pestrý výběr. Většinou mají tradiční formu (exkurze, metodické návody...), o jiných jsme již publikovali (například o průběhu školení uživatelů v práci s databází České národní bibliografie). Za zmínku by snad stála spolupráce SVK s Ústavem českého jazyka a literatury VŠP v Hradci Králové při pořádání již třetího ročníku **literárních dílen** pro vysokoškolské studenty a pro další zájemce z řad hradecké veřejnosti. Problematikou vzdělávání uživatelů se však v tomto příspěvku nehodlám šířeji rozepisovat.

Pokud vás něco z našich vzdělávacích snah (včetně myšlenky nerealizovaného bakalářského studia *Knihovnicko-informační management*) zaujme a bude inspirovat k podobným, úspěšnějším snahám, splnil tento skromný výčet našich zkušeností svůj účel.

MÁM KNIHOVNICKOU ŠKOLU. JSEM PROFESIONÁL?

Jana Nejezchlebová, Moravská zemská knihovna v Brně

Úvod

„... Změny v knihovnách nejsou ničím novým. Knihovníci byli vždycky schopni všechny změny zvládnout. Ovšem v poslední době se zvyšuje rychlost, s jakou změny přicházejí. Očekává se, že knihovníci budou tento vývoj akceptovat a své intelektuální schopnosti nebudou věnovat pouze tradičním knihovnickým povinnostem, ale také školení a vzdělávání uživatelů. ...“

Krishna DasGupta¹⁾

Změny nové poznatky nové dovednosti kreativita myšlení a prolisťujeme-li např. Zprávu o Zelené knize o úloze knihoven v moderním světě a z ní vycházející Leuvenské komuniké²⁾ můžeme pokračovat.

Z toho jednoznačně vyplývá, že další vzdělávání knihovníků a to po celou dobu jejich aktivního života bez ohledu na jejich zařazení v hierarchii organizace knihovny se stává nezbytností.

I. Jak se podílí Moravská zemská knihovna v Brně na vzdělávání knihovníků jižní Moravy

1. Základní knihovnické kurzy (rekvalifikační)
2. Specializované knihovnické kurzy (pro odborné pracovníky)
3. Semináře s odborným tematickým zaměřením
4. Porady řídicích a odborných pracovníků
5. Odborné souvislé praxe a stáže studentů knihovnických škol
6. Vzdělávání zaměstnanců Moravské zemské knihovny

Ad 1)

a) **Základní knihovnické kurzy** jsou určeny těm zaměstnancům veřejných a odborných knihoven, kteří neabsolvovali knihovnické vzdělání. Záměrem kurzů je zprostředkovat účastníkům teoretické a praktické knihovnické znalosti a dovednosti. Připravit je na požadavky a potřeby uživatelů knihoven a informačních pracovišť tak, aby je dokázali odborně zajistit. Tyto kurzy (rozsah 120 hodin) obsahují přednášky a prezentace základního knihovnického minima, seznamují s knihovnickými standardy, doplňována jsou aktuální témata např. práce se CD ROM v knihovnách, prezentace vyhledávání informací v různých databázích, ukázky práce s Internetem. Doprovodnými akcemi je seznámení s činnostmi vybraných knihoven, zařazují se alternativní přednášky, možnosti speciálně zaměřených konzultací dle složení posluchačů

a jejich požadavků. Určitým problémem těchto kurzů je, že jejich účastníci jsou středoškolsky i vysokoškolsky vzdělaní a přednášející musí sledovat a reagovat na ne vždy vyrovnanou recepci. Lektory jsou odborní pracovníci Moravské zemské knihovny, učitelé Vyšší odborné školy informačních a knihovnických služeb v Brně a další externí spolupracovníci z vysokých škol. Naši společnou snahou je zaměstnance knihoven bez odborného vzdělání seznámit se základy knihovnické profese (od historie po současnost), ale také ukázat návaznosti a souvislosti jednotlivých činností probíhajících v knihovně, ukázat na rychlost změn a za období trvání kurzu (1 rok) je vést k tomu (poskytování různých materiálů, odkazy na literaturu, na články v knihovnickém tisku), aby sledovali dění v oboru a uvědomili si nutnost samostatného studia. Zkoušky volíme způsobem adekvátním dospělým lidem, v pololetí se zpracovávají testy, v kurzu 1998/99 doplněné úkoly, které řešily skupinky (4–5 frekventantů) a jejichž výsledné řešení na závěr sdělili všem zástupci a společně se o nich diskutovalo. Závěr kurzu je klasický – ústní zkoušky z předem zadaných tematických okruhů včetně praktických úkolů (zpracování dokumentů). Součástí zpětné vazby, která u tradičně konaných základních kurzů v Moravské zemské knihovně probíhala formou závěrečné diskuse účastníků s hlavními přednášejícími je v posledních dvou letech písemné vyjádření. Přesněji jsme si tak ověřili, že hlavním kladem a přínosem pro vlastní praxi jsou pro účastníky aktuální témata a informace z oboru, získání ucelenějšího pohledu na profesi (na činnosti, které dotýčný nevykonává), seznámení se s moderními knihovnami i navázání kontaktů s kolegy z různých knihoven, poznání zajímavých lidí z oboru. Na otázku co jste postrádal, v čem kurz nesplnil Vaše očekávání byly v odpovědích hlavní dvě připomínky, jednak potřeba více času na procvičení zpracování dokumentů a vyhledávání v databázích a druhá připomínka byla poměrně zajímavá. Vztahovala se totiž na přednášky z české a světové literatury, které byly velmi kvalitní, ale spíše přemýšlivé, hodnotící spisovatele a jeho tvorbu, kriteria kvality literárního díla a ukázalo se, že knihovníci očekávali a potřebovali „školským enumerativním způsobem“ nadiktovat jména, slyšet konkrétně o současných autorech a jejich dílech. I třetí otázka, jaké máte další náměty, připomínky ukázala, že na jedné straně se nám podařilo „přesvědčit“ posluchače o potřebě dalšího vzdělávání, ale na druhé straně, že je třeba nabídnout témata. Odpověď na tuto otázku zněla máme zájem o semináře, o další vzdělávání, připravte a my přijedeme.

b) **Učebnice nestačí** byly knihovnické kurzy určené učitelům vedoucím školní knihovny. Konaly se ve spolupráci s Centrem pro další vzdělávání učitelů MU. Obsah a rozsah byl upraven potřebám školních knihoven (celkem 48 hodin – 6 dnů), závěr první skupina ukončila kratší písemnou prací řešící konkrétní problém vlastní knihovny na základě získaných znalostí (případně doplněných konzultacemi), druhá skupina (nebyla tak vstřícně naladěná) ukončila formou semináře s přednášejícími.

Ad 2)

a) **Knihovnické minimum** byl vlastně pokus. Jednalo se o zkrácený kurz,

pouze 3 denní (konal se v roce 1996), který byl určen absolventům knihovnických škol s delší praxí. Chtěli jsme je touto formou seznámit s nejnovějšími změnami, trendy a informacemi z oboru, informovat je o automatizaci v knihovnách a ukázat jim vybraná moderní knihovnická pracoviště.

b) **Mezinárodní standardy v české katalogizační praxi** (AACR2, věcné zpracování). Tento typ kurzu je v posledních letech žádaný ve všech knihovnách ČR, proto i u nás probíhal ve dvou skupinách, byl zaměřen na prezentaci a praktickou práci se SW s nimiž knihovny pracují.

Ad 3) Významnou vzdělávací formou jsou **semináře** (1–2 denní) s odborným tematickým zaměřením. Uvedu několik příkladů z let 1998 a 1999:

– Seminář pro pracovníky služeb VK v Knihovně Fr. Bartoše ve Zlíně pro moravské knihovníky (s SVK v Ostravě) se zaměřením na práci s literaturou a na MS

– Děti-literatura-informace pro pracovníky dětských oddělení VK JM v MěK v Jihlavě zaměřený na současnou dětskou literaturu a ilustrace a práci s informacemi ve školních knihovnách

– Seznámení se zajímavými projekty ateliéru hmatového modelování (práce s handicapovanými čtenáři) v Brně pro pracovníky dětských oddělení

– Pro veřejné a školní knihovny připravujeme moravský seminář s SVK v Ostravě a Knihovnou Kroměřížska.

Ad 4) **Porady ředitelů a odborných pracovníků** snad lze do výčtu vzdělávacích aktivit MZK zařadit, protože jsou cílevědomě doplňovány přednáškami odborníků.

Ad 5) Zajišťování souvislých odborných **praxí studentů** všech stupňů knihovnických škol je rozšiřováno v posledních letech o delší praxe studentů Vyšší odborné školy a zajišťováním konzultací příp. oponováním jejich závěrečných prací.

Ad 6) Ve **vzdělávání zaměstnanců Moravské zemské knihovny** od roku 1991 získalo jednoznačně prioritu proškolení v práci na počítačích a zaváděných SW, které zajišťuje specializované pracoviště automatizace. Dále jsou organizovány jazykové kurzy a pro nové pracovníky probíhaly po několik let 1 denní přednášky a podrobné seznámení se všemi pracovišti MZK.

II. „Více zdrojové“ vzdělávání

Další vzdělávání knihovníků zajišťují nejen „velké“ knihovny – Národní knihovna v Praze, Státní vědecké knihovny včetně Moravské zemské knihovny. Kvalitní vzdělávání, přednášky, semináře i cykly nejen pro svůj nejbližší region začínají organizovat i okresní a městské knihovny, které se na určitou problematiku specializují, mají dobré zázemí jak personální tak technické. V roce 1998 s odbornou podporou MZK připravila 2denní seminář Zvukové knihovny v ČR MěK v Třebíči, v roce 1999 probíhá Hudební vzdělávací cyklus v Knihovně Kroměřížska. Na vzdělávání se aktivně podílí i SKIP. Na jižní Moravě přednáškami o psychologii, komunikaci v rámci Kolegií městských knihoven, přednáškami s prezentací na téma Práce s Internetem v knihovnách apod. V červnu 1999 se ve spolupráci Klubu dětských knihoven SKIP

JM, MZK a Studia Labyrint uskutečnila 2denní dílna dramatické výchovy „Vezměte do ruky knihu“, která měla značný ohlas a předpokládá se její pokračování v příštím roce.

Rozšiřují se možnosti vzdělávání formou distančního studia, korespondenčních kurzů, vyhledáním nejrůznějších materiálů na Internetu.

Širokou nabídku vzdělávacích akcí nabízí knihovníkům i ICN, REGIS, kurzy pro školní knihovny připravuje VÚP v Praze.

III. Vzdělávání a praxe

Není toho vzdělávání už trochu moc, ptají se knihovníci, když mají volit mezi několika atraktivními nabídkami a nakonec odmítnou vše s „omluvným“ my totiž musíme být také v knihovně, půjčovat, dělat besedy To je otázka a problém k řešení lepší kooperace a koordinace zainteresovaných pracovišť. Naskýtají se však další a závažnější otázky, víme přesně jaké potřeby vzdělávání svých zaměstnanců mají ředitelé knihoven, a dále – je vzdělávání obsahem i formou takové, jaké je moderní knihovny potřebují?

Z pohledu rychlého rozvoje knihovnictví je důležitá **aktuálnost** témat zařazovaných do programu vzdělávání, s tím souvisí pochopitelně **rychlost a předvídatost** odpovědných pracovišť (Pozn.: uskutečnění zejména praktických kurzů a seminářů zatím stále negativně ovlivňuje nedostatečné technické vybavení).

Problémem je spíše **systematičnost**. I když máme strategický plán vzdělávání, sledujeme, aby nevznikala „bílá“ místa, semináře 1–2 denní (delší trvání knihovnic z pracovních důvodů zejména v menších knihovnách odmítají) stačí vlastně upozornit na určité problémy, poskytnout základní informace z dané problematiky ale dále se nepokračuje, případně až za delší období což už nemá požadovaný efekt. **Současné potřeby** směřují k adresnějšímu, cílenějšímu a především hlubšímu specializovanému vzdělávání. Témat je velké množství od klasických česká a světová současná literatura, psychologie, komunikace, ale i práce s časopisy, s encyklopedickou literaturou v papírové i elektronické formě, a stále nevyčerpatelná práce s databázemi, s Internetem. Ale ne již na úrovni základních informací, spíše je třeba procvičování, prezentace s výkladem, příklady možností využití ve službách, tzn. delší časový prostor.

Současné knihovny elektronické, virtuální s novými službami pro všechny věkové kategorie uživatelů se budou muset výrazněji zaměřit na práci se střední generací, s dospělými, kteří neumí pracovat s počítačem a především mnohdy nevědí jaké služby mohou v knihovně využívat. Často jsem překvapena, že ani vysokoškolsky vzdělaní lidé nemají představu, co vše jim může nejen vědecká, ale i automatizovaná městská knihovna poskytnout. V této souvislosti bude třeba do systému vzdělávání zařadit i zdánlivě odlehlejší téma - práci s moderní audiovizuální didaktickou technikou, naučit se vizuálně prezentovat služby knihovny, prostřednictvím moderních technologií ukázat přehledně, stručně a názorně uživatelům jak se v informačním prostředí knihovny orientovat a chovat.

Otázka v názvu příspěvku je možná zavádějící (profesionál v knihovně nemusí být absolventem knihovnické školy) a trochu provokující (často si absolventi různých typů knihovnických škol myslí, že není třeba ve vzdělávání pokračovat). Odpověď je celkem jednoduchá, škola může poskytnout hluboký základ teoretických a částečně praktických znalostí, vědomostí a dovedností, dále by měl absolvent pokračovat podle svého dalšího zaměření. Všichni ale také víme, že vědomosti musí podpořit i další osobní schopnosti a vlastnosti nezbytné pro profesi knihovníka.

Literatura:

1. Knihovny budoucnosti a úloha profesionálních pracovníků v oblasti informací / Krishna DasGupta. – In: Sborník příspěvků ze semináře Knihovny budoucnosti, 8.–12. června 1997, Brno, Masarykova univerzita: 1998, s.66.
2. Správa o Zelenej knihe o úlohe knižníc v modernom svete / Mirja Ryynänenová. – Bratislava, Univerzitná knižnica: 1998. – 30 s.

STÁTNÍ VĚDECKÁ KNIHOVNA JAKO CENTRUM VZDĚLÁVÁNÍ KNIHOVNÍKŮ

Milena Slaninová, Státní vědecká knihovna v Ostravě

Minulost, současnost, budoucnost

Toto krátké zamyšlení nad průběhem vzdělávacích aktivit oddělení služeb knihovnam Státní vědecké knihovny v Ostravě, a hlavně nad tím, jak by mělo pokračovat v budoucnu bych chtěla uvést krátkou rekapitulaci toho, co jsme v minulosti považovali (a v budoucnu snad stále budeme považovat) za stěžejní a neodmyslitelnou součást výkonu našich regionálních funkcí.

Vzdělávání knihovníků regionu severní Moravy se stalo ve Státní vědecké knihovně v Ostravě již dlouholetou tradicí. Do roku 1978, kdy se stala naše knihovna regionálním knihovnickým centrem, jehož povinností bylo zabývat se dalším vzděláváním pracovníků knihoven a informačních středisek severní Moravy, se touto činností zabývalo metodické oddělení Krajské knihovny v Ostravě (nyní Knihovny města Ostravy).

Aby bylo možné zamyslet se v tomto příspěvku nad nutností permanentního celoživotního vzdělávání knihovníků je potřebné stručně vylíčit to, co se v této oblasti udělovalo v letech minulých a co se pro to dělá v současnosti.

Na severní Moravě nepůsobila v minulosti žádná z odborných středních škol, která by připravovala odborníky pro práci v knihovnách. Pohlédneme-li tedy krátce do historie, nesmíme opomenout studium posluchačů konzultačního střediska dálkového pomaturitního studia Střední knihovnické školy v Brně (dnes Vyšší odborné školy a Střední odborné školy informačních a knihovnických služeb), které do roku 1990, kdy konzultační středisko zaniklo, absolvovalo na 500 knihovníků. To už byl utěšený počet odborníků, kteří pracovali a dodnes pracují ve všech typech knihoven regionu.

Všichni zájemci o práci v knihovně však nemohli studovat při zaměstnání na střední či vysoké škole a potřeba knihovníků (alespoň zaškolených) byla stále stejná, v některých obdobích i stále se zvyšující. Proto pořádala knihovna známou formu dalšího vzdělávání pracovníků, a to knihovnické kurzy, ať už to byl tříměsíční kurz pro pracovníky veřejných knihoven nebo kurz pro pracovníky informačních středisek podniků a institucí. V době, kdy v rámci jednotné soustavy knihoven byla budována síť zemědělských knihoven, pořádala knihovna i zkrácené třídní instruktáže pro pracovníky pověřené péčí o tyto odborné knihovny. Samozřejmě i ostatním sítím knihoven byla věnována pozornost, ať už šlo o školní knihovny, odborové knihovny, atd.

Neméně velkou pozornost věnovala naše knihovna i průběžnému vzdělávání všech, i dlouholetých knihovníků. Pravidelně pořádala semináře, školení a porady pro pracovníky jednotlivých specializovaných oddělení knihoven regionu. Byly to např. semináře pro pracovníky půjčoven pro děti a mládež, hudebních oddělení, půjčoven pro dospělé čtenáře, ale také pro pracovníky střediskových knihoven, informačních středisek podniků a institucí a v neposlední řadě i pro pracovníky školních knihoven. Tyto semináře měly na programu vždy odbornou přednášku na aktuální téma, po níž následovala porada s výměnou zkušeností.

V letech 1989–1994 bylo na severní Moravě otevřeno konzultační středisko Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze – obor vědecké informace a knihovnictví, jehož organizací byla pověřena naše knihovna. Toto studium absolvovalo 10 posluchačů, kteří tak rozšířili řadu vysokoškolsky vzdělaných knihovníků v knihovnách regionu.

Po roce 1989 trvalo nějaký čas, než jsme jako bývalé oddělení metodiky našli svou „parketu“. Hromadně zanikala střediska VTEI, rozpadaly se okresní centralizované systémy veřejných knihoven a celý systém naší práce, na který jsme byli celá léta zvyklí, dostal trhliny. Po několika prvních letech bezradného tápání jsme však dospěli k současné praxi, kdy z ohromujícího nástupu nových informačních technologií do knihoven vyplynula potřeba postarat se o přenos nejnovějších informací směrem ke knihovnám regionu. Také potřeba vyškolit nové pracovníky pro knihovny a informační střediska (ať už nově vznikající nebo ta, která pokračovala ve své práci) opět narostla.

V první etapě (asi do poloviny devadesátých let) jsme vytvořili nové osnovy základního knihovnického kurzu, které jsme upravili tak, aby jeho obsah vyhovoval jak pracovníkům knihoven veřejných, tak i pracovníkům informačních středisek. Každoročně jsme tak vyškolili zhruba kolem 25–30 pracovníků. V té době naprosto ustal zájem absolventů středních i vysokých škol knihovnického zaměření o práci v knihovnách, buď proto, že jich nebyl dostatek nebo – a to je myslím hlavním důvodem – nebyla práce v knihovnách pro ně atraktivní hlavně z hlediska jejich finančního ohodnocení. Proto bylo nutné zamyslet se nad tím, jak připravit pracovníky, kteří vystudovali naprosto jiné typy škol na práci v knihovnách tak, aby bylo možné jejich vzdělání považovat za rekvalifikaci. Po důkladném zvážení jsme tedy přepracovali osnovy kurzu, doplnili je o předměty, které dříve v základním kurzu chyběly a požádali jsme Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR o akreditaci pro náš kurz. Tuto akreditaci získala knihovna od roku 1996 pro vzdělávání pracovníků v oborech:

- odborný pracovník knihovny
- odborný pracovník v informacích (s platností pro celou ČR).

Jednou z podmínek pro účast v rekvalifikačním kursu je ukončené středoškolské vzdělání, není však výjimkou účast absolventů vysokých škol jiného než knihovnického zaměření.

Kurz je každoročně obsazen a v anketách, které vyplňují účastníci kurzů vždy po skončení výuky a absolvování závěrečných zkoušek, vyjadřují své

názory a připomínky, které pak jsou akceptovány a na základě připomínek je upravován obsah i rozsah některých stěžejních předmětů.

Samozřejmě jako i v minulých letech pokračujeme v pořádání seminářů a koordinačních porad pro knihovníky, při pořádání některých seminářů se nám velmi osvědčila spolupráce s oddělením knihovnictví Moravské zemské knihovny v Brně.

Rovněž Knihovnický týden se již zapsal do povědomí knihovnické veřejnosti v celé republice. Uskutečnil se prozatím šestkrát. Jeho náplní jsou vždy odborné přednášky na předem dané a aktuální téma, exkurze do knihoven, seznámení se s historií, kulturou a přírodními krásami regionu.

Jak již bylo uvedeno výše, zavádění počítačů a využívání nejnovějších informačních technologií zasáhlo nečekaně rychle i naše veřejné knihovny. Vzhledem k tomu, že v naší Státní vědecké knihovně v Ostravě máme vysoce kvalifikované odborníky na pracovištích, která tyto systémy a technologie využívají, rozhodli jsme se nečekat a nabídli jsme pracovníkům knihoven regionu již před třemi lety šedesátihodinový cyklus školení nazvaný Mezinárodní standardy v české katalogizační praxi. Obsahem těchto školení bylo naučit katalogizátory, resp. i další odborné pracovníky knihoven pracovat s anglo-americkými pravidly pro knihovnické zpracování fondů AACR2, vysvětlit rozdíly mezi klasickým jmenným a věcným zpracováním, na které byli léta zvyklí, a které v současných podmínkách plně automatizace knihoven už zdaleka není možné použít. Toto školení se setkalo s obrovským ohlasem a můžeme se pochlubit i tím, že na něj dojížděli i knihovníci z jiných krajů naší republiky. Můžeme konstatovat, že jsme s předstihem proškolili všechny odborné pracovníky knihoven severní Moravy a samozřejmě, že počítáme s tím, že v této oblasti dochází k častým změnám, a proto chystáme další školení, které by účastníkům přineslo poznatky o nejnovějších změnách.

Všechny velké knihovny v republice se již určitě setkaly s požadavky menších knihoven, které v rámci programu RISK získaly přístup k celosvětové počítačové síti Internet na proškolení knihovníků ve způsobech, jak efektivně vyhledávat informace v síti, jak hledat v katalozích jiných knihoven nejen v tuzemsku, ale i v zahraničí, jak využívat Internet v meziknihovní výpůjční službě, při zodpovídání dotazů čtenářů v rámci BIS a jak se v ohromném množství informací v síti Internet vůbec orientovat. V rámci spolupráce s oblastní pobočkou SKIP a také i díky grantu SKIP jsme mohli v letošním roce uspořádat 4 dvoudenní cykly školení pro uživatele Internetu. Překvapením pro nás byl fakt, že zájem vysoce převýšil jak naše možnosti prostorové a finanční, ale také předpokládaný počet účastníků z knihoven, o kterých jsme věděli, že již Internet vlastní. Přesto již tři běhy školení proběhly a poslední se bude konat po prázdninách.

V loňském roce byla v oddělení bibliografie otevřena nová studovna, ve které jsou zpřístupňovány v síti informace z CD-ROMů. Síť je provozována na ultranetovém serveru. Nabídli jsme tedy knihovníkům našeho regionu možnost proškolení ve vyhledávání relevantních informací, uložených na těchto nosičích, resp. proškolení ve zpracovávání rešerší z databází, které naše knihovna

na CD-ROMech vlastní. Vzhledem k tomu, že knihovny nyní mají relativně snadnou a levnou příležitost zakoupit pro svou vlastní práci i pro své uživatele CD-ROM Česká národní bibliografie, bylo by nanejvýš vhodné, aby i v menších knihovnách byla tato služba kvalifikovaně prováděna.

Proto i naše úvahy do budoucna vedou směrem k pokračování v těchto vzdělávacích aktivitách, jelikož prozatím nevidíme jinou možnost jak umožnit knihovnickům jednodušší přístup k nejnovějším poznatkům. Myslíme si, že pracovníci naší knihovny jsou vynikající odborníci, kteří ochotně a nad rámec svých pracovních povinností předávají své poznatky a zkušenosti svým kolegům z knihoven regionu.

Bohužel je smutnou pravdou, že naše knihovna nemá k dispozici specializovanou učebnu, která by po všech stránkách splňovala nároky na moderní školící pracoviště, ale v rámci svých sil a možností se snažíme, aby účastníci školení byli tak zaujati tím, co nového se dozví a jak jim vědomosti u nás nabyté usnadní jejich práci, že pominou i to, v jakých prostorách školení probíhá.

Zdá se, že pokud nebude vypracován celostátní a koordinovaný systém vzdělávání pracovníků knihoven, bude nutné suplovat roli středních či vysokých škol a formou rekvalifikačních, resp. inovačních kurzů připravovat knihovníky pro další století. Je tedy nezbytně nutné pečlivě sledovat problémy, které musí knihovny řešit, a které v současné době přináší exploze nových forem práce s novými technologiemi a aktivně na ně reagovat tím, že budeme připravovat nabídku kurzů, školení a seminářů, které budou přinášet nejnovější poznatky knihovnické teorie i praxe i do těch nejmenších knihoven.

V této problematice hraje roli ještě i jiný aspekt, a to finanční. I naši knihovny se dotýká problém s nedostatkem finančních prostředků, nyní již i na výkon základních funkcí, proto se nemůžeme vyhnout placení jisté finanční částky za pořádané kurzy, školení a semináře. Přesto je pro knihovníky našeho regionu často rozhodně výhodnější absolvovat některou z těchto vzdělávacích aktivit v místě sídla SVK v Ostravě i když je známo, že mnoho podobných akcí je organizováno přímo Národní knihovnou České republiky.

Závěrem bych tedy chtěla shrnout poznatky a zkušenosti z dlouholeté praxe ve vzdělávání pracovníků knihoven našeho regionu.

V minulosti byla problematika vzdělávání knihovníků prostřednictvím kurzů, školení aktivů a porad jen jakousi doplňkovou formou systému školského. Školský systém dodával do knihoven středoškolsky či vysokoškolsky vzdělané knihovníky, ale jejich počet nebyl dostačující. Proto bylo nutné organizovat konzultační střediska střední i vysoké školy přímo v regionu, kde si dle potřeby a zájmu doplňovali své vzdělání absolventi gymnázií, resp. jiných středních škol, které práce v knihovně zaujala natolik, že se jí hodlali věnovat i v budoucnu. Výhodou těchto středisek byla relativně snadná a nepřilíš drahá možnost dojíždění v rámci kraje. Z vlastní zkušenosti mohu říci, že většina těchto dálkově studujících v knihovnách zůstala a jsou to ti pracovníci, kteří jsou schopni a ochotni práci v knihovně obětovat leccos i na úkor svého soukromí a volného času.

V současné době, kdy se obor knihovnictví studuje i na některých soukromých středních školách a ze středních knihovnických škol se staly vyšší odborné školy, byla podstatně omezena možnost doplnit si odborné vzdělání formou dálkového studia. Proto alespoň výše popsányými formami předávání poznatků vypomáháme knihovnám v rozvoji kvalifikace jejich pracovníků. Není to ideální možnost, ale ze strany knihoven našeho regionu je akceptována a vítaná jako jedna z mála možností, jak se dostat k aktuálním informacím a poznatkům.

VZDĚLÁVÁNÍ LÉKAŘSKÝCH PRACOVNÍKŮ

Eva Lesenková, Institut postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví v Praze – Helena Bouzková, Národní lékařská knihovna

Iniciátory vzniku první spolkové lékařské knihovny byly sami lékaři, členové „Čtenářského sdružení při Sboru doktorů lékařství v Praze“, kteří roku 1840 knihovnu založili. Inspirátory dalšího rozvoje v téměř stopadesátileté historii lékařského knihovnictví byli také významní čeští lékaři.

Tradici úzkého sepětí uživatele a knihovnicko-informačního pracovníka se projevuje i v oblasti dalšího vzdělávání. Ke vzdělávání lékařských pracovníků tedy společně patří také podpora – tréninky odborných uživatelů.

Zavádění moderních informačních technologií do činnosti knihoven vyžaduje při přechodu na jejich samoobslužné užívání systematickou tréninkovou podporu uživatelů ze strany knihovníků.

Autorky ve svém příspěvku uvádějí nejen stručný přehled historie lékařského knihovnictví se vztahem ke vzdělávání knihovníků, ale věnují také pozornost specifickému vztahu knihovníka a uživatele služeb, který se promítá do jejich vzdělávání.

Charakteristika poválečného vývoje vzdělávání je rozdělena do pěti etap, které probíhaly v letech 1949–1961, 1962–1976, 1976–1988, 1992–1997, 1998–2004.

Těžištěm práce je definování projektu vzdělávání lékařských knihovníků v letech 1998–2004. Projekt vznikl a dále se vyvíjí na základě „Programu národních lékařských knihoven do roku 2004“. U zrodu koncepce sítě národních lékařských knihoven (sít VISZ) a za její realizaci stála Pracovní skupina pro veřejné informační služby ve zdravotnictví při odboru vědy a vzdělávání MZ ČR.

Typologie vzdělávacích programů, kvalifikační a věkové struktura účastníků vzdělávání a stanovení curricula navazují na zkušenosti ve vzdělávání a respektují výsledky analýzy současného stavu práce lékařských knihoven sítě. Při stanovování perspektiv lékařského vzdělávání je aplikován systémový přístup, zejména při integraci regionálních center do systému vzdělávání. V závěru sdělení věnují autorky pozornost otázkám budování a rozvoje technické základny a problémům financování.

CENY A POPLATKY ZA KNIHOVNICKÉ A INFORMAČNÍ SLUŽBY (Výsledky průzkumu)

Mária Kolářová, Státní technická knihovna v Praze

Národní knihovna ČR provedla průzkum na výši poplatků za knihovnické a informační služby poskytované v českých knihovnách, který proběhl v měsíci květnu a červnu 1999 ve formě webovského dotazníku.

Dotazník zpracovali PhDr. Vít Richter a PhDr. Jana Sodomková z NK ČR, autorem webovské podoby dotazníku je ing. Martin Svoboda, ředitel Státní technické knihovny.

Co bylo cílem průzkumu

Účelem průzkumu bylo zjistit ceny základních knihovnických a informačních služeb včetně některých služeb poskytovaných na bázi internetu, které jsou využívány v knihovnách různých typů.

Cílem průzkumu neměla být podrobná analýza všech dílčích rozdílů v úhradě cen v jednotlivých knihovnách, ale především zjištění průměrných cen, které jsou aplikovány na největší skupiny uživatelů a nejčastěji využívané služby.

Dalším cílem průzkumu bylo také ověření webovské podoby dotazníku pro provádění podobných průzkumů v knihovnách.

Zjištění počtu zhotovených kopií za rok bude sloužit jako podklad pro analýzu právních aspektů reprografických služeb a pro případné jednání s ochrannými autorskými svazy.

Proč bylo zapotřebí tento průzkum udělat

Řada mezinárodních doporučení (např. Manifest veřejných knihoven UNESCO-IFLA, Zelená kniha o úloze knihoven v moderním světě, Doporučení Rady Evropy ke knihovnické legislativě) chápe knihovny jako instituce zajišťující rovnoprávný přístup občanů k informacím, vzdělávání a kulturním hodnotám. V této souvislosti je také doporučováno, aby **základní knihovnické služby byly poskytovány v zásadě bezplatně**. Rovněž je doporučováno, aby poplatky za knihovnické služby – pokud jsou vůbec uplatňovány – byly udržovány na takové výši, aby se cena služeb nestala zásadní překážkou pro jejich využívání.

V rámci ČR neexistuje legislativa či doporučení pro stanovení cen knihovnických služeb. Svízelná ekonomická situace řady knihoven, ale také požadavky jejich zřizovatelů stále častěji vedou ke zpoplatňování knihovnických

služeb. Uplatňované ceny v některých případech začínají být pro určité skupiny uživatelů diskriminační. Různorodost uplatňovaných cen v některých případech vede k určité formě „konkurenčního boje“ mezi knihovnami, ačkoliv podstatou činnosti je veřejná služba neziskového charakteru.

Asociace knihoven a Svaz knihovníků a informačních pracovníků se dohodly, že budou usilovat o zpracování společného doporučení pro aplikaci cen za knihovnické a informační služby. Cílem tohoto doporučení by mělo být stanovení maximálních cen za poskytované služby, které z hlediska uživatelů nemají diskriminační charakter a postupné sjednocování cen. Toto doporučení by mělo sloužit jako orientace pro pracovníky knihoven i jejich zřizovatele. Návrh doporučení bude prezentován a diskutován na letošní konferenci Knihovny současnosti na Seči.

Výsledky průzkumu

Dotazníkové akce se zúčastnilo 136 knihoven, které byly rozděleny do 9 kategorií, tak jak byly zadány v dotazníku – od obecních (místních) knihoven přes městské, okresní, státní vědecké knihovny, ústřední, vysokoškolské, lékařské a knihovny ústavů AV ČR.

Knihovny odpovídali na 13 otázek, souvisejících s výší poplatků za služby registrační, výpůjční, rešeršní, meziknihovní a mezinárodní meziknihovní služby, reprografické služby, služby dostupné na Internetu a v poslední otázce na dotaz, kolik procent z celkových výdajů na provoz a mzdy knihovny pokrývají příjmy za služby a zda knihovna odvádí své příjmy svému zřizovateli či do státního rozpočtu.

Při vyhodnocování sebraných dat byly stanoveny průměrné ceny v jednotlivých kategoriích knihoven a tam, kde byly stanoveny ceny v cenovém rozpětí.

Roční registrační poplatek – poskytování základních služeb, např. absenční půjčování

	Roční registrační poplatek – průměrné ceny pro jednotlivé kategorie knihoven									
	obecní	městské	Okresní	SVK	ústřední	VŠ	AV ČR	lékařské	jiné	
dospělí	53	66	75	90	85	80	65	0	30	
mládež	27	33	33	48	0	80	50	0	10	
studenti	30	43	49	56	48	54	27	0	20	
důchodci	30	39	45	51	38	98	50	0	20	
ZTP	10	41	37	67	65	63	50	0	0	
instituce	0	160	142	350	375	277	50	0	0	

Krátkodobá registrace – např. vstup do studoven

Krátkodobá registrace – 1 den									
	obecní	městské	Okresní	SVK	ústřední	VŠ	AV ČR	lékařské	jiné
dospělí	0	6	11	9	10	10	15	0	0
mládež	0	5	11	10	0	10	0	0	0
studenti	0	5	11	9	5	10	15	0	0
důchodci	0	5	11	9	5	10	10	0	0
ZTP	0	0	12	10	0	10	10	0	0
instituce	0	0	13	10	0	10	10	0	0
1 týden									
dospělí	0	0	20	0	5	0	0	0	0
mládež	0	0	10	0	5	0	0	0	0
studenti	0	0	10	0	5	0	0	0	0
důchodci	0	0	10	0	5	0	0	0	0
ZTP	0	0	10	0	5	0	0	0	0
instituce	0	0	20	0	5	0	0	0	0
1 měsíc									
dospělí	0	9	24	6	10	10	0	0	0
mládež	0	7	15	6	0	0	0	0	0
studenti	0	7	25	6	10	10	0	0	0
důchodci	0	7	22	6	10	10	0	0	0
ZTP	0	6	15	6	10	10	0	0	0
instituce	0	0	20	6	0	10	0	0	0
1 semestr									
dospělí	0	28	0	0	0	0	0	0	0
mládež	0	20	0	0	0	0	0	0	0
studenti	0	20	0	0	0	0	0	0	0
důchodci	0	20	0	0	0	0	0	0	0
ZTP	0	20	0	0	0	0	0	0	0
instituce	0	155	0	0	0	0	0	0	0

Výpůjčka – průměrná cena

	obecní	městské	Okresní	SVK	ústřední	VŠ	AV ČR	lékařské	jiné
svazek	10	7	0	0	0	0	0	0	0
časopis	0	7	6	0	0	0	0	0	0
CD	0	34	24	18	0	0	0	0	0
mgf kazeta	0	15	12	8	0	0	0	0	0
CD ROM	0	0	25	0	0	0	0	0	0
video	0	0	20	18	0	50	0	0	0

Rezervace dokumentu

	obecní	městské	Okresní	SVK	ústřední	VŠ	AV ČR	lékařské	jiné
1 záznam	4	6	6	6	6	10	0	0	0

Sankce

	obecní	městské	Okresní	SVK	ústřední	VŠ	AV ČR	lékařské	jiné
1. upomínka	10	8	8	13	12	16	12	2	10
2. upomínka	17	16	17	31	26	28	24	5	20
3. upomínka	43	29	35	51	46	71	49	10	30
4. upomínka	40	47	73	85		100	20		10
ředitelská	75	50	100		115		88		
soudní	60	48	93	188	230	35			
jiná		45	101	55	125	43			30

Průměrná cena bibliografického záznamu při rešerši z vlastníchází a jiných zdrojů

	obecní	městské	Okresní	SVK	ústřední	VŠ	AV ČR	lékařské	jiné
zadání rešerše		25	16	27	75	150		30	
za hod. práce		0	44	50	120	100		0	
bez anotace		2	2	2	4	2		0	
s anotací		3	3	4	0	9		1,5	
faktografický		3	2	5	6	0		0	
jiný		2	1	6	6	20		0	

MVS – cena účtovaná uživateli

	obecní	městské	Okresní	SVK	ústřední	VS	AV ČR	lékařské	jiné
výpůjčka	60	22	20	36	0	23	0	0	20
kopie/1 str.		2,3	1,8	2,7	2	1,6	2	1,5	2,5
jiná		25	2,5						

MVS – cena účtovaná žádající knihovně

	obecní	městské	Okresní	SVK	ústřední	VŠ	AV ČR	lékařské	jiné
výpůjčka	25	30	0	27	0	30	0	0	0
kopie/1 str.		2	1,9	1,6	1,9	1,6	2,1	1,5	2,5
jiná			2,5			10			

MMVS – cena účtovaná uživateli

	obecní	městské	Okresní	SVK	ústřední	VŠ	AV ČR	lékařské	jiné
výpůjčka	0	58	105	131	150	122	300	0	0
kopie/1 str.	0	11	2	3	5	5	11	0	2,5
jiná				100					

MMVS – cena účtovaná žádající knihovně

	obecní	městské	Okresní	SVK	ústřední	VŠ	AV ČR	lékařské	jiné
výpůjčka	0	0	0	200	200	100	400	0	0
kopie/1 str.	0	0	0	2	7	4	14	0	2,5
jiná	0	0	0						

Reprografické služby – ceny za kus

	obecní	městské	Okresní	SVK	ústřední	VŠ	AV ČR	lékařské	jiné
A4	1,6	1,7	1,6	1,6	1,7	1,4	1,7	1,5	2,8
A3	3	3,1	2,9	2,6	3,1	2,7	2,7	2	3,7
Mf/mfš	0	0	0	2,9	4,3	3	0	0	0

Reprografické služby – počet stran kopií/políčků

A4 strany	0	31186	21700	109106	322257	118701	26456	115500	0
A3 strany	0	812	3814	10000	3104	12171	3773	103	0
Mf/mfš	0	0	0	30381	6688	0	0	0	0

Služby s využitím Internetu a dalších technologií – průměrná cena za 1 min. připojení

	obecní	městské	Okresní	SVK	ústřední	VŠ	AV ČR	lékařské	jiné
dospělí	2	1,1	3,4	0,7	0	0	0	0	
mládež	0	0,9	3,9	0,6	0	0	0	0	
studenti	2	1	3,7	0,7	0	0	0	0	
důchodci	0	1	3,8	0,7	0	0	0	0	
ZTP	0	1	1	0,7	0	0	0	0	

INTERNET – paušální poplatek

dospělí	0	0	50	0	100				
mládež	0	0	30	0	0				
studenti	0	0	50	0	100				
důchodci	0	0	50	0	100				
ZTP	0	0	50	0	100				

INTERNET – služby (zapůjčení počítače za hod., tisk dokumentů za str.)

PC	0	17	30	30	0				
tisk 1 str.	1	2,6	3	2,3	1,4	2,5			
jiné	0	11,5	16,7	0					

Výsledky průzkumu by měly knihovnám posloužit jako základní orientace pro stanovení cenových relací poskytovaných služeb v českých knihovnách.

CENY INFORMAČNÍCH SLUŽEB V KNIHOVNÁCH

Jakub Pavlík, Státní vědecká knihovna v Kladně

V českém knihovnictví se uskutečňuje mnoho aktivit a činností, jejichž realizace klade nové požadavky na knihovníky a další odborné pracovníky knihoven. Automatizace výrazně ovlivňuje nejen spektrum činností našich současných knihovníků, ale i podobu a organizační strukturu knihoven. Nárůst cen knih a periodik způsobuje nárůst zájmu o prezenční i absenční výpůjčky i rozšiřování objemu činností na těch pracovištích, kde jsou tyto služby poskytovány. Studijní, podnikatelské, zájmové i turistické aktivity uživatelů knihoven zvyšují množství a různorodost požadavků adresovaných pracovištím, poskytujícím informační služby. Snahou knihoven je zpřístupnit nejen dokumentový fond své knihovny, ale poskytnout i informace o dokumentech uložených ve fondech jiných knihoven a zajistit pro uživatele i kvalitní faktografický servis. Předpokladem je flexibilita knihoven vzhledem k aktuální poptávce ze strany uživatelů i potenciálních uživatelů a zajištění kvalitní informovanosti směrem k občanské veřejnosti. Všechny tyto skutečnosti mají své ekonomické pozadí, které je patrné ve sféře nákladů na provoz knihovny. Jistým způsobem se promítá i do ceníků knihoven – jak ve struktuře ceníku, tj. v jednotlivých zpoplatňovaných službách a činnostech, tak i v samotné výši cen.

Príspevek Ceny informačních služeb v knihovnách není výčtem cen informačních služeb ani neprovádí srovnání jednotlivých ceníků. Není ani návodem, jak ceník informačních služeb optimálně vytvořit, strukturovat, co zpoplatnit a co nikoliv. Je pohledem na informační služby jako na velice specifickou, zvláštní a možno říci i poněkud svéráznou kapitolu ceníků knihoven. Zabývá se filozofií cen, konstrukcí ceníků a jejich strukturou.

Informace jsou nejen předmětem zájmu studentů, pedagogů, odborné uživatelské veřejnosti, lidí s nejrůznějšími zájmy, činnostmi a aktivitami. Jsou i významnou ekonomickou kategorií současné doby. Jejich cena je aktuální ekonomickou záležitostí stejně jako cena jiného zboží, výrobků, produktů a služeb.

Cenu obecně je možné považovat za ohodnocení zboží nebo služeb, za numerické vyjádření jejich hodnoty. Určení ceny vedle zajištění zisku pro výrobce i prodejce znamená i určité umístění poskytovatele daných služeb v konkurenčním prostředí oboru a profese. Cenové ohodnocení poskytovaných a nabízených služeb v sobě nese i výrazné prvky sebehodnocení firmy či instituce. Cenovou politiku firmy a instituce nepochybně ovlivňuje i její

aktuální ekonomický stav. Cena je i významným psychologickým faktorem nabídky zboží a služeb. Pokud je něco nabízeno bezplatně, na první pohled to vzbuzuje dojem nekvalitnosti, něčeho, co je bez záruky. To, co není finančně oceněné, jakoby nemělo ani svou faktickou hodnotu a jakost, v případě informací pravdivost a věrohodnost. V informačních službách se s určitou analogií tohoto dojmu setkáváme při vyhledávání informací pomocí Internetu – bezplatné jsou přístupná kvanta informací, mezi nimiž mohou být i informace nekvalitní, nevěrohodné, bez záruky. Je otázkou, zda i tento psychologický moment by měl mít vliv při vytváření ceníků knihoven a zejména informačních služeb.

Ceny informačních služeb jsou v rámci ceníků knihoven specifickou a svébytnou kapitolou. Jejich svébytnost a zvláštnost je patrná i při srovnání ceníků různých knihoven. Jsou v nich patrné rozdíly ve struktuře a složení ceníku, kde je zřejmé, jak jednotlivé knihovny vidí své informační služby, jaké typy informačních služeb knihovny díky požadavkům svých uživatelů i svým možnostem poskytují a jaké spektrum typů bibliografických a faktografických záznamů nabízejí jako výstup rešeršní činnosti. Různorodost poskytovaných informačních služeb v různých knihovnách je patrná i při snaze vytvořit z těchto údajů srovnání formou tabulky. Z tabulky cen informačních služeb státních vědeckých knihoven sestavené roce 1998 vyplynulo i to, že řada položek má různé varianty, řada knihoven poskytuje svým uživatelům služby „šitě na míru“ – jinde neopakované, specifické a zvláštní. Zpracování tabulky cen informačních služeb bylo poněkud složitější než zpracování tabulky cen knihovnických služeb. Ceny informačních služeb je obtížné sestavit do jednoznačně srovnatelných položek a parametrů – jednotlivé položky se mnohdy liší i obsahově, svou roli zde hraje problematika současné knihovnické terminologie, začlenění času do zpoplatňovaných skutečností, možnost zpoplatnit jednu službu různými způsoby (např. rešerše a produkty rešeršní činnosti zpoplatňovat buď podle součtu tiskových stran nebo podle součtu jednotlivých záznamů v tiskovém výstupu). V neposlední řadě vliv na strukturu a skladbu ceníků informačních služeb má i již zmíněný vlastní pohled jednotlivých knihoven na vlastní informační služby a také skutečnost, že řada služeb je poskytována jako služby ojedinělé a jinde neopakované. K některým cenám (zejména k tiskovým výstupům rešeršní činnosti) se v případě jejich odeslání poštou k základní ceně rešerše připočítává i poštovné a balné. Proto je problematika stanovení cen informačních služeb složitější než pouhé stanovení výčtu jednotlivých položek a určení či přiřazení požadované finanční taxy k jednotlivým položkám.

Mezi položky uváděné v cenících informačních služeb patří několik základních skupin cen jednotlivých činností a jejich produktů:

1. Ceny související s rešeršní činností

Patří k nim poplatek při zadání rešerše jako poplatek paušální, který uživatel uhradí před započítáním vyhledávání a který knihovně zůstává i při nulo-

vém výsledku rešeršní činnosti (s nímž jsem se prakticky během své činnosti ještě nesetkal). Poplatek při zadání rešerše je považován za fixní poplatek, který se platí vždy při zpracování formalizovaného informačního výstupu se všemi náležitostmi danými normou ČSN 010198, případně může být považován za určitou formu zálohy, z níž je následně odečítána např. cena času rešeršera. Při předání rešerše je potom doplácen cenový rozdíl mezi zálohou a celkovou cenou rešerše.

Rešerše, ať bibliografická nebo faktografická, je cenově ohodnocena buď podle počtu tiskových stran nebo podle počtu určitých časově omezených úseků (hodin, půlhodin) vynaložených na její zpracování. Výpočet ceny podle počtu stran se používá zpravidla u rešerší bibliografických, časové hledisko u rešerší faktografických. Dalším kritériem stanovení ceny je počet záznamů obsažených v rešerši. Jinou cenovou položkou je poskytnutí kopie již dříve zpracované rešerše, kde je možné zpoplatnit daný informační výstup i určitým cenovým podílem z ceny nově zpracované rešerše v souběhu s cenou xerokopií za jejich pořízení. Prakticky se při stanovení ceny ale vychází buď z ceny stanovené podle počtu zhotovených kopií stran dříve zpracované rešerše nebo z ceny dané počtem záznamů v rešerši, která je nižší než u záznamů v nově zpracované rešerši.

Mezi rešeršemi, které poskytuje knihovna, je možné stanovit i cenové odlišení podle toho, zda rešerše je zpracována z bázi dat vlastní produkce, nebo zda je zpracována z bázi dat, které knihovna získala nákupem. V rámci těchto bázi dat je vhodné výrazně cenově odlišit Českou národní bibliografii, jejíž využití by mělo patřit mezi standardní nabídku našich knihoven a tudíž by mělo být cenově maximálně dostupné (tedy pohybující se v cenových relacích za výstupy z vlastních bázi dat).

Mezi výsledky rešeršní činnosti patří i tiskové výstupy z faktografických bázi dat. Ty se provádí, jestliže to licenční podmínky dovolují. Faktografické dotazy s tiskovými výstupy jsou orientované často na informace z jízdních řádů vlaků a autobusů a letových řádů letadel. Faktografické záznamy z databázi regionálních osobností a regionálních fakt se poskytují v podobě buď úplného záznamu z báze dat nebo záznamu obsahujícího pouze autoritativní údaje. Ke zdrojům faktografických informací patří i databáze právních informací a různé encyklopedie v digitální podobě na CD-ROM. Stanovení ceny tiskových výstupů z těchto informačních zdrojů je možné určit podle časového hlediska nebo podle rozsahu tiskových stran. U databázi jízdních řádů je vzhledem k velké variantnosti tiskových výstupů (k tisku lze zadat různý rozsah údajů k vyhledaným spojům) vhodnější cenu stanovit podle započatých tiskových stran než podle jednotlivých záznamů spojů. O bibliografických záznamech poskytovaných jako tiskové výstupy rešeršní činnosti je možné říci, že jsou nejpestřejší cenovou kategorií v cenících informačních služeb knihoven. V následujícím textu je uveden alespoň stručný výčet jednotlivých položek z průzkumu ceníků státních vědeckých knihoven. Uvádím pouze výčet jednotlivých záznamů, nikoliv soupis všech položek ceníků, které

se týkají bibliografických záznamů – řada z nich se totiž významově shoduje.

1.1 Ceny za jednotlivé bibliografické záznamy

Mezi položky ceníků patří bibliografické záznamy, redukované bibliografické záznamy, záznamy strojové rešerše a záznamy získané klasickou formou. Podle jazykového hlediska jsou záznamy členěny na záznamy v češtině a ve slovenštině (bývají uvedeny v ceníku i jako jediná položka se shodnou cenou) a na záznamy cizojazyčné, podle vybavení záznamu i na záznamy anotované české, neanotované české, anotované cizojazyčné a neanotované cizojazyčné a na záznamy cizojazyčných pramenů s překladem názvu, případně stručnou anotací.

K nabídce rešeršní činnosti patří i možnost zakoupit v knihovně disketu za pořizovací cenu a následně uložení rešerše na tuto disketu.

1.2 Ceny za využívání strojového času

Další kapitolou ceníků související s rešeršní činností jsou poplatky za využití strojového času pro samostatnou práci uživatele knihovny s bázemi dat. Určitý objem času je chápán standard, který je uživateli garantován zaplacením registračního poplatku. Za každý další započatý určený časový úsek (15, 20 nebo 30 minut) platí uživatel stanovený poplatek. Perspektivně je i v této kapitole ceníku možná poměrně rozsáhlá diferenciac. Domnívám se, že je možné zachovat využití bází vytvářených v knihovně a České národní bibliografie po určitou dobu bezplatně jako standard a u databází získaných nákupem je možné provést určité zpoplatnění prakticky při každém využití uživatelem.

2. Ceny za využívání Internetu

Položkou, která v ceníku informačních služeb sice nezabírá podstatnou část objemu, ale jejíž význam v celku informačních služeb je výrazný a stále rostoucí i co do časové a odborné náročnosti, je zpřístupnění Internetu uživatelské veřejnosti. Kromě vyhledávání informací je často využívána možnost pracovat s volně přístupnými mailovými servery z webovského prohlížeče na www stránkách. Tato činnost je v cenících vymezena zpoplatněnými časovými úseky (zpravidla půlhodinovými nebo hodinovými). Cenu lze diferencovat i podle doby během dne – hodiny s menším obvyklým zájmem uživatelů o tuto službu mohou být cenově zvýhodněny oproti hodinám, kdy je zájem uživatelů naopak vysoký. Mezi nabídkou služeb týkající se Internetu se objevuje i možnost rozsáhlejší odborné konzultace s pracovníkem odboru/útvary/oddělení automatizace. Tato služba je chápána jako určitý typ školení a je zpoplatněna jinou sazbou než práce s Internetem v rámci činnosti informačních služeb. Služby týkající se Internetu zahrnují i možnost provedení tiskových výstupů, zadání rešerše a stažení souborů z Internetu na diskety. Pokud čtenář není schopen uložit požadovaný soubor na distetu/diskety sám, provádí tuto činnost pracovník informační služby. Je otázkou, zda tato

manipulace má být chápána jako součást standardu a tedy bezplatná nebo zda je vhodné ji zpoplatnit určitým nevysokým paušálem.

3. Ceny ojedinelých služeb poskytovaných jednotlivými knihovnami

Poslední významnou kapitolou ceníků informačních služeb jsou ceny za ojedinelé služby poskytované v jednotlivých knihovnách. Mezi tyto služby patří monitorovací činnosti, možnost psaní textu uživatelem s výsledným tištěným výstupem (ceník stanoven podle časového hlediska – vhodné pro studenty při zpracování různých školních zadání), možnost předplatného novinkové služby pro běžný rok nebo zaslání kopií obsahu jednotlivých čísel zvoleného periodika (tzv. Current Contents) další služby.

Ceny informačních služeb v žádném případě nejsou přímo relevantní nákladům, které jsou na tyto služby knihovnami vynakládány ať už v nákupech bází dat a dokumentů zařazených do příručních knihoven informačních služeb a studoven nebo v mzdových nákladech nutných k provozování této činnosti. Tlak na získání vyšších finančních prostředků knihovnami patrně povede i ke zvýšení cen informačních služeb a k další diferenciaci ceníků jednotlivých knihoven související s dalším nárůstem počtu zpoplatňovaných činností a tím s další atomizací ceníků informačních služeb.

KAPSY PLNÉ PENĚZ – ANEB O ČTENÁŘÍCH A POPLATCÍCH V MĚSTSKÉ KNIHOVNĚ V PRAZE

Marie Čadková, Městská knihovna v Praze

Svůj příspěvek musím začít omluvou. Již nyní vím, že rozdíl mezi tím, co najde či našel případný čtenář ve sborníku a tím, co odezní v jednacím sále konference Knihovny současnosti bude zásadní. Prostoru ve sborníku využívám především k rekapitulaci pravidel, mezí, podmínek a možností s nimiž v Městské knihovně v Praze pracujeme. Při našem setkání v Seči budeme, věřím, mluvit spíše o konkrétních číslech, objemech, tabulkách a grafech, které Vám zpřístupním.

Kdo jsme?

Městská knihovna v Praze je veřejná univerzální knihovna, jejímž posláním je získávat, zpracovávat, uchovávat a poskytovat informace, literaturu a další kulturní hodnoty, aby zabezpečila Pražanům naplnění jejich práva na informace, na trvalé vzdělávání a poznávání, na přístup ke kulturnímu dědictví národa a ke světové kultuře a umění, na rekreaci. Poskytuje služby co nejširší pražské veřejnosti v přiměřeném rozsahu, kvalitně, levně, rychle a efektivně. Zvláštní důraz je přitom kladen na služby pro děti, mládež a studenty a není pominuta ani role sociální, tj. služby důchodcům, lidem sociálně slabým a zdravotně handicapovaným.

Ano, někteří z Vás asi poznávají, takto je ve Strategii Městské knihovny v Praze do roku 2005 formulováno naše poslání. Jsem přesvědčena, že při debatě o „poplatkové strategii“ a jejím uplatňování není možné začít jinde, než připomenutím si právě tohoto poslání.

Městská knihovna v Praze poskytuje některé služby nejen zapsaným čtenářům, ale také uživatelům, kteří zůstávají zatím neregistrováni.

Zřizovatelem knihovny je Magistrát hlavního města Prahy, působštěm knihovny je území celého města. Městská knihovna v současné době nabízí své fondy a služby čtenářům v celkem 57 lokalitách. Velikost, charakter, nabídka fondů i služeb je v jednotlivých knihovnách různá. Na Městskou knihovnu v Praze je možné dívat se i jiným úhlem pohledu. V síti dnes vedle sebe pracují a jsou čtenáři využívány knihovny automatizované a neautomatizované. Není účelem tohoto příspěvku zabývat se záměry a plány na přechod k plně automatizovanému provozu i v dalších, v cílovém stavu téměř všech knihoven naší sítě. Přesto je nezbytné připomenout, že v MKP dnes vedle sebe fungují knihovny, v nichž platí Knihovní řád MKP pro neautomatizované knihovny

sítě a Knihovní řád MKP pro automatizované sítě. V obou knihovních řádech jsme se snažili na všech místech, kde je to možné, o maximální shodu v pravidlech, ve vymezení práv a povinností obou stran. Rozdíly vyplývající z odlišností ve fungování obou typů knihoven ale existují a promítají se i do rozdílů v poplatcích. V tomto příspěvku se záměrně omezím na poplatkovou politiku AUTOMATIZOVANÝCH knihoven sítě MKP. Statistická data použitá v tomto příspěvku popisují situaci ke konci roku 1998.

Komu sloužíme?

Městská knihovna v Praze poskytuje své služby čtenářům všech věkových i profesních kategorií. Čtenáři automatizovaných knihoven jsou především studenti všech typů vysokých a středních škol (přes 66 % ze všech zapsaných čtenářů, starších 15 let). Čtenáři ve věku do 15 let tvoří cca 10 % našich uživatelů, čtenáři ve věku od 15–19 let cca 20 %, věková kategorie 19–30 let je zastoupena téměř 40 %, na uživatele ve věku 30–60 let připadá přes 17 %, čtenáři ve věku nad 60 let tvoří více než 5 % zapsaných čtenářů automatizovaných knihoven.

Co nabízíme a poskytujeme zdarma?

Čtenářům i návštěvníkům především přístup ke všem fondům, umístěným ve volných výběrech. Děti do 15 let neplatí registrační poplatek. Zpoplatněno není ani půjčování speciálních druhů dokumentů, takže ve všech knihovnách sítě MKP si čtenář půjčuje jazykové učebnice s audionahrávkou, zvukové knihy, magnetofonové kazety i CD disky bez poplatku. CD-ROMy jsou dokumenty, které zatím čtenářům zpřístupňujeme pouze presenčně. Zdarma jsou poskytovány ústní bibliografické i faktografické informace získávané z tištěných i elektronických zdrojů. Zdarma je čtenářům automatizovaných knihoven zpřístupněn také Internet. Velký zájem veřejnosti je v tomto případě „regulován“ stanoveným časovým limitem a nutností předem se objednat.

Za co a kolik se u nás platí?

S první platbou se čtenář starší 15 let setkává při zápisu do knihovny. Při prvním zápisu do automatizované knihovny platí tzv. registrační poplatek ve výši 20,- Kč, stejnou částku zaplatí (a tentokrát i čtenář mladší 15 let) při vystavování duplikátu ztraceného či zničeného čtenářského průkazu. Při zápisu do knihovny si čtenář volí dobu platnosti svého průkazu. Při období dvanáctiměsíčním platí 60,- Kč, na půl roku 35,- Kč. Dětem, které se zapisují bez registračního poplatku je čtenářský průkaz vystaven s platností do dne dovršení 15 let věku. Pokud si chtějí poté platnost průkazu prodloužit, postupují již jako ostatní čtenáři. Registrační poplatek pro právnické osoby je 500,- Kč na dobu 12 měsíců, resp. 300,- Kč na dobu 6 měsíců. Zapsaným čtenářem se v MKP může stát i občan nebo právnická osoba s bydlištěm, resp. se sídlem mimo Prahu. Čtenář, který nemá trvalé bydliště v České republice, skládá při zápisu kauci ve výši 1000,- Kč. Knihovní řád automatizovaných knihoven stanoví také poplatek za náhradní sadu informačních materiálů –

při zápisu do knihovny je čtenář dostává zdarma. Zpoplatněno je také splnění rezervace. Po otevření knihovny to bylo 5,- Kč za jednu knihovnickou jednotku, nyní je to 10,- Kč. Zpozdění, které čtenář platí při nerespektování výpůjční lhůty stanovené pro jednotlivé druhy dokumentů, se vypočítává podle jednoduchého vzorce: 1 knihovnická jednotka – 1 den – 1Kč. Připomínám, že čtenář může mít v automatizovaných knihovnách naší sítě vypůjčeno najednou až 40 knihovnických jednotek (bez ohledu na druhovou skladbu). Poplatky za upomínání jsou odstupňovány: běžná upomínka stojí čtenáře 10,- Kč, upomínka odeslaná doporučeně 20,- Kč, za předžalobní výzvu čtenář zaplatí 50,- Kč. Relativně samostanou skupinu tvoří platby vztahující se k náhradám škod a ztrát. Za „úkony spojené s likvidací způsobené škody, včetně náhrady knihovnického a knihařského zpracování ztracené či zničené knihovnické jednotky“ platí čtenář 50,- Kč, stanoveny jsou také poplatky za knihařské práce při nové vazbě knihy či vazbě reprografické kopie a při opravě poškozené vazby. Do kategorie ostatních placených služeb můžeme zahrnout platby za tiskové výstupy z článkové báze Newton. Tento poplatek je stanoven ve smlouvě uzavřené mezi MKP a dodavatelem databáze.

Jaké máme příjmy?

Chtělo by se mi poznamenat, že slušné. Ano, jako instituce jistě ano. Plánované příjmy celé MKP byly v roce 1998 splněny na 271 % a dosáhly celkového objemu 8 669 000 ,- Kč. Lví podíl na této částce mají právě příjmy plynoucí z výpůjční činnosti Ústřední knihovny.

Co z toho máme?

Příjmy jsou odváděny zřizovateli knihovny. Bylo by velmi mylné, domnívat se, že nám tedy nemusí záležet na tom, jaká částka to bude. Při stanovování libovolného poplatku se ale vždy vracíme právě k našemu poslání a ke Zřizovací listině. Jsme knihovnou veřejnou, financovanou z peněz daňových poplatníků. I proto je naším záměrem, chovat se v této oblasti tak, aby čtenář – občan neměl oprávněný dojem, že platí za něco, co si již zaplatil ve svých daních. Všichni si také plně uvědomujeme, že knihovny nikdy nemohou své funkce a poslání plnit bez příslušných dotací. Jak dosáhnout stavu, aby jejich výše umožňovala knihovně pracovat opravdu dobře – ale to je již jiné téma. . .

Co chceme a co nechceme měnit aneb proč právě takto?

Velmi často je nám čtenáři kladena otázka, proč má platit za splněnou rezervaci. Vždyť on přece nemůže za to, že právě my nemáme knihu, kterou momentálně on potřebuje, proč má platit za to, že si v daném okamžiku půjčil knihu někdo jiný. Slyšíme pak otázky kombinované s výčitkou – tak toho máte mít dost, to přece musíte vědět, že o . . . (doplňte prosím podle profilu čtenářů své knihovny, podle právě běžícího seriálu v televizi, podle témat probíraných v konkrétním období na různých typech škol) . . . bude zájem. Čtenáři poplatků za rezervaci také často vnímají jako platbu za zaslání písemného upozornění a chtějí, aby dostávali informace jen prostřednictvím

e-mailu. Zatím to neumožňujeme. Důvodů je několik. Takže s platbami za splnění rezervace i do budoucna počítáme.

V současné době ani v krátkém výhledu nepočítáme se změnou registračního poplatku a poplatku souvisejícího s dobou platnosti čtenářského průkazu. Nadále je naším záměrem, udržet tyto částky „pod cenou jedné knihy“. Sporadicky se setkáváme také s dotazy důchodců, čtenářů ve věku nad 70 let a příslušníků nejrůznějších skupin, spolků... , zda právě oni nemohou být osvobozeni od všech plateb. I tady mohu potvrdit, že s ničím podobným nepočítáme.

Kde jsou ty kapsy?

A kde jsou ty kapsy plné peněz z názvu mého příspěvku? Z výše uvedené by se zdálo, že někde na Magistrátě. Ne, tak toto přirovnání myšleno nebylo. Měl by je mít každý z nás. Tím myslím ekonomické námětky a rozpočtáře knihoven, knihovníky i naše čtenáře. Vím velmi dobře, že někdy se plnou zdá kapsa s pětikorunou, někdy je v ní několik tisíc a je to málo. Málo mohou být i miliony. Osobně jsem přesvědčena, že knihovny budou dobře pracovat a sloužit svým čtenářům ne tehdy, když si za vše nechají platit možné maximum, když budou sahat po hranicích, kterou jsou čtenáři ochotni zaplatit. Věřím, že nikdy nebudeme v situaci, že knihovna bude muset vyjít s tím, co si „vydělá“. Aby naše práce měla smysl, aby mohla být její úroveň odpovídající oprávněným nárokům našich čtenářů, musí zde vždy být moudrý a osvěcený zřizovatel. Je jen logické, že se plným právem knihovny, kterou dotuje ptá, jakou práci odvádí.